ISTORIE

Cu enormul său bagaj de cunoștințe, cu simțul său analitic și cu talentul său de povestitor, Barry Strauss ni-l aduce în fața ochilor pe enigmaticul Spartacus, sclavul care a sfidat Republica Romană.
—ADRIAN GOLDSWORTHY

BARRY STRAUSS

RĂZBOIUL LUI SPARTACUS

Barry Strauss este profesor de istorie și studii clasice la Cornell University, Corliss Page Dean Fellow la Hoover Institution şi expert în istorie militară antică. A scris și editat numeroase cărți, printre care *The Battle of Salamis, The Trojan War* (trad. rom. în curs de apariție, Humanitas), *The Spartacus War*, *Masters of Command*, *The Death of Caesar* și *Ten Caesars*.
Pentru mai multe informații, vizitați BarryStrauss.com.

BARRY STRAUSS

RĂZBOIUL LUI SPARTACUS

Traducere din engleză
de Dan Crăciun

Barry S. Strauss
The Spartacus War

All rights reserved.

ISBN: 978-973-50-7474-6 (epub)

EDITURA HUMANITAS
Piaţa Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România
tel. 021.408.83.50, fax 021.408.83.51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723.684.194

Cuprins

Pentru Josiah Ober și Adrienne Mayor

CRONOLOGIE

135–132 î.Hr.	Primul război al sclavilor din Sicilia.
133	Tiberius Gracchus încearcă să reformeze Roma și este asasinat.
123–122	Gaius Gracchus încearcă să reformeze Roma și este asasinat.
110–104	Războiul contra lui Iugurtha.
105	Cimbrii și teutonii îi zdrobesc pe romani la Arausio (Orange, Franța).
104–100	Al doilea război al sclavilor din Sicilia.
104	Revolta lui Vettius în Capua.
102–101	Marius îi învinge de două ori pe cimbri și pe teutoni.
91–88	„Războiul cu Socii“, *i.e.* revolta aliaților italici ai Romei.
88–63	Războaiele contra lui Mitridates.
88	Sulla mărșăluiește asupra Romei și restabilește ordinea.
87	Marius și Cinna cuceresc Roma și îi masacrează pe oponenții lor.
85	Sulla face raiduri în Tracia.
82	Bătălia de la Porta Collina; Sulla îi masacrează pe adversarii lui și devine dictator.
80–72	Revolta lui Sertorius în Spania.
79	Moartea lui Sulla.
primăvara–vara 73	Gladiatorii evadează din Capua, ocupă Vezuviul, îl înving pe Glaber.
vara–toamna 73	Sertorius este asasinat de un rival, Perperna.
toamna 73	Spartacus pradă Campania și Lucania, îl învinge pe Varinius.
iarna 73–72	Răsculații ocupă Thurii.
iarna–primăvara 72	Pompei îl capturează pe Perperna și pune capăt revoltei din Spania.

primăvara 72	Răsculații înaintează spre Mutina, îi înving pe consuli; romanii îl înving pe Crixus.
vara 72	Răsculații revin în sudul Italiei.
toamna 72	Crassus preia comanda, decimează cohortele și îl împinge pe Spartacus spre sud.
cca ianuarie 71	Spartacus negociază cu pirații, încearcă să traverseze Strâmtoarea Messina.
cca februarie 71	Spartacus scapă din capcana lui Crassus
cca aprilie 71	Ultima bătălie a lui Spartacus.
cca mai 71	Crassus crucifică șase mii de răzvrătiți supraviețuitori.
70	Bande de răsculați pradă Tempsa; pe 29 decembrie Crassus sărbătorește *ovatio*.
63	Moartea lui Mitridates.
60	Octavian îi nimicește pe ultimii adepți ai lui Spartacus.

REPUBLICA ROMANĂ, 73 Î.HR.
Germania
Rin
Oceanul Atlantic
Galia
Alpii
Ron
Galia Cisalpină
Gallia Narbonensis
Marsilia
Illyricum
Dunărea
Marea Neagră
Italia
Roma
Epir
Macedonia
Tracia
Hispania Citerior
Lusitania
Sardinia
Ahaia
Asia
Bithynia-Pontus
Efes
Atena
Hispania Ulterior
Sicilia
Cilicia
Africa
Numidia
Marea Mediterană
Creta
Siria
Iudeea
Alexandria
Africa de Nord
Egipt
Nil
0 Mile 500
0 Kilometri 500

ITALIA ROMANĂ ÎN TIMPUL RĂZBOIULUI LUI SPARTACUS, 73–71 Î.HR.
Alpii
Galia Cisalpină
Pad
Mutina
Apeninii
Etruria
Picenum
Marea Adriatică
Roma
Latium
Samnium
Muntele Garganus
VIA APPIA
Capua
Venusia
VIA APPIA
Campania
Apulia
Brundisium
Pompeii
Lucania
Paestum
Tarentum
Metapontum
VIA ANNIA
Golful Taranto
Marea Tireniană
Thurii
Consentia
Bruttium
0 Mile 50 100
0 Kilometri 100
Munții Aspromonte
Marea Ionică
Locri
Regium
Messana
Strâmtoarea Messina
Sicilia
Marea Mediterană
Siracuza
© 2008 Jeffrey L.Ward

CAMPANIA ȘI LUCANIA

VIA LATINA
VIA APPIA
Capua
VIA APPIA
Abella
Nola
Venusia
Puteoli
Napoli
Compsa
Muntele Vezuviu
Munții Picentini
Pompeii
Nuceria
Salernum
(Oliveto Citra)
Eburum
Râul Silarus
Volcei
VIA ANNIA
CAMPUS ATINAS
Forum Annii
Paestum
Râul Tanger
Marea Tireniană

0 Mile 20 40
0 Kilometri 40

NOTA AUTORULUI

Ori de câte ori a fost posibil am folosit denumirile romane ale locurilor, exceptând denumiri comune precum Italia și Spania.

Am tradus eu însumi toate citatele din greaca veche și din latină, în afară de cazurile în care este menționat un alt traducător.

INTRODUCERE

Lucius Cossinius era gol-pușcă. Senator, comandant și locțiitor al generalului Publius Varinius, Cossinius purta de obicei o armură completă și o mantie roșie, prinsă cu o broșă de bronz pe umărul drept. Însă acum făcea baie. O baie era un lux în vremuri de război, dar neîndoielnic o ispită aproape irezistibilă după ce ai condus în marș două mii de oameni. În timp ce se apropia, Cossinius zărise cum sclipea bazinul din grădina unei vile din Salinae – „Salina“, situată lângă o lagună de pe coastă în apropiere de Pompeii. În depărtare se afla Vezuviul, pe atunci un vulcan încă inactiv, cu coastele lui abrupte acoperite de pini și fagi, de livezi prea pline de mere și vii din strugurii cărora se făcea un vin destul de bun pentru masa unui senator; prin partea locului mișunau puzderie de iepuri, cârtițe și pârși, din care localnicii își găteau aperitivele preferate.

În vreme ce Cossinius lăsase garda jos, inamicul se pregătea de atac. Sclavii, gladiatorii și barbarii fugari nu erau decât o gloată înarmată, dar în acea vară învinseseră deja Roma de două ori. Conducătorul lor era pe cât de șiret, pe atât de puternic, la fel de experimentat pe cât era de viteaz, iar vorbele lui de îmbărbătare oțeleau și sufletul cel mai sfios. Era Spartacus.

A fost probabil doar o avertizare grăbită, poate un centurion care a dat alarma ori strigătele soldaților. Cossinius, ne putem imagina, a ieșit în grabă din apă și a încălecat înainte ca sclavul lui să fi isprăvit de aranjat mantia stăpânului. Cu toate acestea, oamenii lui Spartacus au năvălit în grădina vilei atât de repede, încât Cossinius abia a reușit să scape cu viață. Nu însă și proviziile sale, pe care inamicul le-a capturat, urmând ca ele să hrănească acum forțele rebele.

I-au hăituit pe Cossinius și pe oamenii lui până în tabără. Majoritatea romanilor erau recruți proaspeți. Copii ai belșugului din Italia, nu făcuseră decât o instrucție rapidă ca să înfrunte niște dușmani sălbatici, unii dintre ei adevărați giganți, cu părul roșcat, plini de tatuaje și îmbărbătați de succes. În pofida ocărilor și amenințărilor proferate de

centurionii lor, unii romani au dat bir cu fugiții; restul au rămas să lupte și au fost măcelăriți. Tot ce aveau era acum în posesia inamicului, de la tabăra lor distrusă până la armele și armurile lor. Lucius Cossinius era din nou gol-pușcă, numai că de astă dată zăcea mort.

Era în toamna lui 73 î.Hr. După câteva luni de revoltă, Senatului și poporului roman norocul le surâdea mai puțin ca oricând. O cetate care se descotorosise de aventurierii etrusci, înfruntase o invazie a galilor, ținuse piept atacurilor lui Hannibal, dăinuise după un război civil, supraviețuia epidemiilor anuale de malarie și dobândise prin luptă atâta putere, încât se putea considera stăpâna lumii se temea de un gladiator fugar.

Începuse cu evadarea a 74 de bărbați înarmați doar cu topoare și țepușe și se transformase într-o revoltă a mai multe mii de oameni. Și nu se terminase: după un an, forțele insurgente numărau aproximativ 60.000 de luptători răzvrătiți. Cu aproximativ 1-1,5 milioane de sclavi în Italia, răsculații numărau cam 4% din populația aflată în robie. Ca să ne facem o idee mai clară prin comparație, în secolul al XIX-lea Statele Unite aveau aproximativ 4 milioane de sclavi, și totuși la revolta lui Nat Turner din 1831 au participat numai 200 dintre ei.

Roma mai cunoscuse revolte ale sclavilor, dar aceasta era diferită. Răzmerițele anterioare sau fuseseră de proporții relativ mici, sau, dacă luaseră amploare, se petrecuseră undeva departe, în Sicilia, dar această armată enormă ajunsese acum la o distanță de o săptămână de marș de Roma. De când Hannibal trecuse Alpii, niciodată străinii nu produseseră atâtea pagube în Italia rurală. Revoltele anterioare ale sclavilor se închegaseră în jurul unor mistici și căpetenii de bande, nu în jurul unor gladiatori și foști soldați romani. Spartacus a atins o coardă sensibilă în sufletul romanilor. Nici un alt conducător de sclavi răsculați nu a fost atât de bine ținut minte sau atât de temut. Ca gladiator, Spartacus aparținea unui grup de oameni cărora li se îngăduia să ucidă – să se ucidă între ei, mai exact: romanii aveau o morbidă fascinație pentru luptele din arenă, dar gladiatorii răzvrătiți le-au stârnit mai întâi dezgust, și apoi groază.

Spartacus provenea din Tracia (aproximativ Bulgaria de astăzi), o regiune cunoscută romanilor pentru luptătorii feroci și religia extatică, și care fusese mereu ba aliată, ba răzvrătită. Cândva soldat aliat în serviciul Romei, Spartacus ar fi trebuit să fie o poveste romană de

succes. În schimb, devenise dușmanul din interior. Tracii, celții și germanii – cu toții niște barbari în ochii romanilor – formau grosul trupelor sale. Sclavii răzvrătiți din trecut proveniseră din estul Greciei urbane; cu sau fără temei, romanii disprețuiau priceperea lor în mânuirea armelor. Erau însă îngroziți de o luptă împotriva barbarilor.

Momentul în care izbucnise revolta era cum nu se poate mai prost. La începutul răscoalei lui Spartacus, Roma se confrunta cu două războaie majore la ambele extremități ale imperiului. Mitridates, un rege din Asia Mică (Turcia de astăzi), declanșase în 88 î.Hr. un război de durată împotriva Romei, care se răspândise în Grecia și în Tracia, fără să își fi pierdut încă vigoarea după 15 ani. În acest timp, în Spania, generalul roman trădător Sertorius se pusese în fruntea unui guvern disident, ai cărui conducători romani erau susținuți de o mișcare locală de rezistență. În sfârșit, tot atunci, în largul coastelor insulei Creta, marina militară romană se străduia din răsputeri să elimine pirații care jefuiau navele de pe rutele comerciale. În cele din urmă, Roma i-a învins pe toți acești adversari, dar în 73 î.Hr. acest deznodământ nu era încă ușor de anticipat.

Exploatând cu măiestrie propaganda, Spartacus amenința să își lărgească masa de susținători. Temele discursurilor sale aveau ecou nu doar în rândul sclavilor, ci se adresau deopotrivă naționaliștilor italici și adepților lui Mitridates. Chiar dacă, până la urmă, mesajul său a atras probabil puțini oameni liberi sub drapelul său, a fost suficient ca să umple Roma de spaimă.

Revolta lui Spartacus a fost cea mai faimoasă revoltă a sclavilor din Antichitate, și probabil și cea mai amplă. A fost o revoltă care a cuprins sudul Italiei, a surprins Roma și împrejurimile ei practic fără apărare, s-a soldat cu nouă înfrângeri ale armatelor romane și a ținut în șah cea mai mare putere militară din Antichitate timp de doi ani. Cum a fost cu putință? De ce s-au descurcat răsculații atât de bine vreme atât de îndelungată? De ce au eșuat în cele din urmă? Și cum a putut singura superputere a epocii să îngăduie o asemenea primejdie pe teritoriul său pentru atâta timp?

Este o poveste care trebuia să fie ecranizată și, desigur, a și fost. În 1960 a început să ruleze în cinematografe *Spartacus*, o epopee hollywoodiană cu Kirk Douglas în rolul principal și regizată de Stanley

Kubrick. Filmul a fost atunci un mare succes și rămâne o peliculă clasică. Scenariul s-a inspirat dintr-un bestseller publicat în 1951 de romancierul Howard Fast, care l-a scris la închisoare, în timp ce executa o sentință pentru sfidarea Congresului în perioada dominată de McCarthy. Comunist american care a părăsit în cele din urmă partidul, Fast nu era primul admirator comunist al lui Spartacus. Lenin, Stalin și însuși Marx au văzut în Spartacus modelul desăvârșit al revoluționarului proletar. În 1919, revoluționarii marxiști din Germania și-au intitulat grupul „Liga Spartacus"; revolta lor eșuată a intrat în legendă. Compozitorul sovietic Aram Haciaturian a compus un balet despre Spartacus, pentru care în 1959 i-a fost decernat Premiul Lenin.

Revoluționarii necomuniști l-au admirat și ei pe Spartacus. Toussaint L'Ouverture, eroul revoluției haitiene, singura revoltă în masă a sclavilor din istorie care a avut succes, l-a imitat pe Spartacus. Giuseppe Garibaldi, care a luptat pentru unificarea Italiei, a scris prefața unui roman despre Spartacus. Vladimir Jabotinsky, revoluționarul sionist, a tradus acel roman în ebraică. Voltaire, filozoful iluminist francez, spunea că revolta lui Spartacus ar fi fost poate singurul război just din istorie. Până și anticomuniștii l-au aprobat pe Spartacus: Ronald Reagan, de exemplu, l-a citat ca pe un exemplu de sacrificiu și luptă pentru libertate.[1]

Deși Spartacus a fost un personaj de legendă, el nu a fost un mit. Cu toate acestea, pentru noi este o enigmă. Spartacus nu a lăsat în urmă nimic scris de el. Adepții săi nu i-au consemnat spusele în nici un manuscris. Relatările antice care s-au păstrat provin de la autori romani sau greci, care au scris din punctul de vedere al învingătorilor. Și prea puține dintre scrierile lor au supraviețuit până astăzi. Totuși, ele nu lasă nici o îndoială în această privință: Spartacus a fost un personaj real.

Plutarh (cca 40–120 d.Hr.) și Appian (cca 90–160 d.Hr.) oferă cele mai complete relatări despre Spartacus care supraviețuiesc din Antichitate, dar ele sunt laconice, târzii (cu 150 până la 200 de ani după revoltă) și fiecare prezintă lucrurile dintr-o perspectivă părtinitoare. Și mai lapidară este relatarea lui Florus (cca 100–150 d.Hr.), însă remarcile sale concise sunt pline de semnificație. Acești trei autori s-au bazat pe scrierile anterioare, importante, dar în cea mai mare parte pierdute, ale lui Sallustius (86–35 î.Hr.) și ale lui Titus Livius (59 î.Hr.–17 d.Hr.). Din scrierile lui Titus Livius despre Spartacus nu

supraviețuiește aproape nimic. Avem câteva pagini de mare preț care conțin fragmente din relatarea războiului lăsată de Sallustius.

Alți trei contemporani cu Spartacus îi comentează laconic faptele: marele orator Cicero (106–43 î.Hr.), eruditul și politicianul Varro (116–27 î.Hr.) și Iulius Caesar (100–44 î.Hr.). De-a lungul secolelor, numeroși alți scriitori antici l-au menționat pe Spartacus, începând cu poetul Horațiu (65–8 î.Hr.) și până la Sfântul Augustin (354–430 d.Hr.), dar ei au puține de adăugat. Chiar și după standardele istoriei antice, relatările privind revolta lui Spartacus sunt insuficiente.

Cu toate acestea, există descoperiri arheologice, rezultate ale cercetării topografice și experimente de reconstituire istorică, mergând de la luptele între gladiatori – fără arme reale, desigur – până la împletirea vițelor de vie în frânghii precum acelea pe care le-au folosit oamenii lui Spartacus ca să coboare de pe Vezuviu. Monede, fresce, proiectile de praștie și fortificații, toate consemnează trecerea răsculaților prin Italia rurală. Osemintele găsite într-un cimitir al gladiatorilor din Turcia dezvăluie secrete ale instrucției lor și sugerează chinurile cumplite ale morții pe care le-au îndurat. Morminte, altare și orașe; aur și fier; broșe și picturi – toate ne poartă dincolo de stereotipurile privindu-i pe barbari din textele grecești și romane. În sfârșit, sclavia romană prinde viață prin graffiti, lanțuri, clădiri unde se desfășurau licitațiile, la care se adaugă locuințele și închisorile sclavilor.

Povestea lui Spartacus este în primul rând o poveste de război: un clasic studiu de caz al unei insurecții, conduse de un geniu al tacticilor de gherilă, și al unei contrainsurecții inițiate de o putere convențională, care a învățat lent și dureros cum să înfrângă inamicul cu armele acestuia. Războiul lui Spartacus este, de asemenea, o poveste despre un conflict etnic. Spartacus era trac, dar mulți dintre oamenii lui erau celți; erau mândri, independenți și se luptau ca niște fiare. Scindările tribale i-au transformat pe rebeli în clici învrăjbite care nu-și mai ascultau conducătorul. Marșul spre libertate a degenerat într-un război între bande și, ca de atâtea ori în istorie, revoluția a eșuat.

Povestea lui Spartacus este totodată o poveste de iubire și o cruciadă. Spartacus a avut o soție sau o concubină; numele ei nu a fost consemnat. Preoteasă a lui Dionysos, această nenumită tovarășă de viață a predicat un mesaj instigator. Se inspira din teologia eliberării care declanșase revoltele anterioare ale sclavilor Romei și care încă

ațâța războiul antiroman dezlănțuit de 15 ani în estul Mediteranei. Spartacus avea o misiune divină.

Războiul lui Spartacus este și o poveste de politică identitară. Răsculat împotriva Romei, Spartacus era mai roman decât ar fi fost dispus să recunoască și cu siguranță mai roman decât ar fi putut să admită romanii. I-a îngrozit pe romani nu doar fiindcă era străin, ci și pentru că le era atât de apropiat.

Spartacus era un soldat care slujise Romei și comportamentul său se poate să le fi amintit romanilor de eroii lor. Aidoma lui Marcellus, pesemne cel mai sângeros dintre generalii Romei, era însetat să-l ucidă cu mâna lui pe comandantul inamic. Aidoma lui Cicero, era un orator. Aidoma lui Cato, era un om cu gusturi simple. Și, la fel ca frații Gracchi, găsea de cuviință să împartă bogăția cu oamenii lui. La fel ca Brutus, a luptat pentru libertate.

Aidoma celor mai ambițioși romani, pretindea că are o relație personală cu un zeu: la fel ca Iulius Caesar, Spartacus era un om cu un destin aparte. Abia murise, și oamenii au început să viseze la revenirea lui Spartacus. Omul Spartacus a fost învins de puterea Romei; legenda lui ar putea încă să răstoarne imperii.

Războiul lui Spartacus este, de asemenea, o poveste despre complexitatea revoltelor sclavilor. Nu știm dacă Spartacus dorea abolirea sclaviei, dar, dacă a dorit-o, țintea destul de jos. El și oamenii lui nu au eliberat decât gladiatori, țărani și păstori. I-au evitat pe sclavii urbani, un grup mai molatic și mai elitist decât muncitorii rurali. I-au chemat pe sclavi nu doar la lupta pentru libertate, ci au agitat și teme precum naționalismul, religia, răzbunarea și bogăția. Un alt paradox: poate că au fost eliberatori, însă răsculații nu au adus decât ruină. Au devastat sudul Italiei în căutare de hrană și de încăierări.

În cele din urmă, povestea revine la Spartacus. Cine a fost el? Ce a vrut? Răspunsul nostru trebuie să se bazeze mai puțin pe spusele lui Spartacus, despre care știm foarte puține, decât pe ceea ce a făcut. Inevitabil, trebuie să emitem speculații. Dar putem specula cu prudență, deoarece acțiunile lui Spartacus grăiesc cu mare răsunet. Ele corespund modelelor atemporale de revolte și răzmerițe, modificate de aspectele particulare ale cazului său.

Roma era mare, puternică și înceată; Spartacus era mic, flămând și iute. Roma era bătrână și încremenită în datinile ei; Spartacus era un

inovator. Roma era greoaie, pe când Spartacus era sprinten. Roma a suferit atât de mult din pricina ambuscadelor, raidurilor nocturne, replierilor și atacurilor din flanc ale lui Spartacus, încât până la urmă romanii au renunțat să-l mai înfrunte în bătălii directe. Au urmărit izolarea și înfometarea forțelor lui înainte de a fi gata să riște lupta deschisă.

Sursele antice descriu un bărbat pătimaş, însetat de libertate şi mistuit de dorința răzbunării. Acțiunile lui Spartacus spun o altă poveste. Nu era o minte înfierbântată, ci mai degrabă un om care își stăpânea emoțiile. Spartacus a fost un politician care încerca să împiedice ruperea unei coaliții mereu în pericol să devină incontrolabilă. Fie de la natură, fie prin exercițiu, era un bun actor. Cel mai mare atu al său era propriul trup, dar Spartacus a folosit multe simboluri, de la un șarpe și până la calul său, pentru a-și construi imaginea. Un cult al personalității l-a ajutat să atragă zeci de mii de adepți, lăsându-se subjugați de amăgirea invincibilității.

Spartacus era trac, iar în Tracia războiul era profesia cea mai onorabilă. Numele „Spartacus“ – versiunea latină a numelui „Sparadakos“ – se traduce plauzibil prin „Faimos pentru sulița lui“. Tracii erau maeştri în lupta călare, ceea ce îi făcea rapizi, mobili și total diferiți de romani, care erau infanteriști înnăscuți, puțin talentați pentru cavalerie. Și tracii erau geniali în lupta de gherilă. Au perfecționat armura ușoară pentru pedestrași și tacticile de gherilă, față de care romanii împovărați de armamentul lor greu erau vulnerabili. Și, datorită anilor petrecuți într-o unitate auxiliară din armata romană, Spartacus fusese instruit și în arta războiului convențional.

În ceea ce-i priveşte pe romani, mărturiile pe care le avem sunt mai consistente, chiar dacă limitate. Romanii erau constrânși de strategiile de durată ale contrainsurecției. Erau nevoiți să localizeze, să izoleze și să lichideze un adversar care evita bătăliile de poziții, în vreme ce îi hărțuia prin tactici neconvenționale. Această abordare presupunea superioritatea în culegerea de informații, care cerea, la rândul ei, contacte cu populația locală. Și totuși, deși romanii nu au optat niciodată pentru o strategie prin care să câștige susținerea populară, s-au dovedit mai abili în relațiile cu localnicii decât ar fi fost de așteptat.

Însă romanii nu aveau pe cap doar grija lui Spartacus. În anul 73 î.Hr., Roma era un oraş plin de cicatrici. Italia era o peninsulă scindată

între Roma și aliații săi de multe ori fără voie. De-a lungul secolelor, Roma cucerise amestecul pestriț de popoare din Italia, printre care greci, etrusci, samniți, lucani și brutti. Au existat numeroase tensiuni și, cu două decenii mai înainte, acestea au explodat într-o revoltă (91–88 î.Hr.). Războiul Italic (numit și Războiul cu Socii, adică războiul purtat de *socii*, termenul latinesc pentru „aliați“) a durat trei ani, cu bătălii și asedii sângeroase, până când Roma a restabilit pacea, dar numai cu prețul acordării cetățeniei romane tuturor aliaților. Îndeosebi în sud, unii italici au rămas plini de resentimente și nereconciliați. Războiul Italic a fost urmat de un război civil între susținătorii lui Sulla și urmașii răposatului său rival, Marius. Sulla a biruit și s-a impus ca dictator, dar, după retragerea lui din 79 î.Hr., urmată peste un an de moartea sa, războiul civil a reizbucnit în 77 î.Hr. În 73 î.Hr., în Italia era pace, dar peninsula era lipsită de legiuni, în cazul în care ar fi reînceput tulburările: fuseseră trimise peste mări să lupte cu numeroșii dușmani ai Romei.

Italia rurală cuprindea o numeroasă populație de sclavi, care evadau deseori și din când în când iscau revolte armate. În anul 73 î.Hr., Italia romană era, pe scurt, o pădure uscată ca iasca sub dogoarea arșiței. Spartacus a scăpărat amnarul.

EVADAREA

1
GLADIATORUL

Spartacus era un gladiator de categorie grea, numit *murmillo*.[1] Un bărbat „cu enormă forță și energie“[2], după cum spun sursele, în jur de 30 de ani. *Murmillones* erau bărbați masivi, care purtau în arenă arme și armură cântărind între 16 și 18 kilograme. Luptau desculți și cu pieptul dezgolit, ceea ce făcea mai vizibile tatuajele cu care tracii precum Spartacus își împodobeau cu mândrie trupul. Un *murmillo* purta un coif de bronz, un șorț legat la brâu cu o centură și diferite apărători ale brațelor și picioarelor. Se apărau cu o pavăză grea și înaltă (*scutum*) și mânuiau o spadă cu lama lată și dreaptă, lungă de vreo jumătate de metru, numită *gladius*, arma clasică a gladiatorului. Era de asemenea arma standard a legionarului roman.

Deși nu știm nimic despre palmaresul lui Spartacus în arenă, ni-l putem imagina prins în luptă într-o după-amiază. Împătimiți cum erau, romanii ne-au lăsat un mare volum de mărturii despre duelurile din arenă, iar reconstituirile istorice recente îmbogățesc tabloul. Știm, de exemplu, că Spartacus s-ar fi luptat de fiecare dată doar cu un singur adversar, în pofida imaginii hollywoodiene a luptelor colective. Gladiatorii reali se luptau în perechi alese cu grijă pentru a face ca înfruntarea să fie palpitantă, fără să le asigure concurenților o viață lungă.

Un *murmillo* precum Spartacus nu se lupta niciodată cu un alt *murmillo*; de obicei făcea pereche cu un *thraex*. *Thraex* înseamnă „trac“, dar Spartacus nu reprezenta țara lui în arenă, poate fiindcă stăpânul lui se temea să nu ațâțe mândria națională a sclavului său. Un *thraex* era și el un luptător de categorie grea, dar trebuia să fie mai iute și mai agil. Armele și armura lui erau asemănătoare celor folosite de *murmillo*, însă tracul se apăra cu un scut mai mic (*parmula*), care îl făcea mai ușor și mai mobil, și mânuia un pumnal încovoiat (*sica*), asemănător celor pe care le foloseau tracii în bătălii.

În general, meciurile între gladiatori începeau cu o încălzire în care

se foloseau arme de lemn. Pe urmă erau aduse armele de „fier ascuțit“[3] și se verifica dacă aveau tăișul fără cusur. Între timp, Spartacus și adversarul lui se pregăteau să moară – dar fără să îl aclame pe finanțatorul întrecerii. Celebrul strigăt „Cei gata să moară te salută!“ era, din câte știm, o rară – și târzie – excepţie. În schimb, un meci începea de obicei cu un semnal dat de *tibia*, un instrument de suflat asemănător cu un oboi.

Lupta se desfășura oferind o combinație de eleganță și brutalitate. Gladiatorii atacau, însă rareori își încrucișau armele, deoarece lamele acestora erau prea scurte. Loveau și se apărau cu scuturile, împingându-și adversarul înapoi, trăgându-l în față ori – cu scutul în poziție orizontală – îl loveau cu muchia. Mai degrabă decât zăngănitul armelor, trosnetul și bubuitul scuturilor erau sunetele cel mai des auzite în timpul luptei.

Cu scutul său de șapte kilograme, un *murmillo* puternic putea să lovească mai tare, dar un trac iute putea să dea mai multe lovituri într-o succesiune rapidă cu pavăza lui de numai trei kilograme. Știind cât de periculoasă era arma curbată a tracului, Spartacus își ferea flancul. În schimb, încerca să păstreze lupta pe axa ei verticală, stând constant cu umărul și cu piciorul stâng în față, nelăsându-i adversarului nici o portiță laterală, ținându-l sub presiune. Își ținea scutul aproape de corp ca să-l împiedice pe trac să-l izbească rapid de mai multe ori și să îl destabilizeze. Din când în când Spartacus își împingea scutul în față, dând o lovitură bruscă și plină de vigoare ca să îl dezechilibreze pe trac.

În acest timp, neputând să lovească flancul lui Spartacus, tracul putea să se lase brusc pe vine, fandând spre piciorul drept lipsit de apărare al lui Spartacus. Putea încerca mișcarea mai dificilă de a sări fulgerător în sus, lovind cu brațul drept peste marginea superioară a scutului cu care se apăra Spartacus, tăindu-l sau împungându-l cu *sica* lui încovoiată. Dacă aceste manevre ucigașe dădeau greș însă, i-ar fi oferit lui Spartacus o spărtură în apărarea adversarului. Cu o mișcare isteață, Spartacus ar fi putut să simuleze că se retrage, ispitindu-l pe trac să îl atace – doar ca să constate că Spartacus era pregătit să îi pareze lovitura și să-i dea o ripostă mortală.

În timpul unei lupte, când și când o lovitură piezișă străpungea apărarea adversarului, făcându-l să sângereze, dar fără să-l rănească mortal. Cu adrenalina pulsându-i în vine, acesta continua să lupte,

oricât ar fi fost de învinețit, sleit de puteri și scăldat în sudoare, continuând să gândească, ținându-se pe picioare și schimbându-și mereu tactica. Deși se pare că majoritatea duelurilor durau numai 10 până la 15 minute, nu exista o limită de timp; lupta continua până când un gladiator ieșea învingător. În acest răstimp, fiecare luptător trebuia să rămână surd la vacarmul spectatorilor și al instrumentelor de alamă care acompaniau meciul, pentru a se concentra numai asupra luptei. Mai trebuia, de asemenea, să nu uite regulile. Înfruntarea gladiatorilor nu era o bătaie în care totul era permis. Un arbitru (*summa rudis*) și asistentul său (*secunda rudis*) impuneau respectarea regulilor. Cea mai importantă regulă era ca un luptător să se retragă după ce își rănea adversarul.

Să ne imaginăm că Spartacus și-a dezechilibrat adversarul, i-a zburat scutul din mână cu o lovitură puternică și l-a împuns cu arma într-o mână. Pe urmă, s-a îndepărtat de cel rănit. Dacă avea să-l ucidă ori să-l cruțe pe trac nu depindea de gladiator sau de arbitru; decizia era luată de producătorul spectacolului (*editor*).

La rândul său, producătorul cerea, de obicei, verdictul publicului. Decizia legată de soarta unui luptător căzut era momentul adevărului. Dacă mulțimii îi plăcuse gladiatorul învins și socotea că acesta luptase bine, spectatorii cereau ca el să fie iertat. Dar dacă socoteau că învinsul merita să moară, nu se sfiau să strige: „Ucide-l!“ Făceau un gest cu degetul mare, dar acesta era opus celui la care ne gândim noi astăzi: degetul mare în sus însemna moartea.

În acest caz, învinsul trebuia să îngenuncheze – dacă rănile suferite îi îngăduiau să o facă –, în vreme ce învingătorul îi dădea lovitura de grație. În clipa în care învinsul „primea fierul“, după cum era zicala, publicul striga „A încasat-o!“ Leșul era scos din arenă pe o targă și dus la morgă. Acolo i se tăia gâtul, ca măsură de precauție împotriva unei execuții ratate. Urma înmormântarea.

În acest timp, Spartacus urca pe platforma învingătorului, unde i se înmânau premiile: o sumă de bani și o ramură de palmier. Deși era sclav, îi era îngăduit să păstreze banii. După ce cobora de pe podium, flutura acea ramură de palmier, înconjurând arena într-un tur al victoriei în aplauzele publicului.

Era o improbabilă școală pentru o revoluție. Și totuși astfel de lupte au oțelit brațele bărbaților care urmau să pornească cea mai sălbatică revoltă a sclavilor din lumea antică.

Spartacus a trăit și s-a antrenat în școala de gladiatori al cărei proprietar era Cnaeus Cornelius Lentulus Vatia. Vatia era un *lanista,* un întreprinzător care cumpăra și pregătea gladiatori, pe care apoi îi închiria producătorilor de întreceri gladiatoriale. Afacerea lui Vatia se afla în orașul Capua, la vreo 25 de kilometri de Napoli.[4] Este o parte din Italia renumită pentru clima sa, dar e puțin probabil că Spartacus se bucura de cele 300 de zile însorite pe an.

Venise la Capua de la Roma, probabil pe jos, cu siguranță în lanțuri și de bună seamă legat de bărbații de lângă el. La Roma îi fusese vândut ca sclav lui Vatia. Imaginați-vă o scenă precum cea a unei vânzări de sclavi gravată pe o stelă funerară capuană din primul secol î.Hr., marcând probabil mormântul unui negustor de sclavi.[5] Sclavul stă pe un piedestal, cel mai probabil o platformă de lemn pentru licitații, purtând numai un șorț – o practică standard în piețele romane de sclavi. Era de asemenea standard însemnarea sclavului prin ungerea picioarelor lui cu var. Bărbos și lat în umeri, cu brațele lungi pe lângă corp, sclavul de pe stela funerară pare potrivit pentru munci grele. Și artistul folosește un dezechilibru de talie ca să sugereze un dezechilibru de putere, deoarece îl face pe sclav mai mărunt decât liberții care îl încadrează de-o parte și de cealaltă.

Poate că, venind spre Capua, ceea ce a zărit în primul rând Spartacus nu au fost nici zidurile și nici templele orașului, ci amfiteatrul său. Construcția se ridica în afara zidurilor, la nord-vest, aproape de Via Appia. Edificiul avea forma turtită și greoaie – unul dintre primele amfiteatre de piatră din Italia. Construit în timpul Republicii târzii, edificiul trebuie să-i fi făcut prima impresie despre oraș.

Spartacus își petrecuse cea mai mare parte a vieții pe câmpiile întinse și pe dealurile vălurite ale Balcanilor, dar acum orizontul său nu era mai larg decât zidurile stabilimentului deținut de Vatia, cu rare priviri furișe spre Capua. Orașul și afacerea aveau multe în comun. În ochii Romei, nici orașul și nici afacerea nu erau respectabile, și ambele se bizuiau pe munca sclavilor. Din când în când, fiecare le oferea sclavilor o scară de mobilitate socială. Dar exista o diferență: în afara casei lui Vatia, scara ducea uneori spre libertate, dar înăuntrul ei, de regulă ducea spre moarte.

Spartacus ajunsese la Capua urmând o cale ocolită. În Tracia natală, tânărul Spartacus fusese înrolat într-o unitate aliată a armatei romane.[6]

Romanii numeau aceste unități *auxilia* (literal, „ajutoare“), iar oamenii din rândurile lor se numeau auxiliari. Aceste unități erau separate de legiuni, din care făceau parte numai cetățeni romani. Chiar dacă nu erau legionari, auxiliarii trăgeau cu ochiul la disciplina militară a romanilor. Succesele ulterioare dobândite de Spartacus pe câmpul de luptă împotriva Romei devin mai ușor de înțeles dacă ne amintim că văzuse cu ochii lui cum opera armata romană.

În calitate de auxiliar, Spartacus era probabil reprezentantul unui popor cucerit, care presta serviciu militar pentru Roma; altfel spus, era probabil mai mult recrut decât mercenar. Ca răzvrătit avea să dea dovadă de priceperea unui comandant, ceea ce ar putea să sugereze că sub romani fusese ofițer. După toate probabilitățile, era cavalerist.

Aproape toată cavaleria Romei era formată din auxiliari. Nu existau călăreți mai aprigi decât tracii. A doua Carte a Macabeilor (inclusă în unele versiuni ale Bibliei) oferă o imagine puternică a unui trac încălecat pe cal: un mercenar, doborând un foarte robust călăreț evreu pe nume Dositheus, căruia îi retează o mână. Tracul fără nume l-a salvat astfel pe comandantul său, Gorgias, pe care Dositheus îl apucase de manta. Asta se întâmpla în 163 î.Hr.[7] În 130 î.Hr., un călăreț trac decapitase un general roman dintr-o singură lovitură. După 50 de ani, romanii încă tremurau de frică la gândul celor întâmplate.

Conform unui autor, ulterior Spartacus a dezertat și a devenit ceea ce romanii numeau un *latro*.[8] Cuvântul înseamnă „hoț“, „bandit“ sau „tâlhar la drumul mare“, dar mai înseamnă și „soldat de gherilă“ sau „rebel“: romanii foloseau același cuvânt pentru toate aceste concepte. Nu putem decât să bănuim motivele lui Spartacus. Poate că, aidoma multor traci, hotărâse să se alăture războiului dus de Mitridates împotriva Romei; poate avea o nemulțumire personală; poate că apucase calea unei vieți infracționale. Nu știm nici unde a dezertat, nici dacă a făcut-o în Tracia, în Macedonia sau chiar în Italia. În orice caz, după perioada în care a fost un *latro,* Spartacus a fost prins, făcut sclav și condamnat să fie gladiator.

În principiu, Roma rezerva statutul de gladiator doar celor mai periculoși infractori. Orice ar fi făcut Spartacus, conform standardelor romane nu merita o pedeapsă atât de aspră. Era nevinovat, după cum aflăm dintr-o sursă care nu e nimeni altul decât Varro, un scriitor roman în floarea vârstei în timpul războiului gladiatorilor.[9] Știindu-se fără vină,

se prea poate ca Spartacus să fi fost și mai înflăcărat în revolta sa. În orice caz, Spartacus devenise proprietatea lui Vatia. Următorul și poate ultimul act al vieții tracului stătea să înceapă.

Capua era cunoscută pentru trandafirii săi, pentru abatoare și gladiatori. Era un eunuc politic obez și bogat. În 216 î.Hr., în timpul războaielor cu Cartagina, Capua trădase Roma, aliata sa, trecând de partea lui Hannibal, cel mai mare general cartaginez. După ce romanii au recucerit Capua în 211 î.Hr., au pedepsit orașul răpindu-i autoguvernarea și impunându-i un guvernator roman.

Cu toate acestea, Capua și-a revenit, mai bogată ca niciodată. Orașul era un centru de prelucrare a metalelor și de industrie textilă. Era, de asemenea, capitala Italiei în producția de parfumuri și de leacuri, precum și un producător de grâne și piața de carne a Romei, furnizând capitalei carne de porc și de miel. Capua este situată la poalele unei ramificații a Apeninilor, coloana vertebrală accidentată și muntoasă a Italiei. Spre sud se întinde o câmpie întinsă, încinsă și umedă vara, când câmpurile arse de soare se colorează într-o nuanță de ocru, ploioasă și sclipitoare iarna, când câmpurile sunt verzi. Una dintre cele mai fertile zone din Europa, aceasta era *Campania felix*, „Campania fericită".

Fericită, dar nu din punctul de vedere al lucrătorilor săi. Capua era în mare măsură un oraș de sclavi, atât de prin partea locului, cât și importați. Numărul acestora făcea din Capua un oraș aparte doar numeric, nu tipologic, de restul Italiei. Cei 125 de ani de expansiune romană după 200 î.Hr. inundaseră Italia cu munca robilor. Se estimează că pe vremea lui Spartacus existau în peninsulă aproximativ 1-1,5 milioane de sclavi, poate 20% din populația Italiei.

Era o culme a exploatării din lumea antică, zenitul mizeriei și nadirul libertății. Era, de asemenea, o perioadă a marilor concentrări de sclavi, mulți dintre ei născuți liberi, unii foști soldați; o perioadă de stăpâni absenți și de puține sau total inexistente forțe de poliție. Adăugați libertatea acordată unor sclavi de a călători sau chiar de a purta arme. În sfârșit, luați în calcul numeroasele ascunzători pe care fugarii le puteau găsi în munții din apropiere. Nu este un accident faptul că, în decurs de 60 de ani, în Sicilia și în sudul Italiei au izbucnit trei dintre cele mai mari răscoale ale sclavilor din istorie: mai întâi două revolte separate de pe insulă (135–132 î.Hr., 104–100 î.Hr.), și apoi răscoala lui Spartacus.

La țară, masele de sclavi lucrau în ferme, de multe ori în lanțuri, de

regulă încuiați peste noapte în niște barăci ca într-o închisoare. Alții, folosiți ca păstori, erau lăsați să se descurce de capul lor sau să moară de foame. În acest timp, în oraș sclavii lucrau în toate profesiile, de la prăvălie până la școală sau la bucătărie. În Capua existau chiar unii care percepeau impozitul de 5% datorat când sclavii își dobândeau libertatea. Puținі norocoși au devenit liberi și unii au prosperat; câțiva au intrat chiar în afacerea comerțului cu sclavi, uitându-și originile umile. Un libert capuan, de exemplu, nu a avut nici o reținere să se îmbogățească fabricând pelerinele de lână aspră pe care le primeau sclavii care lucrau pe câmp – primite o dată pe an, ca să fie limpede.

Necioplită și rapace, Capua era sortită să devină centrul spectacolelor cu gladiatori. Clima însorită din Capua era considerată ideală pentru instruirea luptătorilor. Așa se face că impresarii de la Roma veneau în căutare de talente. Însuși Iulius Caesar a avut o școală de gladiatori la Capua.

Și totuși, în 73 î.Hr., nu Capua, ci Roma – capitala – organiza de departe cele mai mari jocuri de gladiatori. Elita prudentă a Romei refuza să îngăduie însă găzduirea gladiatorilor în oraș. Violenți și periculoși, ei puteau fi vulpea din coteţul de găini romane. Era mai sigur să fie ținuți în afara capitalei. Capua era locul ideal: la numai 210 kilometri depărtare și legată de Roma prin cea mai faimoasă șosea din lume, Via Appia, dar și printr-un alt drum principal, Via Latina.

După ce a străbătut aceste șosele principale, sau poate chiar mai devreme, în timp ce mergea cu ceata de bărbați în lanțuri, Spartacus a făcut cunoștință cu noii săi colegi. Erau un grup foarte pestriț. Aproape toți erau sclavi, fie din naștere, fie civili luați în captivitate și vânduți sau prizonieri de război. Mulți erau traci. Tracia furniza Romei un flux constant de sclavi, datorită nesfârșitelor războaie cu provincia romană învecinată Macedonia și grație, de asemenea, pasiunii arzătoare a tracilor pentru război.

Tracilor le plăcea să vâneze, să bea și să lupte. Erau niște bătăuși înnăscuți, renumiți pentru brutalitatea lor. Călăreții traci, de exemplu, s-au luptat „ca fiarele sălbatice, multă vreme ținute în cuști și apoi asmuțite“[10] când i-au învins pe romani într-o ciocnire de lângă Callinicus, în 171 î.Hr. S-au întors în tabăra lor cântând și etalând în vârful sulițelor capetele retezate ale dușmanilor.

Un alt popor din lumea romană care era tot atât de pus pe harță erau

celții. Celții „sunt absolut nebuni după război“, spune scriitorul grec Strabo. „Sunt îndrăzneți și grabnic în căutare de luptă“.[11] Celții alcătuiau al doilea grup ca mărime din mulțimea de gladiatori aflați în proprietatea lui Vatia. Sursele îi numesc gali și cu siguranță unii dintre ei proveneau din Galia sau Franța modernă. E posibil să fi fost luați prizonieri după una dintre cele câteva mici operații militare ale Romei din anii 80 și 70 î.Hr. Puteau să fie chiar fiii prizonierilor de război capturați după marile victorii repurtate de Marius în Apus în 102 și 101 î.Hr. Dar majoritatea fuseseră probabil vânduți în sclavie de populația civilă: tariful în vigoare pentru un sclav gal nu era mai mare decât prețul unei amfore cu vin.[12] Se estimează că în primul secol î.Hr. romanii au exportat în Galia 40 de milioane de amfore (aproximativ 10 milioane de litri) și anual primeau în schimb poate nu mai puțin de 15.000 de sclavi.[13]

Dar unii dintre celții lui Vatia este posibil să fi venit din Balcani, un centru de populații celte și scena unor războaie cu Roma în anii 80 și 70 î.Hr., fiind astfel o sursă bogată de sclavi. Scordiscii, de exemplu, locuiau pe câmpiile din sudul Dunării, în nord-estul Serbiei de astăzi, și erau celți care se amestecaseră cu tracii și ilirii (un alt popor războinic din Balcanii antici).

Dacă Vatia sau agenții lui cumpăraseră într-adevăr scordisci, și-au ales celții nepotriviți. Tracii și scordiscii aveau o graniță comună și nutreau aceeași ură împotriva Romei. În 88 î.Hr., scordiscii și numeroși traci au susținut revolta lui Mitridates contra Romei.[14] O armată reunită de traci și scordisci au invadat provincia romană Grecia într-o incursiune majoră; ambele popoare au avut ulterior de suferit în urma expedițiilor punitive romane.

Probabil ar trebui să-i includem și pe germani în amestecul de gladiatori din firma lui Vatia. Și germanii au jucat un rol proeminent ca soldați ai lui Spartacus. Mulți dintre sclavii Italiei erau germani sau copii ai germanilor care, aidoma celților, fuseseră capturați cu duiumul de Marius cu 30 de ani înainte; alții fuseseră vânduți ca sclavi de populația civilă. În plus, în 73 î.Hr. nu exista o distincție clară între celți și germani: granițele dintre ei erau neclare. În orice caz, atât scriitorii greco-romani, cât și arheologii sunt de acord că popoarele antice de pe teritoriul Germaniei de astăzi erau războinice, aidoma celților și tracilor. „Pacea nu e pe placul nației [lor]“[15], scria istoricul roman Tacitus, care

afirma că economia germanică se baza pe război și jaf. Nu auzim despre germani până la expansiunea revoltei lui Spartacus, dar este de crezut că o mică parte dintre gladiatorii lui Vatia erau germani.

Poate că și alte grupuri etnice de prin tot imperiul au contribuit la afacerea lui Vatia. Anatolia și regiunea Mării Negre îi furnizau Romei mulți dintre sclavii săi și poate că stabilimentul lui Vatia includea reprezentanți ai acelor ținuturi. Dar un ultim grup important nu era câtuși de puțin alcătuit din străini: erau italici liberi, chiar cetățeni romani. Cetățeni săraci și bogați deopotrivă se ofereau de bunăvoie să lupte în arenă, împinși de disperare, plictis ori din dorința de aventură. În primul secol î.Hr., asemenea incursiuni în lumea interlopă italiană erau deja la modă.

Așadar, îi avem pe cei 200 de gladiatori, dacă nu mai mulți, aflați în proprietatea lui Vatia: traci și celți, cu un probabil adaos de germani, italici și mulți alții de origine diferită. Colegii lui Spartacus formau un grup multietnic. Nu era o întâmplare. Autorii romani recomandau amestecul naționalităților ca măsură de prevenție a solidarizării lor. Ei recunoșteau pericolul mortal al unei afaceri care îi înarma pe sclavi.

Surprinzător, romanii numeau o gală gladiatorială joc: în latină, *ludus*. *Ludus* se mai traduce și prin „școală“ și, într-adevăr, îi antrena pe începători, dar, cu puține excepții, nu existau absolvenți. Majoritatea gladiatorilor trăiau și mureau în același *ludus* în care își începeau instruirea.

Romanii mai descriau un *ludus* și ca o *familia,* o „familie“ sau „gospodărie“. Ca în orice gospodărie, un *ludus* se îngrijea de satisfacerea nevoilor elementare de hrană și adăpost, dar oferea și asistență medicală. Gladiatorii erau obligați să bea cu măsură și aveau o dietă bogată în carbohidrați, cu mult terci de orz. Aidoma luptătorilor de sumo, erau încurajați să pună grăsime pe talie, ca un strat protector împotriva rănilor. Ca niște cai de curse răsfățați, gladiatorii mâncau bine. „Spuneți stăpânilor voștri să își hrănească sclavii!“[16] era sfatul aspru al unui tâlhar din Imperiul Roman privind modul în care romanii puteau să pună capăt fărădelegilor. Dacă li s-ar fi adresat laniștilor, ar fi bătut la porți deschise, întrucât aceștia știau că trebuie să își trateze bine gladiatorii ca să aibă succes.

Dar un *ludus* era totodată o garnizoană și o închisoare. Gladiatorii nu erau liberi să plece și să vină când aveau chef. Cea mai bună dovadă

o găsim la Pompeii, unde au fost excavate două așezăminte de acest tip din perioade diferite. Ambele erau situate la marginea orașului. Cel mai vechi *ludus* era practic o fortăreață, izolată la capătul unei alei în pantă, urmată de câteva trepte, interiorul ridicându-se cu trei metri peste nivelul străzii – ceva neobișnuit la Pompeii. Alte măsuri de siguranță se găseau înăuntru: o ușă suplimentară și o curte interioară închisă etanș.[17] Al doilea *ludus* din Pompeii, mai recent, era mai deschis, dar conținea o mică închisoare, dotată cu butuci de fier, și este posibil să fi avut și o gheretă pentru paznici.

Ludus-ul lui Vatia probabil că era construit în jurul unei curți interioare, înconjurat de coloane din stuc, care la rândul lor erau acoperite cu graffiti, precum cele din Pompeii: Celadus se lăuda drept „cel după care suspină fetele“. Florus relatează că a câștigat în 28 iulie la Nuceria și în 15 august la Herculaneum, ambele orașe din apropiere. Isus (sic) spune, glumind, că *murmillo* Lucius Asicius pute ca sosul de pește ieftin (*muriola*) și e la fel de slab ca o băutură pentru femei (numită de asemenea *muriola*). Unii gladiatori scriu numele proprietarului lor, pe când gladiatorul Samus, care a luptat și ca *murmillo*, și călare, spune simplu că „locuiește acolo“. Gladiatorii Asicius, Auriolus, Herachtinus, Philippus și „temutul“ Amarantus și-au scrijelit numele și rolurile în stucul alb.

Poate că *ludus* însemna „joc“, dar viața de acolo era serioasă. Un proaspăt recrut depunea cel mai sacru jurământ imaginabil – și cel mai îngrozitor: jura să fie „ars“ (poate tatuat, deoarece tatuajele erau însemnul sclaviei), pus în lanțuri, bătut și ucis cu o armă de fier. Era, după cum spunea scriitorul roman Seneca, o promisiune de a muri „drept și invincibil“[18], deoarece înfruntarea calmă a morții era culmea artei gladiatoriale. După depunerea jurământului, noul gladiator urma un program de instrucție care era, în felul său, la fel de dur și de strict ca al unui spartan.

Gladiatorii au jucat un rol atât de important în cultura romană, încât s-au bucurat de un tratament de departe mai bun decât sclavii de rând. Nu că romanii i-ar fi văzut pe gladiatori doar cu ochi buni. În schimb, considerau că gladiatorii sunt deopotrivă buni și răi. A fi silit să fii gladiator era înjositor; să fii de bunăvoie gladiator era o desfrânare; să capeți măiestria unui gladiator era periculos, dar să mori ca un gladiator era sublim.

Gladiatorii nu aveau prieteni. Aveau aliaţi, rivali, şefi, linge-blide, puşlamale, spioni, furnizori și trădători. Proaspătul gladiator învăța în cine să aibă încredere și de cine să se ferească, cine i-ar acoperi spatele și cine i-ar fura mâncarea. Îi cântărea pe oameni rapid: puternic, agil, dur, nemilos; slab, neîndemânatic, bleg și sensibil. Rezulta o ierarhie de lideri și subordonați, la fel de brutală și de atent păstrată ca în orice închisoare. Într-o seară un bărbat stătea la masă înainte de luptă cu camarazii lui, a doua zi îl omora pe comeseanul său și, la scurt timp după aceea, se îngrijea de piatra funerară a victimei.

Poate că unii gladiatori dezertau fiindcă viața în *ludus* era grea, însă după standardele romane, viața de acolo nu era deosebit de aspră. Disciplina din legiunile romane, de exemplu, putea să fie aproape la fel de strictă. Spre deosebire de gladiatori, soldații nu puteau fi torturați, dar erau pasibili de pedepse drastice pentru infracțiuni variind de la furt și comiterea unor acte homosexuale până la pierderea armelor și ațipirea în timpul gărzii de noapte. Printre pedepse se numărau biciuirea și ciomăgirea până la moarte.

Poate că unora dintre sclavii lui Vatia chiar le plăcea disciplina. Greu puteau să fie nemulțumiți de recompense. Gladiatorii învingători se bucurau de glorie, bani, celebritate și sex – ceea ce era mai bine decât puteau să spere ceilalți sclavi. Și totuși 200 de gladiatori au hotărât să evadeze din stabilimentul lui Vatia. După standardele sclaviei romane, gladiatorii erau privilegiați. Deși era ironic faptul că tocmai ei, dintre toți, ar fi declanșat o răscoală a sclavilor, era, de asemenea, ceva tipic. De-a lungul istoriei, sclavii privilegiați au condus de multe ori revoltele, poate din cauză că aveau și cele mai mari speranțe. Au explodat gladiatorii fiindcă Vatia a strâns șurubul? Poate că da, sau poate că era o revoluție a unor aspirații mai înalte.

Hollywoodul l-a făcut pe unul dintre instructorii lui Vatia deosebit de brutal, dar noi nu știm aproape nimic despre Vatia și cu atât mai puțin despre instructorii lui. Chiar și numele lui Vatia este incert, deoarece sursele îl numesc ori Lentulus Batiatus, ori Cnaeus Lentulus. Conform unei teorii plauzibile, „Batiatus“ este o greșeală; în realitate era Cnaeus Cornelius Lentulus Vatia, un cetățean roman dintr-o familie bogată și nobilă, cunoscută pentru că ar fi avut gladiatori la Capua. Omul era un bădăran, cu obrazul destul de gros ca să nu-i pese că avea o profesie – proprietar de școală de gladiatori (*lanista*, în latină) – pe

care romanii o comparau cu acelea de măcelar (*lanius*) sau de proxenet (*leno*). Poate că se ținea la distanță și lăsa administrarea școlii pe seama altora, în timp ce el locuia la Roma. Poate că nici nu l-a întâlnit vreodată pe Spartacus înainte de revoltă; cine știe?

Conform altui autor antic, gladiatorii au hotărât „să riște pentru libertate în loc să îi amuze pe spectatori“.[19] Era umilitor să trebuiască să te lupți până la moarte pentru distracția publicului roman. O anumită măreție sufletească este prezentă în toată istoria lui Spartacus, de la Capua și până la ultima lui bătălie. Un scriitor antic spune că Spartacus era „mai profund și mai demn decât împrejurările în care a trăit, mai grec decât rasa lui“.[20] Un altul spune că Spartacus era susținut de câțiva bărbați cu judecată, din elita spiritelor libere – într-un cuvânt, de nobili.[21]

Sunt șanse ca Spartacus însuși să se fi născut aristocrat. Un posibil indiciu: numele Spartacus se găsește într-o familie regală tracă; sursele antice afirmă că existau câțiva „nobili“[22] printre răzvrătiți, ceea ce înseamnă probabil sclavi de viță nobilă; doi scriitori romani contemporani îl admirau pe Spartacus, ceea ce le-ar fi fost mai ușor dacă el era patrician. Chiar în rândul gladiatorilor, strălucirea unui nume nobil putea să-l fi ajutat pe Spartacus să atragă de partea lui noi adepți.

Pe măsură ce Spartacus și aliații lui au adunat tot mai mulți susținători, este posibil să fi vorbit atât despre profit și răzbunare, cât și despre libertate și onoare. Se prea poate să fi subliniat că momentul era unul favorabil. Este posibil să fi sesizat că Mitridates încă păstra vie flacăra rezistenței împotriva Romei în Orient și că revolta lui Sertorius încă pâlpâia în Occident. Și poate cunoșteau câte ceva despre numeroasele răscoale anterioare ale sclavilor ridicați împotriva Romei: o duzină de răzmerițe avuseseră loc în Italia în secolul al II-lea î.Hr., două răscoale mari în Sicilia (135–132, 104–100 î.Hr.) și o coaliție antiromană a sclavilor și oamenilor liberi în vestul Asiei Mici, între 132 și 129 î.Hr. În 88 î.Hr., când a inițiat un masacru al romanilor și italicilor din Asia Mică, Mitridates a oferit libertatea oricărui sclav care și-ar fi ucis stăpânul sau i-ar fi oferit informații despre acesta. Cu atâta revoltă în aer, numai un pustnic ar fi putut să nu știe ce se petrecea în imperiu.

Cu doar treizeci de ani înainte, sclavii din Capua se răsculaseră de două ori. Bătrânii din oraș poate că încă mai vorbeau despre acele

revolte. Prin 104 î.Hr., 200 de sclavi din Capua s-au răsculat și răscoala lor a fost rapid înăbușită; nu au supraviețuit alte amănunte. O altă revoltă capuană din 104 î.Hr. a fost mai serioasă. Titus Minucius Vettius, un roman tânăr și bogat, îndrăgostit de o fetișcană sclavă, dar înglodat în datorii, a declanșat o revoltă pe domeniul tatălui său de lângă Capua. A format o armată de 3.500 de sclavi, înarmați și organizați în centurii, ca o legiune romană. Senatul roman a luat în serios pericolul. L-au însărcinat pe Lucius Licinius Lucullus să restabilească ordinea; acesta era pretor, o funcție oficială de rang înalt, care era o combinație de judecător și de general locotenent. Lucullus a mobilizat o armată de 4.000 de infanteriști și 400 de cavaleriști, dar l-a învins pe Vettius prin viclenie, nu prin forța brută. Lucullus i-a oferit imunitate lui Apollonius, generalul lui Vettius, (numele sugerează un sclav sau un libert), care a trădat. Rezultatul a fost sinuciderea în masă a rebelilor, în frunte cu Vettius.

Răzmerița a eșuat, dar le-a lăsat în urmă insurgenților câteva învățăminte încurajatoare. Sclavii puteau să alcătuiască o armată, și nu oricum, ci una bine organizată și bine înarmată. Roma a fost suficient de impresionată, încât s-a folosit de trădare în loc să îi atace frontal pe răzvrătiți. Era șocant și faptul că forțele romane au depășit cu atât de puțin numărul răsculaților. Poate că Roma nu a trimis mai multe trupe fiindcă nu putea să mobilizeze mai mulți soldați. În 104 î.Hr., armata romană era angajată în alte conflicte.

Cu un an înainte, în 105 î.Hr., o armată de germani migratori și aliații lor celți umiliseră legiunile în bătălia de la Arausio (Orange) din sudul Franței, în care au ucis zeci de mii de soldați romani. Germanii migratori și celții au fost înfrânți abia în 101 î.Hr. Prin urmare, cele două revolte din Capua sfidaseră un regim care avea deja destule bătăi de cap.

Acum, în 73 î.Hr., legiunile erau peste hotare, luptând cu Sertorius și cu Mitridates. În țară, o forță de poliție era aproape inexistentă. O nouă răzmeriță putea să aibă succes unde cea de dinainte eșuase. Ocazia le făcea cu ochiul, dar ceva mai adânc putea să fi însuflețit răscoala: instinctul de supraviețuire.

Speranța de viață a unui gladiator era scurtă. Cele mai bune dovezi provin dintr-un cimitir din Efes, în Turcia, unde au fost dezgropate și studiate 120 de schelete de gladiatori. Aproape toți muriseră înainte de

35 de ani, mulți înainte să fi împlinit 25 de ani. Între o treime și jumătate dintre ei muriseră din cauza unor răni suficient de violente încât să le fi tăiat ori sfărâmat oasele, și cam o treime dintre acele răni erau lovituri în cap. Celelalte schelete nu prezintă nici o urmă de leziuni osoase, dar, cu toate acestea, bărbații puteau să fi cunoscut o moarte violentă, prin eviscerare, secționarea unei artere sau infectarea unei răni, de exemplu.

Gladiatorii din Efes au trăit în perioada de Pax Romana (Pacea Romană) din secolele al II-lea și al III-lea d.Hr., când jocurile erau monopol de stat. Pe vremea lui Spartacus, în Republica târzie, jocurile erau întreprinderi private, ceea ce înrăutățea probabil situația gladiatorilor. Finanțatorii erau de regulă oameni bogați, dornici de popularitate, și mulțimii îi plăcea vărsarea de sânge, așa că se prea poate ca ei să fi încercat să se întreacă unii pe alții prin numărul de gladiatori sacrificați. Nu ar fi surprinzător dacă mulți mureau la prima lor luptă.

Iar acea luptă părea să se întrezărească la orizont. Revolta gladiatorilor a început primăvara. S-a sugerat că oamenii lui Vatia se antrenau pentru Jocurile Romane, cunoscute și ca Marile Jocuri, care începeau pe 5 septembrie. Luptele de gladiatori făceau parte din acest festival care dura două săptămâni. În fața întregii Rome, producătorul spectacolului trebuia să ofere gloatei sânge. Unii dintre gladiatorii lui Vatia se puteau aștepta să nu se mai întoarcă acasă.

Și totuși argumentul speranței de viață nu merge mai departe. Tracii, celții și germanii se mândreau cu disprețul lor față de moarte. Credeau în viața de apoi și preferau să se considere niște luptători neînfricați, nu niște lași. Spartacus trebuia să-i convingă că îi aștepta o luptă mai vrednică de ei dacă evadau decât dacă rămâneau în *ludus*.

Gladiatorii nu doreau nici să fugă, nici să îi elibereze pe alții. Dar dacă se ridicau la luptă în Italia, ca să ucidă romani, să le fure bogățiile și să atragă de partea lor populația locală de sclavi – *asta* i-ar fi atras pe bărbații din *Familia Gladiatoria Lentuli Vatiae* – Familia de gladiatori a lui Lentulus Vatia.

Și totuși, într-o anumită privință, această listă de motive nu reușește să explice succesul lui Spartacus. Desigur, autoritatea lui personală trebuie introdusă și ea în ecuație. Când vorbea Spartacus, oamenii îl ascultau. Nu numai datorită bravurii lui în arenă, experienței căpătate în armata romană sau posibilei sale reputații de tâlhar. Nu contau numai rezonanța regală a numelui său ori abilitățile lui de comunicare, chiar

dacă acestea erau fără îndoială considerabile. Altceva, un factor X, îi amplifica autoritatea. Dar care era acesta?

Ca să răspundem la această întrebare, va trebui să o întrebăm pe femeia lui.

2
FEMEIA TRACĂ

În 73 î.Hr., o femeie tracă a vestit un miracol. Având darul profeției, obișnuia să predice cuvântul lui Dionysos, de care era posedată în timpul transelor ei extatice. Zeul, spunea ea, îi dăruise o mare putere unui bărbat. Ca și ea, era un trac ce trăia în Italia. Era iubitul ei: Spartacus.

Știm foarte puțin despre femeia tracă, nu-i cunoaștem nici măcar numele. Și totuși informațiile care au supraviețuit sunt tulburătoare. Ea era mesagera lui Spartacus, poate și muza lui.

Deși nu cunoaștem nimic despre înfățișarea ei, ne putem imagina tipul de ritual extatic prin care putea să fi ajuns la profeția sa, deoarece supraviețuiesc multe informații despre cultul lui Dionysos. Popular în multe locuri din zona mediteraneeană, Dionysos era zeul național al Traciei. Femeile trace dansau pentru Dionysos în rochii lungi până la glezne, desculțe și cu brațele dezgolite. Își tatuau brațele cu modele geometrice: dungi, linii în zigzag, puncte, cercuri și un pui de cerb. O bacantă (adică o adoratoare a lui Dionysos) purta în păr o cunună de iederă. În timp ce își adora zeul, preoteasa purta de obicei un tirs, un toiag lung de fenicul, împodobit în vârf cu un con de brad. Alături putea să aibă micile ustensile pe care le folosea în oficierea ritualului: ambră, scoici, arșice și un pahar. Dar obiectul cel mai frapant se găsea pe brațul ei drept: un șarpe. Șarpele se încolăcea pe braț până la subsuoară, în vreme ce capul atârna în jos spre pământ. Știind că șarpele era principalul însoțitor și simbolul lui Dionysos, probabil nu simțea nici o teamă.

Plutarh este unica noastră sursă de informații despre femeia tracă.[1] El a trăit cu 150 de ani după Spartacus, dar și-a bazat opera pe relatarea, acum în mare parte pierdută, a contemporanului Sallustius. Ceea ce spune Plutarh ar putea să nu-i convingă pe sceptici, dar alte surse fac relatarea lui plauzibilă.

O întâlnim pe femeia tracă la Capua, dar ne putem închipui cum a

ajuns acolo. Gândiți-vă la o scenă de pe piatra funerară a unui negustor de sclavi. Femeile merg în spate. Sunt modest îmbrăcate, în tunici lungi până la glezne, cu capetele acoperite cu broboade. Doi copii merg pe lângă ele. În fața lor pășesc opt bărbați, cu gâturile în lanțuri și cu picioarele goale ieșind la iveală de sub tunicile lor până la genunchi. În fața coloanei vedem un bărbat înfășurat într-o manta până la pământ și cu glugă. Este un paznic sau un negustor de sclavi; cei opt bărbați sunt duși în robie. Femeile și copiii pot fi membri de familie, urmându-i pe doi dintre bărbați în sclavie.[2]

Scena se petrecea cândva în timpul Republicii romane târzii ori la începutul Imperiului. Locul este Tracia; sclavii erau traci, vânduți în schimbul unor cantități de vin. Dar ei ni-i pot evoca pe Spartacus și pe tovarășa lui de viață pe drumul lor spre sclavia din Capua anului 73 î.Hr.

Poate să pară greu de crezut că unui sclav gladiator i se îngăduia să aibă lângă el o femeie. Dar gladiatorii se puteau bucura de o familie stabilă, chiar dacă, sclavi fiind, nu aveau dreptul să încheie o căsătorie recunoscută de legislația romană. „Consoarte“ sclave și copii robi sunt bine atestați în sursele antice. Este posibil ca proprietarii să fi agreat ideea ca un gladiator să aibă o soție, ca o ancoră în lumea aspră din *ludus*.

Aidoma lui Spartacus, femeia sa era și ea tracă, aparținând aceluiași popor ca și bărbatul ei. Exact despre care popor trac este vorba rămâne încă neclar. Plutarh spune că Spartacus provenea dintr-un popor nomad, termen prin care înțelegea probabil un popor a cărui avuție provenea din turmele pe care le duceau la păscut în munți vara, coborându-le iarna la șes.[3] Asta nu îl face pe Spartacus un umil păstor, ci doar produsul unei economii pastorale.

În orice caz, este posibil ca „nomad“ să fie o eroare a unui copist medieval; textul antic putea să se refere nu la niște nomazi, ci la *Maedi* (singular, *Maedus*). Maedii erau un trib trac care trăia în munții din sud-vestul Bulgariei de astăzi. Ca și Spartacus, erau renumiți pentru forța lor fizică; aidoma lui, au luptat alternativ pentru Roma și împotriva ei. Alte popoare trace din acea perioadă furnizau războinici vânjoși, precum bessii și geții, iar Spartacus și femeia lui este posibil să fi aparținut unuia dintre aceste grupuri. O altă posibilitate sunt odrizii, un popor din sud-estul Traciei, așezați între Marea Egee și Munții Rodopi. Aceștia erau

aliați ai Romei care au luptat împotriva lui Mitridates.

În orice caz, consoarta lui Spartacus era tracă. Cum a ajuns în Italia, cum l-a întâlnit pe Spartacus și dacă era la rândul ei sclavă – toate aceste lucruri sunt neclare. Nu este sigur nici dacă a fost cu Spartacus la Roma, deși pare verosimil. Dar știm că a trăit cu Spartacus la Capua și că a fugit din oraș împreună cu el. Și există motive să credem că femeia tracă i-a răspândit faima.

Când Spartacus a fost adus la Roma pentru a fi vândut ca sclav, se presupune că a avut loc un eveniment remarcabil. Plutarh consemnează întâmplarea, dar nu îi garantează veridicitatea. În vreme ce tracul era cufundat în somn, un șarpe i s-a încolăcit în jurul feței. Așa spune povestea, deși experții moderni arată că era imposibil. În Italia trăiesc mai multe specii de șerpi, dar, conform oamenilor de știință, nici unul dintre ei nu s-ar fi încolăcit în jurul feței unei persoane adormite.[4] Poate că Spartacus s-a trezit în timp ce un șarpe se târa aproape de fața lui sau chiar pe față: puțin probabil, dar nu imposibil. Povestea putea apoi să ia proporții pe măsură ce era depănată fie de Spartacus, fie de alții. Sau poate că Spartacus a spus doar că visase întreaga întâmplare.

În orice caz, femeia tracă a interpretat evenimentul ca pe un miracol. Așa cum șarpele se încolăcise în jurul feței lui Spartacus, la fel urma să fie înconjurat de „o mare și îngrozitoare putere“[5]. Rezultatul va fi – ei bine, manuscrisele diferă, unele spunând că Spartacus urma să aibă „un sfârșit norocos“[6], iar altele vorbind de „un sfârșit nefericit“[7]. Prima versiune este atrăgătoare, dacă avem în vedere conotațiile pozitive ale șerpilor în Tracia, nemaivorbind de inutilitatea unei propagande care prezicea dezastrul.

Cuvintele femeii trace aveau greutatea profeției. Tracia avea o lungă tradiție de profetese și de oracole, iar tracii aveau o încredere totală în autoritatea religioasă a femeilor. La fel și vechii germani, care credeau că femeile purtau în ele „ceva sacru și profetic“[8]. Dar oricine poate să întrevadă stereotipul atemporal al femeii care glăsuiește în numele unor forțe naturale: sirena, sibila sau vrăjitoarea. Consoarta lui Spartacus putea să fi fost „o femeie care îți putea umple inima de fiori“[9], după cum spunea un englez din secolul al XVII-lea despre o femeie care profețea în public.

Cei cu darul profeției jucau un dovedit rol de agitatori printre sclavi. Au stârnit o revoltă în Sicilia în 135 î.Hr. și au condus alta în 104 î.Hr.

Columella, expert roman în agricultură, care a scris pe la 60 î.Hr., avea poate în vedere asemenea evenimente când îi avertiza pe administratori să nu admită pe moșiile lor profeți și vrăjitoare.[10]

Nu știm când și-a lansat profeția femeia tracă. Poate că s-a întâmplat mai târziu, când revolta gladiatorilor era în plină desfășurare. Dar dacă a prezis viitorul pe când Spartacus era încă la Capua sau chiar mai devreme, la Roma, atunci profeția ei s-ar putea să fi fost scânteia care a aprins răzmerița. În secolul I î.Hr., atât răsculații, cât și romanii îi luau pe profeți foarte în serios.

De exemplu, acei înverșunați rivali politici, Marius și Sulla, aveau în comun credința în clarvăzători. Marius se lăuda cu prezicerile favorabile ale unor diverși vizionari și cea mai pitorească dintre ei era o profetesă siriană, pe nume Martha. Se presupune că femeia i-a atras atenția mai întâi soției lui Marius, când Martha a prezis corect rezultatul unei lupte între gladiatori! Marius a luat-o pe Martha cu el și armata sa în următoarea campanie.[11]

Sulla nu s-a lăsat mai prejos decât rivalul său. Cel mai puternic bărbat din Roma până la moartea sa din 79 î.Hr., Sulla își relata visele ca pe niște prevestiri și repeta cu mândrie cuvintele unei clarvăzătoare din Mesopotamia (Irakul de astăzi) că el era sortit să fie cel mai mare om din lume. Sulla și-a atribuit titlul de *Felix*, „fericitul“, datorită diverșilor zei care erau de partea lui.

Dar, spre deosebire de Spartacus, nici Sulla, nici Marius nu l-au invocat pe Dionysos. În afara faptului că era zeul vinului și al teatrului, Dionysos avea un lung pedigri politic, începând cu Olympia, mama lui Alexandru cel Mare. Mai recent, Dionysos fusese simbolul regilor greci (îndeosebi cei din dinastia Cleopatrei, Ptolemeii din Egipt), al triburilor trace, al maselor sărace și înrobite din sudul Italiei și al diverșilor răsculați împotriva Romei, începând cu liderii revoltelor sclavilor din Sicilia până la elitele răzvrătite din sudul Italiei și la Mitridates. Figură flexibilă, Dionysos reprezenta puterea, prosperitatea, patriotismul, libertatea și chiar reînvierea, în funcție de cine invoca simbolul.

Asociindu-l pe Spartacus cu un șarpe și cu o putere dăruită de un zeu, femeia tracă i-a dat o nouă identitate. Ea a contopit vechi simboluri religioase, naționaliste și de clasă într-un nou cântec de revoltă. Șarpele l-a făcut pe Spartacus un erou trac și l-a legat de Dionysos, care era cunoscut în patria lui drept Zagreus ori Sabazius.[12]

Cultura tracă glorifica imaginea unui mare strămoş eroic; de obicei, arta tracă îl zugrăvea pe erou călare, de multe ori cu un șarpe lângă el. În Tracia, cultul lui Dionysos era o credință combatantă. De exemplu, prin 15 î.Hr. a izbucnit o revoltă a tracilor contra Romei; conducătorul ei, Vologaesus, era un preot al lui Dionysos.

Celor asupriți, Dionysos le oferea speranță; pentru clasa conducătoare romană, el însemna o bătaie de cap. Romanii îl asociau cu sudul Italiei și cu Sicilia, unde zeul era deosebit de popular și unde răsculații luptaseră sub flamura lui Dionysos timp îndelungat. În sudul Italiei, Dionysos era legat de Orfeu, o altă figură mitologică din Tracia. Așa-numitele scrieri orfice erau larg răspândite și spuneau o poveste despre moartea și învierea lui Dionysos, un simbol al speranței în viața după moarte. În calitate de trac și ca ales al lui Dionysos, Spartacus putea să-și găsească uşor adepți în sudul Italiei: un alt motiv pentru ca Dionysos să fi îngrijorat Senatul. Până și cei mai paşnici și mai supuși adoratori ai lui Dionysos nelinișteau elita ultraconservatoare a Romei.

Adoratorii lui Dionysos se întâlneau în grupuri restrânse în care oficiau ceremoniile și îi inițiau pe nou-veniți. Grecii numeau aceste ritualuri „orgii“, romanii le spuneau bacanale/Bacchanalia; realitatea era exuberantă, dar nu îngăduia sexul liber între participanți. Credincioșii beau, dansau, cântau și își strigau speranțele de eliberare, de reînviere și de nemurire. Adoratorii își demonstrau credința în zeu fălindu-se cu priceperea lor de a mânui șerpii, decorându-și blănurile de animale cu șerpi, punându-și pe cap cununi de șerpi sau lăsând șerpii să le atingă fețele cu limba fără să-i muște vreodată.

În 186 î.Hr., Senatul roman a susținut că grupurile dionysiace tot mai răspândite în Italia tăinuiau o conspirație. Într-o atmosferă de teamă și panică, Senatul a declanşat o vânătoare de vrăjitoare în toată peninsula și i-a scos pe romani din acest cult. După 186, numai femeile, străinii și sclavii aveau voie să îl venereze pe Dionysos.

Dionysos le-a fost lăsat asupriților din Italia, și ei l-au adoptat cu fervoare. În 185–184 î.Hr., păstorii sclavi din Apulia – călcâiul „cizmei“ italiene – s-au răsculat, iar sursele arată că l-au invocat pe Dionysos drept zeu protector. Între 135 și 101, două revolte ale sclavilor din Sicilia și o răscoală a sclavilor din vestul Anatoliei l-au invocat pe Dionysos.[13] Zeul apare din nou în rebeliunea aliaților italici ai Romei, cunoscută drept Războiul cu Socii (91–88 î.Hr.): monede ale

răsculaților îl arată pe Bacchus ca simbol al eliberării. După cum menționam mai devreme, Dionysos a fost un simbol adoptat de Mitridates. Regele rebel se autointitula „noul Dionysos“[14], ca și regele Ptolemeu al IV-lea (care a domnit în anii 221–205 î.Hr.), ale cărui monede îl înfățișează pe Dionysos și vița sa de vie pe o față și boneta unui sclav eliberat pe cealaltă.

Poate fi un ecou al propagandei lansate de femeia tracă în afirmația unui poet roman că Spartacus „a trecut toate părțile Italiei prin foc și sabie, ca un adorator al lui Dionysos“[15]. Scriitorul, Claudian (cca 370–404 d.Hr.) a trăit cu aproape cinci sute de ani după Spartacus, dar îl preocupa istoria romană, drept care cuvintele lui ar putea reflecta o sursă credibilă.

Prin invocarea lui Dionysos, femeia tracă a făcut să vibreze o coardă sensibilă printre gladiatorii și sclavii născuți pe alte meleaguri, precum și în rândul italicilor care și-au amintit ajutorul primit din partea lui Mitridates în timpul Războiului cu Socii. De fapt, mesajul ei suna astfel: Dacă ați susținut revolta lui Mitridates împotriva Romei, atunci susțineți-l pe Spartacus!

După cum am văzut, nu știm dacă Spartacus însuși l-a susținut pe Mitridates când a dezertat din armata romană înainte de 73 î.Hr. și a devenit un *latro* – adică un bandit sau un luptător de gherilă. În orice caz, odată ce s-a răsculat împotriva Romei în 73 î.Hr., Spartacus a fost neîndoielnic bucuros să se alieze cu susținătorii lui Mitridates.

Din motive asemănătoare, nu există nici un temei să credem că Spartacus servise vreodată Roma din toată inima. Un istoric a emis o presupunere plauzibilă despre detaliile serviciului militar al lui Spartacus. În 83 î.Hr., generalul roman Sulla se pregătea să treacă marea din Grecia în Italia ca să poarte un război civil. A recrutat din Grecia și Macedonia infanteriști și cavalerie care să îngroașe rândurile forțelor de care dispunea deja. Este posibil ca Spartacus să fi fost unul dintre acei soldați.[16]

Pe atunci, unii dintre *maedi* fuseseră de curând învinși de Sulla, după care au acceptat suzeranitatea Romei. Nu ar fi fost surprinzător dacă ar fi trimis un contingent de soldați ca să își achite datoria. Dacă Spartacus și compatrioții lui traci au luptat pentru Roma, cu greu puteau să o fi făcut cu dragă inimă. Sulla invadase Tracia din cauza raidurilor trace în Macedonia controlată de romani, raiduri inspirate de revolta lui

Mitridates. În Tracia, Sulla i-a tratat pe localnici practic ca pe niște ținte de antrenament pentru armata lui. Cei care au scăpat cu viață și-au pierdut probabil avutul, de vreme ce soldații lui Sulla s-au îmbogățit din ceea ce au prădat. Aceasta era Roma pe care Spartacus a servit-o, din care a dezertat și împotriva căreia s-a răsculat în cele din urmă.

Presupunând că Spartacus era un tânăr cam de 20 de ani când Sulla și-a recrutat soldații în 83 î.Hr., gladiatorul ar fi avut cam 30 de ani în 73 î.Hr., când a început revolta lui. Ca fost soldat care s-a răsculat împotriva Romei, Spartacus se încadrează într-un tipar. De-a lungul anilor, unii dintre cei mai înverșunați dușmani ai Romei au servit în trupele auxiliare. Este cazul lui Iugurtha, carismaticul rege al Numidiei (Algeria modernă), a cărui oaste i-a umilit pe romani vreme de șase ani, până când romanii l-au capturat în 106 î.Hr. Ceva mai devreme, în 134 î.Hr., comandase cavaleria numidiană într-o armată romană care se luptase cu rebelii din Spania – prilej de a cunoaște moravurile romane. În timpul războiului său, Iugurtha s-a folosit eficient de ceea ce învățase, mituind politicieni romani.

După Spartacus, cel mai teribil renegat a fost Arminius, cunoscut și ca Hermann, un șef de trib german care nu doar a servit într-o unitate aliată cu romanii, ci a dobândit cetățenia romană și rangul de cavaler. Asta nu l-a oprit să se întoarcă în patrie și să îi administreze Romei cea mai groaznică înfrângere suferită vreodată în Germania, masacrând trei legiuni romane în Pădurea Teutoburgică în 9 d.Hr. A fost un punct de cotitură în istorie. Fără acea înfrângere, Roma ar fi putut să cucerească Germania, și o Germanie romanizată ar fi schimbat cursul istoriei europene. Nicicând o țară nu a crescut un lup mai flămând în blană de oaie.

Sentimentele lui Spartacus față de Roma și inamicii ei erau probabil complexe. Mândrie, furie și rușine, toate fac parte din ce putea să fi simțit față de armata romană. Solidaritate, suspiciune și oportunism, toate puteau să fi marcat atitudinea lui față de dușmanii Romei. Aceste sentimente erau contradictorii, dar Spartacus nu trebuia să fie coerent: de îndată ce a glăsuit femeia tracă, avea un zeu de partea lui.

Prin profeția sa, femeia lui Spartacus i-a încredințat bărbatului său o datorie sfântă. Ca slujitor al lui Dionysos, Spartacus urma să fie un eliberator. Nu avea să fie doar un teoretician al libertății; urma să aibă o „mare și înfricoșătoare putere“. Pentru un trac, puterea avea o definiție

clară. Un om puternic era războinic, vânător, posesorul unui mare număr de cai, tatăl multor copii și un mare băutor. Într-un cuvânt, era un conducător.

Nu cunoaștem dinamica relațiilor dintre diferitele grupuri etnice din casa lui Vatia, dar, judecând după acțiunile lor ulterioare, putem ghici că nici o naționalitate nu dorea să se amestece cu altele. Spartacus a început probabil cu compatrioții lui traci. Trebuia să îi convingă în primul rând să fie de acord să îi doboare pe gardieni și să fugă din casa lui Vatia. Pentru asta aveau nevoie de arme, dar acestea erau păstrate sub cheie. Așa că trebuia să aleagă momentul prielnic, fie când puteau să fure cheia, fie când se împărțeau armele, să zicem, în ziua unui joc. Aveau să lupte – și cât de incitant era să o facă în numele lui Dionysos Zagreus și Sabazius!

Gladiatorii celți erau probabil mai greu de convins, întrucât pe ei nu-i impresiona zeul național al Traciei. Dar și ei aveau polițe de plătit romanilor; puteau să vadă, pe de altă parte, cât de bogat în prăzi era ținutul din jur. Și trebuie să fi prețuit autoritatea lui Spartacus, atât cea umană, cât și cea divină.

Poate că au fost de acord să i se alăture lui Spartacus, dar este improbabil că au acceptat să primească ordine din partea lui. Ca toți oamenii din lumea antică, celții erau sensibili în ceea ce privește statutul lor social. La ospețe, de exemplu, bărbații celți se așezau potrivit rangului fiecăruia. Când se servea carnea, cel mai curajos primea „porția eroului“. Dacă vreun altul îi contesta dreptul de a primi această onoare, atunci, potrivit legendei celtice, cei doi bărbați trebuiau să se lupte până la moarte. Așa se face că gladiatorii celți nu l-au provocat pe Spartacus la duel, ci și-au ales doi lideri de-ai lor, Crixus și Oenomaus.

Nu știm nimic despre cei doi. Celți fiind, erau probabil războinici care își dovediseră bărbăția, posibil descendenți din familii nobile, și e de crezut că erau capabili să garanteze un mare număr de adepți. Unele surse îi consideră egalii lui Spartacus; altele spun că el era comandantul suprem al răsculaților. Distincția este prea puțin importantă, deoarece în răzmerițe structurile formale de comandă contează mai puțin decât sursele informale de putere: carisma, forța, măiestria persuasivă, susținătorii și un palmares de succese.

Două sute de oameni au decis să i se alăture lui Spartacus – o reușită deloc neglijabilă pentru el. Dar, întrucât complotul lor a fost trădat, cei

mai mulți dintre ei nu au reușit să evadeze. Cine a divulgat informația – un om liber, sau un sclav – nu se știe. Putem doar să presupunem cum a reacționat Vatia sau administratorul său. Poate că au încuiat ușile, i-au pus în lanțuri pe gladiatorii cei mai periculoși și au cerut ajutorul unor forțe înarmate. Din fericire pentru răsculați, unii dintre ei au reacționat cu mare iuțeală. Era nevoie să își croiască drum spre ieșire luptând. Singurele arme din casă erau încuiate, așa că trebuia să se descurce cu ce puteau găsi la îndemână.

Au dat fuga la bucătărie, rareori o parte îmbietoare a unei case romane. De obicei era o încăpere mică, afumată din pricina ventilației precare, împuțită din cauza podelei pline de murdărie, și fiind menită să îndeplinească și funcția de latrină. De aici gladiatorii au luat satâre și țepușe pentru frigărui. Satârele romane erau niște cuțitoaie de fier folosite de măcelari, care puteau să reteze o mână. Țepușele, tot de fier, puteau fi lesne fatale dacă se înfigeau în țesuturi moi precum gâtul și, mânuite cu destulă forță, puteau chiar să ucidă prin străpungerea pieptului cuiva.[17] Se pare că paznicii erau bine înarmați și destul de numeroși: dintre cei 200 de conspiratori numai 74 au evadat, împreună cu cel puțin o femeie, consoarta tracă a lui Spartacus.

Se pare totuși că paznicii au avut mâinile ocupate cu gladiatorii rămași în urmă, fiindcă răsculații au reușit să se grupeze pe un drum nu departe de *ludus*. Le-au ieșit în cale câteva căruțe pline de arme de gladiatori care se îndreptau spre un alt oraș. Fugarii s-au descotorosit de căruțași și au luat armele. Acestea nu erau la fel de bune în luptă pe cât era echipamentul legiunilor romane, dar însemnau un mare pas înainte față de ustensilele de bucătărie. Poate că acum a găsit Spartacus o *sica*, pumnalul tracic încovoiat care îi fusese refuzat în arenă. Conform unei surse antice, Spartacus mânuia în bătăliile sale o *sica*.[18]

Fugarii erau acum liberi, dar libertatea nu era de ajuns. După cum scria un autor roman, „nemulțumindu-se doar cu evadarea lor reușită, voiau, de asemenea, să se răzbune“[19]. Itinerariul răsculaților dovedește adevărul acestei analize.

Capua este situată la o răscruce de drumuri. Drumurile duceau spre sud până la Puteoli (Pozzuoli modern) și spre nord aproape de templul Dianei Tifata și mai departe spre valea râului Volturnus (Volturno modern). Cea mai celebră șosea din Italia, Via Appia, se îndrepta spre nord de la Capua până la Roma și spre sud de la Capua până în Munții

Apenini, la Beneventum (Benevento modern) și, după 320 de kilometri, ajungea pe țărmul Mării Adriatice, la Brundisium (Brindisi). În sfârșit, mai era și Via Annia. Această șosea ducea spre sud de la Capua spre Nola și Nuceria (Nocera), după care trecea de Salernum (Salerno) și se îndrepta spre munții din Lucania (Basilicata modernă) și Bruttium (Calabria modernă), unde se sfârșea la Regium (Reggio di Calabria modern), la depărtare de 514 kilometri de Capua. Gladiatorii au ales acest drum.

Alegerea spune ceva despre scopurile lor. Dacă țelul lor ar fi fost evadarea, ar fi luat-o pe un drum diferit. De exemplu, se puteau îndrepta spre nord pe drumuri secundare care i-ar fi scos din peninsulă. Ori se puteau ascunde în Munții Apenini, unde să fi întemeiat o tabără de fugari – ceea ce peste multă vreme s-a numit o comunitate de maroni (de la un cuvânt spaniol care însemna „trăitori pe culmile munților“). Avem știri despre mai multe comunități de maroni în Grecia și în perioada romană.

Probabil nu s-ar fi îndreptat spre Puteoli, cam la vreo 32 de kilometri spre sud de Capua. Acel port aglomerat oferea nave și libertate, dar era înțesat de oameni înarmați ai legii. În afară de asta, tracii, celții și germanii tindeau să fie oameni de uscat și preferau probabil să evite marea.

Putem presupune că au luat-o pe Via Annia, călcând probabil pe cărarea de nisip sau de pietriș de lângă drum ca să evite masivele lespezi de piatră cu care era pavată șoseaua. Câini, lupi și bandiți erau imagini obișnuite pe drumurile romane, dar niște gladiatori fugari și înarmați erau ceva nou. Ne putem imagina că numeroși drumeți făceau cale întoarsă și o rupeau la fugă când îi vedeau pe oamenii lui Spartacus. Cei care nu s-au dat în lături din calea lor și-au pierdut pumnalele și măciucile de lemn, dacă nu chiar viața.

Gladiatorii au străbătut câmpia Campaniei, trecând peste parcelele precis aranjate ca o tablă de șah, tipar pe care romanii îl impuneau în ținuturile aflate în stăpânirea lor. Au trecut prin crânguri și pe lângă sanctuare, hanuri și fântâni și pe lângă unele dintre cele mai bogate ferme din Italia, multe aparținând unor proprietari absenți, fiind administrate de vătafi și lucrate de sclavi. Fără îndoială s-au oprit ici și colo ca să înșface carnea pusă pe foc într-o tavernă ori ca să bea dintr-un pârâu, înarmați cu pietre pregătite pentru câinii de pază gata să-i

atace. Poate că încă din zorii revoltei strigau către mâna de lucru de pe ogoare să li se alăture, dar probabil că puțini le-au ascultat chemarea. Cei 74 de *desperados* semănau mai degrabă cu niște tâlhari decât cu niște luptători pentru libertate. Și, fără îndoială, erau niște bandiți pentru orice persoană înstărită care avea nenorocul de a le ieși în cale. În orice caz, un sclav avea nevoie de un stimulent înainte de a risca să fie ajuns de brațul lung al legii romane după ce s-ar fi alăturat unui grup de răzvrătiți.

Într-un anume sens, gladiatorii au întemeiat o comunitate maronă, dar era una temporară, deoarece au ales un loc unde nu puteau să rămână vreme îndelungată. Au ales Vezuviul. În prezent, Vezuviul ne evocă erupția care a distrus orașul Pompeii în 79 d.Hr. Dar în 73 î.Hr., vulcanul nu mai erupsese de secole. Zona avea parte de un sol vulcanic fertil, peste care trona Vezuviul, cireașa de pe un tort somptuos.

Fugarii găseau mâncare din belșug. Pădurile de pe Vezuviu erau pline de vânat. Câmpia și pantele mai line ale muntelui erau înțesate de ferme: mari moșii lucrate de sclavi, pe care romanii le numeau „vile rustice“. Mâncare și băutură aveau la discreție: măsline, smochine și mulți pomi fructiferi și nuci se găseau din abundență, dar produsul principal erau strugurii, fie că se mâncau proaspeți, fie că se făcea din ei cel mai faimos vin din Italia, Vesuvinum – exportat tocmai până în India. Ironic, Dionysos, zeul protector al lui Spartacus și zeul vinului, apărea frecvent în riturile fermierilor locali. Imaginea lui era prezentă în decorațiile din sufragerii, în altarele caselor, în crame și chiar pe carafele de vin. În ceea ce îi privește pe miile de sclavi care făceau toate corvezile reale, cu puțină muncă de convingere puteau să fi fost gata să îl urmeze pe alesul lui Dionysos pe calea libertății.

Dacă Spartacus plănuia deja să ajungă pe Vezuviu în timp ce se afla încă în casa lui Vatia, trebuie să fi avut o bună sursă de informații. Vezuviul se găsește la vreo 30 de kilometri la sud de Capua în linie dreaptă, un drum de o zi; nu se vede din oraș. Poate că Spartacus văzuse muntele într-un an precedent, fie luptând pentru Sulla în 83 î.Hr., fie pe când era tâlhar – presupunând că realmente a făcut unul dintre aceste două lucruri. Sau poate că doar auzise despre Vezuviu și atracțiile sale, probabil de la alți sclavi. Vezuviul nu era doar o poartă spre bogăție, ci și o fortăreață. Pentru traci avea avantajul suplimentar de a fi sacru, fiindcă ei își adorau zeii pe vârfurile munților.

Singuratic și înalt de peste 1220 de metri, Vezuviul era un spectaculos punct de observație. Muntele oferă priveliști din nordul câmpiei Campaniei spre Capua și, la sud, se văd valea râului Sarnus (Sarno modern) și colțuroșii Munți Lactarii (Lattari moderni), din Peninsula Amalfi. Munții Apenini se ridică la est și Marea Mediterană se întinde la vest. Orașe precum Napoli, Nola, Nuceria, Herculaneum și Pompeii se găseau toate în apropiere. Cine ocupa muntele ar fi fost capabil să vadă apropierea oricăror atacatori. În același timp, chiar în zilele însorite la câmpie, vârful Vezuviului poate fi acoperit de nori; îi poate ocroti pe apărători învăluindu-i într-o pâclă deasă.

După zăpușeala și larma din Capua, răcoarea și pacea de pe munte erau bine-venite. Chiar în timpul verii, nopțile vezuviene pot fi răcoroase. Răsculații erau nevoiți să aprindă focul și să fure niște haine în plus.

Probabil nu la mult timp după ce au ajuns pe Vezuviu, gladiatorii au dat piept cu un grup de oameni înarmați din Capua, dotați cu arme și armuri de calitate. Dacă în acel moment Capua semăna cu Roma, forțele sale de poliție trebuie să fi fost reduse, așa că armata trimisă împotriva gladiatorilor putea să fi inclus oameni angajați de Vatia, poate veterani din armata romană. Gladiatorii nu au fost impresionați. I-au respins pe capuani și le-au luat armele. Un scriitor antic spune că răsculații au fost bucuroși să renunțe la armele lor, deoarece le considerau „dezonorante și barbare".[20] Poate că da, însă ei s-ar fi bucurat la fel de mult să adauge sulițe și platoșe echipamentului lor, și unele, și celelalte absente din dotarea unui gladiator.

A fost probabil un conflict minor, dar unul care putea fi un punct de cotitură pentru proaspăta revoltă. Am putea emite speculația că vestea victoriei repurtate de gladiatori a avut ecou la poalele muntelui, fiind semnul pe care unii îl așteptau: gladiatorii aveau forța să realizeze ceva pentru care merita să îți riști viața. În orice caz, cam pe atunci localnicii au început să li se alăture.

Sursele ne spun că în timp ce se aflau în tabăra lor de pe Vezuviu, Spartacus și oamenii lui au primit noi recruți: „mulți sclavi fugari și câțiva oameni liberi care munceau la câmp".[21] O sursă afirmă că zece mii de evadați s-au alăturat gladiatorilor pe Vezuviu, dar evadarea era riscantă și muntele era greu de urcat, așa că „mai multe mii"[22] este o estimare mai sigură. Unii sclavi erau probabil traci sau celți, aidoma

gladiatorilor răzvrătiți, dar printre ei erau și germani.

Sclavii munceau pe moșiile care înconjurau Vezuviul. Erau oameni vânjoși. Plugarii erau în general puternici și înalți; pentru munca la vie erau căutați oameni masivi, cu o constituție solidă și inteligenți. Băietanii și chiar fetițele aveau grijă de animalele de pe lângă casă, dar numai tinerii cei mai zdraveni erau potriviți să fie păstori. Mânatul vitelor, oilor și caprelor pe coastele muntelui era o muncă grea, care cerea forță, vigoare, agilitate și iuțeală. Galii erau considerați niște păstori deosebit de buni, îndeosebi cu cai, măgari și boi.

Păstoritul ar fi fost o întrebuințare ineficientă a solului fertil din jurul Vezuviului: acolo se întindea ținutul agricol. Fermele de animale tindeau să fie situate mai departe spre sud. În Campania predominau marile moșii sau plantații, pe care lucrau, de regulă, sute de sclavi. Acestea erau celebrele *latifundia* romane sau „câmpiile vaste“, ca să folosim un termen inventat în timpul imperiului. În timpul zilei sclavii munceau în cete de, ideal, zece lucrători sau mai puțini. Noaptea erau închiși în barăci, de multe ori în lanțuri. De fapt, uneori și munceau în lanțuri: în vii, de exemplu, deoarece viticultura avea nevoie de sclavi inteligenți – iar creierul putea să creeze probleme.

Un grup privilegiat de sclavi, administratori conduceau plantațiile. Persoana esențială era *vilicus*, sau administratorul. Deoarece majoritatea proprietarilor erau absenți, *vilicus* era cel care conducea realmente moșia. Sarcinile sale erau multiple, de la aplanarea disputelor până la rezolvarea diverselor petiții. Se îngrijea de finanțe, organiza forța de muncă și supraveghea ca sclavii să își vadă de treabă fără incidente. *Vilica*, o femeie cu atribuții oficiale, era, de asemenea, esențială: nu era doar administratoarea de pe moșie, ci avea și atribuții de învățătoare care îi pedepsea pe elevii chiulangii. Era suficient de pricepută să îi învețe pe sclavii bătrâni să își facă propriile haine. Cu toată puterea lor, *vilicus* și *vilica* erau sclavi și, ca atare, capabili să se revolte și să-i elibereze pe sclavii de rând din lanțuri. Unul dintre conducătorii celui de-al doilea război al sclavilor sicilieni (104–100 î.Hr.), de exemplu, a fost un *vilicus* fugar. Din sclavii de la ferme, căliți și silitori, ieșeau niște răsculați valoroși, din *vilici* niște lideri și organizatori capabili, iar din *vilicae* niște intendente excelente.

Atât despre sclavi; ce ar fi de spus despre „anumiți oameni liberi care munceau la câmp“ și care s-au alăturat răzvrătiților? Ca recruți ai

cauzei lui Spartacus, oamenii liberi au adus cu ei perspectiva țăranilor italici care practicau agricultura de subzistență. Spre sfârșitul Republicii târzii (133–31 î.Hr.), micii fermieri din Italia fuseseră goniți de pe terenurile cele mai bune; locul lor a fost luat de *latifundia* și moșii. A fost marele scandal al Republicii faptul că elita lacomă a Romei i-a tratat atât de rău pe țăranii-soldați care câștigaseră Imperiul Roman. Dar micii agricultori nu au dispărut și nu s-au mutat cu toții la oraș. Au rămas la țară, unde abia se descurcau cultivând terenuri marginale și inaccesibile. În jurul orașului Pompeii, de exemplu, existau multe ferme de mici dimensiuni, risipite printre conacele de pe moșii.

Ca să aibă mai mult de pus pe masă, unii mici fermieri s-au înrolat în legiunile romane. Au devenit trupele de șoc ale războaielor civile dintre Marius și Sulla și mai târziu în luptele dintre Caesar și Pompei și dintre Antoniu și Octavian. Unii au primit în schimb pământ. Sulla, de exemplu, a împroprietărit o sută de mii de soldați veterani din Italia, mare parte din terenuri fiind confiscate de la dușmanii lui, foștii susținători ai lui Marius, care au fost alungați de pe pământurile lor. Unii dintre acești luptători de partea lui Marius au fugit în Spania, unde s-au alăturat rebelului Sertorius, dar majoritatea au rămas în Italia. Unii au lucrat ca arendași sau zilieri pentru noii proprietari. Alții au revenit la activitatea clasică din Italia rurală – au devenit bandiți, un cuvânt de origine italiană. La fel au făcut unii dintre veteranii lui Sulla care au dat greș cu fermele lor din cauza recoltelor slabe, a vecinilor ostili sau a creditorilor neiertători.

Dar puțini mici fermieri au făcut ceva atât de spectaculos; majoritatea au supraviețuit prestând munci ocazionale și sezoniere pentru moșierii înstăriți. Erau echivalentul roman al lucrătorilor migratori din zilele noastre. Elita romană avea nevoie de ei, dar îi privea chiorâș. Ei sunt esențiali pentru culesul strugurilor și cositul fânului, spune scriitorul roman Varro;[23] dar trebuie să-i supraveghezi cu atenție, spune omul de stat Cato cel Bătrân, sau îți vor fura lemnul de foc[24].

Deși săraci, micii fermieri erau oameni liberi și italici de baștină; neîndoielnic, unii dintre ei îi priveau de sus pe sclavi. Dar dacă erau disperați, furioși ori suficient de aventuroși, i s-au alăturat lui Spartacus. Și, după toate probabilitățile, mulți erau într-adevăr disperați. Sclavi sau oameni liberi, era nevoie de un suflet dârz ca să urci Vezuviul și să ai încredere într-o bandă de ucigași profesioniști. Cu siguranță, majoritatea

nou-veniților erau tineri și probabil cei mai mulți erau bărbați, dar putem presupune că erau și câteva femei.

Dacă puțini fermieri liberi i s-au alăturat lui Spartacus, și mai puțini membri ai elitei ar fi susținut o armată de sclavi fugari. Și totuși poate că un mic număr au făcut acest lucru. Naţionaliştii italici bogaţi, însă de neclintit în antipatia lor față de Roma după înfrângerea în Războiul cu Socii, nu aveau să se alăture unei armate conduse de sclavi, dar poate că au închis ochii în loc să joace un rol activ în rezistenţa față de Spartacus. Și mai erau oportuniștii. În orice societate există oameni care spun că banii nu au miros[25], după cum s-a exprimat mai târziu un roman. Nu le-a fost rușine să facă afaceri cu sclavii și foștii gladiatori fugari dacă astfel se puteau îmbogăți. Negustorii care au făcut mai târziu comerţ cu armata lui Spartacus s-ar putea încadra în această categorie; este adevărat și despre un oarecare Publius Gavius, un italic din sud care, deși cetățean roman, a fost condamnat fiindcă spiona pentru Spartacus în Sicilia.

Un indiciu posibil al atitudinii italicilor provine din războaiele lui Mitridates. În 64 î.Hr., în timpul ultimei sale sforțări împotriva Romei, Mitridates a încercat să incite invadarea Italiei de către celții din Balcani. Nu le-a promis doar sprijin, ci i-a asigurat pe conducătorii celților că vor găsi în Peninsula Italică parteneri dispuși să li se alăture. Majoritatea așa-zișilor aliați ai Romei, le-a spus el, îl susținuseră realmente pe Spartacus, în pofida statutului social inferior al acestuia. Dar vorbele mari sunt marfa de vânzare a politicienilor, așa că Mitridates merită puțină încredere. În orice caz, celții au respins invitația lui de a invada Italia.

Un grup este în mod vădit absent din lista recruților lui Spartacus: orășenii, fie sclavi sau oameni liberi. Pare bizar, deoarece orașe precum Pompeii și Nola se găseau în apropiere. Ce-i drept, zidurile orașelor făceau ca fuga sclavilor urbani să fie dificilă, dar nu este singura explicaţie. Sclavii urbani erau un grup privilegiat care în general se bucura de o viață mai uşoară decât sclavii rurali; unii dintre ei aveau reputația de oameni molatici și leneși. Sclavii urbani erau izolați de cei rurali și poate chiar speriați de țăranii neciopliți și grosolani. Ne putem întreba câți dintre ei ar fi supraviețuit în regiunile slab populate din Italia. Pe scurt, nu ar fi dorit să i se alăture lui Spartacus. Dacă așa stau lucrurile, era un semn al celor ce urmau să se întâmple. Revolta lui

Spartacus avea să rămână în proporție covârșitoare o revoltă a mediului rural.

Dar acest aspect nu era încă limpede pe Vezuviu, unde numărul răsculaților creștea, în vreme ce caracterul lor suferea schimbări. Deveneau o armată. Armele lor erau improvizate, uniformele lor erau țesute în casă, iar experiența lor era adesea minimă. Dar se antrenau, făceau instrucție și exersau între ei. Nici o sursă antică nu ne spune acest lucru, dar fără această bază nu ar fi etalat niciodată virtuțile militare demonstrate în lunile următoare.

Ne putem întreba dacă se antrenau atât cât era necesar, deoarece ispitele se întrezăreau la tot pasul. Foștii gladiatori, foștii muncitori agricoli, sclavii fugari, traci, celți, italici și diverși alții s-au dedicat unei ocupații atrăgătoare: fărădelegea. Călăuziți de sclavi și muncitori agricoli fugiți de pe moșii, prădau vilele bogate din jurul Vezuviului. Acolo găseau mâncare și băutură, alimente de bază, dar și delicatese precum ouă de struț și vinuri de soi. Erau mai multe bunuri de lux decât putea să care un om: argint și aur, fildeș și ambră, ceramici smălțuite și sticlă colorată, cercei și brățări, medalioane și tipsii, picioare de masă din argint de forma unor labe de leu și camee cu chipuri de regi.

Cincizeci de ani mai târziu, poetul Horațiu sărbătorește o ocazie specială poruncindu-i sclavului să aducă la masă vinul de soi cel mai vechi. După care adaugă, clipind șiret: „Dacă hoinarul Spartacus a cruțat măcar un singur ulcior“.[27]

Tot ceea ce furau fugarii se împărțea în mod egal: Spartacus insista să procedeze astfel. Este neclar dacă era motivat de simțul dreptății sau de prudență. Dar tot mai mulți adepți urcau pe munte.

Ce schimbare! Bătrânul și blajinul Vezuviu dăruise Campaniei toate motivele să-l îndrăgească. Gândiți-vă la o frescă din Pompeii: înfățișează Muntele Vezuviu, verde și fertil, alături de Bacchus, zeul vinului, înfășurat în viță-de-vie. Un șarpe mare este zugrăvit mai jos. Apoi a venit Spartacus. Rebelii din Capua își însușiseră gladiatorul, vița-de-vie și Vezuviul: înseși simbolurile stăpânirii romane din Campania.

Roma trebuia să facă ceva, fie și la presiunea locuitorilor bogați din regiune. Răsculații răspândeau teroarea, ceea ce romanii numeau *terror servilis*[28], frica de sclavi; mica nobilime de țară cerea cu siguranță o acțiune de represiune. Poate că Spartacus ghicise ce i se pregătea, dar

asta nu l-a făcut să dea înapoi. Poate că atunci unul dintre răsculați – dacă nu însuși Spartacus – a rostit cuvintele neînfricate pe care le consemnează un scriitor antic: „Dacă vin împotriva noastră cu forța, mai bine murim de fier decât de foame“.[29]

Nu aveau să aștepte multă vreme. Poate că, în timp ce adăstau noaptea în jurul unui foc aprins sub cerul înstelat, femeia tracă îi îmbărbăta cu viziunile ei despre puterea pe care cerul i-o dăruise lui Spartacus.

RĂZBUNAREA

3
PRETORII

În 73 î.Hr., la 681 de ani de la întemeierea Romei, în timpul consulatului exercitat de Lucullus (Marcus Terentius Varro Lucullus) și de Cassius (Gaius Cassius Longinus), Republica purta războaie în ambele extremități ale Mediteranei. În Spania, Pompei l-a doborât pe comandantul roman renegat Sertorius, lichidându-i fortărețele una câte una. În Asia Mică, Lucius Licinius Lucullus, fratele consulului, a început o invazie în patria regelui Mitridates, care luptase intermitent contra Romei timp de 15 ani. În Balcani, Gaius Scribonius Curio a fost primul general roman care, împreună cu legiunea lui, a văzut Dunărea. În Creta, Marcus Antonius Creticus era gata să pornească la luptă împotriva piraților care atacau navele comerciale romane.

Dat fiind tabloul general, revolta gladiatorilor putea să pară un eveniment minor. Capua mai văzuse o revoltă a sclavilor în 104 î.H., care fusese zdrobită cu cel mult numărul de soldați dintr-o singură legiune – 4.000 de infanteriști și 400 de cavaleriști, în total 4.400 de oameni – conduși de un pretor, deținătorul unei importante funcții publice. Așadar, în 73 î.Hr. a fost trimis pretorul.

La Roma, Senatul stabilea politica publică. Senatorii erau cu toții oameni foarte bogați și aproape toți erau membrii câtorva familii din elită. Deveniseră senatori în mod automat, fără să fie aleși, după ce deținuseră înalte funcții publice, și dețineau funcția pe viață. Ei alcătuiau oligarhia care conducea Roma, cu excepția situațiilor în care erau sfidați de câte un general precum Marius ori Sulla. Rare cândva, aceste acte de sfidare deveniseră mai frecvente. Dar în anul 73 î.Hr. senatorii dețineau puterea deplină.

Senatorii l-au ales pe Caius Claudius Glaber să fie trimis împotriva lui Spartacus. Era unul dintre cei opt pretori din acel an, fiecare în vârstă de cel puțin 39 de ani și cu toții aleși pentru un mandat de un an. Erau bărbați de mare viitor, deoarece pretorii dețineau al doilea dintre

rangurile înalte ale oficialităților publice alese din Roma; doar cei doi consuli le erau superiori. Cine era Glaber? Știm prea puțin despre el. Nu a ajuns niciodată consul și nu a avut urmași cunoscuți. Era un plebeu având cel mult o legătură îndepărtată cu membrii mai faimoși ai clanului Claudius. Obscuritatea lui era încă un semn că Roma îi acorda lui Spartacus prea puțină atenție.

Glaber conducea o forță ceva mai mică decât cea trimisă împotriva rebelilor din 104 î.Hr: 3.000 de oameni în loc de 4.400 și, din câte știm, fără cavalerie. Dar prima revoltă fusese condusă de un cetățean roman cu rang de cavaler, pe când ultima răzmeriță era inițiată de barbari și de sclavi. Aparent, romanii erau mult mai încrezători în 73 decât în 104.

Știrile din Capua erau rezumate, analizate și secretizate. Era, citându-l pe Caesar, „un *tumultus* de sclavi".[1] Un *tumultus* era o erupție bruscă de violență care solicita o reacție urgentă. Era o chestiune serioasă, dar nu un război (*bellum*) organizat.

Din câte știm, romanii îi priveau de sus pe sclavi. Natura lor servilă, spunea un contemporan, îi făcea pe sclavi să fie cruzi, lacomi, violenți și fanatici, ceea ce le interzicea noblețea sau generozitatea sufletească. Ca sclavii să se comporte curajos era ceva contra naturii. Dreptul sclavilor de a se purta ca oamenii liberi era strict limitat la Saturnalii[2], o sărbătoare anuală în care se inversau rolurile – după cum remarca odată cu dezgust un ofițer roman, când oamenii săi au fost nevoiți să lupte cu niște liberți. Când se revoltau, sclavii erau o bătaie de cap, dar nu o problemă majoră. Sau așa își spuneau romanii în sinea lor, deși rezistența încăpățânată a sclavilor din Sicilia din timpul celor două revolte (135–132 și 104–100 î.Hr.) ar fi trebuit să-i pună pe gânduri.

Mai erau pe deasupra gladiatorii și conducătorul lor. Gândirea contradictorie străbate ca un fir roșu atitudinile romanilor față de Spartacus. În același timp frică și dispreț, ură și admirație, indiferență și obsesie. Pentru romani, gladiatorii nu trebuiau decât să fie hrăniți, antrenați, ovaționați, adorați, răsplătiți cu ochi dulci, duși la culcare, îngropați și chiar, din când în când, eliberați, dar niciodată, sub nici un cuvânt, tratați ca egali.

Ca sclav și ca barbar trac, Spartacus era pentru romani vrednic de dispreț. Ca fost soldat aliat, era vrednic de milă. Din punctul lor de vedere, romanii îi întinseseră lui Spartacus mâna civilizației, primindu-l în unitățile auxiliare din armata lor. Apoi, fie din cauza relei purtări, fie

urmărit de ghinion, a sfârșit în sclavie. Pierduse șansa pe care i-o oferise armata (încă o dată, acesta era punctul de vedere al romanilor). Dar, în mărinimia lor, în ceea ce îi privește pe romani, i-au mai dat lui Spartacus o șansă. I-au pus în mână un *gladius* – spada.

Pentru romani, un gladiator nu era doar un atlet sau chiar un războinic: era sfânt. Și era sexy. Ori de câte ori mergeau la jocuri, romanii dădeau târcoale prin preajma primejdioșilor gladiatori. Fiarele aveau datoria să mârâie către ei; era un spectacol mai antrenant. Dar Spartacus nu se mărginea să mârâie. Aidoma multor atleți profesioniști, Spartacus era temut din același motiv pentru care era adorat: era periculos. Și totuși, de cum părăsea arena, un gladiator părea aproape inofensiv, chiar dacă se revoltase cu arma în mână.

Dacă pare greu de înțeles, gândiți-vă la Spartacus ca la un sportiv care a respins iubirea fanilor săi. Putem ierta un sportiv care se poartă anapoda, însă nu pe unul care ne desconsideră. De îndată ce Spartacus și cei 73 de camarazi ai săi au fugit din cazarma lor, nu mai erau gladiatori, ci gladiatori *fugari*. În ochii romanilor, se feriseră de o luptă și, prin urmare, erau niște proscriși din punct de vedere moral: lași, efeminați și degenerați. Se prăbușiseră din gloria arenei în rușinea banditismului. Spartacus ar fi putut fi mândria Romei; în schimb, se părea că s-a întors de unde plecase, redevenind barbar. Din punctul de vedere al romanilor, oamenii lui nu erau soldați, ci sclavi fugari, *fugitivi*. Nu-i de mirare că Senatul se temea prea puțin de el – la început.

Este probabil ca alți doi factori să-i fi făcut pe romani să nu trimită o forță mai redutabilă împotriva lui Spartacus: ambiția și lăcomia. Gloria era oxigenul politicii romane, dar se putea dobândi prea puțină faimă printr-o acțiune polițienească împotriva răufăcătorilor. Un război al sclavilor, spunea un roman, „poartă un nume umil și fără valoare“[3]. Jaful putea servi de consolare, dar așa ceva era exclus. Toți italicii care locuiau la sud de Valea Padului erau cetățeni romani. Soldații romani nu își puteau prăda propria țară.

Pentru că reacționau față de un *tumultus* (urgență), romanii nu au făcut obișnuita recrutare de trupe pe Campus Martius (Câmpul lui Marte) din afara orașului. În schimb, l-au însărcinat probabil pe Glaber să facă ceea ce comandanții romani făceau deseori într-o situație de urgență: să recruteze trupe din mers, în timp ce mărșăluia spre sud.

Trupele lui Glaber nu erau tot ceea ce avea mai bun Roma, nici pe

departe. Trupele de elită luptau deja în Spania și în Orient, unde se găseau din belșug prăzi și lauri de cucerit și cei mai buni generali care să conducă trupele. Italia nu fusese văduvită de toți soldații ei de valoare: veteranii lui Sulla, de exemplu, reprezentau o sursă de trupe experimentate. Aceștia erau de găsit atât la Pompeii, cât și la Abella, dar și în împrejurimile orașului Capua, printre alte locuri. Dar era puțin probabil să se înroleze ca să îl ajute pe un necunoscut să repună câțiva sclavi în lanțuri. Glaber trebuia să ia ceea ce putea.

Așa se face că armata lui Glaber nu era mai mult decât o miliție. Și totuși nici o armată romană în marș nu era ușor de uitat. Sclipirea armurilor din zale și a coifurilor de fier sau de bronz în timp ce trecea un lung șir de soldați fura privirile. Huruitul căruțelor cu provizii și mugetele boilor care le trăgeau umpleau aerul. Și apoi erau soldații individuali.

Un purtător de stindard, înconjurat de trompeți, ducea simbolul legiunii, un vultur de argint fixat pe o lance. Fiecare centurie (inițial, o unitate de 100 de oameni, însă în Republica târzie o unitate de 80 de oameni) avea propriul simbol de luptă, o lance împodobită cu discuri și lauri, încredințată unui purtător de stindard în veșminte pitorești: coiful său era împodobit cu o blană de animal.

Șase oameni, numiți *lictori*, mărșăluiau în fața pretorului. Lictorii aveau rolul de însoțitori ai oficialităților romane de rang înalt. Erau bărbați puternici; fiecare purta fasciile, un mănunchi de nuiele legate cu panglici, care simbolizau puterea de comandă. Dincolo de hotarele orașului Roma, fasciile erau înfășurate pe un topor, semnificând puterea de viață și de moarte.

Și astfel mărșăluiau pretorul și oamenii lui în urmărirea răsculaților de pe Vezuviu. Și-au făcut tabăra, probabil la poalele muntelui. Glaber a decis să nu atace inamicul, care se găsea în vârf. Poate să pară o precauție excesivă, însă terenul îi avantaja pe cei aflați în apărare. Un singur drum urca pe munte și era prea accidentat și îngust pentru deplasarea unei legiuni. Nu era un loc unde să își pună la încercare noua lui armată. În schimb, Glaber a hotărât să prindă inamicul în clește și să-l înfometeze. A postat gărzi pe drum ca să împiedice o evadare.

Nu era un plan plin de imaginație sau de încredere în propriile puteri, însă ar fi putut să dea rezultate cât timp romanii ar fi ținut garda sus. În schimb, i-au cedat inițiativa lui Spartacus, care a decis să atace

tabăra romanilor. Ca orice comandant, Spartacus s-a inspirat din experiența lui când a conceput planul de bătălie. Bogată și complexă, acea experiență îi va fi de mare folos, atât pe Vezuviu, cât și mai târziu.

Trac fiind, Spartacus moştenise unele tehnici de luptă. În special, tracii erau specializaţi în infanterie ușoară, călărie, tertipuri și forme de luptă neconvenționale. Homer îi considera pe traci un popor de călăreți;[4] Tucidide avea respect pentru pumnalele lor[5]; romanii se temeau de armele lor de două mâini. Tracia inventase *peltastul*, infanteristul iute și mobil, cu armament ușor, care lupta de la mică distanță cu un pumnal sau de la distanță, cu o suliță. Excelau în atacarea sau în apărarea colinelor, folosind tactici de gherilă, pregătind ambuscade, aprinzând sau stingând focurile de tabără, declanșând raiduri contra formațiunilor de infanterie grea, precum și alcătuind formațiuni defensive masive împotriva cavaleriei. Atacurile simulate, șiretlicurile, subterfugiile și stratagemele erau toate capitole din manualul de război al tracilor. Iar jaful era un obicei național.

Spartacus se născuse și crescuse cu stilul de luptă al tracilor, dar, ca adult, adăugase o coardă suplimentară arcului său: doctrina militară romană. A combinat viteza și furișarea nevăzută a tracilor cu organizarea și disciplina romană. Lupta corp la corp și măiestria mânuirii spadei i-au servit de două ori, întrucât atât romanii, cât și tracii prețuiau aceste practici. Instrucția gladiatorială poate să fi adăugat unele noi trucuri modului său de mânuire a spadei.

Pe Vezuviu, Spartacus s-a folosit de toată priceperea lui militară. Din cauza schimbărilor spectaculoase pe care le-a suferit Vezuviul în urma numeroaselor erupții de după 73 î.Hr., nu putem reconstitui topografia în detaliu. Dar tabloul de ansamblu este clar.

În prezent, „Vezuviul“ constă de fapt din două vârfuri: un crater activ, numit Marele Con, și un al doilea vârf, Monte Somma, situat dincolo de o șa, spre nord. Pare probabil că înainte de 79 d.Hr. Marele Con și Monte Somma erau unite și că exista doar un singur pisc. Aveau în vârf un crater inactiv, cu un diametru de aproximativ 1,5 kilometri; marginile sale dinspre nord și est formează astăzi probabil pereții interiori ai Muntelui Somma, față în față cu Marele Con.

Mulți specialiști cred că Spartacus și oamenii lui și-au făcut tabăra în acest crater. Pereții interiori care au supraviețuit pe Monte Somma sunt abrupți, amenințători, râpoși și prăpăstioși. Sunt încununați de o serie de

creste dințate. Astăzi punctul cel mai înalt se află la altitudinea de 1.130 de metri. Pereții sunt acoperiți de grozamă, fagi, salcâmi și licheni. Pe vremea lui Spartacus erau acoperiți de viță sălbatică.

În prezent considerată o pacoste, vița sălbatică, *Vitis vinifera silvestris*, este eroina poveștii. Spre deosebire de Spartacus, era o plantă indigenă din Italia, unde se vedea la tot pasul. Recruții rurali din oastea lui Spartacus „erau obișnuiți să împletească ramurile în coșuri pe care le foloseau în munca de la fermă".[6] Nu este nimic neobișnuit în zona rurală a Italiei; de fapt, până acum una sau două generații, țăranii italici împleteau cu regularitate coșuri și papornițe în același mod. Putem gândi ipotetic, de asemenea, că priveliștea „funiilor" – formațiuni de lavă asemănătoare unor funii – de pe peretele craterului stins de pe Monte Somma sugera ideea de a folosi frânghii împletite din viță pe versanți. În orice caz, adepții rurali din oastea lui Spartacus au tăiat vițele utilizabile și le-au împletit în funii lungi și rezistente. Vița sălbatică tinde să crească mai lungă decât cea din viile cultivate, ceea ce le-a ușurat sarcina răsculaților. Alte forme de vegetație locală cu ramuri mai subțiri au servit probabil la îmbinarea vrejurilor de viță sălbatică.

Nu știm în ce moment al zilei a avut loc următoarea acțiune, însă amurgul ar fi fost de mare folos. Răsculații au lăsat frânghiile să cadă spre o parte a muntelui pe care romanii o lăsaseră nepăzită deoarece era foarte abruptă și stâncoasă. Acolo solul era sfărâmicios și instabil. Nu trebuie să ne gândim că răsculații au folosit funiile împletite din viță ca să coboare muntele în rapel. Coastele Vezuviului nu sunt verticale, iar vrejurile de viță nu sunt suficient de suple și de rezistente ca să fie încolăcite în jurul corpului. Mai degrabă, frânghiile au fost folosite pentru a fi apucate cu mâna și pentru păstrarea direcției în coborâre. Unul câte unul, răsculații au coborât spre poalele muntelui – cu excepția unuia. Sarcina lui era să le arunce armele aduse din tabără. Terenul era prea accidentat ca să fi cărat la vale armele în siguranță. În sfârșit, după ce toate armele au ajuns jos, a coborât și ultimul om. Sau așa ne spun sursele, dar este mai probabil că un grup a transmis armele din om în om până jos.

Putem bănui că între timp se făcuse noapte. Deoarece tracii erau specializați în atacurile nocturne, poate că Spartacus a dorit să folosească acest avantaj. Fugarii evadaseră sub ochii neglijenți ai romanilor. Acum au atacat.

În campanie, trupele romane construiau mereu o tabără întărită care să le asigure o bază sigură atât pentru atac, cât și pentru apărare. Fiecare tabără se construia după un model standard, de regulă un pătrat, împărțit de străzi, șiruri de corturi și adăposturi ale cailor, totul înconjurat de un șanț și de un val de pământ. Când o armată romană ajungea la capătul marșului, se alegea un loc de tabără prielnic, topografii trasau cu grijă planul așezării, după care oamenii făceau restul. Soldații dormeau în corturi de piele, câte opt într-un cort. Cortul comandantului, cunoscut drept *praetorium*, era deopotrivă spațiu de cazare și cartier general al armatei. Cu 3.000 de oameni și animalele aferente, tabăra lui Glaber acoperea probabil cam 40.000 de metri pătrați.

Deoarece romanii aveau mândria să atace ei inamicul, măsurile de apărare a taberei erau de obicei minore. În mod normal, șanțul era adânc și lat de un metru, iar valul de pământ era o mică movilă pe care erau înfipți pari de lemn. În afara parapetului erau plasate pichete de pază cu misiunea să anunțe un atac și să încetinească inamicul. Desigur, un inamic periculos și viclean presupunea o apărare mai solidă. Dar Glaber l-a subestimat pe Spartacus. Romanii, spune o sursă antică, „încă nu considerau misiunea lor un război, ci mai degrabă un raid, asemănător unui atac banditesc".[7] Se pare că Glaber nu ordonase nici o măsură specială de securitate.

O sursă antică spune că fugarii au venit dintr-o direcție neașteptată; alta afirmă că au înconjurat tabăra; din altă sursă aflăm că au apărut din deschizătura ascunsă a unei crevase. Nu este clar dacă îi depășeau numeric pe romani, însă aveau avantajul surprizei: toți anticii sunt de acord că romanii au fost șocați – și aveau de ce să fie. Oamenii lui Spartacus au eliminat probabil santinelele, după care au tăbărât peste cei din corturi. Fără să aibă când să se grupeze în formație de luptă, romanii nu aveau altă șansă decât să se lupte într-un șir de încăierări în grupuri restrânse, dacă au mai apucat să lupte. Gladiatorii erau solizi, agili și probabil suficient de iuți ca să taie în bucăți pe oricine le-ar fi stat în cale.

Față de romani, tracii, germanii și celții erau mai înalți. Celții erau renumiți pentru șarjele lor rapide și înspăimântătoare, însoțite de strigăte și cântece de luptă. Strigătul de luptă al tracilor avea un nume aparte în greacă, *titanismos*. Strigătul de luptă al germanilor era un „răget

nedeslușit“[8], ieșit din piepturile lor când își țineau scuturile în dreptul gurii; dacă germanii din oastea lui Spartacus nu aveau scuturi, puteau să fi folosit în locul lor piei de animale.

Se prea poate ca celții să își fi etalat pletele lungi ori mustățile groase, precum nobilii din Galia; unii puteau să își ridice coame în vârful capului spălându-și părul în apă cu var ca să pară mai înalți. Este posibil ca unii să fi mers la luptă despuiați, purtând pe ei doar o cingătoare pentru spadă și un colier răsucit, ca semn tradițional de ferocitate celtică. Femeile participante la bătălie își încurajau zgomotos bărbații, după cum era obiceiul femeilor celte, germane și trace. Scriitorii greci și romani au consemnat șocați această practică, pe care arheologia o confirmă. Într-o imensă groapă comună plină cu osemintele unor războinici gali din nordul Franței, săpată ca trofeu după o bătălie din 260 î.Hr., o treime dintre oase aparțineau unor femei: ca și bărbații, majoritatea își pierduseră viața în floarea vârstei.[9]

Un lucru pare probabil: puțini răzvrătiți au intrat în luptă fără să fi băut înainte niște vin. Aceasta era procedura standard atât pentru celți, cât și pentru traci și, în această privință, pentru majoritatea soldaților din lumea antică. Romanii dădeau piept cu niște atacatori al căror curaj fusese întărit de fructul celor mai bune vii ale Romei.

O altă probabilitate este că toți s-au rugat înainte de a-și începe atacul. Fără îndoială, fiecare i-a invocat pe zeii stirpei sale, dar este posibil ca toți să fi spus în comun o rugăciune către zeul care călăuzea steaua bărbatului care începuse totul: Dionysos, zeul lui Spartacus.

Toate sursele sunt de acord că romanii au rupt-o la fugă. Triumfători și poate chiar șocați de ușurința victoriei, oamenii lui Spartacus au ocupat tabăra lui Glaber. Au jefuit-o fără preget. Fără îndoială, au găsit alimente, îmbrăcăminte, arme și posibil scrisori din partea Senatului.

Nu ne-a parvenit nici un număr de morți și de răniți din confruntare. Unii oameni au fost cu siguranță uciși sau răniți, majoritatea romani. Răsculații și-au însușit armele și armurile morților. Soldații experimentați știau că trebuia să se miște rapid înainte ca *rigor mortis* să facă dificilă dezbrăcarea unui cadavru. Gladiatorii au suferit probabil mai puține pierderi, dar una dintre victime este posibil să fi fost al treilea conducător al lor, celtul Oenomaus. Știm despre el că a murit într-una dintre primele bătălii.

O parte din succesul lui Spartacus poate fi pus pe seama

incompetenței romane, dar numai o parte. Spartacus, Crixus și Oenomaus erau soldați pricepuți. În loc să atace inamicul frontal, i-au căutat punctul slab. Au conceput un plan ingenios prin care și-au maximizat resursele lor minimale. Au executat planul cu îndrăzneală și eficiență. Terenul accidentat din munți nu i-a deranjat; tracii s-ar fi simțit în acel peisaj ca la ei acasă.

Spartacus și probabil alții aveau avantajul de a-și cunoaște inamicul. Ce-i drept, când luptase pentru Roma, Spartacus fusese un auxiliar, și auxiliarii nu primeau instrucția romană. Ei foloseau propriul stil de luptă și tindeau să aibă comandanți indigeni. Dar au beneficiat de impresionantul sistem logistic și de aprovizionare al romanilor. Oricine deschidea bine ochii ar fi văzut cât de bine organizate și cât de disciplinate erau legiunile în bătălii. Auxiliarii aveau mari oportunități de a învăța de la romani. Și nici nu este probabil că și-ar fi subestimat inamicul.

Poate că lucrurile cele mai impresionante legate de Spartacus și de oamenii lui erau coeziunea și conducerea. Răsculații abia se cunoșteau între ei, dar cooperau frumos. Numai gladiatorii erau pregătiți de luptă, chiar dacă unii țărani fugari erau foști soldați, ceea ce este probabil. Ca sclavi sau muncitori agricoli, fugarii erau oameni zdraveni și, ca oprimați, aveau imboldul să lupte, dar este nevoie de mai mult decât atât ca să câștigi o bătălie. Ca să luăm un singur exemplu, amatorii își foloseau spadele ca să taie în loc să facă mișcarea mai eficientă de împungere. Proaspeții soldați aveau de învățat multe astfel de abilități (și întâmplarea face că gladiatorii aveau ce să-i învețe). Trebuia de asemenea să lupte în echipă. Conducerea îi transformase pe răsculați într-o forță biruitoare. Cei trei comandanți au fără îndoială un merit; femeia tracă și profețiile ei puteau să fi jucat și ele un rol.

De Glaber nu s-a mai auzit, cel puțin nu din sursele noastre. Dimpotrivă, Spartacus și gladiatorii puteau să fi devenit acum nume obișnuite în jurul Vezuviului. Au atras mulți recruți noi, îndeosebi ciobani și văcari din zona înconjurătoare. Erau niște „bătăuși cu mișcări iuți“[10] și răsculații i-au înarmat cu armele capturate din tabăra lui Glaber. Putem presupune că printre noii recruți se numărau și celți, reputați ca buni crescători de vite. Erau probabil și multe femei, întrucât experții romani recomandau ca păstorilor să le fie livrate femei care să le gătească mâncarea și să le satisfacă nevoile sexuale. Spartacus a făcut

din păstori cercetași, folosindu-i ca trupe cu armament ușor și – cine știe? – poate că o parte din aceste efective au fost formate din femei.

Ne putem imagina că baza răsculaților era acum fosta tabără a romanilor. Acolo puteau să locuiască în corturi, un pas înainte după ce dormiseră sub cerul liber pe munte. Pretoriumul lui Glaber era acum cartierul general al lui Spartacus, împărțit poate cu Crixus. Era probabil un loc destul de aglomerat.

Alimentele de bază și proviziile impuneau raiduri continue în jurul Vezuviului. Dar ca să continue victoriile împotriva romanilor, răsculații trebuiau să-și facă arme; trebuiau să se pregătească și să facă instrucție; erau nevoiți să învețe cum să aibă încredere unii în ceilalți și să comunice între ei. Aceasta era o muncă grea – jaful și răzbunarea erau mai ușoare și mai amuzante. Spartacus și Crixus erau nevoiți să găsească un echilibru între ceea ce doreau oamenii lor și ceea ce le lipsea.

Între timp, știrea înfrângerii lui Glaber a ajuns la Roma. Senatul a numit un alt pretor în locul lui: Publius Varinius. Acesta a recrutat trupe pe drum în timp ce mărșăluia spre sud. Cam în același timp sau puțin după aceea, Senatul a ales încă un pretor care să îl sfătuiască și să îl ajute pe Varinius, și anume pe Lucius Cossinius – din nefericire, el nu este decât un nume pentru noi. Se pare că și lui Cossinius i s-a cerut să strângă o armată în timpul marșului.

Era acum toamna lui 73 î.Hr. Fugarii l-au înfruntat mai întâi pe Varinius indirect, prin intermediul legatului său Lucius Furius, venit în fruntea unei forțe de 2.000 de oameni. Legatul era un ofițer de rang înalt, membru al Senatului, autorizat să comande în absența superiorului său. Un anume Furius fusese pretor într-un caz de corupție din 75 î.Hr. și poate fi vorba de același individ. Dacă așa stau lucrurile, Furius era mai bun ca judecător decât ca general, fiindcă a fost atacat de răsculați și a fost zdrobit.

Nu știm unde a avut loc ciocnirea, dar cel mai probabil s-a întâmplat în Campania, ca toate celelalte lupte din această perioadă între romani și răsculați. Aidoma lui Glaber, Furius a fost probabil surprins ori atras într-o ambuscadă de oamenii lui Spartacus. Nu aveau nici pregătirea, nici echipamentul cu care să-i înfrunte pe romani în bătălii regulate.

Înfrângerea lui Furius a fost un semn rău pentru Varinius, dar ceea ce era mai rău abia urma să se întâmple. Cercetașii lui Spartacus

urmăreau îndeaproape mișcările lui Cossinius, colegul lui Varinius. Acum l-a prins tracul pe Cossinius în timp ce făcea baie într-o vilă de lângă Pompeii – incidentul descris mai devreme. Umilirea, înfrângerea și moartea lui Cossinius s-au succedat rapid. Pentru a treia oară în câteva luni, o trupă de gladiatori și fugari învinsese o armată condusă de un senator roman.

Dar asta nu a fost tot. Spartacus și oamenii lui au reușit să captureze – sau măcar să jefuiască – încă două tabere romane: prima, tabăra unui alt subordonat al lui Varinius, Gaius Toranius, urmată de tabăra lui Varinius însuși. Din păcate, nu au supraviețuit detaliile nici unuia dintre aceste evenimente. Însă rezultatul este limpede: o lovitură suferită de moralul romanilor, chiar și printre soldații cei mai experimentați. Oamenii lui Varinius erau copleșiți.

> Unii dintre ei erau bolnavi „din cauza vremii nesănătoase a toamnei".[11] Unii fugiseră după recentele lor înfrângeri şi refuzaseră să revină sub drapel, în pofida unui ordin ferm de a se întoarce. Cât despre ceilalţi, după cum relatează un autor roman, „culmea ruşinii lor este că se sustrăgeau de la a-şi face datoria".[12]

Varinius a hotărât să trimită Senatului un raport. Era deopotrivă un mod de a cere întăriri și un mod de a se acoperi pe sine dacă ulterior avea să fie acuzat de eșec. I-a încredinţat delicata misiune lui Toranius, care putea să relateze cele întâmplate ca martor ocular. Putem presupune că Varinius a avut încredere în Toranius fie ca prieten loial, fie ca subordonat uns cu toate alifiile care știa că ar fi fost periculos să-l arate cu degetul pe șeful său. Toranius deținea funcția de *quaestor* al lui Varinius, o autoritate financiară cu diverse responsabilități civile și militare. *Quaestura* era treapta cea mai de jos pe „scara onorurilor". Erau 20 de *quaestori*, fiecare ales pe un an, și toți aveau garanția intrării ulterioare în Senat. Era necesar să fi împlinit cel puțin 30 de ani și toți proveneau din familii înstărite.

În timp ce Toranius era plecat, Varinius nu a stat cu mâinile în sân. Patru mii de soldați erau dornici să îl urmeze pentru ocuparea unei poziții în apropierea inamicului, dacă nu efectiv în luptă. Aceste trupe reprezentau probabil rămășițele diverselor armate ale lui Glaber, Furius și Cossinius, pe lângă oamenii lui Varinius. Acesta s-a pus în fruntea soldaților săi și și-a stabilit tabăra în apropierea inamicului; i-a pus pe

romani să fortifice tabăra cu un zid, un șanț și masive valuri de pământ. Încrederea excesivă a lui Glaber dispăruse de mult.

În acest timp, răsculații aveau propriile probleme. În acel moment, numărau probabil peste zece mii de oameni: pe lângă un număr de femei și de copii, majoritatea erau bărbați. Aveau mai mulți oameni decât arme. Însă răsculații nu duceau lipsă de inventivitate. Fiindcă nu aveau fier din care să facă vârfuri de sulițe, au întărit în foc vârfurile de lemn ale sulițelor pentru a le face să semene cu fierul – și să se asigure că puteau face răni severe. Hrana era o problemă mai gravă. Fugarii începeau să rămână fără provizii, iar raidurile de pradă nu mai erau sigure cu inamicul în apropiere.

Soluția a fost o altă stratagemă isteață. În al doilea schimb al gărzii de noapte – între 9 p.m. și miezul nopții – toți au părăsit tabăra în tăcere. Au lăsat în urmă doar un trâmbițaș. În acest timp, pentru a-l păcăli pe inamic, au rezemat cadavre de parii din fața porților. Au pus chiar haine peste leșuri, făcându-le să arate ca niște santinele. În același timp, au lăsat să ardă focurile din tabără.

Șiretlicul a funcționat atât de bine, încât abia după ce s-a luminat de ziuă Varinius a bănuit că se întâmplase ceva. În afară de faptul că lipsea hărmălaia obișnuită dintr-o tabără foarte populată, dispăruseră și activitățile caracteristice ale răsculaților: aceștia obișnuiau să arunce cu pietre înspre romani și să îi împroaște cu insulte. Pentru că veni vorba, ironizarea inamicului era o tactică celtică tipică înainte de bătălie. Varinius a trimis o unitate de cavalerie pe un deal din apropiere ca să vadă dacă se mai zărea inamicul. Răsculații erau deja departe, dar Varinius nu a dorit să riște. S-a retras în formație defensivă, ca să câștige timp în care să își împrospăteze forțele cu noi recruți. Se pare că s-a îndreptat spre Cumae, un vechi oraș grec de pe coastă, aflat la vreo 40 de kilometri nord-vest de Vezuviu.

Nu se știe dacă Varinius a primit întăririle cerute. A reușit să ridice moralul trupelor, dar numai aparent: Varinius nu recunoștea diferența dintre lăudăroșenie și încrederea în propriile forțe. Deși acum oamenii lui foloseau vorbe mari, rămâneau niște soldați necopți și învinși. După câteva zile, Varinius a decis să renunțe la prudență, acceptând cererea oamenilor săi de a primi o a doua șansă: i-a condus spre tabăra inamicului, care fusese localizată de cercetași. Au mărșăluit în viteză. Pe măsură ce se apropiau de răsculați, liniștea a luat locul vorbelor

înfumurate ale soldaților.

Trebuia ca trupele să fi mărşăluit iute ca să-i prindă pe fugari, care erau constant în mişcare. „Au rătăcit prin toată Campania“, după cum a spus un roman.[13] Au dat iama în câmpia din sudul Campaniei, cutreierând la nord, la est și la sud de Vezuviu, prin bogata regiune agricolă care se întinde între Apenini și munții din Peninsula Amalfi. Au devastat teritoriile orașelor Nola și Nuceria. Nu este clar dacă răsculații se deplasau ca o singură forță ori în unități separate. Nu se cunoaște nici ordinea evenimentelor, dar iată o reconstituire plauzibilă:

Nola este situată pe câmpia de la nordul Muntelui Somma, în bogata regiune agricolă. Stând la umbra muntelui, Nola se afla direct în calea răsculaților. Aveau motive speciale să urască orașul, dată fiind legătura dintre Nola și Sulla. În mod ironic, Nola luptase din greu împotriva Romei în timpul Războiului cu Socii și ulterior împotriva lui Sulla. Dar, după victoria lui, Sulla a cumpărat o *villa* pe lângă Nola și, neîndoielnic, a confiscat pământuri pe care le-a dăruit prietenilor săi.

Oamenii lui Spartacus nutreau probabil un dispreţ aparte față de apropiații lui Sulla. Aceştia erau vestiți pentru că trăiau pe picior mare. În acest timp, cei cărora le fuseseră confiscate pământurile fuseseră aruncați în brațele sărăciei – exact lucrul de care era nevoie ca să-i îndemne să li se alăture răsculaților. Este posibil ca aceștia să-i fi brutalizat cu plăcere pe locuitorii din Nola.

Pe urmă, răsculații s-au îndreptat spre Nuceria, un oraș situat la sud-est de Vezuviu, pe drumul de la Nola spre Salerno. Nuceria se găsea sus pe dealuri, deasupra văii Râului Sarno. Era o comunitate prosperă de fermieri și negustori. În 104 î.Hr., 30 de sclavi din Nuceria s-au răsculat, dar au fost repede prinși și pedepsiți. În 73, sclavii din Nuceria aveau șansa de a se alătura oamenilor lui Spartacus, care jefuiau pământurile stăpânilor lor.

În drumul de la Vezuviu spre Nuceria, răsculații deveniseră tot mai puternici. Dar și ei, aidoma romanilor, se confruntau cu nemulțumiri. De fapt, răsculații se îmbătaseră de succes. Acum oamenii lui Spartacus aveau speranţe nerealiste; încercarea de a-i readuce cu picioarele pe pământ aproape a rupt armata în două. După cum spune o sursă romană, oamenii nu mai doreau să i se supună.[14]

Iată ce s-a întâmplat: Crixus prefera să îl atace pe Varinius, în vreme ce Spartacus dorea să evite lupta. Era o diferență tactică, dar cei doi

erau despărțiți de un mai profund dezacord strategic. Crixus voia să extindă războiul în Italia. Dorea mai multe jafuri, mai multă răzbunare și, neîndoielnic, mai multă putere. Spartacus nu credea că rebelii erau învingători. De fapt, în opinia lui, oamenii erau acum pândiți de un pericol mortal. Mișcările lor erau lipsite de scop și ad-hoc. Mai devreme sau mai târziu, romanii aveau să-i izoleze și să-i nimicească. Ca să fie în siguranță, era necesar să plece de acolo cât mai curând cu putință.

Și unde să se ducă? este posibil să fi întrebat Crixus. Spartacus voia să-și îndrepte armata spre nord, spre Alpi, unde s-ar fi despărțit, îndreptându-se fiecare spre propria patrie, fie în Tracia, fie în ținuturile celtice. Părți din Tracia și cea mai mare parte din Galia erau încă libere. Gladiatorii, sclavii fugari și italicii liberi puteau să locuiască acolo cu toții, dincolo de brațul lung al Romei.

Era un plan însuflețitor și unul pe care un adept al lui Dionysos l-ar fi agreat: în orice caz, grecii credeau că zeul străbătuse înalții și accidentații Munți Hindu Kush (situați între Afganistanul și Pakistanul zilelor noastre). Unii chiar spuneau că Dionysos s-ar fi născut acolo. Cu siguranță, zeul l-ar fi condus pe credinciosul său Spartacus peste Alpi.

Era, ar fi replicat cu siguranță alții, un vis irealizabil. Însă care era alternativa? Alpii nu erau ușor de traversat, dar nu erau nici de netrecut. Hannibal o dovedise. Legiunile romane erau însă altceva. Spartacus cunoștea bine armata romană și se îndoia de capacitatea răsculaților de a-i învinge pe romani într-o bătălie obișnuită. Dacă nu puteau să înfrângă o forță de mâna a doua, precum cea condusă de Varinius, ce s-ar fi întâmplat când armatele din Spania și din Orient s-ar fi întors acasă și răsculații ar fi dat piept cu legiunile de veterani?

Spartacus înțelegea diferența dintre gherilă și războiul convențional. Gherilele nu pot să învingă o armată convențională prin mijloace militare; pot numai să-i pună piedici. Cât timp armata convențională își păstrează voința de a lupta, în cele din urmă va învinge. Și era imposibil de imaginat că romanii și-ar pierde această voință în Italia. În cele din urmă, romanii aveau să-i distrugă pe răsculați.

Spartacus avea dreptate, dar era în minoritate. Avea doar un mic număr de susținători, „câțiva oameni vizionari, bărbați cu minți libere și noblețe sufletească“,[15] după cum spunea un scriitor roman. Crixus avea în spate majoritatea compatrioților celți, precum și majoritatea germanilor. Mulți dintre celți și germani se născuseră în Italia, fiind

copiii prizonierilor de război din 102 și 101 î.Hr. „Întoarcerea acasă“ putea să nu însemne pentru ei tot atât cât însemna pentru Spartacus. „Acasă“ era Italia.

Dar același scriitor roman le atribuie susținătorilor lui Crixus motive mai puțin lăudabile:

Unii dintre ei s-au încrezut prostește în masele de noi recruți care veneau în valuri și în propria fire vijelioasă, altora în mod rușinos nu le păsa de patria lor, iar majoritatea aveau de la natură un temperament de sclavi, care nu râvnea decât pradă și vărsare de sânge.[16]

Aceste comentarii sunt răuvoitoare, dar nu sunt lipsite total de acuratețe. Din Tracia până în Galia, războiul barbarilor punea pe primul plan însușirea de bunuri prădate. Nu le aducea multă avere, căci mare parte din pradă era consacrată zeilor, dar vitele, aurul și femeile erau moneda țării lor, iar Italia le avea din abundență pe toate trei.

Și logica militară era în favoarea unora dintre ideile lui Crixus. La urma urmei, o persoană rațională putea să argumenteze că dacă răsculații o apucau spre nord, l-ar fi avut pe Varinius în spate, care, până la urmă, ar fi forțat o bătălie. O persoană rațională putea să scoată de asemenea în evidență dificultatea traversării Alpilor toamna. Răsculații ar fi trebuit să se oprească în nordul Italiei și să-i respingă pe romani până în primăvara următoare, când ar fi putut să treacă munții. Italia de nord nu era nici atât de bogată, nici atât de caldă ca sudul. De ce să nu își întemeieze o bază sub soarele sudic? În fond, nu era probabil ca armatele romane din Spania și din Asia Mică să revină în Italia prea curând.

Din punct de vedere operațional, probabil că Spartacus nu avea dreptate. Era mai sigur să-l învingă pe Varinius înainte de a se îndrepta spre nord. Strategic vorbind însă, Spartacus avea dreptate. Era necesar ca răsculații să părăsească Italia, dacă nu azi sau mâine, atunci cât mai repede. Și în cele din urmă trebuiau să traverseze Alpii. Spartacus nu a avut câștig de cauză, însă chiar și așa le-a dat oamenilor săi un semnal: a păstrat armata unită.

Spartacus și susținătorii lui ar fi putut să plece. Ar fi putut să se îndrepte în liniște spre nord, evitând drumurile romane și apropiindu-se de Alpi. Sau ar fi putut folosi prada dobândită ca să cumpere ori să obțină prin mită o corabie cu care să se îndrepte spre est. Dar Spartacus era un profet sub arme și nu voia să fie un general fără armată. Alesul

lui Dionysos nu avea de gând să spele putina cu coada între picioare.

Sfada a fost stinsă printr-un compromis. După cum voia Crixus, fugarii urmau să continue incursiunile de pradă și să dea lupta cu Varinius. Dar, după voia lui Spartacus, aveau să mai amâne lupta. În schimb, aveau să se pregătească cu atenție pentru ce va urma. Era inevitabil, a spus Spartacus, ca Varinius să își refacă armata. În pregătirea luptei, se impunea ca răsculații să-și sporească numărul și calitatea trupelor. Aveau nevoie de recruți de elită; cel mai aproape de această condiție, a sugerat Spartacus, erau păstorii. Ca să-i găsească, armata rebelă trebuia să iasă la șes, în locurile mai potrivite pentru pășunat. Cu alte cuvinte, era necesar să se deplaseze către sud, în regiunea pastorală a Italiei.

Spartacus știa ce face. Păstorii romani erau sclavi, robuști, curajoși și independenți. Erau luptători, întrucât erau nevoiți să supraviețuiască în sălbăticie, unde lupii și bandiții erau ceva obișnuit și nici urșii nu erau nemaivăzuți. Păstorii sclavi alcătuiseră nucleul marelui război al sclavilor din Sicilia. Ciobanii și văcarii îl susținuseră pe rebelul lusitan (portughez) Viriathus în războiul său de gherilă împotriva cuceritorilor romani (147–139 î.Hr.). Rebelul de atunci din Spania, Sertorius, își atrăsese și el numeroși susținători din rândurile păstorilor.

Spartacus mai știa încă un lucru: marja de eroare. Romanii își puteau permite generali incompetenți și armate înfrânte. De fapt, istoria romană era plină de eșecuri, de la Allia și până la Furcile Caudine și Cannae. Romanii puteau să piardă multe bătălii cât timp câștigau ultima bătălie. Iar sistemul politic de fier al romanilor și resursele demografice fără sfârșit ale Italiei le asigurau romanilor voința și efectivele militare de care aveau nevoie ca să meargă până la capătul competiției.

Răsculații nu își puteau permite să greșească. Spartacus știa că oamenii lui erau buni, dar și că până atunci avuseseră parte de noroc. Incompetența romanilor le-a permis răsculaților luxul de a face raiduri de jaf în loc să facă instrucție cu soldații ori de a se sfădi între ei în loc să se lupte cu inamicul.

Roma se putea descotorosi de pretori. Răsculații aveau nevoie de un lider.

4
CĂLĂUZELE

În toamna anului 73 î.Hr., când Spartacus și Crixus au încheiat înțelegerea dintre ei, armata s-a îndreptat spre sud. Ca să îl evite pe Varinius, s-au ținut probabil departe de drumurile romane, care puteau fi păzite cu uşurință, și s-au deplasat pe dealuri. Au mers poate pe drumuri lăturalnice de-a lungul coamelor muntoase, pe cărările fără vârstă ale catârgiilor care călăreau stând pe coșurile lor de nuiele, pe potecile bătătorite prin păduri de cirezile care urcau la munte vara și se întorceau la șes înainte de venirea iernii. Legionarii cu armament greu și carele lor cu provizii nu puteau să urmeze această cale, însă răsculații cu armament ușor, da.

Răsculații nu-și puteau găsi însă calea de urmat fără ajutor. Aveau nevoie de călăuze care să le arate drumul, de voie sau de nevoie. Fără furnizorii locali de informații, care să le indice traseul și rezervele de hrană, fugarii s-ar fi rătăcit. Fermieri cărunți, munteni hirsuți, fetișcane care aduceau apă de la izvor, sclavi de curând eliberați din lanțuri, moșieri prea grași ca să fugă din calea răsculaților: aceștia aveau să fie ochii și urechile lui Spartacus în Italia rurală.

Primul exemplu de călăuză a lui Spartacus din sursele noastre este un prizonier. Venea din regiunea cunoscută sub numele de Agri Picentini, câmpia fertilă aflată la sud de Salerno. Cu siguranță nu el va fi fost primul ghid local pentru răsculați, deoarece aceștia traversaseră deja niște ținuturi aspre. După ce au părăsit împrejurimile orașului Nuceria, s-au îndreptat spre interiorul țării și au trecut de Abella (Avella modernă), un orășel la vreo nouă kilometri nord-est de Nola. Abella este situat la poalele Munților Partenio (numele modern), dens împăduriți, pe valea superioară a râului Clanis (Clanio). Se întinde într-o regiune agrară înverzită și bine udată de ape, celebră pentru alunele sale și vânturile puternice. Aflată într-un ținut ploios și înzăpezit iarna, Abella era izolată și rurală, aerul său proaspăt fiind mult mai plăcut decât arșița urbană din Capua. Dar Abella își jucase și ea rolul său în

istorie. Oraş italic, îşi crease legături strânse cu Roma. Drumuri romane, organizare cadastrală romană și vile rustice din perioada Republicii târzii au fost găsite pe câmpurile cultivate din Abella. Orașul a rămas loial Romei în timpul Războiului cu Socii (91–88 î.Hr.) și, drept recompensă, a fost probabil onorat de Sulla cu statutul de „colonie". Acum, după cum spun sursele, oamenii lui Spartacus „au nimerit peste țăranii din Abella, care se îngrijeau de câmpurile lor".[1] (Cuvântul „țărani" poate să însemne și „coloniști".) Întâlnirea lor cu răsculații nu a fost probabil un eveniment fericit pentru ei.

Acum Spartacus și oamenii lui s-au îndreptat spre partea sudică a Munților Picentini, cam la 45 de kilometri în linie dreaptă. Presupunând că au mers pe drumuri lăturalnice, trebuie să fi traversat dealurile de la Irpinia și să fi urcat pe Picentini, îndreptându-se mereu spre sud și spre est. Trebuie să fi străbătut păduri de stejari și de castani, pe la poalele unor munți de peste 1.800 de metri, prin trecători și peste torente. Nu era un traseu uşor și nici unul bogat în resurse; câmpiile fertile din vale, străbătute de Via Annia, se zăreau ici și colo în depărtare, dar ele erau în mâinile romanilor. Nimeni nu va fi mâncat pe săturate în timpul acestui marş.

După ce au părăsit Munții Picentini, noua țintă a răsculaților a fost râul Silarus (Sele astăzi), la vreo 30 de kilometri sud-vest de Salernum. În Antichitate, Silarus marca hotarul regional. După ce-au trecut râul, Spartacus și armata lui au ieșit din Campania, intrând în Lucania. După încă 13 kilometri au ajuns la o trecătoare printre dealuri. Odată ce au străbătut trecătoarea, răsculații urmau să înceapă o nouă fază a revoltei lor.

Erau acum în inima Lucaniei, navigând pe o vastă mare interioară: valuri verzi de dealuri întrerupte de plaiuri, păduri dese, orașe îndepărtate și vârfuri stâncoase. Terenul accidentat al Lucaniei se întindea spre sud cât vedeai cu ochii până la călcâiul cizmei italice, unde se cuminţea într-o fâșie de coastă fertilă, mărginită de Marea Ionică.

Lucania era un ținut cu păduri, pășuni și sclavi, peisajul preferat de o gherilă. Aidoma Siciliei, era populată de păstori și muncitori agricoli sclavi.[2] Aceștia erau visul oricărui recrutor de răzvrătiți. Aceasta era Țara Spartacus.

Totul se întindea în fața lor, dar mai întâi Spartacus, Crixus și

oamenii lor trebuiau să se furişeze pe lângă romani. Cu siguranţă, romanii postaseră gărzi pe podul unde Via Annia traversează râul Silarus. Aici intră în scenă călăuza picentină. Un scriitor roman descrie situaţia concis: „găsind ei degrabă o călăuză potrivită printre prizonierii picentini, el [Spartacus] s-a strecurat nevăzut prin dealurile eburine spre Nares Lucanae şi de acolo, la crăpat de ziuă, a ajuns la Forum Annii“[3].

Vedem expusă aici tactica lui Spartacus în doar câteva cuvinte. A luat rapid o decizie care le-a conferit oamenilor săi avantajul informaţiilor culese de la localnici. Rezultatul a fost o manevră sprintenă, temerară şi eficientă.

Picentinul era un bărbat care cunoştea dealurile din sudul munţilor Picentini, la nord de oraşul Eburum (Eboli). Putea să fi fost un păstor sau, mai probabil, proprietarul unei ferme de animale, de vreme ce era prizonier, şi nu unul dintre recruţi; un păstor i s-ar fi alăturat probabil de bunăvoie lui Spartacus. Nu a fost greu de intimidat omul nostru şi convins să coopereze, date fiind pericolele captivităţii. Atât celţii, cât şi germanii erau vestiţi pentru că sacrificau prizonierii de război ca mod de a-i cinsti pe zeii lor.[4] Au supravieţuit relatări despre unele practici înfiorătoare, printre care spintecarea cadavrelor pentru examinarea măruntaielor, smulgerea fetuşilor din pântecele mamelor şi obiceiul de a bea sânge din craniile morţilor.[5]

În orice caz, picentinul i-a trecut pe răzvrătiţi peste dealurile eburine poate până la valea râului Silarus Mijlociu, pe care probabil l-au traversat printr-un vechi vad. Pe urmă au luat-o spre sud către oraşul Nares Lucanae. Romanii habar nu aveau unde erau răsculaţii. Spartacus îl ocolise pe Varinius şi totul datorită prizonierului picentin.

Unii se întreabă dacă acel rebel fără voie a fost răsplătit cu ceva de băut la Nares Lucanae. Acolo se găsea apă din belşug; numele locului poate să însemne „Izvoarele lucaniene“ şi s-au găsit izvoare în acea zonă la poalele munţilor Alburni. Piscurile ca nişte degete ale acelui lanţ muntos se înalţă peste valea din sud-estul Picentinilor. Era un ţinut bogat în păşuni între ambele lanţuri muntoase şi mare, aşa că este posibil ca insurgenţii să fi cules câţiva susţinători din vecinătate.

La Nares Lucanae traseul răsculaţilor a reîntâlnit Via Annia, drumul roman principal spre Regium. Au călătorit noaptea, fără îndoială ca să evite a-şi face simţită prezenţa. Se crăpa de ziuă când oamenii lui Spartacus au ajuns în orăşelul Forum Annii. Distanţa dintre Nares

Lucanae și Forum Annii este cam de 25 de kilometri, o cale lungă de parcurs într-o noapte chiar și pentru o forță înarmată ușor, mai ales dacă din grup făceau parte femei și copii. Dar era toamnă și nopțile se lungiseră; aerul răcoros putea să-i fi grăbit pe cei mai iuți spre răsplata care le stătea în față. Mai presus de toate, erau hotărâți să preia ofensiva și să beneficieze de factorul surpriză. Au reușit.

Spartacus și oamenii lui au ajuns la Forum Annii „fără știința locuitorilor".[6] Forum Annii era o comunitate agrară situată la extremitatea nordică a ținutului Campus Atinas (Vallo di Diano modern). Campus este un podiș lung, îngust, înverzit și fertil, udat de râul Tanager (Tanagro modern), care curge prin mijlocul său. Este mărginit de dealuri, ceea ce dă naștere unui joc constant de lumini și umbre; spre vest, munții se înșiră în valuri, uneori ușoare unduiri, alteori adevărate talazuri. O veche regiune de coloniști, valea era foarte bogată, cu ferme și vile răspândite în zonele depresionare și pe dealurile cu pășuni din belșug. Și în zilele noastre, într-un oraș cățărat în vârful unui deal din nordul văii recensământul consemnează 1.300 de locuitori și 6.000 de oi; unele animale sunt mânate de pe dealuri la vale și ciobanii defilează cu ele în jurul unei capele în timpul unui festival care se ține în fiecare iunie.[7]

Populația era alcătuită probabil îndeosebi din coloniști romani și sclavii lor. Erau și băștinași lucanieni, dar aceștia fuseseră siliți de-a lungul secolelor să le facă loc multor romani, drept pedeapsă pentru că aleseseră să fie de partea celor învinși – un adevărat talent al ghinioniștilor lucanieni, începând cu Hannibal și sfârșind cu Marius și Confederația Italică a Războiului cu Socii. Printre coloniștii romani se numărau deopotrivă proprietarii unor moșii vaste, unde se creșteau în primul rând animale, și mici fermieri. Unele pietre funerare din Republica târzie îi înfățișează pe administratorii care conduceau fermele în numele stăpânilor absenți: bărbați purtând pe degetele mâinii stângi un inel cu sigiliu și tăblițe de scris strânse în pumnul mâinii drepte.[8]

Într-o dimineață de toamnă din 73 î.Hr., aerul proaspăt din vale era plin de țipete. Sosiseră Spartacus și oamenii lui. De îndată i-au nesocotit ordinele, violând fetișcane și femei măritate. Oricine încerca să li se opună era ucis, uneori chiar dacă o rupea la fugă. Unii răsculați au aruncat torțe aprinse pe acoperișurile caselor. Alții i-au urmat pe sclavii din partea locului, care le-au arătat unde se ascundeau stăpânii lor și

unde le erau dosite comorile. „Nimic nu era îndeajuns de sfânt ori de atroce pentru furia barbarilor și firea lor servilă“, spune un scriitor roman.[9] Și nu se întrevedea nici un ajutor din partea armatei lui Varinius; aceasta nu era de văzut pe nicăieri.

Spartacus s-a opus atrocităților, fie din spirit cavaleresc, fie în urma calculului conform căruia dacă țăranii erau bine tratați, unii le-ar putea fi favorabili insurgenților. A încercat în repetate rânduri să-și țină oamenii în frâu, dar purta o bătălie pierdută. Poziția lui Crixus nu e menționată de surse. Evenimente ulterioare arată că dorea să jefuiască Italia, dar și că voia să se lupte cu Varinius, iar indisciplina i-ar fi slăbit armata.

Mai erau și sclavii locali, de diferite origini naționale. Unii dintre ei nu au așteptat să fie puși de răsculați să le arate pe unde se ascundeau stăpânii lor, ci i-au scos la iveală de bunăvoie pe moșierii care tremurau de frică. Era un fel de ofrandă adusă insurgenților și poate că sclavii locali încercau doar să le intre pe sub piele. Sau poate că își aminteau bicele, lanțurile, ciomegele, bolovanii, oasele rupte, ochii scoși din orbite, loviturile de picior, smulgerea limbii, execuțiile și alte pedepse despre care știm că le îndurau sclavii romanilor. Ori se gândeau poate la alte umilințe minore, precum tatuarea pe frunte cu simbolul stăpânului sau datoria de a-i plăti stăpânului privilegiul de a face amor cu alt sclav sau altă sclavă. Sau poate și-au adus aminte de un prieten sau de o rudă dintre sclavi care fusese vândut pentru că era bolnav sau bătrân.

Răsculații s-au oprit în Forum Annii o zi și o noapte. Pentru stăpânii locului au fost 24 de ore de sălbăticie și măcel. Pentru sclavi a fost ziua eliberării. Cu siguranță s-au strâns din zona învecinată, căci Forum Annii nu era o localitate mare și, la crăpat de ziuă, Spartacus și Crixus își dublaseră numărul de sclavi din grup. Unii dintre noii recruți vor fi fost țărani, dar, dacă Spartacus judecase corect perspectivele sale, majoritatea trebuie să fi fost păstori. Odată cu toamna coborâseră din munți cu turmele și cirezile lor ca să pască pe pășunile din văi, astfel încât puteau să fi aflat veștile din Forum Annii.

În zori, răsculații au ridicat iar tabăra și s-au îndreptat spre un „câmp foarte întins“, ceea ce pare a fi undeva în mijlocul regiunii Campus Atinas. Acolo îi puteau vedea pe țărani cum ieșeau din case, plecând să culeagă recolta de toamnă. Acei țărani nu au mai ajuns nicicând pe ogoarele lor, căci pe drum au dat peste o coloană de refugiați din Forum

Annii. Țăranii au fugit în grabă spre locuri mai sigure, poate undeva pe dealuri. Recolta de toamnă le-a fost lăsată lui Spartacus și armatei sale flămânde.

Păcăliseră printr-o manevră isteață armata romană, terorizaseră clasa dominantă, își sporiseră efectivele cu noi recruți și își umflaseră burțile cu produse proaspete, dar insurgenții erau încă departe de victorie. Dimpotrivă, furia lor distructivă deschisese ușa înfrângerii. Ca toate activitățile militare, căutarea hranei și colectarea prăzii de război presupun disciplină. Jafurile excesive au efectul opus, ducând la prăbușirea disciplinei. Romanii știau că soldații care nu se supun ordinelor în timp ce pradă nu s-ar supune ordinelor nici în bătălie. În afară de asta, jefuitorii erau expuși unor subite contraatacuri ale inamicului. Mereu precauţi, romanii insistau pe impunerea disciplinei chiar și în executarea unor acte simple, precum procurarea hranei şi a apei.

Spartacus știa ce precedent teribil stabiliseră acum oamenii lui. El înțelegea, de asemenea, că războaiele nu se câștigă prin incursiuni de pradă. În zadarnica lui încercare de a opri masacrul, Spartacus le spusese oamenilor lui să se grăbească. La urma urmei, Varinius avea să sosească.

După succesul lor de la Campus Atinas, trebuia ca insurgenții să continue deplasarea ca să scape de romani și să găsească noi surse de hrană. Trebuia ca noii recruți să primească arme – probabil unele improvizate. Era necesar să rețină toate sfaturile grăbite despre luptă pe care le puteau primi în vreme ce armata era în marş.

Se pare că au găsit calea cea bună, pentru că în momentul în care au ajuns la Marea Ionică, insurgenții îl anihilaseră pe Varinius. Nu știm unde și când. În urma accidentului supraviețuirii, sursele aruncă lumină asupra mişcărilor lui Spartacus din munții Picentini până la Campus Atinas. Din nefericire, ele redevin obscure în privința celor aproximativ șase luni de după aceea. Insurgenții au năvălit în Lucania; cel puțin acest lucru este limpede, ca și rezultatul duelului dintre Spartacus și Varinius. În rest, narațiunea este în primul rând o chestiune de ipoteze avizate.

Terenul îi împingea pe răsculați mereu către sud. Nu doar Campus Atinas, ci mai toată Lucania era bună de prădat. Era bogată în pășuni, câmpuri cultivate cu grâne, vii și păduri, cu un mare număr de oi, capre

și vânat. Caii lucanieni se pare că erau mici și nearătoși, dar puternici – nu ideali pentru cavalerie, dar acceptabili.

Dar încotro să se îndrepte insurgenții și cum să ajungă acolo? O privire pe hartă poate fi înșelătoare. Se pare că Spartacus și Crixus nu aveau de ales în muntoasa Lucanie decât să urmeze Via Annia, care trecea spre sud prin Campus Atinas și mai departe spre Bruttium (Calabria modernă). Dar, în realitate, aveau și alte opțiuni. O serie de drumuri de-a lungul lanțurilor muntoase din Lucania existau de dinainte de colonizarea romană: majoritatea erau descrise ca „șerpuite, înguste și înghesuite“[10], însă răsculații văzuseră și drumuri mai rele.

După ce au prădat Campus Atinas, oamenii lui Spartacus puteau, de exemplu, să străbată trecătoarea dintre Monti della Maddelena și Monte del Papa (Muntele Papei), după cum se numesc astăzi, spre colonia romană Grumentum. (În zilele noastre, autostrada 103 urmează acest traseu.) Acolo, pe valea râului Aciris (Agri modern), puteau găsi un paradis al păstorilor – și o încântare pentru un recrutor. Îndreptându-se apoi spre est, au urmat poate unul dintre numeroasele trasee spre Coasta Ioniană și spre orașele Metapontum și Heraclea. De acolo, un drum de coastă duce spre sud, unde se află Bruttium și orașul Thurii.

Nu știm câtă încredere putem avea în folclorul modern, conform căruia Spartacus ar fi călătorit mult în Lucania. De exemplu, orașele Oliveto Citra, Roccadaspide și Genzano di Lucania pretind toate că ar fi fost locurile unor bătălii purtate de Spartacus. Caggiano, Colliano și Polla se laudă toate că Spartacus ar fi trecut pe acolo în drumurile sale.[11] Dar nu e nimic surprinzător, căci de-a lungul istoriei sudul Italiei a fost ținutul tâlharilor, iar Spartacus este tătânele tuturor proscrișilor. Aceste pretenții nu dovedesc nici dacă insurgenții au trecut pe acolo în toamna lui 73 î.Hr., și nu mai degrabă un an mai târziu – dacă au trecut vreodată.

De asemenea, dacă putem să le dăm crezare, mărturiile antice referitoare la lunile care au urmat șederii răsculaților în Campus Atinas menționează de două ori călăuze locale. „Cunoșteau foarte bine regiunea“, spune o sursă despre unii insurgenți.[12] Un localnic a ieșit în evidență prin măiestria lui de călăuză și de cercetaș. Numele său era Publipor.

Tot ceea ce a supraviețuit despre Publipor este un rând dintr-o carte pierdută de istorie. Și totuși, dintre toate fragmentele din saga lui

Spartacus, episodul său ar putea fi cel mai fascinant. Dintre diversele călăuze ale insurgenților, Publipor era probabil cel mai priceput. „Dintre toți bărbații din regiunea Lucania, el era singurul care cunoștea locul.“[13]

Publipor înseamnă „Băiatul lui Publius“. Era un sclav, proprietatea unui oarecare Publius. Publipor era un nume comun de sclav, pe care îl purtase, de exemplu, marele dramaturg Terențiu, un libert care se numise Publipor pe când fusese sclav. Publipor nu era neapărat un băiat, deoarece romanii le spuneau frecvent „băiat“ sclavilor adulți. Putea să fi fost un adult și, date fiind cunoștințele lui despre terenul Lucaniei, se prea poate să fi fost păstor.

Zeci de mii de sclavi au luptat cu Spartacus, dar, în afară de gladiatori, Publipor este singurul al cărui nume a supraviețuit. Nu știm de ce cunoașterea terenului era importantă, dar, cu siguranță, a fost, de vreme ce sursa noastră îl menționează doar pe el. Poate fiindcă le-a făcut insurgenților importantul serviciu de a le arăta un loc unde îl puteau aștepta pe Varinius? Poate că Publipor l-a ajutat pe Spartacus să regizeze una dintre cele mai mari lovituri de până atunci.

Nu se cunosc detaliile bătăliei. Dar este o presupunere întemeiată că insurgenții au evitat lupta deschisă, preferând în schimb ambuscadele, capcanele și atacurile urmate de retrageri rapide. Bătălia deschisă era periculoasă, deoarece și dacă erau mai numeroși decât romanii, răsculații nu se puteau măsura cu echipamentul lor. Erau încă nevoiți să se bizuie pe arme și armuri încropite de ei, după cum o spune limpede una dintre surse: „Erau obișnuiți să împletească din ramuri coșuri rustice. Din cauza lipsei scuturilor, foloseau fiecare aceeași artă ca să se înarmeze cu mici scuturi rotunde precum cele folosite de cavaleriști.“[14] Peste ramurile din care își împleteau scuturile întindeau piei de animale.[15]

Insurgenții au capturat stindarde ale romanilor. Ba chiar au pus mâna pe lictorii lui Varinius, cu mănunchiurile de nuiele și cu topoarele lor – fasciile – care simbolizau puterea pretorului. Au pus mâna și pe calul lui Varinius; conform unei surse, l-au smuls de sub el, capturarea lui fiind iminentă. Varinius a scăpat. Însă învingătorul real și imediat era bărbatul căruia i s-au prezentat în triumf stindardele și fasciile: Spartacus. În acel moment, se pare, a devenit realmente „mare și înfricoșător“, după cum îl descrie Plutarh.[16]

Stindardele, fasciile și calul erau niște instrumente de recrutare mai

eficiente decât capul unui pretor înfipt într-o suliță (deși celții, care erau vânători de capete, este posibil să nu fi fost de acord). Stindardele erau niște totemuri a căror pierdere era incomensurabilă. Fasciile erau un simbol sacru, ca un sceptru regal sau cârja unui episcop. Calul era sacru pentru celți, germani și traci. În strălucirea acestor idoli, Spartacus era mai mult decât un aventurier: a devenit aproape un rege.

„După aceea“, spune o sursă, „și mai mulți oameni, mult mai mulți, s-au îndreptat în goana mare spre Spartacus“.[17] „În scurt timp au strâns enorm de multe trupe“, spune altă sursă.[18] Recruții veneau cu duiumul, de regulă desculți, îmbrăcați în tunici de lână aspră, uneori purtându-și încă lanțurile.

Numerele sunt greu de calculat. Sursele antice diferă în foarte mare măsură, estimările variind între 40.000 și 120.000 de insurgenți. Înrăutățind și mai mult lucrurile, bunele „statistici“ antice tind să fie aproximații, în vreme ce „statisticile“ antice rele tind să fie niște exagerări nesăbuite. De exemplu, numărul 120.000 – estimarea maximă a trupelor lui Spartacus – apare suficient de frecvent în sursele antice în legătură cu un război sau altul, ceea ce demonstrează că era doar un maximum retoric, echivalând cu „un număr enorm“. Ca să complice și mai mult datele numerice, este neclar dacă statisticile antice privindu-i pe insurgenți includ femeile și copiii.

Calea cea mai sigură este să reținem numărul cel mai mic, care le atribuie lui Spartacus și lui Crixus aproximativ 40.000 de oameni în primăvara lui 72 î.Hr., și chiar mai mulți toamna. După standardele antice nu era o sumă mică. Sunt mai mulți oameni decât avea Hannibal când a traversat Alpii, de exemplu, și cam de mărimea armatei lui Caesar când a cucerit Galia. În această privință, numărul de 40.000 de oameni egalează aproximativ dimensiunile celei mai mari armate pe care romanii o puteau ridica împotriva lui Spartacus.

Cam pe când l-au învins pe Varinius – nu putem fi siguri de succesiunea evenimentelor –, răsculații au ajuns la capătul uscatului din Lucania. Bărbații care își spălaseră mâinile în sânge la Capua își scăldau acum picioarele în Marea Ionică. Mai precis, și-au bălăcit tălpile într-un intrând larg al mării, cunoscut drept Golful Tarentum (Taranto modern). Apele turcoaz ale golfului, lung și lat cam de 1.400 de kilometri, spală scobitura cizmei italice. Coasta golfului, care se întinde cam de la Tarentum până la Crotone, include unele dintre cele

mai fertile terenuri din Italia. Aceasta era cândva Magna Graecia, „Grecia Mare“, o regiune de colonii grecești a căror prosperitate a depășit-o în cele din urmă pe cea din țara-mamă. În perioada ei de apogeu, Magna Graecia a produs mari generali, legiuitori, doctori, artiști și atleți. Pitagora, unul dintre filozofii de frunte din Grecia antică, și-a ridicat școala aici. Cuceritorii romani au pus însă capăt acestor reușite. Coasta golfului era încă bogată și îmbelșugată, dar puterea și influența de altădată erau de mult apuse.

Pentru că era mărginită de ape, zona le era de folos lui Spartacus și lui Crixus. Departe de Roma, coasta ionică le oferea insurgenților o bază excelentă. Clima era blândă și hrană se găsea din belșug. Numeroasa lui populație de sclavi făcea din acel ținut un spațiu de recrutare promițător. Fermele și orașele aveau furnale care puteau fi folosite pentru topirea lanțurilor purtate de sclavi pentru a fi apoi prelucrate ca săbii și vârfuri de lance. Porturile sale puteau să atragă negutători și pirați. În apropiere se întrezăreau dealuri colțuroase și păduri dese, prielnice retragerii în cazul în care apăreau romanii. Pe scurt, era un loc pentru construcția unei armate.

Dar această regiune de coastă nu avea de gând să le deschidă porțile răsculaților; aceștia erau nevoiți să le doboare. Așa se face că rebelii au atacat, săvârșind „un măcel groaznic“, după cum spune o sursă.[19] Este posibil să fi fost la fel de brutali pe cât fuseseră la Campus Atinas. Unul dintre locurile atacate de insurgenți a fost orașul Metapontum (Metaponto). Într-adevăr, arheologia poate să indice urme ale asaltului lor. Un *stoa* (portic) din oraș, folosit ca depozit de mărfuri, a fost distrus în acea perioadă. Unii văd aici mâna răsculaților și, cu siguranță, nu este greu să ni-i imaginăm trecând peste palisadele de lemn, principala apărare a Metapontului roman. Poate că unii cetățeni au încercat să-i oprească folosind ghiulele de catapultă, care pe atunci se fabricau într-o *villa* din apropiere. Dar sună destul de grandios pentru Metapontumul roman, ale cărui zile de glorie erau de mult apuse. Metapontumul din 73 î.Hr. era mai degrabă un orășel în comparație cu marea cetate care fusese cândva.

În perioada sa de maximă înflorire (circa 600–300 î.Hr.), Metapontum fusese o poveste de succes, una dintre cele mai mari colonii grecești. Câmpurile sale mănoase au făcut din Metapontum un grânar, afișând cu mândrie spice de grâu pe monedele sale de aur. Apoi

a venit însă Roma și tiparul bine-cunoscut de opresiune, revoltă, ocupație și pedepsire. Marele spațiu urban de odinioară fusese restrâns la un mic sector.

Între timp, în peisajul rural din jurul Metapontumului, numeroasele mici ferme familiale ale grecilor dispăruseră. Pământul fusese preluat în mare măsură de câțiva aristocrați, romani sau „amicii“ lor locali. Vile medii sau de mari dimensiuni punctau acum văile râurilor și drumul de coastă sau dominau înălțimile. Agricultura diversificată era acum în declin și predominau pășunile, pe care pășteau îndeosebi oi, vite și cai. Cu alte cuvinte, era în mare măsură un ținut de creștere a animalelor și, prin urmare, un ținut al sclavilor: un teren fertil pentru recrutorii lui Spartacus.[20]

Unul dintre puținele proiecte urbane de reînnoire a Metapontumului roman a fost templul lui Apollo, care a fost restaurat și extins. Din motive practice, în forma în care era venerat acolo, Apollo era echivalentul lui Dionysos și religia era foarte populară atât în oraș, cât și la țară. Prin urmare, mesajul femeii trace putea să fi nimerit în urechi destupate la Metapontum.

Cam la 20 de kilometri sud se afla Heraclea, situată pe solul fertil dintre văile râurilor Siris (Sinni modern) și Aciris. Era un centru agrar și meșteșugăresc, precum și un bine-cunoscut oraș comercial. Spre deosebire de Metapontum, Heraclea își jucase bine cărțile în relația cu Roma. De-a lungul secolelor își păstrase autonomia – și în termeni atât de favorabili, încât chiar a ezitat să accepte cetățenia romană când i-a fost oferită după Războiul cu Socii. Nu auzim nimic despre trecerea lui Spartacus prin Heraclea, ceea ce poate să reflecte primirea la care se aștepta acolo. Dar locuitorii din Heraclea nu puteau fi siguri că Spartacus nu vine peste ei și, din acest motiv, și-au luat măsuri de precauție.

Putem să deducem acest lucru privind o mică vază cenușie care a fost îngropată sub o casă privată din Heraclea. Vaza fusese umplută cu un colier de aur și peste 500 de monede, toate din argint roman. Colierul este decorat cu granate și mărgele de sticlă, prinse în delicate monturi de aur, având forma unor capete de antilope. Monedele datează din perioada 200 până spre 70 î.Hr.; majoritatea provin dintr-o perioadă de 20 de ani, între 100 și 80 î.Hr. Aproape jumătate dintre monede sunt de mică valoare, ceea ce este bizar având în vedere valoarea colierului:

un om de știință vede aici un semn de mare grabă, ca și cum cel care a umplut și a îngropat vaza nu a mai avut timp să separe banii de preț de mărunțiș.[21] Au fost îngropate aceste obiecte în pripă la primirea unui semn că Spartacus se vedea la orizont? Sau poate că erau proprii sclavi cei de care se temeau locuitorii din Heraclea. Orașul era un centru al cultului dionisiac.

La sud de Heraclea, câmpia de coastă se îngustează mult între mare și poalele dealurilor care urcă spre Munții Pollino (denumire modernă). Acest lanț muntos marchează hotarul sudic al Lucaniei. Dincolo de el se întinde cea mai sudică regiune din Italia: Bruttium. Aidoma Lucaniei, Bruttium este o zonă muntoasă, iar locuitorii de acolo sunt la fel de aspri. Bruttium era destinat să joace un rol important în revolta lui Spartacus. Rolul său a început aici, chiar dincolo de ultimele poale deluroase ale masivului Pollino de-a lungul coastei. O vastă câmpie se întinde acolo sus, mai largă, mai verde și mai roditoare chiar decât se găsesc în Metapontum sau Heraclea.

Aceasta este câmpia Sybaris, aproape o lume în sine. În suprafață de aproximativ 2.700 de kilometri pătrați, câmpia este mărginită la nord și vest de vârfurile munților Pollino, semeți și înzăpeziți în cea mai mare parte a anului; la sud se află dealurile abrupte și răsucite de la Sila Graeca; iar la est e marea. Marea suprafață a solului său fertil se întinde sub soarele arzător, fiind udată de râurile Crathis (Crati modern) și Sybaris (Coscile modern). Clima era suficient de blândă pentru ca locul să fie faimos pentru un stejar care nu își pierdea frunzele iarna.

Câmpia de aur era California Antichității, al cărei San Francisco era o colonie grecească întemeiată acolo pe la 700 î.Hr.: Sybaris. Luxul orașului era atât de legendar, încât până în zilele noastre *sibarit* este sinonim cu *hedonist*. Gastronomia era viciul preferat și, de ce nu, când pământul era atât de îmbelșugat încât se zice că sibariții făceau să curgă prin conductele lor de lut mai degrabă vin decât apă! În afară de vinul său, Sybaris era celebru pentru uleiul de măsline și lâna care se produceau acolo. Pe câmp se cultivau grâne, în vreme ce smochinii și alunii creșteau pe coastele dealurilor. Lemnul și rășina erau aduse la șes din pădurile dese din Munții Sila. Marea abunda de pești, printre care mult prețuitul țipar. Portul maritim plin de freamăt din Sybaris atrăgea negutători dintr-o mare varietate de porturi mediteraneene.

Sybaris fusese complet distrus într-un război cu vecinii săi în 510

î.Hr., dar câmpia era prea fertilă ca să fie lăsată în paragină. În 444 î.Hr. în locul său a fost întemeiat un alt oraş grecesc, Thurii. În 194 î.Hr. a venit rândul Romei. Romanii au întemeiat o colonie la Thurii, redenumind oraşul Copia, „abundenţă“. Dar majoritatea oamenilor au continuat să-i spună Thurii. Se spune că era atât de mult pământ roditor aici, încât romanilor le-a fost greu să găsească amatori să preia toate loturile disponibile. Însă natura are oroare de vid. În 73 î.Hr., pe văile râurilor Crathis și Sybaris se înșirau un număr de vile romane, unele impozante, dar majoritatea de mărime medie. Senatori și cavaleri romani, precum și un veteran din armata lui Sulla se numără printre cei cunoscuți pentru că au deținut proprietăți aici. Pe lângă păstorit, agricultura a rămas o activitate majoră în acest ținut fertil.

O altă resursă a orașului Thurii era mulțimea sclavilor nemulțumiți. Pe la 70 î.Hr., un proprietar din partea locului și-a înarmat sclavii și i-a trimis să prade ferma unui vecin și să-i omoare pe locatari, într-o încercare de a pune el însuși mâna pe proprietatea jefuită. După vreo zece ani, insurgenți sclavi erau activi în regiune. În 48 î.Hr., bătăușul roman Milo a fost trimis la Thurii ca să iște o revoltă printre păstorii din vecinătate.

Dar locuitorii din Bruttium erau faimoși pentru războaiele lor de gherilă: era „dispoziția lor naturală“, spune un scriitor roman.[22] În plus, Thurii era de secole un centru al religiei orfice, un cult cu note dionisiace care oferea o receptivitate firească față de femeia tracă și profețiile sale. Pe scurt, era un teren promițător de recrutare a unor noi insurgenți. Nu e de mirare că Spartacus și Crixus priveau cu jind orașul Thurii spre sfârșitul anului 73 î.Hr.

Odată ce au pătruns în Bruttium, răsculații s-au răspândit pe dealuri. Fără îndoială, au atacat fermele romane. Apoi, după ce au găsit hrană și recruți, s-au îndreptat chiar spre orașul Thurii. Până atunci, Spartacus și Crixus făcuseră prăpăd prin teritoriile unor diverse orașe, dar nu mai cuceriseră și nu mai ocupaseră nici un spațiu urban. Susținătorii lor erau „sclavi, dezertori și drojdia societății“, după cum se exprimă un scriitor antic.[23] „Săteni, majoritatea sclavi, dar și unii oameni liberi“ ar fi o descriere mai imparțială.

La Thurii au cucerit în sfârșit un oraș. Thurii nu era mare, dar era înconjurat de ziduri. Insurgenții se apărau cu scuturi împletite din răchită, nu aveau mașini de asediu, și cu greu ar fi luat orașul cu asalt.

Nu aveau nici timpul necesar să înconjoare orașul luni de-a rândul, ca să-i înfometeze pe locuitori. Cea mai probabilă explicație a succesului lor este că zidurile cetății erau deteriorate, putând fi străpunse cu ușurință. Fie acest fapt, fie că niște oameni din cetate, poate un grup de sclavi, au deschis porțile răsculaților. Rezultatul probabil a fost un măcel.

Poate că în această perioadă insurgenții au prădat orașul Consentia (Cosenza modern), capitala ținutului Bruttium, un oraș mai îndepărtat de țărmul mării, situat pe Via Annia cam la 80 de kilometri sud de Thurii. Consentia se găsea într-un teritoriu bogat de ferme și pășuni, putând oferi perspectiva unor provizii suplimentare și mai multor susținători.

De la Metapontum până la Thurii și poate mai departe, insurgenții au adus cu ei foc, moarte și libertate. În același timp, își făceau o armată. La Thurii se puteau opri în sfârșit ca să facă instrucție. Unele dintre nevoile lor urgente erau armele și disciplina. Spartacus a rezolvat ambele necesități impunând legea: indiferent ce le-ar oferi negustorii, oamenii lui nu puteau să cumpere aur și argint; le erau permise numai fierul și bronzul pentru arme. Putem presupune că și Crixus l-a susținut pe Spartacus. O altă sursă de metal pentru arme erau lanțurile sclavilor fugari, care au fost topite și reforjate în arme. Greu de spus ce este mai șocant, strictețea lui Spartacus ori disponibilitatea negustorilor de a-și încerca norocul făcând afaceri cu temuții insurgenți. Erau acești „negustori“ în realitate pirați, după cum sugerează unii, sau erau pur și simplu niște aventurieri care au văzut mari profituri într-o afacere riscantă?

Brațele nu fac o armată. Nou-veniții aveau nevoie de instrucție. În iarna 73–72 î.Hr., recruții rudimentari din vară deveniseră luptători cu vechime și, fără îndoială, transmiteau experiența lor. Și totuși nu puteau înlocui niște profesioniști. Putem bănui că foștii gladiatori și veteranii, fie romani, fie din alte armate, au jucat rolul cel mai important ca instructori.

Cu siguranță, Spartacus știa că pregătirea unei armate presupune o echipă de conducători de prima clasă. Ni-l putem imagina alegându-și cu mare grijă comandanții de batalion și de companie. Orice experiență militară anterioară era de neprețuit. Veteranii lui Marius ori foștii soldați capturați în războaiele purtate la hotarele Romei au ieșit probabil în

fruntea haitei. Dar abilitățile organizaționale îi sunt necesare unui comandant, și sclavii supraveghetori aveau din belșug acele abilități. Nu poate fi nesocotit nici factorul moral. Ca un perspicace judecător de caractere, este posibil ca Spartacus să fi ales unii bărbați fără experiență militară anterioară pentru a le încredința conducerea unor unități ale armatei sale.

Și, chiar dacă ura Roma, Spartacus nu a ezitat să împrumute de la romani. Și-a structurat armata în legiuni, cel puțin în unele privințe. „Au atins un anumit nivel de măiestrie și disciplină pe care le-au învățat de la noi“, a spus Caesar despre insurgenți.[24] Aidoma renegatului Vettius, un roman care a condus răscoala sclavilor din Capua din 104 î.Hr., este posibil ca Spartacus să își fi organizat soldații în centurii, unități de câte 80 de oameni, care erau companiile legiunilor.

Insurgenții și-au denumit unitățile folosind însemne romane. Răsculații victorioși capturaseră drapele de luptă, vulturi de argint și fascii romane. Vulturul era simbolul unei legiuni, în vreme ce drapelele reprezentau cohortele (fiecare însumând 600 de oameni) și centuriile. Fasciile erau însemnele unui pretor, consul, general sau guvernator roman.

Ni-i putem imagina pe insurgenți purtând cu mândrie în bătălie drapele și vulturi care fuseseră cândva însemne ale armatei romane pentru a-și batjocori inamicul. Cât despre fascii, Spartacus le-a acceptat ca simboluri ale propriei poziții, fiind purtate probabil de bodyguardul său. Erau simboluri ale unei lumi întoarse pe dos, dar erau, de asemenea, și un simbol al disciplinei. Fasciile reprezentau puterea de a pedepsi. Un comandant eficient nu trebuie să fie doar însuflețitor, ci și sever. Puțini soldați agreează pedepsele, dar majoritatea le acceptă ca preț al victoriei. Pedeapsa face disciplina; disciplina câștigă războaie.

Poate că Sfântul Augustin se gândea la Thurii când a scris, peste secole, că „de la un început modest și vrednic de dispreț al unor infractori mărunți, ei [insurgenții] au obținut un regat“.[25] Limbajul este imprecis, fiindcă, deși stăpânea un colț din Italia, Spartacus nu era rege. Conducătorii revoltelor anterioare ale sclavilor din Sicilia își luaseră titluri regale, dar Spartacus nu a făcut asta. Se bucura de ocrotirea lui Dionysos, după cum proclamase femeia tracă, și le inspira probabil venerație unora dintre adepții lui, dar nu avea un tron.

În miezul aventurii lui Spartacus se află un paradox. Oamenii lui

tocmai își aruncaseră lanțurile; nu își doreau altele în locul lor. Erau păstori obișnuiți cu independența, muncitori agricoli îmbătați de proaspăta lor libertate și gladiatori antrenați să se ucidă între ei. Abia se înțelegeau într-o limbă comună, latina, care aparținea inamicului lor. Însoțiți de femei și, fără îndoială, de copii, semănau mai degrabă cu o caravană decât cu o armată. Majoritatea bărbaților se simțeau probabil mai strâns legați de familiile lor decât de camarazii lor soldați. Nimeni nu știa dacă se vor supune ordinelor date de Spartacus. Libertatea clădise armata lui și tot libertatea putea să o distrugă.

Tot ce putea să facă era să pună lucrurile în mișcare. Și astfel, zeci de mii de picioare în marș își făceau auzit ecoul pe câmpia de la Sybaris. Reprezentau ceva rușinos pentru romani, vrednic de cinste pentru acei bărbați: legiuni de sclavi. După cum spunea un scriitor roman, până și un sclav este o ființă umană și, dacă un sclav pune mâna pe armă, poate să devină tot atât de liber ca un cetățean roman. Dar, adaugă el, obligația unui roman de a se lupta cu un astfel de om nu face decât să înrăutățească situația lui.[26]

Oricât de improbabile erau legiunile de sclavi, și mai improbabilă era cavaleria care le însoțea. După cum era cazul și în Germania, lupta călare îi aducea unui războinic un statut înalt. În peregrinările lor, răsculații capturaseră cai sălbatici care hoinăreau prin sudul Italiei rurale. Spre norocul lor, se găseau în ținutul cailor. Și astăzi pot fi văzuți cai sălbatici în munții din sud-estul Campaniei, pe plaiurile care mărginesc valea râului Agri din Lucania și în Munții Polino de la hotarul dintre Lucania și Bruttium. Celții, germanii și tracii se pricepeau la cai și știau să-i îmblânzească. Și astfel s-a născut cavaleria insurgenților.

Vor avea nevoie de ea. Romanii nu uitaseră de ei. Nici înfrângerile pe care le suferiseră de mâna răsculaților, nici fermele distruse și investițiile pierdute în sclavi nu scăpaseră atenției lor. Așa se face că romanii au ales noi comandanți în anul următor, cu mai mulți soldați la dispoziție ca să pună capăt revoltei.

Munții care mărginesc Sybaris sunt acoperiți de nea iarna. Când zăpada s-a topit în primăvara anului 72 î.Hr., torentele s-au năpustit în albiile râurilor de la șes. Florile galbene de lupin smălțuiau coastele dealurilor. Legiunile Romei mărșăluiau spre sud pe drumurile pavate din

peninsulă; insurgenții se furișau pe dealuri, încercând să lupte în condițiile alese de ei. Și toată Italia își ținea răsuflarea.

5
STOICUL

Era un război lipsit de glorie. În anul 72 î.Hr. Roma avea nevoie de oameni care să lupte împotriva lui Spartacus. Aproximativ 150.000 de cetățeni romani, toți din Italia, erau deja sub arme peste hotare, mult peste cifra medie de 90.000 de romani înrolați în perioada 79–50 î.Hr. Însă recrutorilor li se cerea să găsească mult mai mulți soldați. Cato s-a înrolat voluntar.

Marcus Porcius Cato Salonius – Cato cel Tânăr – avea un arbore genealogic care-i susținea un profil cât se poate de conservator. Străbunicul lui, Marcus Porcius Cato „Cenzorul“ (234–149 î.Hr.), a apărat simplitatea romană față de cultura greacă și a insistat glacial: *Delenda est Carthago*, „Cartagina trebuie distrusă“. Unchiul lui Cato cel Tânăr era Marcus Livius Drusus, cunoscut drept „protectorul Senatului“ pentru schimbările constituționale pe care le-a propus – o încercare de a-i coopta pe opozanți de partea vechii gărzi atrăgându-i în sânul elitei. Planul îndrăzneț al lui Drusus dusese la asasinarea lui, dar fusese o lecție de curaj pentru tânărul Cato, care, după ce a rămas orfan, a fost crescut în casa lui Drusus.

În 72 î.Hr., Cato avea 23 de ani. Era un patriot, dar nu atât de idealist încât să-și uite familia. Cato îl idealiza pe fratele său vitreg, Quintus Servilius Caepio, fiul mamei sale din prima căsătorie. Caepio a fost ales subofițer în războiul cu Spartacus, servind sub Lucius Gellius, unul dintre consulii anului 72 î.Hr., și Cato l-a urmat pe Caepio în armată. Familia lui Cato avea pământ în Lucania, ceea ce l-a făcut să fie pe deplin conștient de pericolul pe care îl reprezenta Spartacus; poate chiar și averea lui Cato căzuse pradă răsculaților.

Tânărul soldat Cato a dat dovadă de tăria care l-a făcut apoi celebru. Era, de exemplu, un pedestraș bun pentru toate anotimpurile. Indiferent de vreme, nu a urcat niciodată în șa: nu existau lectici pentru tânărul adept al filozofiei stoice. Stoicii profesau austeritatea. Conform învățăturii lor, simplitatea sporea stăpânirea de sine; stăpânirea de sine

conducea spre virtute, iar un om virtuos era un om bun. Cato călătorea întotdeauna pe jos; ba chiar uneori se plimba pe străzile Romei desculţ. Va avea nevoie de întreaga lui energie pentru Spartacus în 72 î.Hr. Fostul gladiator i-a forţat pe romani să-l urmărească de-a lungul întregii Italii aproape – vreo 1.200 de kilometri. Romanii voiau să-i lovească năprasnic pe răsculaţi. Spartacus i-a provocat să urmărească o ţintă în mişcare.

Spre sfârşitul anului 73 î.Hr., Senatul roman, după cum susţine o sursă, nu mai era doar acoperit de ruşine, ci şi cuprins de spaimă.[1] Gata cu pretorii: venise vremea să-i trimită la luptă pe cei doi consuli. Urmau să dispună de patru noi legiuni, cam 20.000 de oameni, recrutaţi în ultimele luni ale acelui an. Consulii aleşi pentru anul următor au trimis prin diverse oraşe din Italia „căutători“ (*conquisitores*), adică ofiţeri recrutori. Erau preferaţi voluntarii, dar trimişii consulari nu au ezitat să scoată listele ultimului recensământ pentru a-i forţa pe bărbaţi să-şi facă datoria.

Deşi romanii nu prea voiau să recunoască, nu se mai confruntau cu o acţiune de represiune poliţienească, ci cu un război.[2] Dar, ca să se lupte cu Spartacus, trebuiau să-l găsească. Iar el nu le uşura misiunea. În timp ce romanii se îndreptau spre sud, Spartacus înainta spre nord. Planul său era să mărşăluiască la înălţime, pe coloana vertebrală muntoasă a Italiei, ţinându-şi forţele mobile în afara razei de acţiune a romanilor înzestraţi cu armament greu. Se oprea din când în când să strângă alimente, să prade ţintele uşoare şi să culeagă noi recruţi. Dar în primul rând continua să înainteze, mereu către nord. Câţiva răsculaţi mergeau călare sau în căruţe, dar marea majoritate mergeau pe jos. Fără îndoială, erau deseori flămânzi, osteniţi şi înfriguraţi; cu siguranţă cei mai mulţi erau desculţi şi murdari; cu siguranţă au pierdut oameni, fiindcă unii au dezertat, alţii s-au îmbolnăvit şi destui au murit. Dar au continuat să meargă mai departe.

Ţinta lor îndrăzneaţă erau Alpii. Spartacus căuta siguranţa oamenilor săi dincolo de munţi, unde se puteau îndrepta către patria lor celtică sau tracă. În Europa nordică, în afara autorităţii romane, aveau o şansă. Italia ar fi fost cimitirul lor.

Între timp, dacă romanii îl găseau undeva pe drum, Spartacus avea de gând să se lupte cu ei, dar nu ca la carte. Nu avea de gând să-şi alinieze metodic oamenii după rang şi să-i mâne spre câmpul de bătălie

ales de romani. Nu și-ar fi trimis oamenii înarmați cu scuturi împletite din răchită și sulițe cu vârfuri de lemn împotriva unui zid de fier. Spartacus știa că trupele neregulate nu puteau învinge legiunea intrând în jocul acesteia, nici măcar atunci când aveau de-a face cu o legiune atât de slab pregătită precum una dintre noile unități din 72 î.Hr.

Cu toate acestea, sursele afirmă că în acel an Spartacus a purtat cel puțin o bătălie planificată, dacă nu mai multe, împotriva romanilor.[3] Este plauzibil că a îndrăznit să dea piept cu legiunile în circumstanțe convenabile lui. Ținuturile deluroase și muntoase ofereau un teren favorabil insurgenților. Ambuscadele, tertipurile, surpriza, viteza și războiul psihologic, toate ofereau direcții promițătoare de atac. Superioritatea cavaleriei sale îi furniza lui Spartacus un mod de a hărțui flancurile inamicului și de a neutraliza trupele romane cu armament ușor.

Evenimentele Războiului lui Spartacus din 72 î.Hr. au explodat în conștiința romanilor. Au șocat orașul și au marcat punctul de cotitură al norocului răsculaților. Dar, cu excepția unui episod sau două de la sfârșit de an, cea mai mare parte a activităților din timpul anului supraviețuiesc doar în forma cea mai schematică. Prin urmare, narațiunea trebuie să fie și mai speculativă decât cea de până acum.

La începutul campaniei din primăvara lui 72 î.Hr., romanii au aflat că răsculații se despărțiseră în două grupuri: unul condus de Spartacus, celălalt sub comanda lui Crixus. Amândouă erau în mișcare. Grupul lui Crixus a rămas în sudul Italiei, dar nu la Thurii. S-a îndreptat spre Apulia (Puglia modernă), o bogată regiune agricolă cu dealuri blânde și un munte golaș. Între timp, forțele lui Spartacus s-a îndreptat spre nord.

Aidoma romanilor, nu putem fi siguri ce intenții aveau cele două grupuri. Era despărțirea o mutare tactică ori una strategică, amicală sau ostilă? După spusele lui Plutarh, Crixus a plecat împins de „aroganța și îngâmfarea lui".[4] Poate, însă armatele neregulate se sfărâmă tot atât de ușor ca solul vulcanic. Crixus și Spartacus fuseseră deja în dezacord cu un an înainte dacă era indicat să rămână în Italia și să prade. Între timp, diferențele etnice, ambițiile rivale și geloziile firești ale foștilor gladiatori făceau să fie dificilă lupta pentru o cauză comună. Un divorț amiabil avea sens politic.

Era, totodată, și o tactică rațională. Răsculații aveau nevoie de hrană. Nu aveau un serviciu de aprovizionare care să hrănească 40.000 de

soldați plus un număr necunoscut de femei și copii. Perspectivele erau mai promițătoare pentru două grupuri mai restrânse, care își procurau de-ale gurii în locuri separate, decât pentru un grup numeros ajuns în același loc deodată.

Spartacus avea marile batalioane. Sursele ne spun că a început campania cu 30.000 de oameni, pe când Crixus avea numai 10.000.[5] Pare o apreciere corectă, oricât de mult îi înclinau spre Crixus legăturile etnice ale compatrioților săi celți și ale aliaților lor germani. Susținătorii lui Spartacus îl urmau nu fiindcă era trac, ci pentru că era Spartacus. De-acum răsculații apucaseră să-l cântărească. Recunoșteau valoarea unui general învingător și a unui protejat al zeilor, totodată un gladiator formidabil. Gesturile sale expresive aveau ecou în sufletele lor. Austeritatea lui i-a întărit; generozitatea lui i-a ajutat. Poate că grija lui față de civilii nevinovați i-a lăsat reci, dar ea scotea în evidență calitatea care îl rezumă pe Spartacus: era un om drept.

Autoritatea lui Spartacus nu era nici formală, nici impusă cu forța; era morală. După cum spunea Napoleon, „la război, moralul față de material valorează în raport de trei la unu“. Nu-i de mirare că trei sferturi din armată l-a urmat pe Spartacus.

Dar unde le-a spus el că aveau să ajungă? Nu puteau rămâne pe câmpiile de lângă Sybaris. Când soseau, romanii ar fi forțat o bătălie, iar insurgenții ar fi dorit să lupte pe dealuri, unde terenul era mai prielnic pentru ambuscade, tertipuri și surprize. Sybaris este înconjurat de dealuri, însă dacă și-ar fi făcut tabăra acolo, răsculații ar fi rămas fără hrană în scurt timp. La sud se întindea marea, dar nu aveau corăbii, așa că erau nevoiți să se îndrepte spre nord. Italia era plină de terenuri fertile, era bogată în prăzi și dispunea de numeroși sclavi care puteau fi recrutați. Nu aveau decât să-i urmărească romanii.

Dar orice urmărire se sfârșește la un moment dat, și Spartacus știa acest lucru. Planul său era probabil să-și conducă în siguranță oamenii în afara Italiei, peste Alpi, până în Galia sau în Tracia ori – după ce și-ar fi împărțit armata – spre ambele destinații. Răsculații ar fi fost greu de convins să accepte cu optimism un plan atât de îndrăzneț, iar un comandant chibzuit putea să fi păstrat planul doar pentru sine. Putem presupune că Spartacus nu a spus armatei ce urmărea în timp ce mărșăluiau spre nord. Poate că a lăsat să circule ideea că pur și simplu voiau să răspândească revolta, căutând să prade într-o altă parte din

Italia. Mai târziu, când ar fi fost prinși între romani și Alpi, cu siguranță li s-ar fi părut mai ușor să accepte inacceptabilul. Este posibil ca aceasta să fi fost socoteala pe care și-a făcut-o Spartacus.

După ce și-au despărțit forțele, Spartacus și Crixus aveau toate motivele să păstreze legătura. Fiecare trebuia să spere la succesul celuilalt, măcar pentru a-i ține ocupați pe romani. Spartacus era prea șiret ca să ardă punțile către ceilalți. Ca soldat experimentat, cunoștea probabil riscurile lungului său periplu. Trebuia să își păstreze opțiunea reîntoarcerii spre sud și restabilirii contactului cu Crixus. În același timp, Crixus nu avea nici un interes să îl grăbească pe Spartacus în afara Italiei, lăsându-i pe romani să se ocupe numai de el. Crixus e posibil să-l fi încurajat pe Spartacus să nu se grăbească, luându-și răgaz să culeagă pe drum susținători printre obidiții din centrul și din nordul Italiei. Probabil că ambele tabere au comunicat mai departe prin mesageri.

Cu siguranță, Roma știa prea puțin despre aceste planuri în primăvara lui 72 î.Hr. Consuli erau Lucius Gellius și Gnaeus Cornelius Lentulus Claudianus. Dețineau cea mai înaltă funcție în stat, fiecare ocupând anterior a doua funcție din ierarhia statală, aceea de pretor. Romanii ambițioși ținteau consulatul curând după ce își încheiau mandatul de pretor. Lentulus fusese pretor în 75, așa că, ajuns consul în 72, știa că avansase în carieră conform graficului. Dar Gellius așteptase două decenii lungi de când servise ca pretor în 94. În 93 deținuse funcția de reprezentant oficial al Romei în Răsărit și se făcuse de râs când se amestecase într-o dispută dintre filozofii din Atena. Acum, în 72, venise în sfârșit și vremea lui. Era oare pregătit? Nici el, nici Lentulus nu erau cunoscuți că ar fi deținut anterior o poziție de comandă în armată. Iar Gellius nu mai era tânăr: avea cel puțin 62 de ani. Nu-i de mirare că a primit un asistent de rang înalt, un alt pretor din 73 î.Hr., Quintus Arrius. Acesta fusese desemnat să preia funcția de guvernator al Siciliei în 72 î.Hr., însă Războiul lui Spartacus i-a stat în cale și Arrius a fost redistribuit în statul-major al lui Gellius, cu rangul de propretor.

Arrius răzbise prin propriile puteri și ambiția vieții lui era să fie ales consul, onoare de care familia lui nu avusese parte în trecut. În calitate de pretor, ajunsese aproape de împlinirea visului său. Se prea poate ca Arrius să fi preferat funcția de guvernator al Siciliei decât să lupte

împotriva lui Spartacus. Guvernatorii puteau să-i stoarcă pe localnici și să încaseze echivalentul contribuțiilor de campanie militară din zilele noastre. Dreptul și politica, nu războiul, erau punctele forte ale lui Arrius. Cu toate acestea, era „un bărbat energic", spunea Cicero,[6] care l-a comparat de asemenea cândva cu un boxer.[7] Primind misiunea de a se lupta cu răsculații, Arrius avea să se străduiască din răsputeri ca să obțină victoria de care avea nevoie pentru a avansa în carieră.

Chiar și așa, guvernul roman ar fi trebuit să fie capabil de o decizie mai bună. Spartacus reprezenta o amenințare prea serioasă pentru ca misiunea înfrângerii lui să nu fie încredințată unei persoane mai puțin experimentate decât unui general competent. Însă Roma a înfruntat criza cu niște mediocrități. Se întâmplase surprinzător de des în trecut, în pofida unor amenințări grave, precum Hannibal.

Fie la Roma, fie pe teren, romanii au aflat că insurgenții se împărțiseră. Misiunea lui Lentulus era să se ocupe direct de Spartacus, în vreme ce Gellius urma să îl atace pe Crixus mai întâi, după care avea să se alăture campaniei îndreptate împotriva lui Spartacus. Lentulus avea misiunea cea mai dificilă, așa că ne putem imagina că plănuia să calce pe urmele lui Spartacus, evitând lupta până la sosirea lui Gellius. După cum s-a dovedit, Gellius a venit cu vești bune: prima victorie romană din acel război.

Asistat de Arrius, Gellius a zdrobit armata lui Crixus. Ciocnirea a avut loc în Apulia lângă Muntele Garganus (Gargano modern). Numit uneori pintenul Italiei, Muntele Garganus poate fi poreclit degetul mare inflamat. Se ridică în Marea Adriatică cam la 140 de kilometri nord de Barium (Bari modern). Nu este un pisc, ci o peninsulă accidentată și dens împădurită, bizar lipită de peisajul vălurit din Apulia. Înălțimile stâncoase ale Peninsulei Gargano ating 1.000 de metri; solul calcaros este străpuns de peșteri; în epoca romană, zona era celebră pentru pădurile sale de stejar. Pe scurt, Garganus era un ținut natural sortit gherilei.

Muntele Garganus ar fi fost o excelentă bază de instigare la revoltă a sclavilor din Apulia. Păstorii sclavi din regiune se mai răsculaseră în trecut împotriva Romei, așa că strigătul de luptă al răsculaților putea să aibă succes. Dacă lucrurile s-ar fi sfârșit prost, le făcea cu ochiul o cale de evadare pe mare. La capătul promontoriului Garganus se găseau mai multe porturi, dacă răsculații ar fi cerut ajutorul piraților, după cum o

vor face nu peste mult timp. Dar Crixus nu a reuşit să folosească aceste caracteristici naturale în avantajul său.

Romanii au fost mai buni tacticieni decât Crixus: l-au luat prin surprindere. Ținutul deluros de lângă promontoriul Garganus era înțesat cu ferme, neîndoielnic ispitindu-l pe Crixus să iasă din încercuire într-un raid de jaf. Poate că aici l-au prins romanii. Sau poate că i-au întins o cursă undeva pe o pajişte situată la înălțime, chiar pe promontoriu.

În mod tipic, armata unui consul era alcătuită din două legiuni. „Pe hârtie“, forța unei legiuni din primul secol î.Hr. era de 6.200 de oameni; forța reală era cam de 5.000 de oameni. Asta când legiunea era formată de curând; cu timpul, după pierderile suferite prin moartea în luptă a unor soldați, prin îmbolnăvirea sau dezertarea altora, forța unei legiuni însuma probabil vreo 4.000 de oameni. Când un consul își prelua funcția și ridica o armată de două legiuni, aceasta cuprindea cam 10.000 de oameni. O legiune nu era mai puternică decât subunitățile sale. Unitatea tactică de bază a legiunii era cohorta. Fiecare legiune era alcătuită din zece cohorte, nominal câte 480 de oameni pentru fiecare; o cohortă avea șase centurii, nominal câte 80 de oameni fiecare. Efectivul unei legiuni mai conținea trupe cu armament ușor și cavalerie.

Comandantul fiecărei legiuni se numea legat. Sub el se aflau şase ofițeri inferiori, numiți tribuni militari. Caepio, fratele lui Cato, era tribun militar într-una din legiunile lui Gellius. Fără îndoială, Cato făcea parte din statul său major. Ultimul grad de ofițer era centurionul, care comanda o centurie. De multe ori centurionii erau eroii nelăudați ai legiunii, căci calitatea conducerii grupurilor restrânse poate să întărească ori să distrugă o armată.

Aceste armate erau formate aproape integral din infanterişti, sprijiniți numai de mici grupuri de cavalerie ușoară sau trupe specializate. Erau neexperimentaţi şi departe de ceea ce avea mai bun Roma, însă erau mult mai bine înarmaţi decât insurgenţii şi puteau fi mult mai liniştiţi în ce privește hrana și locuința.

Nu ştim aproape nimic despre bătălie. Lipsind orice dovadă de creativitate din partea lui Gellius ori a lui Arrius, ne putem aștepta că și-au dispus armata ca la carte. Fiecare legiune era desfăşurată în formație pe trei linii, cu patru cohorte (pe hârtie, o forță de 1.920 de oameni) în prima linie și trei cohorte (pe hârtie o forță de 1.440 de oameni) pe fiecare dintre liniile din spate. Probabil că insurgenţii au fost nevoiţi să

se organizeze mai în pripă. Dată fiind reputația lor de călăreți, celții trebuie să fi avut o cavalerie redutabilă, dar este posibil să le fi lipsit timpul de a-și dispune cavaleria cum trebuie, și poate că romanii o depășeau numeric.

Nucleul armatei romane consta în infanteriști cu armament greu, altfel spus, legionarii. Fiecare legionar era apărat de o armură pe corp, în mod tipic o cămașă de zale, și de un coif de bronz sau de fier. Mai purta de asemenea un mare scut dreptunghiular (*scutum*). Armele sale erau o suliță (*pilum*) și o spadă scurtă (*gladius*). Unii dintre oamenii lui Spartacus și ai lui Crixus aveau arme și armuri asemănătoare, confiscate de la inamicii morți, dar mulți răsculați aveau doar arme primitive și o protecție fragilă.

Fără îndoială, ambele armate au înaintat cu strigăte războinice, menite să îmbărbăteze propriile rânduri și să-i înfricoșeze pe adversari. De obicei, infanteria ușoară a romanilor încerca să slăbească inamicul folosind arcuri cu săgeți și praștii, unele dintre ele având o rază efectivă de acțiune de probabil 90 de metri. După ce au suferit unele pierderi, insurgenții au făcut să răsune strigătul de luptă și trompetele. În mod obișnuit, armatele romane avansau lovind scuturile cu sulițele și răspunzând inamicului cu strigătele lor de luptă.[8] Pe măsură ce legiunile se apropiau de inamic, la o distanță de aproximativ 15 metri, începeau să arunce sulițele. Strigau, acompaniați de „huruitul amenințător“ al cornului în care sufla comandantul, urmat de replica stridentă a trompetelor.[9] Pe urmă, cu drapelele fâlfâind, atacau în trombă inamicul în fugă.

Uneori romanii dădeau un spectacol de disciplină și echipament atât de intimidant, încât inamicul se răsucea pe călcâie și o rupea la fugă. Dar în acea zi a fost o luptă aprigă. Legionarii hăcuiau și împungeau dușmanii cu spadele lor, în vreme ce tabăra opusă răspundea cu spada ori cu sulița.

Bătălia din Antichitate trăiește în imaginație ca un moment culminant: o ciocnire, urmată de zeci de lupte individuale dezordonate care continuă până când una dintre tabere triumfă. Bătălia reală era probabil episodică. Ca niște boxeri, cele două tabere se încleștau, se desprindeau una de cealaltă, se regrupau fiecare în colțul propriu, după care se loveau din nou. În cele din urmă, o armată se prăbușea și o rupea la fugă. O astfel de bătălie romană tipică dura două sau trei ore,

dar episoadele de lupte unu contra unu durau probabil doar între 15 până la 20 de minute înainte de epuizarea combatanților.

Singurul amănunt despre bătălia de la Muntele Garganus care a supraviețuit este relatarea conform căreia răsculații „au luptat extrem de aprig“[10]; o afirmație convențională, dar care ar putea să fie adevărată. Războinicii celți erau cunoscuți pentru ferocitatea și tenacitatea lor în luptă. Ni-i putem imagina pe legionarii cei mai temerari încercuind flancul inamicului ori încercând să străpungă liniile inamice. În cele din urmă au reușit, dar probabil nu fără pierderi. Poate că insurgenții i-au forțat pe romani să lupte mai multe „runde“ de bătălie până când s-a ajuns la o decizie. A fost suficient pentru a le aduce onoare răsculaților, dar nu și pentru evitarea unui masacru. Conform unei surse, două treimi dintre oamenii lui Crixus au fost uciși.[11] Printre cei căzuți s-a numărat însuși Crixus. Și acest fapt se încadrează în imaginea modului de a lupta al celților. Războinicii celți aveau obligația de a se grupa în jurul conducătorului lor în bătălie. Era o mare rușine să îți părăsești șeful, iar pentru o căpetenie era de neconceput să facă altceva decât să lupte până la sfârșit. Germanii se purtau la fel, dacă judecăm după femeile din tribul cimbrilor, care stăteau în care de luptă undeva în spatele bătăliei și îi omorau pe războinicii care își luau tălpășița mai degrabă decât să îi lase să scape fugind din vâltoarea bătăliei.

Era prima înfrângere după un șir de victorii ale insurgenților. Cum se poate explica această răsturnare a norocului? Nu prin bravura și priceperea de care au dat dovadă Gellius și Arrius. După cum vor arăta evenimentele ulterioare din 72, ei nu creaseră o mașină aducătoare de victorii. Cauza înfrângerii trebuie căutată probabil la Crixus. Era egalul lui Spartacus în privința curajului, dar nu și a judecății sănătoase. Este îndoielnic dacă împărtășea înclinația spre disciplină și austeritate a lui Spartacus; este evident că îi lipsea sârguința când venea vorba despre cercetași și pichete de pază.

Între timp, Spartacus înainta spre nord. Se găsea undeva în Munții Apenini din Italia central-nordică. Răsculații ajunseseră dintr-un ținut al uleiului de măsline într-unul al untului, o regiune mai răcoroasă, mai ploioasă și mai verde decât sudul. Se găseau din belșug apă proaspătă și turme de oi și capre, dar se întâlneau de asemenea lupi și urși. Ca peisaj, Apeninii sunt verticali, strâmți și dificili, totul fiind în favoarea insurgenților.

Chiar și în aceste condiții, romanii doreau lupta cu Spartacus. Doctrina militară romană recomanda ofensiva și soarta lui Crixus prevestea un mare succes. Și totuși armata lui Spartacus avea motive de optimism. Oamenii găsiseră un conducător pe cinste; victoriile din trecut le ridicaseră moralul, iar forța lor de cavalerie trebuie să fi fost superioară celei romane. Conducătorul lor împărțea cu ei aceleași riscuri; avea o înfățișare eroică și un mare curaj fizic, era carismatic și avea darul gesturilor temerare; putea fi însuflețitor pe câmpul de bătălie. Insurgenții erau mai sprinteni și mai robuști decât inamicul, suficient de iuți și de violenți ca să sperie niște dușmani fără experiență, cărora le erau numeric superiori.

Cu toate acestea, romanii au interceptat inamicul și l-au forțat să lupte în condiții care păreau să le fie favorabile. Neîndoielnic datorită unor informații prețioase, consulul Lentulus a reușit să le blocheze răsculaților calea spre nord. Între timp, Gellius, învingătorul lui Crixus, înaintase dinspre Apulia în urmărirea rapidă a principalei armate a răsculaților. Spartacus era prins în capcană.

O teorie plauzibilă plasează confruntarea într-o trecătoare din Apenini, undeva la nord-vest de Florența. Sătucul Lentula se află la poalele Muntelui Calvi (1.300 de metri), într-o vale care duce spre nord, până la Modena (Mutina romană). Tradiția locală insistă că există o legătură directă între numele satului și consulul Lentulus, arătând, pe de altă parte, că ulterior Spartacus a mers spre Mutina. Teoria este nedovedită, dar terenul accidentat din jurul Lentulei ar fi constituit un loc excelent pentru bătălie.

Acum Spartacus a demonstrat ce-l făcea un mare comandant pe câmpul de luptă. Este posibil ca un general priceput să își salveze armata încercuită cât timp este hotărât, agil și calm. Trebuie să fie sigur, totodată, de loialitatea și de supunerea totală a trupelor sale. Caesar avea aceste calități și a reușit să își salveze armata în bătălia de la Ruspina (Monastirul modern din Tunisia), în 46 î.Hr. Încercuit, el și-a dispus armata pe două linii, spate în spate, și le-a ordonat legionarilor să respingă inamicul. Asta i-a oferit o clipă de răgaz, după care a lansat două atacuri coordonate, făcând o breșă spre eliberarea din încercuire.

În Apeninii din 72 î.Hr., Spartacus a obținut chiar mai mult, folosind tactici diferite. Ce-i drept, situația tracilor era mai puțin disperată decât aceea în care se va găsi Caesar. Spartacus era superior numeric

inamicului: avea 30.000 de oameni, în vreme ce fiecare armată consulară avea maximum 10.000 de oameni. De fapt, armata lui Gellius putea să fi fost chiar mai mică, din cauza pierderilor suferite în bătălia cu Crixus. Spre deosebire de Caesar, Spartacus a avut timp și spațiu să-i atace pe cei doi inamici pe rând, unul după celălalt. Dar, aidoma lui Caesar, Spartacus nu ar fi reușit niciodată fără să câștige încrederea oamenilor săi. Putem doar să ne imaginăm ce putea să le fi spus în discursul său de dinaintea bătăliei ca să-și mobilizeze trupele. Dar mesajul era clar ca lumina soarelui: atacați!

Însuși faptul că răsculații au atacat primii trebuie să-i fi surprins pe romani; ei s-ar fi așteptat ca dușmanul încercuit să ocupe o poziție defensivă. Spartacus s-a îndreptat mai întâi spre armata lui Lentulus; o sursă afirmă că răsculații au dat năvală brusc.[12] Un comandant șiret precum Spartacus şi-ar fi plasat o parte din forțe îndărătul dealurilor, de unde s-au revărsat în vale, șocând inamicul. A folosit probabil eficient cavaleria. Un atac bine planificat al cavaleriei putea să spargă formația inamicului, îndeosebi infanteria ușoară, care era apărată mai sumar. De regulă, romanii contraatacau intervenția cavaleriei cu ajutorul săgeților și al præștiilor, dar nu făceau față întotdeauna. O șarjă rapidă și neașteptată de cavalerie, de exemplu, îi putea împiedica pe arcași sau pe præștiași să provoace daune serioase. Dacă legiunile rămâneau ferme pe poziție, puteau să oprească o șarjă de cavalerie masându-se într-o formație densă, aproape un zid de scuturi cu mici deschizături, prin care își aruncau sulițele. Caii nu se vor izbi într-un obiect solid sau de ceea ce pare un obiect solid. Însă dificultatea consta în păstrarea fermă a poziției, deoarece spectacolul unei şarje de cavalerie era suficient de înfricoșător pentru o trupă neexperimentată. Într-o bătălie ulterioară se pare că romanii au luat măsuri suplimentare de precauție împotriva cavaleriei lui Spartacus, ceea ce sugerează o experiență tristă.

În orice caz, probabil că odată ce slăbise inamicul prin aceste tactici, Spartacus a trimis în luptă infanteria. Răsculații au izbit fără îndoială cu toată furia care îi făcuse celebri pe celți, germani și traci. Putem presupune că diferite cazuri individuale de vitejie au adus profituri neașteptat de mari. Lăsați doar câțiva inamici să străpungă liniile sau permiteți unui cavalerist puternic să galopeze și să elimine un soldat inamic ori nu împiedicați un dușman să câștige o luptă unu contra unu și o armată care se clatină poate să întoarcă spatele și să dea bir cu

fugiții.

Oricum vor fi atacat răsculații, reacția romanilor a fost să intre în panică și să fugă, făcând de ocară tradiția legiunilor. Atacul insurgenților a fost neîndoielnic înfricoșător, dar o armată disciplinată ar fi trebuit să își apere terenul. De obicei romanii erau disciplinați: aveau o îndelungată experiență în lupta cu barbarii; învinseseră frecvent armate mult mai numeroase. Dar, în 72 î.Hr., nici pregătirea și încrederea, nici, după cât se pare, comandantul lor nu erau de ajuns pentru a-i face pe legionari să nu se clintească din fața atacatorilor. O sursă ne spune că Spartacus i-a învins pe legații lui Lentulus și a capturat întregul echipament al armatei sale.[13] O altă sursă afirmă că romanii au părăsit câmpul de luptă într-o mare derută.[14] Alta spune că Spartacus „a distrus complet“ armata lui Lentulus.[15] Pe urmă s-a întors împotriva forțelor lui Gellius, pe care le-a învins de asemenea; nu a supraviețuit nici un detaliu.

Bagajele capturate i-au adus lui Spartacus ustensile foarte utile: vase de popotă, oale de gătit, coșuri, cârlige de fier, curele de piele, lopeți, cazmale, fierăstraie, securi, topoare, coase și roabe. Erau și arme, atât cele confiscate de la prizonieri, cât și cele smulse morților, plus ce se mai găsea în furgoanele romanilor: de la săgeți și sulițe până la scuturi și apărători ale cefei. Mantiile și sandalele erau probabil capturi prețioase. Dar comoara cea mai râvnită erau alimentele din căruțele trase de animale de povară.

Sub conducerea lui Gellius și Lentulus, romanii au fugit în dezordine de pe câmpul de luptă. Hannibal îi zdrobise pe soldații romani în bătălia de la Cannae din 216 î.Hr.; în Apenini, în 72 î.Hr., Spartacus i-a umilit. Cartaginezii au ucis zeci de mii de romani. Tracii au făcut mai puține victime, dar și-au spus punctul de vedere. După care s-au apucat să rănească mai departe mândria Romei.

Într-un discurs rostit după 15 ani, în 57 î.Hr., Cicero încă își amintea insulta lui Spartacus. Nimic, spunea Cicero, nu ar fi putut să fie „mai murdar, mai diform, mai pervers ori mai supărător“.[16] Spartacus organizase lupte de gladiatori pentru sclavi – un spectacol rezervat de Roma oamenilor liberi. Spartacus a sporit amarul inversând rolurile: i-a făcut pe sclavi spectatori și pe romani gladiatori.[17]

Prilejul a fost organizarea jocurilor funerare în cinstea lui Crixus. Știrea despre moartea și înfrângerea camaradului său îi parvenise lui

Spartacus, poate printr-un mesager, poate adusă de supraviețuitorii armatei lui Crixus. O luptă între doi gladiatori la mormântul unui mare om era un vechi obicei italic – barbar pentru noi, dar, în Antichitate, un semn de mare onoare și respect. Spartacus nu s-a mulțumit numai cu o pereche de gladiatori; în schimb, l-a comemorat pe celtul căzut printr-un ritual spectaculos. Spartacus a mobilizat 300 (sau, conform unei alte surse, 400) de prizonieri romani și i-a pus să lupte până la moarte în jurul unui rug funerar – cel puțin un simbol al lui Crixus, presupunând că leșul său nu fusese recuperat. Era o ofrandă gladiatorială pe scară mare. Nu era doar un sacrificiu uman: însemna glorie pentru memoria celui mort, umilință pentru romanii care urmau să moară și înnobilare a prestigiului gazdei.

Ce motiv de creștere a moralului din armata lui Spartacus! Asistând la un spectacol cu gladiatori, își declarau libertatea. La Roma, jocurile funerare erau rezervate numai pentru generalii învingători, pretori și consuli. Acordându-i lui Crixus asemenea onoruri, Spartacus își afirma egalitatea. Totodată, cel puțin implicit, se proclama roman. Afișa simbolurile romane de parcă s-ar fi născut chiar la Roma.

În calitate de gladiator, Spartacus fusese un om situat pe cea mai de jos treaptă socială. Ca organizator de spectacol, Spartacus a atins un statut înalt în ochii romanilor. Astfel, după cum spunea un scriitor roman, Spartacus s-a spălat de toate infamiile sale anterioare.[18] Între timp, i-a terfelit Romei reputația.

După ce au învins armatele consulilor, Spartacus și oamenii lui și-au continuat drumul spre nord prin munți. Coborând din Apenini, au fost întâmpinați de peisajul magnific al vastei câmpii a râului Padus (Po modern). Au trecut în provincia Galia Cisalpină, „Galia de pe această parte a Alpilor“, după cum numeau romanii regiunea cea mai nordică a Italiei. Provincia se întindea până la Alpi; în acel timp, majoritatea locuitorilor încă nu erau cetățeni romani.

Iscoadele puteau să le fi spus că îi așteptau necazuri. Cam la 16 kilometri nord de Apenini se află Mutina. Una dintre cele vreo zece colonii romane și latine din provincie, Mutina era sediul guvernatorului, proconsulul Gaius Cassius Longinus. Ca guvernator de provincie, Cassius avea un rang înalt și o armată încartiruită, alcătuită din două legiuni (cam 10.000 de oameni). Este plauzibil că era sprijinit de propretorul Cnaeus Manlius.

Cassius fusese unul dintre cei doi consuli din anul precedent, 73 î.Hr., și anterior servise ca șef al monetăriei și apoi fusese pretor. Avea o carieră de succes, potrivită familiei sale vechi și eminente, dar este cunoscut mai ales datorită fiului său, pe nume tot Cassius, faimosul asasin al lui Caesar. Fiul avea o privire piezișă și lacomă, după cum l-a descris mai târziu Shakespeare, iar tatăl putea să fi fost tot atât de ahtiat după putere. Era ultima carte pe care o mai avea de jucat Roma între Spartacus și Alpi. Cassius i-a aruncat mănușa. „În timp ce Spartacus înainta spre Alpi", spune un scriitor, „Cassius [...] i-a stat în cale".[19]

Au supraviețuit doar cele mai sărace amănunte privind bătălia. Insurgenții i-au zdrobit pe romani, cărora le-au provocat numeroase pierderi, iar Cassius abia a scăpat cu viață. Nu a mai jucat pe urmă un rol major în viața publică.

Drumul spre Alpi era acum deschis, dar Spartacus nu l-a urmat. În schimb, el și armata lui s-au întors din drum și au luat-o spre sud. Strategia lui Spartacus este un mister. Se presupune că se îndrepta spre Alpi și că învinsese toate armatele care îi stătuseră în cale, numai că atunci când avea oportunitatea să traverseze Alpii, a făcut cale întoarsă și s-a îndreptat încă o dată spre sudul Italiei. Dacă voise să traverseze Alpii, de ce nu a făcut-o? Au fost propuse numeroase teorii, dar cea mai bună explicație a fost deja sugerată în sursele antice. Probabil că oamenii lui Spartacus i s-au împotrivit. În trecut, nu doriseră nicicând să părăsească Italia; acum, era posibil ca succesul să li se fi suit la cap, dând naștere unor viziuni ale Romei în flăcări. Poate că Spartacus a ascuns adevărul și, în timpul deplasării spre nord, le-a spus oamenilor săi că nu urmăreau decât să răspândească revolta și să prade în altă parte a Italiei. Apoi, după ce au ajuns pe câmpia râului Padus, iar el a încercat să-i convingă să treacă Alpii, era prea târziu pentru a-i face să se răzgândească.

Ultima picătură s-ar putea să fi fost vederea Alpilor. După cum știe oricine care a privit vreodată de la șes către zidul de stâncă al Alpilor italieni, munții sunt absolut copleșitori. Cei mai mulți dintre oamenii din armata lui Spartacus nu văzuseră probabil niciodată Alpii. Mulți dintre ei nu părăsiseră niciodată Italia sudică sau centrală.

Alți factori poate că au jucat un rol. Este posibil ca Spartacus să fi primit din Tracia vești care l-au făcut să se mai gândească. Proconsulul Marcus Terentius Varro Lucullus obținuse mari victorii împotriva

tracilor, care se aliaseră cu Mitridates. Acum părea mai dificil decât oricând pentru Spartacus și oamenii lui să se pună la adăpost de primejdii în Tracia.

Și poate că însuși Spartacus luase ceea ce japonezii vor numi mai târziu „boala victoriei“.[20] Spartacus era „îmbătat de victoriile sale“[21], spune un scriitor roman, lansând o presupunere plauzibilă. Poate căpătase o credință nesăbuită în propria invincibilitate. Poate că și el uitase obiceiul roman de a reacționa lent, dar inexorabil față de cei care atacau Roma. Este posibil să-și fi îngăduit un lux pe care nu și-l poate permite nici un general: speranța.

Este o succesiune de evenimente atât de surprinzătoare, încât unii oameni de știință au ajuns la concluzia că din capul locului Spartacus nu plănuise nicicând să traverseze Alpii. Dar scriitorii antici au luat în serios acest plan, și ei se găseau într-o poziție mai bună decât noi pentru a cunoaște motivele lui Spartacus. Ce-i drept, este posibil ca ei să fi lansat într-o oarecare măsură unele presupuneri hazardate, întrucât nu este clar dacă romanii i-au descusut amănunțit pe răzvrătiții capturați. Dar eu prefer presupunerile lor celor lansate de noi.

Și iată-i pe răsculați îndreptându-se încă o dată spre sud. Spuneau că au o nouă țintă: Roma. „Teroarea“, spune un scriitor antic, „s-a răspândit în cetatea Romei, exact așa cum se întâmplase pe vremea când Hannibal îi amenințase porțile.“[22] Neîndoielnic, romanii erau îngroziți, dar ne putem întreba dacă aveau motive întemeiate să se teamă. Putea Spartacus să amenințe realmente un oraș care era prea bine fortificat pentru ca însuși Hannibal să poată lansa un atac serios? Cu zece ani înainte, în 82 î.Hr., în timpul războiului civil dintre Marius și Sulla, o armată care încercase să cucerească Roma luptase toată noaptea. Până dimineață a fost nimicită. Cum s-ar fi putut gândi Spartacus la un succes?

În primul rând, înainta ducând cu sine puține poveri. A dat foc proviziilor de care nu avea nevoie, a măcelărit animalele de povară și a ucis toți prizonierii de război. Acest ultim act s-ar putea să fi urmărit înfricoșarea inamicului. Pe de altă parte, Spartacus avea o armată de o mărime considerabilă.

Spartacus a început campania cu 30.000 de oameni, suficient ca să depășească numeric pe oricare dintre diverșii inamici cu care se confruntase, dar insuficient ca să atace Roma. Fiecare victorie sporea

reputația lui Spartacus și ar fi putut să umfle rândurile trupelor lui. Este posibil să fi venit noi recruți din centrul și din nordul Italiei, în vreme ce supraviețuitorii înfrângerii lui Crixus ar fi putut să-şi croiască drum până la Spartacus. Cu siguranță i-ar fi acceptat pe majoritatea cu dragă inimă.

Conform surselor antice, după ce l-a învins pe Cassius, Spartacus i-a respins pe „mulți dezertori care l-au abordat“[23]. Cine erau acești „dezertori“ este o întrebare interesantă. Ideea că erau legionari este șocantă, dar, mai probabil, erau sclavi care făceau corvezi pentru trupele romane. Respingerea lor nu era doar un gest de dispreţ, ci poate şi o estimare psihologică lucidă a faptului că nu erau vrednici de încredere, fiind potențiali spioni.

Spartacus nu-și putea permite să refuze oameni buni, deoarece romanii se pregăteau să îl atace din nou. Cei doi consuli, Gellius și Lentulus, se regrupaseră și își uniseră forțele. Acum aveau o armată de patru legiuni sau de 20.000 de oameni, scăzând pierderile suferite și necompletate. Dacă Spartacus se bucura de un avantaj de 3 la 1 ca împotriva primei armate cu care se ciocnise în acel an, trebuie să fi condus cam 60.000 de oameni în momentul în care a înfruntat armata consulară unită spre sfârșitul lui 72 î.Hr.

Cu toți acești „dacă“, „și“ sau „dar“ din paragrafele anterioare, concluzia este limpede: nu știm câți oameni avea Spartacus. Dar o estimare avizată de 60.000 de soldaţi în momentul de vârf al revoltei de la sfârșitul lui 72 î.Hr. pare destul de rațională și chiar precaută. De fapt, 60.000 este cea mai mică estimare din sursele antice privind mărimea armatei lui Spartacus la apogeul revoltei[24], alte cifre sunt 90.000, peste 100.000 și 120.000.[25] În afară de soldaţi exista un număr incalculabil de civili: femei, copii și poate bătrâni.

Confruntarea finală dintre Spartacus și armata consulară unită a avut loc la Picenum, în Italia central-nordică. Încă o dată, amănuntele lipsesc. Dar sursele afirmă că aceasta a fost o bătălie programată. Este evident că șirul său de succese i-a dat lui Spartacus încrederea de a lupta cu romanii în condițiile alese de ei. A supraviețuit o vinietă care descrie sau această bătălie, sau bătălia anterioară a consulului Lentulus; nu este sigur care din ele. Relatarea sună astfel: „Și în același timp Lentulus [a părăsit] o poziție înaltă pe care o apărase cu o linie dublă de bătaie și cu preţul multora dintre oamenii săi, când, printre sacii cu

bunuri personale ale soldaților, mantiile ofițerilor au început să atragă atenția și au început să se poată distinge cohortele.“[26]

Asta pare să însemne că Lentulus a ocupat o poziție defensivă pe un deal, unde și-a plasat trupele pe mai multe linii. Caesar avea să facă ceva asemănător în Galia. Deși era nevoit să atace în sus pe pantă, inamicul le-a provocat pierderi grele oamenilor lui Lentulus. După câte se pare, Lentulus a cerut ajutor, dar nu s-a retras până când nu a fost clar că întăririle erau aproape. Sau așa ar putea fi reconstituită fraza fragmentară.

Scurta relatare vorbește multe despre condițiile bătăliei antice. Izolat pe un deal, Lentulus trebuia să se bizuie pe ceea ce vedea cu ochiul liber ca să observe legiunea care îi venea în ajutor. Legiunea nu s-a ivit cu totul dintr-odată, ci mai degrabă ca un mănunchi de petice de culori diferite. Întâi au apărut mantiile comandanților, apoi au devenit vizibile câteva cohorte separate. Expresia „printre sacii cu bunurile personale ale soldaților“ trebuie să însemne că întăririle se apropiau de locul în care oamenii lui Lentulus își lăsaseră bagajele.

Scena îi prezintă pe insurgenți în ipostaza lor optimă. Au izolat o unitate inamică. Au executat manevra dificilă de a ataca la deal, o mișcare în care armurile lor mai ușoare le-au sporit mobilitatea. Chiar dacă răsculații nu i-au distrus pe oamenii lui Lentulus până la sosirea întăririlor, le-au provocat pierderi grele. Este de presupus că Lentulus aștepta întăririle ca să-i învingă pe răsculați, dar asta nu s-a întâmplat. Fie pentru că răsculații de pe deal au rămas destul de puternici ca să respingă întăririle, pe care le-au învins, fie pentru că Spartacus a trimis trupe proaspete împotriva întăririlor, ceea ce ar descrie laudativ capacitatea lui de a comanda și de a stăpâni câmpul de bătălie.

Romanii au pierdut bătălia și, încă o dată, au fugit de pe câmp. Spartacus avea motive să fie mulțumit. Dar avea, totodată, motive să reevalueze atacul asupra Romei. După cum spune o relatare antică, „s-a răzgândit în ce privește marșul spre Roma, deoarece forțele sale nu erau potrivite pentru această operație și nici întreaga lui armată nu era pregătită așa cum trebuie (întrucât nici un oraș nu lupta alături de el, ci numai sclavi, dezertori și drojdia societății)“.[27]

Zidurile de piatră ale Romei aveau o grosime de peste patru metri și, în unele locuri, înălțimea lor depășea zece metri. Zidul avea o lungime de aproape 11 kilometri și înconjura o suprafață de 4 milioane de metri

pătrați. Spartacus nu dispunea de mașini de asediu, nici de experți în utilizarea lor. Avea puțini soldați cu experiență în asedierea unui oraș sau în luarea cu asalt a unei cetăți, dacă avea vreunul.

Nici experiența căpătată de Spartacus după luptele din 72 î.Hr. nu era pe deplin încurajatoare. Câștigase toate confruntările, dar armata colegului Crixus fusese distrusă, iar Crixus era mort. Între timp, romanii au refuzat să își recunoască înfrângerea. Indiferent cât de năprasnic îi lovise pe romani, aceștia reveneau mereu. Nu avea nici un motiv să se îndoiască de faptul că nu se vor da bătuți. Era mult mai prudent să se pregătească pentru următoarea bătălie decât să deschidă un nou front cu șanse improbabile de succes. Așa se face că armata s-a întors în sudul Italiei, probabil la Thurii.

Acolo insurgenții au avut încă o confruntare cu o armată romană, posibil comandată de propretorul Manlius. I-au învins pe romani și au înhățat o pradă bogată. Era un sfârșit fericit al călătoriei lor, dar oamenii aveau motive să se întrebe ce realizaseră.

Făcuseră o expediție de represalii de aproximativ 1.900 de kilometri, care greu ar fi putut să dureze mai puțin de patru sau cinci luni, având în vedere ritmul de marș al trupelor antice și timpul necesar pentru odihnă, procurarea hranei și luptă. Câștigaseră patru bătălii, jeliseră înfrângerea camarazilor într-o a cincea și strânseseră prăzi cu duiumul. Își îngropaseră vechi tovarăși de luptă și atrăseseră noi camarazi.

Se puteau lăuda cu statutul lor de armată dominantă din Italia. Era un adevăr stupefiant pe care mulți l-ar fi atribuit zeilor și, mai presus de toți, lui Dionysos. Și totuși răsculații nu erau mai puternici decât capacitatea lor de a învinge următoarea armată a Romei. Acea armată urma să vină cu siguranță, chiar dacă răsculații înfumurați și romanii pesimiști nu au fost în stare să o vadă undeva în depărtare.

Spre sfârșitul verii, Italia văzuse două lucruri mari în acel an 72 î.Hr. Unul era Marșul cel Lung întreprins de Spartacus, celălalt era ocara Romei. O gloată înarmată învinsese o armată regulată.

Unul dintre puținii care și-au făcut datoria cu cinste era Cato – dar a făcut-o și cu dispreț. La sfârșitul anului, comandantul lui Cato i-a oferit o decorație militară, precum o coroană, un lănțișor de purtat la gât, o brățară de aur sau una dintre celelalte decorații care le erau acordate celor mai buni legionari ai Romei. Cu toate acestea, Cato a refuzat. Probabil că mândria numelui său l-a făcut să nu accepte o decorație în

contextul rușinii militare suferite de legiunile romane.

Cato Cenzorul, străbunicul lui Cato, îi zâmbise cândva disprețuitor unui comandant care le acordase soldaților săi coroane doar pentru că săpaseră șanțuri și puțuri – distincții care, a spus Cenzorul, ar fi presupus cel puțin incendierea unei tabere inamice pe vremea când Roma avea niște standarde înalte.[28] Drusus, unchiul lui Cato, refuzase și el onorurile, cunoscând, fără îndoială, spusa potrivit căreia acestea l-ar fi scăzut pe bărbatul care le-ar fi purtat.[29] Invidia putea să-i taie calea dacă el primea o decorație, în vreme ce fratele său nu primise nici una, şi sursele nu menţionează nici o distincţie acordată lui Caepio. În consecință, Cato a declinat decorația care i se oferise.

Puținі romani puteau să deplângă înfrângerile patriei cu mai multă îndreptățire decât Cato. Auster, animat de spirit civic și străin de compromisuri, trăia pentru virtute. În cele din urmă, cei mai mulți dintre politicienii romani, inclusiv aliații lui, nu s-au ridicat la înălţimea aşteptărilor foarte exigente ale lui Cato. Cicero, un prieten care nu a scăpat de înțepăturile lui, a scris odată exasperat că amicul Cato credea că trăiește în Republica lui Platon, și nu în cloaca lui Romulus.[30] În acel an 72 î.Hr., Cato avea destule motive să fie nemulțumit.

RETRAGEREA

6
DECIMATORUL

În toamna lui 72 î.Hr., comanda legiunilor a fost preluată de un nou general. Hotărât să restabilească disciplina, a reînviat o formă brutală și arhaică de pedeapsă. Cincizeci de soldați romani care fugiseră de pe câmpul de bătălie și care și-au dezonorat legiunile au fost prinși, condamnați și executați de propriii camarazi. Fiecare a fost ciomăgit până la moarte de nouă camarazi legionari, oameni cu care puteau să fi făcut schimb de locuri, deoarece victimele au fost trase la sorți. Cinci sute de oameni au fost prinși că se sustrăgeau de la îndeplinirea obligațiilor; unul din zece a fost ales pentru execuție, motiv pentru care procedura se numea *decimare* (prin analogie cu termenul *decimal,* adică o zecime). Noul general al Romei dorea ca oamenii să se teamă de el mai mult decât de Spartacus. Numele său era Marcus Licinius Crassus.

A supraviețuit un bust de marmură care este probabil un portret al lui Crassus; este grăitor. Privind bustul din față, veți vedea imaginea hotărârii: pielea feței este întinsă, buzele țuguiate, falca încleștată, sprâncenele lăsate, mușchii gâtului încordați. Însă din profil sunt foarte vizibile bărbia dublă și ridurile mari din colțurile ochilor. Nu doar vigoarea, ci și prudența și suspiciunea sunt dăltuite în trăsăturile sale. Bustul a fost găsit la Roma, în mormântul familiei Licinia, una dintre cele mai proeminente familii ale Romei, dar există și alte copii, dovadă că reprezintă o persoană importantă. Stilul corespunde sfârșitului Republicii romane. Istoricii sunt de acord că bustul îl reprezintă pe Marcus Licinius Crassus.[1]

Crassus a preluat comanda la ordinul Senatului și în aplauzele Poporului. O decizie politică îndrăzneață, alegerea lui era cum nu se poate mai potrivită. În felul său, Crassus îi semăna lui Spartacus. Nu că ar fi dorit să distrugă Roma: nici pe departe. Totuși, aidoma lui Spartacus, Crassus era neconvențional. Voia să urce în vârful politicii romane, dar să-și bătătorească propria cărare. Nedorind sau neputând să

câştige aprobarea vechii nobilimi, Crassus i-a curtat pe oamenii de rând și a încheiat înțelegeri cu noii politicieni. *Optimates*, literal oamenii cei mai buni, cum își spuneau conservatorii romani, nu au încuviinţat orientarea lui. Dacă ar fi avut de ales, vechea gardă din Senat nu ar fi apelat niciodată la un om precum Crassus. Spartacus le-a forţat mâna şi l-a făcut pe Crassus omul zilei.

Crassus se trăgea dintr-una dintre cele mai eminente familii ale Romei, dar măreția ei trebuie judecată în contextul unei epoci decadente. Crassus a dovedit o mare abilitate împotriva altor romani și multă inițiativă în exploatarea nefericirii altora. Era cunoscut ca un bărbat cu vicii rafinate mai degrabă decât unul de o moralitate strictă. De exemplu, scăpase de acuzația de a fi sedus o vestală virgină dovedind că fusese doar lacom, și nu lipsit de pietate, întrucât îl interesa averea fecioarei mai mult decât castitatea ei.

Trecut de 40 de ani – era născut aproximativ în 115 î.Hr. –, Crassus era unul dintre cei mai bogaţi oameni din Italia, dar se număra printre cei care agreau cel mai puţin luxul şi risipa. Frugal şi sever, se simțea mai acasă în Roma de cărămidă decât în cea de marmură. Având la dispoziție o brigadă privată de pompieri, profita de oamenii ale căror case luaseră foc și le cerea să vândă repede și ieftin înainte de-a rămâne fără nimic de vânzare. Cu toate acestea, nu și-a îngăduit o casă de vacanță. Nu confort își dorea Crassus, ci putere politică, și din acest motiv acumulase din capul locului o mare avere. General priceput, dar nu un geniu militar ca Pompei (sau, mai târziu, Caesar), Crassus și-a dat seama că drumul spre succesul politic era să cumpere voturi. A împărţit pomeni, împrumutându-i pe cei bogaţi, făcând daruri săracilor şi favoruri celor influenţi. Crassus a devenit popular chiar dacă nu-i lipsea nimic din aroganţa muşcătoare a nobilimii romane.

În 72 î.Hr., popularitatea și-a arătat foloasele. Atât pe cât putem reconstitui evenimentele, Senatul și Poporul Romei au fost de acord să i se încredinţeze lui Crassus comanda excepţională împotriva lui Spartacus, având puteri practic nelimitate (ceea ce romanii numeau *imperium* proconsular), chiar dacă era doar un cetăţean. Era o distincţie rară, deoarece comanda armatei era de obicei rezervată pentru deținătorii unor funcții publice. Ceea ce făcea lucrurile și mai plăcute era faptul că Pompei primise o comandă asemănătoare în Spania, în lupta cu Sertorius. Pompei era generalul de frunte al Romei și

politicianul său cel mai ambițios. Crassus îl considera pe Pompei principalul său rival politic, dar acum Crassus devenise egalul său. Pentru a-i spori triumful, consulii acoperiți de rușine Lentulus și Gellius erau aliații lui Pompei.

Primind comanda, Crassus avea să-i stoarcă de puteri pe oamenii lui. Era un om dur, care nu avusese parte de o viață ușoară. Înainte de-a fi împlinit 30 de ani, Crassus văzuse capul tăiat al tatălui său atârnând de tribuna oratorilor din forul roman. Mândrul bătrân alesese să se sinucidă decât să i se predea lui Marius când acesta a ocupat Roma. Crassus însuși era prea neînsemnat ca să fie executat, dar, după doi ani, în 85 î.Hr., a fost din nou pândit de pericol după ce a reizbucnit războiul civil, așa că a fugit ca să scape cu viață.

Crassus a fugit în Spania. Găzduit de un prieten de familie, Crassus a petrecut opt luni ascunzându-se de guvernarea provincială care îl susținea pe Marius. A locuit într-o peșteră. În cele din urmă, știrea morții lui Marius și a oamenilor lui l-a scos pe Crassus din ascunzătoare, dându-i posibilitatea să intre în acțiune.

A strâns o armată de 2.500 de oameni. După cum a spus Crassus mai târziu, un roman nu era realmente bogat dacă nu își putea alcătui propria legiune. Oamenii lui erau aleși pe sprânceană, fiind selectați dintre prieteni și susținători ai familiei sale. A rechiziționat corăbii, a navigat cu oamenii săi în Africa de Nord și a încercat să își unească forțele cu trupele proconsulului antimarian de acolo, Quintus Caecilius Metellus Pius, dar cei doi bărbați s-au certat. Fără să se descurajeze, Crassus a ajuns în Grecia, unde i s-a alăturat lui Sulla, conducătorul forțelor antimariene. A revenit în Italia în 83 î.Hr. cu Sulla și soldații lui, printre care, destul de ironic, se putea număra și acel auxiliar roman numit Spartacus. În primăvara lui 82, Crassus a fost trimis de Sulla să mai strângă trupe din Italia centrală, ceea ce a făcut cu mare succes. A capturat și orașul Todi, unde a fost acuzat că a păstrat partea leului din pradă pentru sine – dacă este adevărat, contrastează cu echitatea de mai târziu a lui Spartacus, care impunea împărțirea egală a bunurilor jefuite.

Tânărul Crassus și-a întâlnit destinul în fața zidurilor Romei, în ultima dintr-o serie de bătălii sângeroase de-a lungul și de-a latul peninsulei italice. Sulla a atacat forțele mariene la Porta Collina din partea de nord-est a zidurilor cetății. Lupta a început în după-amiaza zilei de 1 noiembrie 82 î.Hr. și a continuat în noapte. Marienii au țintuit

sub ziduri centrul și aripa stângă a lui Sulla. Numai aripa dreaptă a fost victorioasă, dar asta a decis bătălia, deoarece a zdrobit aripa stângă a inamicului, a pus-o pe fugă și i-a fugărit pe adversari trei kilometri. Comandantul aripii drepte a lui Sulla era Crassus.

Din puținul pe care îl cunoaștem, Sulla a fost arhitectul victoriei din bătălia de la Porta Collina. Crassus doar a executat planul, dar a făcut-o cu vigoare și curaj. A fost suficient pentru a face avere. După triumful lui Sulla, Crassus a pus în cui sabia vreme de un deceniu și s-a dedicat activităților lucrative și politicii.

Când a ajuns la putere, Sulla a scos în afara legii vreo 500 de susținători bogați și marcanți ai lui Marius. Romanii au numit acest act „proscriere“, deoarece numele lor au fost gravate pe o placă, iar lista a fost afișată în public. Proscrișii au fost vânați și uciși. Averile lor au fost confiscate și oameni precum Crassus au pus mâna pe ele la prețuri de nimic. Peste un deceniu, în timpul războiului cu Spartacus, avuția lui Crassus conținea moșii în Italia rurală și proprietăți imobiliare în cetatea Romei; mine, poate mine de argint în Spania; și mulți sclavi, unii dintre ei probabil închiriați altora. Născut bogat, Crassus devenise superbogat.

Momentul lui de glorie a venit în toamna lui 72, când Roma i-a încredințat o comandă specială să lupte cu Spartacus. De ce își dorea Crassus comanda nu este un mister. Putea fi un mare salt în carieră. Până atunci, avansase mult mai lent în politică decât și-ar fi dorit un om cu ambiția lui. Fusese pretor la un moment dat, dar nu ajunsese în vârful ierarhiei romane, la consulat. O comandă specială îi deschidea ușa gloriei militare, care i-ar fi făcut accesibilă dominația politică. Înfrângerea lui Spartacus i-ar fi oferit lui Crassus o carte de jucat împotriva lui Pompei. Pe de altă parte, Crassus avea și interese economice. Întrucât deținea în sudul Italiei moșii lucrate cu sclavi, corespundea profilului victimelor lui Spartacus. Înfrângerea răscoalei nu i-ar fi adus numai glorie, ci i-ar fi salvat și investițiile.

Nu încape îndoială nici de ce poporul roman l-a dorit pe Crassus. Era învingător, popular și obscen de bogat. Grație averii lui, ar fi fost capabil să-i plătească măcar pe unii soldați din propriul buzunar, poate sub forma unui împrumut pe termen lung acordat trezoreriei. Bugetul militar al Romei finanța deja armatele din Spania, Tracia și Asia Mică, precum și o flotă în Creta.

Crassus avea abilitatea dovedită de a strânge trupe. Starea de

urgență din acel moment solicita un șef priceput la recrutare, care putea să completeze rapid efectivele. În plus, ca fost general al lui Sulla, Crassus putea să-i convingă pe unii dintre veteranii lui Sulla să se reînroleze. Unii dintre ei nu mai erau tineri, dar, spre deosebire de proaspeții recruți, soldații experimentați nu o rup la fugă atunci când atacă inamicul. Expresia „Oricine a avut inimă de soldat, chiar dacă trupul i-a îmbătrânit“[2] supraviețuiește într-o sursă antică despre Războiul lui Spartacus. Nu știm exact la ce se referă expresia, dar cât de fascinant este să o gândim ca slogan de recrutare al lui Crassus!

Crassus nu era un Alexandru cel Mare, dar știa să lupte. Învățase cum luptau neconvențional insurgenții din Spania, o țară care îi rezistase cu cerbicie Romei vreme de două secole.

Când avea cam 20 de ani, în 93 î.Hr., Crassus îl văzuse pe tatăl său Publius sărbătorind un triumf asupra lusitanilor, cunoscuți ca maeștri ai războiului de gherilă. Publius petrecuse trei sau patru ani (circa 97–93 î.Hr.) ca guvernator al provinciei Hispania Ulterior, în prezent Portugalia și vestul Spaniei. Tânărul Crassus locuia cu tatăl său acolo și este posibil să fi servit în statul-major al tatălui său în acel război. Amănuntele campaniei lui Publius nu au supraviețuit. Întrucât i-a fost acordat un triumf, trebuie să fi înregistrat unul sau mai multe succese, dar putem avea dubii dacă egalase viteza și viclenia inamicului. Împotriva lusitanilor romanii au făcut-o rareori.

Lusitanii aveau reputația de tâlhari și hoți de cai. Cel mai mare conducător al lor, Viriathus, îi chinuise pe romani cu opt ani de război de gherilă (148–139 î.Hr.). Viriathus era prea șiret ca să ducă o bătălie de poziții, așa cum doreau romanii. Frustrați, romanii atacau civilii din orașele care îl susțineau pe Viriathus și, în cele din urmă, au recurs la asasinarea lui. Rămași fără conducător, lusitanii au făcut pace, dar aceasta nu a durat. Din când în când aceștia se revoltau, ceea ce ducea la represalii romane. În deceniul anterior guvernoratului exercitat de Publius, de exemplu, doi generali romani au celebrat triumfuri asupra lusitanilor. Mai recent, infanteria ușoară și călăreții lusitani formau nucleul insurgenței lui Sertorius din Peninsula Iberică (80–72 î.Hr.). Atât Viriathus, cât și Sertorius excelau în viteză, mobilitate, tertipuri înșelătoare, ambuscade, atacuri nocturne și alte subterfugii ale războiului neconvențional.

Lusitanii au impus Romei un război alunecos și plin de prefăcătorie.

Cam pe când Publius se lupta cu Viriathus, Roma se confrunta cu un conflict mai static în provincia învecinată Hispania Citerior, ori Spania mai Apropiată. Acolo războiul de asediu era tactica principală, iar rezistența era mai importantă decât trucurile războiului neconvențional. Acest război i-a oferit lui Crassus lecții de brutalitate.

Colegul lui Publius, Titus Didius, guvernatorul provinciei Hispania Citerior din 98 până în 93, a asediat nouă luni un oraș spaniol rebel, ca să pună capăt incursiunilor banditești ale locuitorilor. În cele din urmă, a convins orașul să se predea în schimbul cedării unor terenuri, dar, odată ce a pus stăpânire pe oraș, Didius a ordonat un masacru. A mânat femeile și copiii într-un canion împreună cu bărbații și i-a măcelărit pe toți.

Cel mai mare asediu roman din Spania avusese loc la Numantia. Oraș fortificat, Numantia luptase cu Roma mai tot timpul vreme de douăzeci de ani, între 154 și 133 î.Hr. Numantinii au înfrânt și umilit șase comandanți romani. În cele din urmă, în 134 î.Hr., Roma i-a încredințat războiul lui Scipio Aemilianus, cel care cucerise Cartagina în 146 î.Hr. Mai întâi, Scipio a mobilizat o nouă armată și a supus-o unei instrucții dure. Pe urmă a blocat aprovizionarea cu alimente a Numantiei. În continuare, a înconjurat Numantia cu un zid enorm, patrulat de trupele romane staționate în șapte forturi diferite. După care a așteptat. Încetul cu încetul, orașul a început să sufere de foame; când era pe punctul de a recurge la canibalism, Numantia s-a predat. Cincizeci de supraviețuitori au defilat cu ocazia triumfului organizat în cinstea lui Scipio; restul au fost vânduți ca sclavi. Numantia a fost rasă de pe fața pământului și teritoriul său le-a fost împărțit vecinilor.

Politica lui Scipio era pe cât de directă, pe atât de brutală. I-au trebuit 60.000 de soldați romani și aliați ca să învingă 4.000 de apărători ai Numantiei. Cu toate acestea, Crassus putea să-l ia de model în timp ce se pregătea să lupte cu Spartacus. Aidoma lui Scipio, Crassus primise o comandă specială. Aidoma tatălui său, Publius, se confrunta cu un inamic iute și ingenios. A porni la luptă împotriva lui Spartacus implica riscul de a fi tras pe sfoară, așa cum pățiseră șase comandanți romani înaintea lui. De ce nu l-ar atrage în schimb pe Spartacus într-o capcană, unde romanii puteau să-l asedieze? De ce nu l-ar întrece în viclenie pe cel viclean? Să o numim soluția numantină.

Era de asemenea o rețetă clasică de luptă contra insurgenților:

localizare, izolare și eradicare.[3] După ce îl găsea pe Spartacus, Crassus urma să-l împingă într-un loc unde romanii puteau să-i blocheze accesul la sprijin și provizii. Pe urmă îl putea ucide.

Executarea planului presupunea cunoașterea amănunțită a terenului din sudul Italiei. Din fericire, Crassus dispunea de cunoștințele de care avea nevoie. În 90 î.Hr., când tatăl său, Publius, revenise în Italia, dusese o luptă contra aliaților rebeli ai Romei în Lucania. Pe la 25 de ani pe atunci, Crassus luptase probabil alături de el. Deși Publius a pierdut acea bătălie, Crassus a învățat terenul. Legăturile lucaniene ale lui Crassus se întindeau și în orașul Heraclea, unde tatăl său îi acordase cetățenia romană unui locuitor important. În sudul Lucaniei se situa Bruttium, o altă provincie în care Crassus avea interese, deoarece pusese acolo mâna pe o moșie confiscată de la un marian după victoria lui Sulla din 82 î.Hr.

Crassus a preluat comanda de la consulii Gellius și Lentulus la sfârșitul verii sau la începutul toamnei lui 72 î.Hr. Cam prin noiembrie aceștia s-au întors la Roma, unde prezidau ședințele Senatului.[4] Conform lui Plutarh, un Senat furios le-a luat comanda, dar nu și funcția.[5] O altă posibilitate este că Gellius și Lentulus au făcut un târg, acceptând să renunțe voluntar la comandă în schimbul sprijinului acordat de Crassus în campania lor de a fi aleși cenzori – cu alte cuvinte, au acceptat să primească un șut în fund care să-i propulseze și mai sus.

Cei doi consuli s-au dovedit mai buni legiuitori decât generali. Au adoptat o lege care îi împuternicea pe comandanți să răsplătească bravura ieșită din comun cu acordarea cetățeniei romane. Noii legionari ai lui Crassus erau deja cetățeni romani, dar trupele din Galia Cisalpină nu erau. Noua lege le dădea un stimulent de curaj dacă revenea Spartacus.

Crassus a format șase legiuni noi: cam 30.000 de oameni. Era comandantul lor și al trupelor rămase din cele patru legiuni comandate anterior de Gellius și Lentulus: poate încă 16.000 de oameni. Așadar, Crassus conta pe aproximativ 45.000 de legionari. Era o armată enormă, cam de mărimea celei pe care o va conduce ulterior Caesar în cucerirea Galiei. Era de peste două ori mai mare decât orice forță pe care o ridicase până atunci Roma împotriva lui Spartacus. Dacă Spartacus avea cam 60.000 de oameni, atunci continua să dețină

superioritatea numerică, dar asta nu-l deranja probabil prea mult pe Crassus. Doctrina militară romană punea accent pe calitate, și nu pe cantitate, iar romanii s-au lansat de multe ori în bătălii deși erau în inferioritate numerică, îndeosebi împotriva celor pe care îi considerau barbari. În plus, Crassus nu avea câtuși de puțin intenția de a se lupta cu Spartacus înainte de a-l fi stors mai întâi de puteri pe trac.

Între timp, numirea lui Crassus a dat avânt efortului de război. Mulți romani din elită, îndeosebi prietenii și aliații lui, i s-au alăturat, dornici să lupte pentru eroul de la Porta Collina. Crassus își atrăgea susținătorii dintre membrii de rând ai Senatului mai degrabă decât dintre conducătorii săi. Se cunosc cinci nume de ofițeri care i-au stat alături în Războiul lui Spartacus: Quintus Marcius Rufus, Mummius, Caius Pomptinus, Lucius Quinctius și Cnaeus Tremellius Scrofa. Quinctius provenea dintr-un mediu umil, pe când Rufus și Pomptinus aparțineau unor familii care, din câte ştim, nu deținuseră niciodată funcții publice. Tremellius Scrofa provenea dintr-o familie care fusese aproape de cea mai înaltă funcție în stat: produsese șase pretori romani, dar nici un consul.

Doar Mummius avea un nume celebru. Un Lucius Mummius Archaicus fusese consul în 146 și jefuise Corintul; cu toate acestea, nu ştim dacă Mummius, ofițerul lui Crassus, provenea din aceeași ramură a familiei. Chiar dacă sângele lui Archaicus curgea prin venele lui Mummius, acesta din urmă nu moştenise talentul marelui strămoș. Mummius l-a făcut de râs pe Crassus cu o mare greșeală la începutul campaniei.

Încă o dată, armata romană a mărșăluit spre sud. La Eburum, munții Picentini sunt plați ca o masă, ridicându-se abrupt din câmpie. Aici, lângă aceste culmi, ne putem imagina că și-au făcut tabăra oamenii lui Crassus. Eburum se află pe Via Annia, de unde Crassus putea să controleze valea râului Silarus și trecătorile spre Lucania. Era cheia drumului spre Picentia, care era, la rândul său, calea de acces dintre Campania și Lucania. Picentia se găsea la marginea civilizației, ca să spunem așa. La sud se întindea țara lui Spartacus, prea muntoasă și accidentată pentru a fi traversată în siguranță de noua armată a lui Crassus. Picentia era o excelentă bază, fiindcă bogatul teritoriu dintre Salernum și Paestum era suficient de fertil pentru a-i hrăni pe oamenii lui Crassus – în prezent produce cea mai celebră mozzarela a Italiei – și

suficient de întinsă pentru a le permite să se antreneze.

În ceea ce îl privește pe Spartacus, acesta pare să se fi deplasat spre nord, de la Thurii spre nord-vestul Lucaniei, poate înapoi în fertila regiune Campus Atinas, unde oamenii lui jefuiseră cu un an înainte. Era din nou vremea recoltei, cum fusese în timpul atacului din anul precedent, și este posibil ca hrana să îi fi atras acolo pe oamenii lui Spartacus. În plus, Campus Atinas oferea și alte avantaje unui comandant viclean precum Spartacus: era un loc bun pentru ca armata lui să îl intimideze pe Crassus, în timp ce iscoadele lui inspectau noile forțe ale romanilor. Între timp, și Crassus îi ținea pe răsculați sub presiune. A trimis două legiuni să îi dea târcoale lui Spartacus și să-l urmărească. Traseul lor, de exemplu, putea să fi apucat spre nord pe calea superioară a râului Silarus, apoi spre est și înapoi spre sud în teritoriul orașului Volceii (Bucino modern). Acest traseu ocolea Via Annia, urmând căi bine bătătorite și relativ drepte.

Crassus i-a încredințat comanda celor două legiuni lui Mummius. Conform unei surse, acestea erau legiunile comandate anterior de Gellius și Lentulus, și nu noile unități mobilizate de Crassus.[6] Crassus a dat ordine clare: Mummius trebuia să-l urmărească pe Spartacus îndeaproape, dar fără să intre în luptă, nici măcar în ciocniri sporadice. Evident, planul era să fie ținut Spartacus sub presiune fără a se asuma riscul unei înfrângeri în fața trupelor lui călite în luptă. Din păcate, în loc să execute ordinele, Mummius a profitat de prima ocazie favorabilă de a declanșa o bătălie. Poate că ocupase o poziție înaltă sau poate că iscoadele lui i-au spus că inamicul lăsase garda jos. În orice caz, Mummius a fost înfrânt. După cum spun sursele, „mulți dintre oamenii lui s-au prăbușit și mulți s-au salvat aruncându-și armele și rupând-o la fugă“[7]. În lumea antică, aruncarea armelor ca să scapi cu viață te acoperea de o mare rușine: practic, definea lașitatea. Soldații fugari s-au furișat acoperiți de ocară în tabăra romană din Picentia.

Dacă romanii ar fi păstrat cu fermitate formația, ar fi alcătuit un zid de care atacul inamicului se putea frânge. În schimb, romanii le-au întors spatele și au rupt-o la fugă. Pentru răsculați, era formula optimă de război barbar.

Crassus a plănuit să transforme acest fiasco în ceea ce astăzi se numește un moment de învățătură. Fără alte acte de defetism: aceasta era regula noului *imperator*. A început prin a-l trata pe Mummius cu

asprime – cum anume nu știm cu exactitate. Pe urmă a împărțit arme oamenilor care și le aruncaseră pe ale lor, dar numai cu condiția să promită solemn că nu le vor mai pierde încă o dată. Apoi a lovit.

Crassus i-a ales pe primii cinci sute de fugari care au revenit în tabăra lui – „fricoșii“[8], ca să folosim vechiul termen spartan folosit de Plutarh ca să-i descrie pe acești oameni. Poate că acești cinci sute de soldați aparțineau unei cohorte (batalion). I-a împărțit în 50 de grupuri de câte zece oameni fiecare și a ales prin tragere la sorți un om din fiecare grup. Acești 50 de oameni au fost supuși decimării.

Decimarea era o străveche pedeapsă militară care ieșise din uz până când a reînviat-o Crassus. Conform vechii proceduri, călăii supraviețuiau, dar erau siliți să rămână în afara liniilor de apărare ale taberei principale. Erau hrăniți cu orz în loc de grâu, ca animalele. Sursele nu ne spun cât timp au suferit oamenii lui Crassus această ocară. Era o umilință simbolică, dar și periculoasă, întrucât erau lăsați fără apărare și expuși raidurilor rebele.

Crassus se definise în ochii oamenilor săi. După cum spune o sursă antică, se făcuse mai înfricoșător decât inamicul.[9] Era un standard înalt de disciplină militară. Probabil că actul decimării le-a abătut soldaților atenția de la Spartacus și l-a adus în centrul ei pe Crassus. Poate că acum unii și-au amintit că bunicul lui fusese poreclit Agelastus, „cel care nu râde“. Tipicar sau tiran, Crassus era indiscutabil comandantul armatei.

Poate ca să sublinieze acest aspect, Crassus a trecut acum în ofensivă. I-a condus pe oamenii lui împotriva inamicului. Spartacus s-a retras spre sud prin Lucania. Una dintre surse sugerează că Spartacus și comandanții lui de rang înalt au luat această decizie de bunăvoie, fără să fi avut loc o luptă. Se pare că îl cântăriseră pe Crassus și ajunseseră la concluzia că nu erau la nivelul lui. Mai bine era să-i atragă pe romani în munții Lucaniei decât să riște o luptă cu ei pe câmpia picentină.

Dar este greu să ni-l imaginăm pe Spartacus convingând imensa lui armată să renunțe după victoria asupra lui Mummius. În plus, ar fi fost nevoie de o forță vizionară aproape supranaturală pentru a aprecia schimbarea survenită în armata romană. Cu siguranță, trebuia ca rebelii să sângereze mai întâi înainte de a se trezi. Acest fapt ne duce la o sursă diferită și o relatare mai plauzibilă, cel puțin în parte.

În această versiune, armata lui Crassus a înfruntat rapid un

detașament de vreo zece mii de oameni din armata lui Spartacus, care își făcuseră propria tabără.[10] Ce făceau exact acei oameni este neclar; poate fuseseră trimiși să-i urmărească pe romani, poate plecaseră în căutare de provizii sau poate că reprezentau încă o facțiune răzvrătită din tabăra răsculaților. În orice caz, romanii i-au atacat. Având mare superioritate numerică, oamenii lui Crassus au obținut o mare victorie. Sursele spun că au ucis două treimi dintre inamici și că au luat numai 900 de prizonieri. Cifrele frizează bunul-simț, dar, dacă sunt adevărate, sugerează că răsculații aveau curaj. Se pare că nici unul nu a luat-o la fugă.

A fost o mare înfrângere pentru mișcarea de insurgență, cea mai mare de la moartea lui Crixus. Și mai rău era faptul că romanii aveau acum un comandant care putea să mențină asupra răzvrătiților o presiune constantă. Crassus s-a îndreptat acum spre forța principală a răsculaților. Putem să bănuim că cele două armate s-au ciocnit undeva în nordul Lucaniei. Spartacus îi comanda pe răsculați, în vreme ce Crassus era în fruntea romanilor. Conform surselor, acești doi mari generali s-au întâlnit acum pentru prima oară în luptă. Un spectacol tensionat, însă din nefericire sursele sunt zgârcite în amănunte. După ce a zdrobit detașamentul inamic, Crassus a pornit „cu dispreț“ în marș după Spartacus.[11] Crassus „l-a învins și l-a fugărit cu vigoare“.[12] O altă sursă spune: „În sfârșit [...] Licinius Crassus a salvat onoarea romanilor; inamicul [...] a fost înfrânt, a fugit și a căutat refugiu în vârful Italiei.“[13]

Sună ca un raport oficial. Dar nimeni atât de prevăzător pe cât era Crassus nu l-ar fi tratat pe Spartacus cu dispreț. Mai mult decât atât, în cazul în care Crassus ar fi câștigat o victorie splendidă împotriva întregii armate a lui Spartacus, este imposibil de explicat următoarea mișcare a lui Crassus, care a fost să se retragă, încercând să blocheze forța lui Spartacus, în loc să se angajeze într-o bătălie.

Este mai probabil că Spartacus și Crassus s-au hărțuit unul pe celălalt. Nu s-a ajuns la o înfrângere majoră, dar a fost suficient pentru a fi evidențiat un fapt: Crassus construise o nouă armată romană. Lucrul despre care Spartacus îi avertizase tot timpul pe oamenii lui devenea realitate. Oamenii aveau curaj, dar Spartacus cunoștea sorții de izbândă. El înțelegea superioritatea copleșitoare a Romei în bătăliile de poziții. Soldații romani din primele bătălii dăduseră bir cu fugiții, dar oamenii

lui Crassus luptau. Împotriva comandaților romani de până atunci fuseseră posibile ambuscade și alte tertipuri. Dar Crassus nu era ușor de păcălit. Pe lângă înfrângerea suferită, este posibil ca iscoadele lui să fi observat alte dovezi ale schimbărilor pe care le făcuse Crassus. Ar fi putut observa, de exemplu, că, spre deosebire de legiunile din înfruntările anterioare pe care le spionaseră, oamenii lui Crassus mărșăluiau în ordine și nu îndrăzneau să întreprindă jafuri sau confiscări nedisciplinate. Acești romani știau să lupte. Era mai bine să fie atrași mai adânc spre dealurile lucaniene decât să riște o bătălie la șes.

În plus, ne putem imagina că Spartacus căuta încă o cale de ieșire. Ascensiunea lui Crassus îi oferea o mare oportunitate. Oamenii lui preferaseră să-și încerce norocul împotriva lui Lentulus și Gellius în locul traversării Alpilor. Dar, confruntați cu Crassus, ar putea fi dispuși să regândească problema.

Așadar, Spartacus și-a condus oamenii spre cealaltă ieșire din peninsula italică. I-a dus în marș spre mare. Presupunând că luaseră startul suficient de mult înaintea inamicului, puteau să apuce pe Via Annia spre sud, îndreptându-se către orașul Regium. Au pornit pe acest drum, au trecut de orașele Atina, Nerulum, Consentia și Terina, până când au ajuns în cele din urmă la Marea Tireniană.

Pe măsură ce trece aproape de versanții munților din vârful sudic al Italiei, drumul cotește și călătorului i se înfățișează dintr-odată o panoramă la picioare: Sicilia, ridicându-se maiestuoasă din cețurile mării albastre. Doar îngusta Strâmtoare Messina desparte Sicilia de uscatul italian. Sicilia este cea mai mare insulă din Mediterana și, cu toate acestea, două dintre cele trei laturi ale sale sunt vizibile din acest punct. Călătorul acelor vremuri rămânea mut de admirație la gândul bogăției și fertilității pe care i le înfățișa insula.

Sicilia era prima provincie de peste mări a Romei și rămânea cea mai importantă dintre toate. Celebră în Antichitate pentru solul ei fertil, insula furniza mare parte din grânele Romei; era bogată, de asemenea, și în cirezi de vite. Luxuriantă și îmbelșugată, Sicilia era un trofeu râvnit. Hrănea legiunile, și Spartacus se va fi gândit că îi putea sătura și pe oamenii lui. În plus, Sicilia fusese multă vreme o țintă a sclavilor fugari din Italia, care căutau acolo un refugiu. Pe deasupra, insula părea coaptă pentru acțiuni subversive. Ațâțând tăciunii revoltelor sclavilor care zguduiseră insula cu o generație înainte, Spartacus putea să

amenințe aprovizionarea cu alimente a Romei și apoi să zdruncine ordinea socială. Ducându-i acolo din Italia pe oamenii lui, îi putea salva de Crassus, fie și pentru o vreme. Spartacus era, desigur, conștient că armata lui Crassus putea să-l urmărească dincolo de strâmtoare. Dar Sicilia avea să-i ofere un răgaz în care să găsească niște corăbii cu care să meargă mai departe, poate în nordul Africii, care se găsea la numai 145 de kilometri spre sud de coasta siciliană.

Așa vor fi gândit Spartacus și oamenii lui când au ajuns aproape de Regium, spre finele anului 72 î.Hr. Nu trebuia decât să traverseze o strâmtoare îngustă.

7
PIRATUL

În timp ce corăbiile de pirați se apropiau de Siracuza, capitala provinciei romane a Siciliei, timonierii își fixau cursul navelor orientându-se după sclipirea intensă a razelor de soare care se reflectau în scutul de pe frontispiciul templului închinat Atenei – dacă nu cumva coruptul guvernator roman, Gaius Verres, nu-l furase deja. Chiar și așa, oameni ca aceștia, care știau să călărească valurile ridicate de vânturile aspre ale iernii, își puteau găsi drumul singuri spre unul dintre cele mai celebre orașe din lumea antică. Navigau în patru corăbii rapide, mici, zvelte și pregătite de acțiune. Pirații obișnuiau să evite golfurile ocupate de navele romanilor, dar astăzi erau în largul lor. În noaptea precedentă întâlniseră o escadră a flotei romane ancorată la țărm undeva la vreo 30 de kilometri spre sud și înroșiseră cerul nopții cu flăcările navelor inamice. Căpitanul piraților era un bărbat pe nume Heracleo[1].

În acea zi au navigat prin apele turcoaz din marele port al Siracuzei, admirând construcțiile de marmură ale orașului vechi, vizibile la tribord. Au navigat direct spre chei. Apoi au oprit aproape de țărm și, în văzul locuitorilor uluiți și speriați – care îi priveau de la o distanță sigură –, au fluturat în aer rădăcini de palmier sălbatic. Era un gest de batjocură. Pirații capturaseră cu o zi în urmă acele rădăcini de palmier de la flota romană. În mod normal, marinarii romani mâncau cereale, nu rădăcini de palmier sălbatic, dar se pare că Verres își trimisese corăbiile cu echipaje incomplete, subnutrite și prost conduse. Fluturând rădăcinile de palmier, Heracleo și oamenii lui își băteau joc de incompetența și rușinea romanilor. După care pirații victorioși au ieșit din port.

Detaliile, ca majoritatea celor legate de Verres, ar putea fi exagerate. Sursa e Cicero, care l-a anchetat pe Verres pentru corupție în 70 î.Hr. și apoi a exagerat totul când și-a publicat discursurile. Totuși, dacă scena din Siracuza a fost extraordinară, apariția piraților nu era. Ne aflăm în plină epocă de glorie a acestor hoți de mare care terorizau lumea antică

deturnând nave și luând ostatici.

În acele zile ale anului 72 î.Hr., Heracleo sau alții ca el au ținut în mâinile lor soarta lui Spartacus. Corăbiile piraților îi puteau transporta pe răsculați peste Strâmtoarea Messina, pentru ca aceștia să beneficieze de toate avantajele strategice pe care le oferea Sicilia. De altfel, Roma era dușmanul lor comun. Împins de o armată romană până în vârful cizmei italiene, Spartacus a conceput poate cea mai îndrăzneață și ambițioasă mutare de până atunci.

Pirații terorizaseră coasta Italiei începând din 75 î.Hr. și alte părți ale Mediteranei timp de decenii înainte. Au capturat celebrități romane: doi pretori înveliți în togile lor de purpură; mătușa lui Marc Antoniu; și, cel mai faimos dintre toți, Iulius Caesar. A fost răpit în tinerețe, în jurul anului 75 î.Hr., și ținut prizonier 40 de zile, până când a fost răscumpărat. Pe urmă s-a întors cu o forță navală, i-a înconjurat pe cei care îl răpiseră și i-a crucificat – după cum le promisese că va face.

La distanță de secole, pirații ne stârnesc admirația, dar acești pirați nu semănau câtuși de puțin Robin Hood. Principala lor sursă de venituri era comerțul cu sclavi. La început, romanii fuseseră doar simpli parteneri, bucuroși să cumpere oameni liberi din provinciile răsăritene, răpiți de pirații care făceau comerț cu sclavi. Dar, în cele din urmă, plângerile prietenilor și ale vecinilor s-au făcut tot mai auzite. Începând din 102 î.Hr., Senatul a trimis comandanți cu misiunea de a-i suprima pe pirați, dar cu prea puțin succes.

Cu siguranță, Spartacus cunoștea această stare de lucruri. Poate mai știa că după ce Roma se îndreptase împotriva lor, pirații s-au întors împotriva Romei; au luptat pentru Mitridates în Orient și pentru Sertorius în Occident. Era logic ca Spartacus să le caute sprijinul acum, la sfârșitul lui 72 î.Hr., în timp ce el și oamenii lui își așezau tabăra pe coasta italiană a Strâmtorii Messina. Răsculații puteau zări Sicilia de pe o fâșie îngustă de pământ situată între munți și mare. Odată ajunși pe țărmul strâmtorii, insurgenții străbătuseră practic întreaga lungime a peninsulei italice, de la poalele Alpilor până în punctul cel mai sudic. Dar ajunseseră la capăt de linie.

În plus, venea iarna – chiar și în sudul Italiei. Coasta de vest, spre Marea Tireniană, suferă de condiții mai aspre decât coasta estică, de la Marea Ionică; răsculaților din Bruttium avea să le lipsească iarna mai blândă din regiunea orașului Thurii. De-a lungul strâmtorii, în

decembrie și ianuarie temperaturile medii variază între 9 și 14 grade Celsius; plouă frecvent și uneori bate vântul tare. În unele zile marea ridică valuri care se zdrobesc de țărmul strâmtorii. Munții se înalță abrupt dinspre coastă; la altitudini mari, ninge. Era un anotimp dificil pentru marș sau luptă, ceea ce făcea deosebit de valoroasă experiența de navigatori a piraților.

Pirații cu care s-a întâlnit Spartacus inițial pe țărmul strâmtorii proveneau din Cilicia, pe coasta mediteraneeană a Anatoliei, unul dintre principalele ținuturi în care se formau grupurile de pirați. Creta era celălalt. Nu se știe dacă Heracleo era unul dintre oamenii cu care s-a întâlnit Spartacus pe țărmul strâmtorii, dar era cu siguranță un pirat tipic: comandantul unor corăbii mici și iuți, care îi privea de sus pe romani, dar nu fără o sănătoasă doză de teamă. La urma urmei, raidurile piraților erau pline de primejdii pentru ei și nu semănau deloc cu zbenguiala lui Heracleo în fața Siracuzei. Și nu toți guvernatorii romani lăsau la îndemână asemenea ocazii, așa cum o făcuse Verres, deși chiar și Verres putea fi de temut.

Mulțumită lui Cicero, Verres supraviețuiește într-un portret scris cu pana înmuiată în venin. Conform oratorului, Verres a lăsat Sicilia fără apărare în vreme ce îi șantaja pe localnicii bogați, acuzându-i fără temei că îi îndeamnă pe sclavi să se revolte. Cicero nu îl menționează niciodată pe Spartacus, ci se referă în schimb la „marele război italic“[2] sau la „războiul fugarilor italici“[3], prin aceasta minimalizând seriozitatea problemei cu care se confrunta Verres.

Din fericire, relatările altor scriitori și unele aluzii din opera lui Cicero schițează un tablou de mai mare acuratețe. Probabil că Verres nu a fost prins total nepregătit de apropierea de insulă a lui Spartacus. Verres știa totul despre pericolul care îl pândea; într-adevăr, o sursă spune că Senatul i-a prelungit lui Verres guvernoratul până la trei ani în locul mandatului obișnuit de un an, astfel încât, ca un administrator experimentat, să poată pune la punct apărarea Siciliei.[4] Asta nu l-a împiedicat pe Verres să jefuiască operele de artă publice și private și să-i jupoaie pe moșierii bogați, dar a fost cu ochii pe răsculați.

Istoricul Sallustius, contemporan cu Cicero, afirmă fără echivoc: „Gaius Verres a întărit țărmurile cele mai apropiate de Italia“[5]. Ca guvernator al provinciei, avea la dispoziție două legiuni. Este posibil ca Verres să le fi ordonat să construiască fortificații și să fi stabilit posturi

de gardă pe coastă. Fără îndoială, au căutat să obțină sprijin și informații de la locuitorii principalului oraș sicilian din dreptul strâmtorii, Messana (Messina modernă). Probabil că nu e o coincidență faptul că Messana a fost unul dintre orașele siciliene bine tratate de Verres, poate fiindcă acesta a anticipat pericolul.

Între timp, Verres a pretins că i-a tratat cu asprime pe sclavii din insulă. Spune că a anchetat acuzații de agitație subversivă în diferite locuri din toată insula, de lângă Lilybaeum (Marsala modernă) și Panormus (actualul Palermo) în vest, până la Apollonia (San Fratello modern) la nord-est și Imachara (lângă Enna) din centrul Siciliei. Unele dintre aceste localități fuseseră puncte de rezistență ale revoltelor anterioare. A ordonat ca sclavii suspecți să fie arestați și judecați, printre ei muncitori agricoli, păstori, administratori de ferme și de turme de vite. Nimic din toate acestea nu l-a impresionat pe Cicero, care l-a acuzat pe Verres că a fost indulgent când ar fi trebuit să fie sever, și sever când ar fi trebuit să fie îngăduitor. Cicero l-a acuzat, de asemenea, că a primit mită ca să elibereze sclavi vinovați și i-a stors de bani pe unii stăpâni de sclavi nevinovați, pe care i-a amenințat că îi va aresta pe baza unor probe fabricate: a plănuit să-i acuze de neglijență față de sclavii potențial răzvrătiți. Fapta cea mai gravă a lui Verres a fost crucificarea unui sclav fugar și spion pentru Spartacus deși, în realitate, acesta era cetățean roman, după cum ar fi putut arăta o simplă investigație. Omul cu pricina era Publius Gavius, care venise ori din orașul Compsa (Conza modernă) din Lucania, ori din Consentia din Bruttium. Un cetățean roman era scutit de crucificare; chiar dacă era vinovat, avea dreptul la o pedeapsă mai ușoară.

De ce l-ar fi susținut pe Spartacus un cetățean roman este o întrebare interesantă. Era Gavius unul dintre „oamenii liberi de la câmp“ – adică un ins sărac, dar liber – care s-au alăturat răscoalei? Făcea parte din fosta elită, rămasă vrăjmașă Romei, atât de stăruitor în naționalismul italic încât să susțină un general ieșit din rândurile sclavilor răzvrătiți? Sau pur și simplu lupta pentru Spartacus pentru bani? Putem numai să ghicim răspunsul ori posibilitatea ca Gavius să fi fost nevinovat.

Se pare că Verres i-a negat într-adevăr lui Gavius drepturile sale de cetățean, dar nimeni nu poate să lămurească dacă celelalte acuzații ale lui Cicero sunt ori nu întemeiate. Concluzia certă este că unii sicilieni erau cu adevărat îngrijorați de răspândirea pe insulă a revoltei lui

Spartacus. Nu este surprinzător, deoarece anticii aveau o memorie bună. În 72 î.Hr., mulți sicilieni trăiseră în timpul celui de-al Doilea Război Sicilian al Sclavilor (104–100 î.Hr.). Doar cu 30 de ani mai devreme se desfășurase Primul Război Sicilian al Sclavilor (135–132 î.Hr.) și acum roata părea să se fi întors din nou amenințător. Fără îndoială, cauzele de căpătâi ale răscoalei erau încă actuale. La urma urmei, fiecare război izbucnise pe fondul abuzării și umilirii sclavilor, la care se adăuga tolerarea bandelor înarmate de păstori sclavi care, până la urmă, se revoltau împotriva stăpânilor, dornici de răzbunare.

Răscoalele sclavilor făcuseră pe insulă adevărate ravagii. Fiecare durase cam patru ani și antrenase zeci de mii de răsculați. Fiecare izbucnise în bogatul ținut agrar din interiorul insulei și se răspândise. În fiecare revoltă, grupuri de ciobani răzvrătiți jucaseră rolul cel mai important. Cu ocazia fiecărei revolte, sclavii urbani li se alăturaseră răsculaților de la țară, după cum făcuseră majoritatea sicilienilor liberi, dar ajunși la sapă de lemn.

Roma a reacționat lent și prost de fiecare dată. După mai multe înfrângeri umilitoare din timpul primei revolte, consulul Publius Rupilius a asediat două dintre principalele orașe rebele și de fiecare dată a găsit un trădător care le-a deschis porțile romanilor. Pe urmă a desfășurat operații de lichidare a cuiburilor de răsculați din toată insula. După ce o serie de generali incompetenți nu au fost în stare să înăbușe cea de-a doua revoltă, consulul Manius Aquilius a rezolvat situația. L-a ucis în duel pe regele rebel, ceea ce i-ar fi adus cea mai înaltă distincție militară a Romei dacă adversarul său ar fi fost un om liber, și nu un sclav.

Acum, un alt răzvrătit, Spartacus, îi aștepta pe pirați. Corăbiile lor iuți urmau să-l treacă peste strâmtoare ca să sfarme lanțurile sclavilor din Sicilia, care gemea de bogăție agricolă. Solul său era mult mai fertil decât cel din Bruttium. În timp ce răsculații flămânzi priveau în fiecare noapte cum apune soarele dincolo de dealurile Siciliei, după care vedeau în nori strălucirea lui remanentă, poate că visau la o viață nouă pe insulă. Pirații le puteau oferi această șansă, dar, firește, cereau să li se achite serviciile. Înlocuirea tuturor pierderilor pe care le-ar fi suferit dacă romanii îi atacau pe mare costa scump. De asemenea, pirații au cerut plata în avans. Aparent, Spartacus a înțeles acest lucru și le-a făcut daruri. „Dar“ era un cuvânt flexibil din vocabularul antic, însemnând,

printre altele, mită.

Planul era ca pirații să transporte vreo 2.000 de oameni până în Sicilia. Aceasta reprezenta doar o mică parte din armata lui Spartacus, însă, date fiind circumstanțele, era cel mai bun lucru de făcut. Corăbiile piraților erau mici și nu puteau să transporte mulți pasageri. Cei 2.000 de oameni puteau servi de avangardă. Presupunând că fuseseră aleși pe sprânceană, ar fi fost luptători de elită, care știau să se furișeze nevăzuți și să ia legătura cu sclavii sicilieni. De îndată ce ar fi cucerit un cap de pod, puteau să aducă mai mulți oameni din Italia. Între timp, grosul armatei lui Spartacus își putea face tabăra pe dealurile din Bruttium.

Dar nu a fost să fie. După cum relatează succint sursele, „odată ce au făcut o înțelegere cu el [Spartacus], luându-și darurile, cilicienii l-au păcălit și au ridicat pânzele“.[6] Luaseră Verres ori Crassus legătura cu pirații și le oferiseră mai mult decât Spartacus? Sau conștiința forței militare a Romei putea să-i sperie pe niște oameni ca Heracleo în pofida simpatiei lor pentru răsculați? Ori pirații au acționat pur și simplu ca niște pirați?

În orice caz, au plecat. Expediția siciliană a lui Spartacus părea să se fi încheiat înainte să înceapă. Dar, încă o dată, s-a văzut tăria de caracter a lui Spartacus. Nu s-a lăsat cuprins de disperare și nici nu a intrat în panică, ci a schimbat tactica aparent fără nici un efort. Se prea poate ca adepții lui să nu fi rămas tot atât de calmi. Dacă vreodată avusese nevoie Spartacus de femeia lui tracă să le inspire credința, acum era momentul.

Între Sicilia și teritoriul italian se întinde o suprafață marină care se numără printre cele mai spectaculoase și periculoase strâmtori din lume, din cauza curentului vijelios și a valurilor înșelătoare formate de maree. „Îngustimea trecătorii“, scrie istoricul grec Tucidide, „și forța curentului care curge dinspre vasta Mare Tireniană și golfurile siciliene, i-au adus pe drept cuvânt o proastă reputație.“[7] Strâmtoarea Messina are o lungime de aproximativ 30 de kilometri. Măsurând 15 kilometri în porțiunea cea mai lată, strâmtoarea are lățimea cea mai mică la capătul ei nordic; pe partea italiană se află o limbă îngustă de pământ numită Capul Caenys (Punta Pezzo modernă), situată în orașul modern Villa San Giovanni. Acolo unde strâmtoarea nu măsoară mai mult de 3,2 kilometri, aproape simți frustrarea lui Spartacus.

Privind peste strâmtoare de la Capul Caenys, un ins ar fi putut să

ghicească soarta răscoalei în acel peisaj. Sicilia se întindea în față, aparent destul de aproape să o atingi cu mâna. La nord se află limita insulei, Capul Pelorus (Peloro modern), un promontoriu strâmt și abia ieșind din valuri. La vreo doi kilometri spre sud-est de cap încep să se înalțe lin munții Siciliei, ca un trup care se trezește fără grabă. Ei urcă întruna până la înălțimi impresionante spre sud, până la Muntele Aetna (Etna modernă), marele vulcan care nu se zărește de acolo.

Un peisaj mai aspru se află pe partea italiană. La Capul Caenys, ultima ramură a Apeninilor se surpă în mare, cu niște culmi ca niște trepte săpate de albiile torenților și întretăiate de drumuri în zigzag. Deasupra, un deal masiv se înalță ca un pumn strâns. Mergând doar mai puțin de doi kilometri, solul se ridică abrupt până la 600 de metri față de nivelul mării. Sunt poalele Munților Aspromonte (numele modern). *Aspromonte* înseamnă „munți sălbatici“ sau „munți albi“, ultima denumire referindu-se la zăpadă sau poate la stâncile golașe. În orice caz, era un teren ostil.

Venind tocmai de la Capua, Via Annia atingea strâmtoarea cam la vreo cinci kilometri sud de porțiunea îngustă de la Capul Caenys, în localitatea antică Statio ad Statuam (Catona modernă). Curentul favorabil făcea din acest loc de traversare alegerea preferată în perioada antică. În zilele noastre, se traversează din oră în oră strâmtoarea îngustă spre Sicilia cu un feribot. Bărcile cu vâsle trec pe aici spre Sicilia și, în timpul verii, înotătorii fac curse de traversare. Dar înotul ieșea din discuție pentru niște oameni care ar fi ajuns la țărmul sicilian în pielea goală, șiroind de apă, nimerind peste armele soldaților lui Verres, dacă ar fi reușit să iasă din valuri. Unui înotător neexperimentat i-ar fi fost greu să ajungă pe țărmul opus. Un curent de șase noduri sau și mai rapid (în funcție de maree) străbate strâmtoarea, însoțit adesea de valuri ridicate subit și de vârtejuri. Pe deasupra, nu era vară, ci iarnă. În timpul iernii, apele cenușii-verzui ale strâmtorii sunt prea reci pentru a fi trecute înot.

Anticii au personificat apele periculoase din strâmtoare în mitul despre Scylla și Caribda. Caribda era un monstru marin a cărui gură imensă înghițea și scuipa apa mării, dând naștere unor vârtejuri ucigașe. Scylla era o fiară asemănătoare unui câine care ședea pe o stâncă uriașă de partea cealaltă a strâmtorii și îi omora pe marinarii care îndrăzneau să o străbată. Conform mitului, doar cel mai priceput cârmaci își putea găsi

calea între Scylla și Caribda. Grecii și romanii au situat aceste două creaturi în Strâmtoarea Messina. Strâmtoarea reală îi confrunta pe oameni cu dificultăți mai ușor de învins, pe care Spartacus a decis să le înfrunte. Le-a spus oamenilor săi să construiască plute.

Decizia de a construi plute era riscantă, însă rațională. Strâmtoarea nu era ușor de traversat cu pluta, dar nu era nici imposibil. Legenda spune că primii coloniști preistorici ai insulei, sicelii, așa au procedat. Tucidide, istoric grec și fost amiral experimentat, considera credibilă această tradiție, cât timp sicelii ar fi așteptat încetarea vântului înainte de-a face traversarea.[8] Ceva mai recent, un general și consul roman reușise traversarea pe plute. Lucius Caecilius Metellus, victorios într-o bătălie din Sicilia împotriva Cartaginei, a ajuns la Messana în 250 î.Hr., urmărind să traverseze înapoi în Italia. Capturase de la inamic 120 de elefanți și voia să aducă la Roma aceste importuri exotice ca să defileze în parada lui triumfală. Un scriitor antic explică modul în care Metellus a transportat elefanții peste strâmtoare:

> Un număr de ulcioare uriaşe, despărţite de nişte trunchiuri de lemn, au fost legate în așa fel încât nu se puteau nici desprinde, nici lovi între ele; pe urmă acest cadru a fost acoperit cu traverse de lemn, peste care s-au pus pământ şi ramuri smulse din tufişuri, iar suprafaţa a fost înconjurată de un gard, astfel încât puntea semăna cumva cu ograda unei case de la ţară. Fiarele au fost duse la bordul plutei şi trecute peste strâmtoare fără să ştie că pluteau pe apă.[9]

Oamenii lui Spartacus au folosit ceea ce par tehnici asemănătoare de construcţie a plutelor, poate folosindu-se de ajutoare recrutate dintre localnici. Apele bogate în pește ale strâmtorii dădeau cu siguranță de lucru multor constructori de plute. O sursă contemporană descrie plutele răsculaților: „Când au așezat sub grinzi ulcioarele încăpătoare, cu gura largă, le-au legat cu vrejuri de viţă ori cu fâșii din piei de animale“.[10]

Pentru construcția plutelor trebuiau ulcioare, cherestea, vrejuri de viță și fâșii din piei de animale, ceea ce presupunea strângerea lor. Case, prăvălii, beciuri, magazii, ferme și păduri se prea poate să fi fost scormonite pentru materialele căutate. E greu de crezut că răsculații au făcut toate astea în tihnă sau cu toată atenția. O parte din efectiv avea sarcina să găsească de mâncare, iar restul trebuia să asigure securitatea,

în cazul unui raid întreprins de trupele lui Crassus.

Nu se știe unde și-a lansat plutele Spartacus. Curenții favorizau traversarea la Statio ad Statuam, însă romanii știau acest lucru și, cu siguranță, îi așteptau pe răsculați pe țărmul opus. Capul Caenys oferea o traversare mai scurtă și poate o șansă de a surprinde inamicul pe plaja din Sicilia.[11] Curenții periculoși de acolo făceau să fie riscantă plecarea de la Capul Caenys, dar Spartacus nu se ferea de riscuri. O lansare la Capul Caenys ne-ar ajuta să explicăm ceea ce s-a întâmplat ulterior, dar, bineînțeles, nu putem fi siguri. O sursă antică relatează: „Au încercat să lanseze plutele făcute din traverse și ulcioare pântecoase, largi la gură, legate cu vrejuri și ramuri în apele foarte repezi ale strâmtorii – în zadar".[12] În plus, „plutele care se ciocniseră îi împiedicau pe cei dornici să le sară în ajutor"[13].

Se pare că natura i-a împiedicat pe răsculați să traverseze strâmtoarea. Luate de curenții iuți și capricioși, plutele s-au prins una de alta și nimeni nu a putut să repare acel talmeș-balmeș. Cu siguranță au pierdut ambarcațiuni, provizii și poate unii oameni s-au înecat. Metellus se descurcase mai bine, dar, fără îndoială, el alesese să traverseze prin locul cel mai puțin periculos. Beneficiase de un suport logistic superior celui de care a dispus Spartacus și putuse să folosească niște cârmaci mai experimentați. Dacă vor fi existat, puțini răsculați știau să cârmească ambarcațiuni, dar este posibil să fi convins ori să fi silit niște localnici să-i ajute. În plus, Metellus ar fi putut traversa vara sau, dacă nu era cazul, ar fi putut aștepta o zi în care condițiile de traversare erau mai bune, lux inaccesibil, desigur, lui Spartacus.

Încercarea lui Spartacus de a traversa strâmtoarea a dat greș. Acum trebuia să-și întoarcă armata și să forțeze calea înapoi prin Italia romană. Generalul advers cu care urma să dea piept, Crassus, făcuse minuni cu legiunile sale, dar încă nu le transformase într-o forță capabilă să urmărească și să distrugă armata lui Spartacus. Dimpotrivă, se pare că generalul Crassus nu făcuse nimic pentru a-l opri pe Spartacus la strâmtoare. În schimb, s-a retras și a lăsat greul în seama lui Verres. Guvernatorul Siciliei ori îl avea pe Neptun de partea lui, ori avea o bună strategie.

O sursă antică, Cicero, laudă pe altcineva. Oratorul îl elogiază pe Marcus Crassus, „cel mai temerar dintre oameni, al cărui curaj și a cărui bună judecată au avut grijă ca fugarii să nu poată construi plute cu care

să traverseze strâmtoarea“.[14] Cicero vorbește despre un mare efort depus pentru ca răsculații să nu ajungă în Sicilia. Dar nu oferă nici un detaliu. L-a atacat Crassus pe Spartacus pe plajă? Spartacus avea cavaleria cu care să își apere poziția; comportamentul lui Crassus din luna următoare arată ezitarea lui de a-l ataca frontal pe Spartacus.

În plus, circumstanțele comentariilor lui Cicero ridică semne de întrebare. Le-a făcut în 70 î.Hr. în vreme ce îl acuza pe Verres de pretinse purtări necuvenite în calitate de guvernator al Siciliei. Cicero îndrepta toată forța lui retorică împotriva lui Verres, ridiculizând aroganța guvernatorului care își atribuia meritul opririi lui Spartacus. Cicero a câștigat procesul și Verres a fost distrus. Dar dacă Verres avea dreptate? Ponderea dovezilor spune că a făcut la fel de mult ca oricare alt roman ca să câștige bătălia strâmtorii, plasându-și trupele pe partea opusă punctului cel mai avantajos de traversare a canalului.

De fapt, este greu să nu îl bănuim efectiv pe Crassus de faptul că l-a încurajat pe Spartacus să încerce trecerea în Sicilia. Crassus se afla cu siguranță în contact cu Verres și știa despre eforturile guvernatorului de a-i opri pe răsculați să debarce pe insulă. Rapoartele iscoadelor conform cărora inamicul construia plute s-ar putea să nu-l fi îngrijorat pe Crassus, dat fiind anotimpul. Una peste alta, Crassus putea să aibă încredere că Spartacus nu va reuși să ajungă în Sicilia.

Crassus nu ar fi vrut să riște să-i atace pe răsculați în fața strâmtorii. Îngusta fâșie de pe coastă oferea prea puțin spațiu pentru bătălia de poziții pe care o dorea el. În plus, dacă era provocat, Spartacus și-ar fi trimis oamenii pe dealuri în loc să accepte o astfel de bătălie. Cavaleria lui i-ar fi hărțuit pe romani, în vreme ce infanteria lui ar fi pregătit ambuscade pe numeroasele dealuri și în viroagele din regiune. Mai presus de toate, era iarnă, un anotimp nepotrivit pentru luptă. În loc să riște astfel de confruntări, Crassus a conceput un plan diferit: să îi strângă ca într-un clește pe răsculați între strâmtoare și munți.

Spartacus nu avea altă alegere acum decât să se retragă. Fără îndoială, nevoia de a părăsi Italia era mai clară decât oricând, dar Strâmtoarea Messina nu avea să fie poarta de ieșire. Tracul trebuia să conceapă o nouă strategie. Aceasta se întrevedea totuși în viitor; în acel moment, prioritatea lui era să-și hrănească armata. Erau provizii la vreo 20 de kilometri spre sud, în orașul Regium, însă acesta era înconjurat de ziduri și, fără îndoială, bine apărat. Următoarea alternativă mai

accesibilă era să înainteze pe Via Annia, dar cu siguranță romanii blocaseră bine drumul. Așa se face că Spartacus și adepții lui au ales cea mai puțin dezirabilă cale de evadare și au urcat pe Munții Aspromonte.

Nu știm dacă vreunul dintre oamenii în marș ai lui Spartacus și-a întors privirea ca să vadă cum dispare soarele îndărătul dealurilor din Sicilia. Dar dacă unii au făcut-o, este posibil să se fi oprit câteva clipe, imaginându-și cum ar fi putut să fie.

8
PESCARUL

Era într-o dimineață de iarnă în munți, la mai bine de 900 de metri peste nivelul mării, la începutul lui 71 î.Hr. De obicei aici era liniște iarna, când până și păstorii plecaseră la vale. Însă în acea zi, pe o coamă de deal lată de vreo 800 de metri, două armate urmau să se ciocnească. Într-una din ele, zeci de mii de răsculați stăteau în formație, cu armele pregătite și, ne putem imagina, cu inimile încălzite de vin și urechile nerăbdătoare să audă comanda de a slobozi din mii de guri strigătul care dădea semnalul declanșării atacului. Armata romană nu era surprinsă; iscoadele ei urmăriseră inamicul dintr-o serie de turnuri de observație.

Romanii așteptau îndărătul unei rețele defensive de șanțuri adânci protejate de pari ascuțiți, palisade de lemn și, ca un obstacol în prima linie, un val de pământ pe care fusese durat un zid de piatră înalt de cel puțin 7 metri și jumătate. Pozițiile romanilor închideau trei laturi ale platoului, blocând chiar și cărările făcute de catâri, pe unde răsculații i-ar fi putut ataca din flancuri. Romanii lăsaseră deschisă numai calea sudică de acces, forțându-i pe atacatori să vină peste ei din acea direcție. Pe măsură ce avansau, răsculații erau dirijați într-un spațiu îngust. Ca un pescar care atrage peștii mari în plasele lui, Crassus își întinsese bine capcana.

Brusc, a început contraatacul roman, un torent de săgeți și de proiectile de forma unor ghinde, turnate în furnale săpate în pământ undeva în apropiere de apărătorii metodici. Barajul a slăbit șarja răsculaților. Mulți atacatori au ajuns până la fortificații și au luptat feroce, dar nu au putut să spargă linia defensivă. În cele din urmă, oamenii lui Spartacus nu au avut de ales decât între fugă și moarte.

Era o zi bună pentru Roma, și abia începuse. Răsculații au atacat din nou spre seară, și încă o dată au dat greș. După aceea, romanii spun că ar fi numărat toate cadavrele și că 12.000 de insurgenți uciși ar fi costat Roma doar trei morți și șapte răniți.[1] Bătăliile antice produceau frecvent

rate disproporționate de victime, dar asta sună a propagandă. Incertitudinea e frustrantă pentru istoric, dar cel mai bine este să fim clari: ambele cifre și detaliile încleștării sunt speculative. Evenimentele pe care le voi relata în acest capitol nu ne sunt cunoscute decât vag, din mai multe motive. Sursele se contrazic între ele mai mult decât de obicei. Poate că nu este surprinzător în cazul unor evenimente petrecute în miezul iernii, în creierii munților dintr-un colț îndepărtat al Italiei.

Pe de altă parte, pentru romani mizele de politică internă erau tot atât de mari ca și cele militare. Crassus mizase totul pe o linie defensivă în munți. Fortificațiile masive simbolizau omul care făcuse avere în afaceri imobiliare. Avea să îl învingă pe Spartacus construind mai mult decât el. După unii, Crassus i-a pus pe oamenii lui să construiască doar ca să aibă o ocupație pe timpul iernii, anotimp impropriu pentru războaie. Sună a falsă modestie. Lui Crassus îi păsa prea mult de poziţia lui de comandă ca să-și umple timpul cu proiecte fără rost. Știa că acea campanie din Bruttium l-ar l-ar fi putut înălța sau, la fel de bine, l-ar fi putut distruge.

Crassus dorea să îl învingă pe Spartacus, dar, dacă nu putea, trebuia să controleze modul în care urma să fie spusă povestea în fața publicului roman. Pentru aceasta, avea nevoie de prieteni influenți, pe care, cu siguranță, i-a dobândit. Un om care putea să cumpere armate își putea permite darurile menite să cimenteze relațiile amicale. De pildă, putem bănui intervenţia apropiaților lui în afirmația din surse potrivit căreia romanii și-au recăpătat curajul numai datorită politicii de decimare a lui Crassus.[2] Campania din Bruttium s-a dovedit foarte controversată. Nu vom ști nicicând ce s-a petrecut acolo, dar ne putem găsi drumul cântărind cu prudență mărturiile.

În pofida cifrelor exagerate privind victimele, victoria romană din acea zi este o presupunere rezonabilă. Romanii au avut succes. Crassus și oamenii lui petrecuseră săptămâni, dacă nu chiar o lună sau două, pregătind un câmp al morții. Romanii ar fi putut să pună capăt răscoalei chiar în acea zi dacă nu s-ar fi confruntat cu un comandant atât de înzestrat precum tracul. Dar să nu anticipăm.

Pentru Spartacus, povestea a început din ziua în care și-a pornit oamenii de lângă Strâmtoarea Messina spre Munții Aspromonte. Nu putea să înainteze pe Via Annia de lângă coastă, întrucât romanii o blocaseră cu siguranță. În plus, Spartacus trebuia să-și hrănească

armata. Asta presupunea să înainteze spre interiorul peninsulei ca să prade și să recruteze noi adepți. Erau în țara păstoritului, cunoscută pentru vacile, oile și porcii săi. Era un teren de vânătoare de iepuri de câmp și de mistreți. În drumul lor spre nord-est de la strâmtoare peste plaiurile din Aspromonte au obținut probabil ceea ce doreau amăgindu-i pe păstorii sclavi – iar restul au luat cu forța. Pe oriunde au trecut, răsculații au distrus zona rurală.

Arheologia poate să aducă dovezi ale pagubelor pe care le-au produs. Pe la vreo 40 de kilometri nord de Capul Caenys, într-o livadă de măslini de lângă Marea Tireniană, a fost recent descoperită o comoară. Îngropate și protejate de două pietroaie mari, s-au găsit un opaiț de lut și mai multe obiecte de argint: ulcioare, cupe, un polonic, o linguriță și un medalion cu bustul Meduzei. O inscripție pare a se referi la numele unei bogate familii de latifundiari romani. Obiectele datează din perioada 100–75 î.Hr. și este tentant să le asociem cu Spartacus. Au fost îngropate într-un loc izolat în perioada antică, departe de centrul celui mai apropiat oraș. Poate că un moșier le-a îngropat ca să le ferească de răsculați sau un răsculat le-a îngropat el însuși după ce le-a jefuit.

Îndepărtându-se de drumul principal de pe coastă, Spartacus a apucat-o pe o altă cale, care trecea prin centrul regiunii Bruttium, la depărtare egală de coasta tireniană și de cea ionică. De-a lungul secolelor, călătorii urmaseră acest drum dinspre Munții Serre (numele modern) spre nord, și din motive întemeiate. Drumul trece printr-un peisaj impresionant, un şir de coame pe crestele Munților Aspromonte. De la distanță seamănă cu tăblia unei mese suspendate în nori. Ajungând pe platou, călătorul are impresia că a pășit pe un istm. Numit în prezent Dossone della Melìa, în traducere Culmea Melìa, se situează la o altitudine între 900 și 1.200 de metri. Șoseaua antică mergea de-a lungul crestei pe o axă nord-sud. În secolul al XVIII-lea se numea Via Grande, Drumul Mare; șoseaua modernă urmează același traseu. Importanța strategică a drumului de creastă era sporită de drumurile desprinse din el spre est și spre vest, prin trecători montane înalte (cam la 900 de metri altitudine), spre Marea Ionică și Marea Tireniană.

Orașul Locris se situa la capătul estic al drumului lateral, pe țărmul Mării Ionice. Fostă colonie greacă, Locris intrase ferm pe orbita romană de mult. La capătul vestic al drumului lateral, câmpia Metauros (Gioia

Tauro modernă) se întindea paralel cu Marea Tireniană. Excepţional de bogată, câmpia era cunoscută pentru măslinii şi viţa ei de vie. Fortificaţiile lui Crassus le-au barat drumul spre câmpie lui Spartacus şi tâlharilor săi.

Cine controla Culmea Melìa controla drumurile laterale din extrema sudică a Italiei. Nu e de mirare că Marcus Crassus a ales să se posteze acolo. Sursele spun că natura terenului i-a sugerat lui Crassus planul de a bloca peninsula.[3] Se prea poate ca locrienii să-i fi furnizat informaţii amănunţite despre configuraţia terenului. Nucleul fortificaţiilor lui Crassus se găsea pe Culmea Melìa, aproape de autostrada modernă 111, care străbate de la est la vest în linie dreaptă cam la 80 de kilometri nord-est de Regium (pe drumurile moderne). Aici peninsula italiană măsoară numai cam 55 de kilometri de la o mare la cealaltă. Plutarh scrie că Marcus Crassus a construit zidul său pe o lungime de 300 de stadii, adică vreo 55 de kilometri moderni.[4] Este o exagerare; în realitate, secţiunea principală a lucrărilor defensive romane acoperea doar vreo 800 de metri. Dar Plutarh nu se înşală spunând că generalul Crassus a blocat efectiv întreaga lăţime de 55 de kilometri a peninsulei.

În timp ce Spartacus înainta spre nord, iscoadele lui l-au avertizat de pericolul care îi stătea în faţă. Se spune că tracul ar fi reacţionat cu dispreţ, cu siguranţă neîncrezător că romanii l-ar putea opri în habitatul său natural, munţii. Mulţi specialişti par să gândească la fel. Ei se îndoiesc de faptul că romanii şi-au ales acea poziţie. Oricât de pricepuţi constructori ar fi fost, nici măcar romanilor nu le era la îndemână să construiască un şanţ de 55 de kilometri – şi încă în peisaj montan. În plus, dacă generalul Crassus l-ar fi blocat pe Spartacus la vreo 80 de kilometri nord-est de Regium, le-ar fi permis răsculaţilor să controleze un vast teritoriu spre sud, având o suprafaţă de 2.600 de kilometri pătraţi, aproximativ echivalentul statului american Rhode Island sau al comitatului Hampshire din Anglia. Se poate pune întrebarea de ce, lăsat să guverneze un asemenea regat, ar fi trebuit să plece de acolo Spartacus?

Unii istorici transformă planul lui Crassus într-un proiect modest: nici un şir de fortificaţii lung de 55 de kilometri, nici voinţa de a-i ceda inamicului 2.600 de kilometri pătraţi. În viziunea lor, Crassus s-a ţinut scai de Spartacus şi gata de luptă cu el de la început, mărşăluind mereu spre sud, practic până la tabăra lui Spartacus de lângă strâmtoare.

Romanii au fortificat viroagele din dealurile abrupte de deasupra coastei ca să-i blocheze pe răsculați, pe distanțe nu mai mari de aproximativ 1.500 de metri. Rezultatul a fost o linie de fortificații de aproape 1,5 kilometri. În timp ce oamenii săi negociau cu pirații și construiau plute, Spartacus putea să-i vadă pe romani foarte aproape.

Dar este improbabil ca Spartacus să se fi relaxat, lăsându-l pe Crassus să îl încolțească. Ca să își pună la punct capcana, Crassus trebuia să fi lucrat departe de privirile inamicului, nu sub nasul lui. Așadar, în vreme ce Spartacus își făcea tabăra pe coastă, oamenii lui Crassus se aflau la zeci de kilometri depărtare și cu 900 de metri mai sus, pe dealuri.

Da, un sistem defensiv lung de 55 de kilometri realizat peste noapte este neplauzibil, dar numai dacă nu luăm în calcul aspectul terenului. În realitate, cea mai mare parte din lățimea de 55 de kilometri a peninsulei este de netrecut, astfel încât avea nevoie de puține fortificații. La est de Culmea Melìa terenul coboară spre Marea Ionică printr-o serie de viroage stâncoase, în vreme ce în vestul lanțului muntos se află niște defilee largi și impenetrabile. Singurele locuri care puteau fi parcurse ușor erau cele două lanțuri de pe coaste și Culmea Melìa – ultimul traseu, larg de numai 800 de metri. Odată ce romanii au ocupat coastele și deoarece Spartacus s-a îndreptat în grabă spre munți, Crassus avea motive întemeiate să se aștepte că îl va bloca pe creastă.

Cei 2.600 de kilometri pătrați din spatele lui Spartacus nu erau un cadou de preț. Teritoriul în discuție este sărăcăcios, muntos și în mare măsură sterp, spre deosebire de abundența din Sicilia. Nu era nici anotimpul recoltei. Răsculaților le-ar fi fost greu să își procure multă vreme cele necesare traiului în acel ținut. Nu ne surprinde să citim în sursele antice că oamenilor lui Spartacus începea să le lipsească hrana, nici că unul dintre motivele pentru care Crassus a decis construirea fortificațiilor era tocmai să-i priveze pe dușmani de posibilitatea de a se aproviziona.

Dovezile arheologice tind să susțină acest scenariu, chiar dacă nu îl demonstrează. Pe Culmea Melìa există o serie de vechi șanțuri și ziduri[5], iar în dealurile din apropiere există ruinele a trei furnale de topit plumbul, ai căror pereți interiori sunt stropiți cu oxid de plumb. Romanii foloseau astfel de cuptoare ca să facă proiectile pentru praștii. Fără săpături arheologice realizate științific, aceste situri nu pot fi datate

cu siguranță. Dar ele corespund descrierii din surse a unui sistem de șanțuri – punând totodată cu temei la îndoială afirmația lui Plutarh că romanii au săpat un șanț între cele două mări.[6] În plus, ruinele au fost cercetate de un istoric local din sudul Italiei – un amator care, după cum se întâmplă frecvent, cunoaște terenul mai bine decât profesioniștii. Paragrafele din deschiderea acestui capitol au în vedere reconstituirea lui plauzibilă, deși încă nedemonstrată.

Este notorie dificultatea încercărilor de a stabili originea denumirilor diverselor localități, însă chiar și așa, mai multe localități de pe Culmea Melìa și din jurul ei au nume evocatoare. O porțiune a lanțului muntos este cunoscută drept Creasta lui Marco, ducând spre Câmpiile lui Marco (Marcus Licinius Crassus?); la vest se află un oraș numit Scrofario (locotenentul lui Crassus, Scrofa?); la est se găsesc două cătune, Case Romano și Contrada Romano („Casele romane“, „Cartierul roman“) și un loc numit Torre lo Schiavo („Turnul sclavului“).

Poate că numele cel mai straniu îl poartă un loc aflat în inima Culmii Melìa, în prezent acoperit de o imensă pădure de ferigi și grupuri risipite de fagi: în traducere, „Tonnara“ înseamnă „capcana pentru ton“. Versanții de la vest de Tonnara se numesc „Chiusa“ sau „Chiusa Grande“ („Îngrăditură“ sau „Marea îngrăditură“). *Tonnara* se referă la tradiționala practică mediteraneeană de a prinde tonul blocându-i ruta de migrație cu sisteme complexe de plase fixe. Pescarii antici practicau cu regularitate pescuitul tonului cu capcane în largul coastelor Italiei sudice și ale Siciliei. „Tonnara“ ar fi o denumire potrivită a locului în care insurgenții au fost prinși în capcană în drumul lor spre nord.

Spartacus nu reușise să străpungă apărarea romanilor și suferise pierderi, dar nu avea nici un motiv să dispere. Departe de a fi fost prins în capcană, este posibil să fi gândit că acum el îl avea pe Crassus prins într-o confruntare care îi putea distruge pe oricare dintre ei. Știa că îi veneau ajutoare. Cavaleria lui încă nu îl ajunsese din urmă; fără îndoială, încă scotoceau provincia în căutare de hrană și susținători. Odată ce vor fi sosit, caii puteau să îi furnizeze forța necesară pentru a trece mai departe. Între timp, dacă Spartacus nu putea să supraviețuiască pe termen nedefinit pe Culmea Melìa, nu o putea face nici Crassus.

Problema principală a lui Spartacus era legată de logistică; trebuia

să-și hrănească armata. Găsea puține de-ale gurii pe creastă. Vara era un teren bun pentru pășunat și umiditatea îl făcea bogat în ciuperci. Dar era iarnă, așa că armata depindea de raidurile efectuate asupra satelor din vale.

Principala problemă a lui Crassus era una politică. Roma dorea ca el să zdrobească inamicul, dar Crassus prefera să îl stranguleze, soluție care cerea timp. Spartacus sporea frustrarea romanilor prelungind lupta. Abătea din drum inamicul, îl exaspera și îl amâna. După cum spun sursele, Spartacus „îi sâcâia pe oamenii care efectuau lucrări defensive în multe feluri din loc în loc; constant îi ataca pe nepregătite și oamenii lui aruncau în șanțuri grămezi de lemne cărora le dădeau foc, ceea ce îi obliga pe romani să presteze o muncă neplăcută și grea“[7], în timp ce se repezeau să stingă focul.

Era un eficient război psihologic în timp ce Spartacus aștepta sosirea cavaleriei sale, dar bătălia din munți îl costase moartea unora dintre oamenii lui. Era nefericirea maximă după luni de necazuri începând din noiembrie, când intrase în scenă Crassus. În vara anterioară, când învinseseră doi consuli și pe guvernatorul Galiei Cisalpine, insurgenții nu ar fi ghicit nicicând că se va ajunge aici. Cu doar câteva săptămâni mai devreme, deși situația era grea, aveau cel puțin posibilitatea de a fugi în Sicilia. Acum luptau să rămână în viață în norii reci din niște munți uitați din Italia. Condițiile erau mizerabile, hrana era pe sfârșite și ar fi fost surprinzător dacă unii oameni nu dezertau. Tracul a decis să îi scuture puțin din starea de teamă.

„A crucificat un prizonier roman în spațiul dintre cele două armate“, relatează sursele, „prin aceasta vrând să arate oamenilor săi imaginea la care se puteau aștepta dacă nu obțineau victoria.“[8] Nu era nimic subtil în gestul său, dar nu era nici o exagerare. Romanii nu plănuiau să ierte pe nimeni. Îi crucificau cu regularitate pe sclavii fugari. În plus, era o perioadă a masacrelor, de la proscrierea de către Sulla a celor bogați și executarea unor mii de prizonieri de război și până la masacrarea de către Mitridates a zeci de mii de neguțători italici și a colectorilor de taxe din Anatolia.

Se pare că Spartacus s-a făcut înțeles. Oamenii lui nu au mai arătat nici un semn de slăbiciune, cel puțin nu unul pe care să-l fi putut vedea romanii. Dacă dăm crezare unei surse, romanii au fost cei care s-au uitat chiorâș, dar nu pe Culmea Melìa. Vederea unui prizonier roman

crucificat doar le-a oțelit voința. Mai degrabă la Roma, în Forum, frustrarea poporului roman a dat în clocot.[9] Dezamăgiți de impasul în care se ajunsese, romanii au votat să fie rechemat Pompei din Spania, unde acesta restabilea ordinea după înfrângerea lui Sertorius.

Pompei câștigase războiul împotriva lui Sertorius spre sfârșitul lui 73 și la începutul lui 72 î.Hr. Nu a reușit niciodată să-l învingă pe Sertorius în câmp deschis, dar i-a produs destule pagube ca să se iște o revoltă. Printre răsculați au apărut rivali care au intrat în legătură cu romanii, iar aceștia le-au încurajat planurile de a-și asasina propriul lider. Trădat de aliații lui, Sertorius a fost ucis la un banchet ținut chiar în cortul său. Era în vara sau toamna lui 73 î.Hr. Șeful renegaților, Marcus Peperna, a încercat să continue războiul împotriva Romei, dar, cândva în iarnă sau în primăvara lui 72 î.Hr., Pompei l-a învins și a ordonat să fie executat. Revolta din Spania se terminase.

Rechemarea lui Pompei era un act popular, votat în adunarea romană. Fără îndoială, Senatul era mai puțin entuziast, deoarece însemna că Pompei putea să intre în Italia cu armata sa intactă în loc să o dizolve la graniță, așa cum de regulă li se cerea comandanților să procedeze. Amintirea lui Sulla dădea o tentă sinistră ascensiunii lui Pompei. Trebuie să credem că Spartacus îi îngrijora mai mult pe senatori.

Dar nimeni nu putea să deteste rechemarea lui Pompei mai mult decât Crassus. Dorise războiul împotriva lui Spartacus ca să își construiască propria carieră, nu pe a lui Pompei. Acum trebuia să împartă cu el meritul victoriei. Așa se face că afirmația lui Plutarh că însuși Crassus a scris Senatului și că le-a cerut senatorilor să fie rechemat Pompei sună ilogic, însă ar putea să fie adevărată.[10] Poate că agenții lui Crassus de la Roma adulmecaseră schimbarea de direcție a vântului politic. Poate că ei au recunoscut caracterul inevitabil al votului popular și poate că l-au sfătuit pe Crassus să scrie Senatului și, procedând astfel, să pară că el conducea cursul evenimentelor.

Se presupune că scrisoarea lui Crassus ar fi solicitat rechemarea și a unui alt general în afară de Pompei, Marcus Terentius Varro Lucullus. Marcus, guvernatorul Macedoniei în 72 î.Hr., tocmai încheiase o campanie reușită împotriva bessilor, un vajnic popor trac, descris cândva ca fiind „mai rău decât zăpada".[11] Marcus Lucullus[12] nu trebuie confundat cu fratele său, Lucius Licinius Lucullus, care în acel timp

comanda trupele romane împotriva lui Mitridates în Anatolia, dar este mai bine cunoscut astăzi pentru pasiunea lui gastronomică – de unde adjectivul *lucullan*. Cerând *doi* generali care să îl ajute, Crassus diminua importanța lui Pompei.

Era un plan machiavelic, însă mutarea următoare a lui Spartacus a fost și mai și. Se pare că auzise despre venirea lui Pompei. Nu erau greu de imaginat soldații romani aliniați în fața zidurilor și strigând vorbe de ocară inamicului: venea Pompei și era bine să se păzească. Pompei avea o reputație: porecla lui, dobândită pe vremea lui Sulla, era „măcelarul imberb“[13]. Se prea poate ca numele lui să-i fi speriat pe unii răsculați, dar Spartacus a văzut mai limpede.

Dacă a înțeles că Pompei era o amenințare, Spartacus a sesizat și o oportunitate. Pompei le dădea lui Crassus și lui Spartacus un inamic comun. Amândoi doreau să îl excludă din război, ceea ce ar putea să explice următoarea mutare a lui Spartacus: i-a oferit lui Crassus un tratat de pace. În particular, i-a oferit ceva foarte roman, și anume cerința ca Roma să îl accepte drept unul dintre ai săi *fides*.[14] *Fides* este un important cuvânt latin, cu un evantai de înțelesuri. Înseamnă „credință“ sau „încredere“ și, în acest caz, „protecție“. Acceptând pe cineva ca unul dintre ai săi *fides*, Roma își asuma o serie de obligații reciproce. O putem numi o alianță, deși romanii nu ar fi folosit acest termen, întrucât nu exista nici un contract legal între cele două părți. În schimb, acestea stabileau între ele o relație morală. Romanii considerau că un *fides* era un protejat, nu un aliat, iar pe ei se considerau protectorii lui.

Legăturile dintre *fides* se puteau dovedi realmente constrângătoare. De exemplu, al Doilea Război Punic (218–201 î.Hr.), cel mai nenorocit război din istoria Romei, a început fiindcă Hannibal a atacat orașul spaniol Saguntum, care nu avea nici o alianță cu Roma, ci doar o relație de *fides*. Oricât de serios trata Roma o relație de *fides,* cel care o negocia, de obicei un general, îi acorda o și mai mare importanță. El devenea protectorul personal al clientului Romei, cu care întreținea legături deosebit de strânse. În cazul în care accepta oferta lui Spartacus, Crassus devenea protectorul tracului.

Propunerea era inacceptabilă. Roma privea o cerere de *fides* ca pe un act oficial de predare, însă chiar și așa, îi oferea protejatului „cea mai frumoasă demnitate“[15]. Acceptându-l pe trac printre protejații săi, Crassus ar fi recunoscut nu doar demnitatea lui Spartacus, ci și dreptul

lui de a se așeza cu oamenii săi undeva în siguranță. Nu se putea face niciodată una ca asta. Acordarea unor astfel de onoruri unor sclavi și gladiatori fugari ieșea din discuție. Roma dorea capul lui Spartacus, nu strângerea lui de mână. Crassus a ignorat oferta cu dispreț.

Dar, ce trufie magnifică din partea lui Spartacus era acea propunere! Departe de a se recunoaște învins, își afirma dreptul de a fi respectat. Dacă nu i-a adus nimic altceva, această tactică putea să fi fost un mijloc de a ridica moralul oamenilor săi. Dacă era prins în capcana lui Crassus, Spartacus nu a lăsat să se vadă acest lucru. De fapt, era pe cale să își demonstreze abilitatea de a evada, deoarece cavaleria lui sosise în sfârșit. Era de-acum probabil februarie.

Spartacus a așteptat o furtună. A ales o noapte cu ninsoare și vânt. Un expert ca el putea să presupună că în aceste condiții, garnizoana romană ar avea „o forță scăzută și că ar fi pe moment cu garda jos", după cum spune o sursă antică.[16] Sursele nu concordă în ceea ce privește modul în care a decurs atacul. Un scriitor spune că a folosit cavaleria ca să străpungă într-o șarjă năvalnică sistemul defensiv prost întreținut. Un altul spune că a astupat o bucată de șanț cu pământ, lemne și crengi, făcând o punte peste care să treacă armata lui. Un al treilea scriitor încuviințează că Spartacus a astupat bucăți de șanț, dar a făcut-o cu leșurile prizonierilor pe care i-a executat și cu hoituri de vite. Cu altă ocazie, în 26 d.Hr., o armată tracă a atacat o tabără romană astupând șanțurile de apărare cu tufișuri, lemne și cadavre[17], așa că ni-l putem imagina pe Spartacus folosind o varietate de obiecte.

Sursele sunt în dezacord și în ceea ce privește proporțiile succesului înregistrat de Spartacus. Un scriitor spune că a reușit să scape doar o treime din armata sa înainte ca romanii să închidă spărtura din sistemul lor de apărare. Un altul insistă că Spartacus a trecut de romani cu întreaga armată. Un cărturar ingenios a încercat să rezolve situația complicată spunând că odată ce Spartacus a trecut de romani cu o parte din armata lui, Crassus a fost nevoit să-și abandoneze fortificațiile, căci altminteri ar fi fost prins între două pericole. Prin urmare, celelalte două treimi ale armatei rebele au putut să scape și ele. În orice caz, sursele citează numere enorme de sclavi rebeli care se mișcau în libertate în următoarea fază a războiului; mai menționează teama lui Crassus că Spartacus ar fi putut acum mărșălui asupra Romei. Aceasta sugerează că, într-un fel sau altul, Spartacus și-a scos cei mai mulți oameni din

plasa întinsă de Crassus.

Crassus își încercase norocul și pierduse. Spartacus plătise un preț de sânge, dar scăpase în libertate. A fost o victorie formidabilă pentru sclavi și o înfrângere amară pentru romani. Acum nu le mai rămăsese romanilor altceva de făcut decât să își abandoneze sistemul defensiv la care munciseră cu atâtea eforturi și să reia urmărirea. Încă o dată, Spartacus forțase o campanie de manevre abile și de mare mobilitate, în care era neîntrecut.

Spartacus și-a etalat măiestria în arta tacticii. Străpungerea unor apărări fixe este de multe ori dificilă, mai ales împotriva unor apărători atât de pricepuți la fortificații pe cât erau romanii. Prin urmare, avea motive de mândrie după evadare, dar nu și de false speranțe. Cu Crassus după el și așteptând apariția lui Pompei, răsculații aveau în continuare slabe perspective strategice. Acum, ca de atâtea ori, Spartacus avea un singur obiectiv rațional: să părăsească Italia. Dar cum? Alpii îi copleșiseră pe răsculați, iar marea îi trădase. Spartacus se putea gândi să găsească pe undeva niște pirați mai demni de încredere. Putea chiar să ia în calcul să-și convingă armata să mărșăluiască din nou spre nord și să încerce încă o dată trecerea peste Alpi. Dar nu acum; cu siguranță, oamenii lui zdrobiți de oboseală aveau nevoie de odihnă. În orice caz, acest raționament ar putea să explice afirmația din surse că ținta lui era acum Samnium.[18]

Samnium este o regiune din partea central-sudică a Apeninilor, care se întinde la nord și la nord-est de Capua. Era cunoscută ca fiind o zonă aspră și antiromană. Armata lui Sulla distrusese elita militară din Samnium în Bătălia de la Porta Collina din 82 î.Hr., așa că Samnium îi putea oferi lui Spartacus un sprijin firav din partea populației libere. Dar, cu ajutorul sclavilor din partea locului, răsculații puteau să-și taie drum spre un refugiu în dealurile îndepărtate din Samnium. Poate că deja găsiseră sprijin acolo în timpul marșului spre nord din primăvara lui 72 î.Hr. Spartacus putea cunoaște regiunea chiar de pe vremea petrecută în Casa lui Vatia din Capua. Așadar, și-a condus armata spre nord prin Bruttium și înapoi în Lucania, având ca țintă Samnium.

Dar nu a fost să fie. Armata rebelă s-a scindat încă o dată. După cum spune o sursă, „au început să se certe între ei“[19]. Din nou, despărțirea avea o componentă etnică. Un mare număr de celți și germani au decis să continue pe cont propriu. Liderii lor se numeau

Castus și Cannicus (sau Gannicus). Sursele estimează că grupul lor număra peste 30.000 de oameni, dar cifrele sunt, în cel mai bun caz, niște presupuneri avizate. Nu este clar dacă toți celții și germanii dintre răsculați s-au alăturat celor doi, după cum nu știm dacă și alte naționalități au ales să fie de partea grupului separatist.

În orice caz, nu trebuie să ajungem la concluzia că sciziunea a fost doar o chestiune de politică tribală. S-ar fi putut susține, cu temei, că Spartacus dăduse greș și că trebuia să fie înlocuit; strategia lui siciliană, poate că s-ar fi spus, irosise timp și vieți prețioase. Dacă salvase armata pe Culmea Melìa, tot el o adusese acolo din capul locului. Conform surselor, înainte de-a fi aflat despre despărțirea insurgenților, Crassus s-a temut că Spartacus își conducea oamenii încă o dată spre Roma. Poate că aceasta era ținta urmărită de Castus și Cannicus. Visând să ia cu asalt citadela inamicului, poate că au privit cu dispreț ideea retragerii în Samnium.

Așadar, pentru a doua oară, armata rebelă s-a rupt în două. Cu siguranță, lui Crassus i-a venit inima la loc.

PÂNĂ LA MOARTE

9
FEMEILE CELTE

Încă nu se crăpase de ziuă și lumina era încă difuză. Cândva prin martie 71 î.Hr., pe dealurile din nordul Lucaniei, cele două femei simțeau probabil fiori sub atingerea aerului rece în timp ce urcau pe coasta muntelui. Ramuri înmugurite alternau cu pinii veșnic verzi și poate că pe pisc era încă zăpadă. Femeile erau celte, membre ale armatei disidente de sclavi răzvrătiți, condusă de Castus și Cannicus. Intimitatea este un lux rar într-o armată în mișcare. Dar în această dimineață trebuiau să se depărteze de mulțime ca să oficieze ritualurile lunare. Poate să fi fost druide; intimitatea, un crâng sacru și calculul precis al timpului erau elemente esențiale în religia celților.

Nu este clară natura ritului lor. Erau nenumărate ritualuri celtice; după cum scria Caesar, „întregul popor al galilor este devotat cu pasiune chestiunilor religioase“[1]. De regulă, femeile celte se adunau în grupuri restrânse ca să invoce zeii. „Magia femeilor“[2] îi electriza pe mulți în societatea celtică. Cât despre cele două femei de pe munte, Sallustius spune că „își îndeplineau treburile lor lunare“.[3] Unii oameni de știință văd aici o referire la menstruație, pe când alții consideră că textul se referă la fazele lunii, subliniind că religia celtică acorda o mare atenție calendarului. (Luna este încă vizibilă la crăpat de ziuă.) Plutarh spune că femeile „făceau sacrificii în numele inamicilor“[4] (se referea la inamicii Romei). Aceste posibilități nu se exclud reciproc. Multe religii văd o legătură între ciclul menstrual și cel lunar și multe comunități fac o legătură între succesul lor și fertilitatea feminină.

Cele două femei s-au oprit la vederea soldaților romani, 6.000 de oameni cu misiunea de a încercui inamicul și de-a ocupa pe furiș o creastă a aceluiași munte pe care urcau ele, Muntele Camalatrum. Crassus îi trimisese pe acei oameni sub comanda lui Caius Pomptinus și a lui Quintus Marcius Rufus, în vreme ce el se pregătea să conducă atacul principal din altă direcție. Soldații conduși de Pomptinus și de Rufus se osteniseră să își camufleze coifurile, ca să nu fie zăriți de

iscoadele răsculaților. Romanii erau pe punctul de a obține o totală surpriză strategică atunci când au fost descoperiți de cele două femei. Dacă acestea reușeau să dea alarma, atunci planul de bătălie al romanilor ar fi fost dat în vileag și încă una dintre capcanele lui Crassus ar fi fost dejucată.

Din nefericire pentru Crassus, cele două femei au fost la înălțime. Nu au intrat în panică, ceea ce nu este surprinzător, date fiind mărturiile antice. Un scriitor roman spune că femeile celte erau întotdeauna gata să își ajute soții împresurați de dușmani năpustindu-se în luptă, unde mușcau și loveau cu picioarele.[5] Dovezile arheologice prezintă femei din elita celtă îngropate cu care de luptă și cu arme. Așadar, în acea zi din 71 î.Hr., le-a fost ușor să dea fuga în tabără și să dea alarma.

Incidentul ne dovedește câte au mers prost pentru rebeli și totuși cât de formidabili au rămas. Forțele lor divizate dădeau măsurilor de securitate mai puțină atenție decât religiei. Și totuși religia încuraja spiritul de rezistență, după cum o arată femeile celte.

Știrea că răsculații și-au împărțit forțele îl va fi bucurat pe Crassus. De unde înainte se temea că toate forțele lui Spartacus aveau să se abată asupra Romei, acum i se oferise posibilitatea de a se confrunta cu noile armate, mai mici, pe care le putea nimici una câte una. După ce le-a urmărit începând din Bruttium, urmând încă o dată Via Annia, Crassus s-a îndreptat mai întâi spre ținta mai ușoară. Grupul disident își făcuse tabăra pe malul unui lac din Lucania.

Lacul a trezit interesul surselor antice datorită neobișnuitei sale proprietăți de a se transforma din apă potabilă în apă amară și invers. Pare a fi un lac din apropierea mării, cel mai probabil în preajma orașului Paestum, de pe litoralul Lucaniei. „Lacul“ putea să fi fost în realitate mlaștina care se întindea între Paestum și vărsarea râului Silarus (Sele modern) înainte ca niște proiecte de amenajări funciare s-o fi asanat în anii 1930.

Multe armate au trecut prin Paestum. Lucanienii l-au cucerit prin 400 î.Hr., când era încă o colonie grecească numită Poseidonia. Legiunile au anexat Paestum în 273 î.Hr., după ce orașul a făcut greșeala de a-l susține pe Pyrrhus, inamicul Romei. Ruinele orașului antic sunt practic vizibile pe plajele unde au debarcat Aliații în 1943, în drum spre Salerno, aflat cam la 55 de kilometri spre nord. Germanii au luptat la Paestum nouă zile înainte de a se retrage. Arheologii au

descoperit la Paestum zeci de mii de proiectile numite ghinde și unii sugerează că datează din timpul campaniei lui Crassus din 71 î.Hr. Aceste proiectile seamănă cu niște nuci mici. Erau făcute din piatră, lut ars ori plumb. Praștiile erau arma preferată împotriva cavaleriei, iar Spartacus se folosea eficient de călăreții lui, așa că ar fi avut sens ca Marcus Crassus să își facă o mare rezervă de asemenea proiectile.

La opt kilometri spre est de Paestum, la marginea dealurilor numite astăzi Cilento, mai sus de orașul modern Capaccio, se înalță abrupt stâncosul munte Soprano; unii îl identifică cu anticul munte Camalatrum. Câmpia de la poalele muntelui este o suprafață fertilă, nu departe de Via Annia; ar fi fost un loc bun de aprovizionare. Cursul inferior al râului Silarus străbate câmpia, cam la 15 kilometri spre nord-vest. În acel anotimp apele râului sunt argintii, umflate de viiturile de pe munte. O puternică briză marină suflă aici cu putere peste câmpie. Este posibil ca insurgenții să fi adulmecat în ea mireasma libertății. *Riyos*, despre care mulți oameni de știință cred că era cuvântul celtic pentru „liber“, răsuna ca un ecou în jurul lacului.[6]

Ce-i drept, mai există un candidat pentru lacul lucanian: un lac de munte (acum secat) aproape de orașul lucanian Volceii (Buccino modern), la vreo 65 de kilometri nord-est de Paestum. Apa acestui lac era potabilă primăvara, datorită pâraielor create de topirea zăpezii, însă vara devenea sălcie. Dar curând după aceea răsculații par să fi fost în vecinătatea orașului Capaccio, ceea ce înclină balanța în favoarea localizării lacului lucanian în apropierea lui.

Aici, lângă lac, s-a petrecut episodul cu cele două femei celte care urcaseră pe munte. Sursele sugerează că au făcut imediat cale-ntoarsă și i-au avertizat pe bărbații lor despre amenințarea care îi pândea. Romanii „erau în pericol“, spun sursele.[7] Dar Crassus a salvat situația. A venit din altă direcție și i-a luat pe inamici prin surprindere. Confruntați cu Crassus și trupele sale, celții nu s-au putut ocupa de ceilalți romani, conduși de Pomptinus și de Rufus, care se ascundeau pe coasta muntelui. Acei romani au slobozit un urlet zgomotos, au coborât la vale și i-au atacat pe celți din spate. Atacați din două direcții, răsculații îngroziți au fugit să scape cu viață. Romanii i-ar fi urmărit și i-ar fi măcelărit dacă fugarii nu ar fi primit din senin un ajutor neașteptat.

Sosise Spartacus. Prezența lui nu este surprinzătoare, în pofida despărțirii de Castus și de Cannicus. Nici Paestum, nici Volceii nu se

găsesc departe de punctul în care drumul spre Samnium părăsește Via Annia; grupul disident va fi continuat să înainteze pe Via Annia spre Capua, și apoi mai departe, spre Roma. Evident, tracul nu renunțase la năbădăioșii lui camarazi. Poate că rămăsese aproape deoarece spera să îi atragă din nou de partea sa. Apariția lui oportună l-a făcut pe Crassus să renunțe la hăituirea învinșilor, ceea ce a salvat armata separatiștilor.

Dar Crassus a atacat a doua oară. A doua bătălie a avut loc într-un loc numit Cantenna. La cinci kilometri sud de Capaccio se află orașul Giungano[8] (numele modern), dincolo de care se înalță muntele Cantenna. Poate că acesta este Cantenna sursei antice; ca și în cazul muntelui Camalatrum, localizarea lui este necunoscută, dar toate indiciile situează Cantenna în nordul Lucaniei.

Când Crassus a atacat a doua oară, Spartacus și oamenii lui încă nu plecaseră. Dar Crassus a reușit să le distragă atenția, forțându-i astfel pe oamenii conduși de Castus și de Cannicus să lupte pe cont propriu. După ce abia supraviețuiseră primului atac, erau slăbiți fizic și poate demoralizați. Neputința de a rămâne pe loc să lupte până la capăt încălcase toate regulile culturii celtice și germanice; acum plăteau cu rușinea prețul siguranței lor.

Înainte de atac, Crassus pregătise bine terenul. Își împărțise forțele în două tabere de marș, fiecare cu propriul șanț de apărare și propriile lucrări de fortificații. A plasat ambele tabere în apropierea inamicului, într-un gest de încredere în forțele proprii și de intimidare a adversarului. Crassus și-a plasat cortul cartierului său general în tabăra mai mare. Apoi, într-o noapte dinainte fixată, și-a scos toate trupele și le-a postat la poalele muntelui. Și-a lăsat totuși cortul cartierului său general în tabără, ca să-l păcălească pe inamic.

Apoi, Crassus și-a organizat cavaleria în două grupuri. A trimis o unitate, comandată de Lucius Quinctius, legatul său, cu ordinul de a-l atrage pe Spartacus într-o falsă bătălie. Datorită profesionalismului său, Quinctius a executat bine această delicată manevră. În plus, exemplul decimării trupelor lui Mummius după ce nu reușiseră să execute o manevră asemănătoare împotriva lui Spartacus era proaspăt în mintea oamenilor lui. În orice caz, au executat ordinele și au neutralizat forțele lui Spartacus, evitând în același timp să sufere pierderi.

Celălalt grup de cavalerie avea de îndeplinit o misiune care cerea și ea multă finețe. Se poate spune că acest grup avea misiunea cea mai

dificilă. Li s-a cerut să atace forțele conduse de Castus și de Cannicus și să le atragă la luptă deschisă; apoi urmau să simuleze retragerea. Scopul era să conducă inamicul într-o capcană. Crassus și infanteriștii lui așteptau probabil după dealuri. Răsculații s-au luat după călăreții lui Crassus și au picat drept în ambuscadă. În acel moment, cavaleria romană s-a retras pe flancuri. În formație de luptă, în fața răsculaților, se găseau legionarii cu armament greu.

Era visul lui Crassus și coșmarul lui Spartacus: o bătălie pozițională împotriva armatei romane. Tot ce puteau spera răsculații era să scape cu fuga. Dar oare mai era cu putință, odată ce capcana fusese întinsă? În plus, chiar dacă ar fi putut să fugă, e greu de crezut ca oamenii conduși de Castus și de Cannicus să fi făcut-o. Aveau de șters pata fugii anterioare de pe muntele Camalatrum. Au acceptat lupta.

Pentru celți, bătălia era un act religios. Înainte de luptă, jurau zeilor războiului prada pe care sperau să o câștige. Gândurile lor se îndreptau spre urmările unei bătălii câștigate, când puteau să sacrifice animalele prinse, să îngroape armele inamicului și să taie capetele comandanților adverși omorâți. Dacă pierdeau bătălia – ei bine, ultima jertfă a unui bărbat către zei era propriul trup, pe care un celt pios l-ar fi dăruit bucuros.

Sorții nu le erau favorabili. Trupele lui Crassus erau probabil superioare numeric, iar oamenii lui depășeau inamicul sub aspectul armamentului și al disciplinei. Fără îndoială, Castus și Cannicus aveau alese calități de conducători, dar este improbabil să fi egalat talentul tactic al lui Spartacus. Mai presus de toate, modul de luptă al celților stătea în calea succesului lor.

Spre deosebire de romani, care puneau accent pe coordonare și disciplină, celții concepeau bătălia ca pe o serie de dueluri eroice. Celții și germanii se grupau în jurul conducătorilor lor eroi, luptând alături de ei până la victorie sau până la moarte. Nu așa putea fi contracarată știința militară a legiunilor. Ca veteran roman, Spartacus știa acest lucru și fără îndoială s-a străduit din răsputeri să-și dezvețe oamenii de aceste obiceiuri. Dar Spartacus nu mai era cu ei.

Cantenna a fost o victorie zdrobitoare a romanilor. Nu ne-au rămas cifrele pierderilor suferite de ei. Sursele nu concordă în ceea ce privește numărul de victime din rândurile răsculaților. Tradiția menționează 30.000[9] sau 35.000 de morți[10], în vreme ce Plutarh vorbește despre

12.300[11]. Cifrele mai mari pot fi respinse ca neplauzibile; nici cele mai mici nu pot fi luate de bune. Putem spune cu certitudine că răsculații au suferit pierderi foarte grele. Ambele surse sunt de acord că atât Castus, cât și Cannicus au murit pe câmpul de luptă. Plutarh afirmă că aceasta a fost „cea mai curajoasă bătălie dintre toate“ câte a purtat Crassus.[12] Autorul se referea la rezistența îndârjită pe care au opus-o celții și germanii. După el, numai doi morți din 12.300 au fost găsiți cu răni în partea din spate a corpului. Restul și-au păstrat locul în bătălie și au luptat cu romanii până la moarte.

Dacă este adevărat, a fost un sfârșit cât se poate de celtic. Celții idealizau moartea unui erou pe câmpul de luptă și disprețuiau gândul fugii. De exemplu, nici măcar un singur gal nu a rupt-o la fugă în timpul bătăliei de la Bibracte (lângă orașul modern Autun din Franța) împotriva romanilor în 58 î.Hr., după cum a remarcat Caesar.[13] Celții considerau că este preferabil să se sinucidă decât să se predea. Celții respectau de mult principiul sinuciderii în caz de înfrângere, de la celebra statuie elenistică a galului pe moarte alături de soția sa, până la sinuciderea reginei britanilor Boudicca. Castus, Cannicus și multe mii de războinici și-au păstrat onoarea. Dar gloria Galiei și a Germaniei zăcea moartă pe un câmp din Lucania.

Nu știm nimic despre prizonieri, dar probabil au existat. Alții poate au scăpat, întorcându-se în armata lui Spartacus. Unii se întreabă dacă cele două femei celte care urcaseră pe Camalantrum erau de față și la Cantenna, poate la marginea bătăliei, rugându-se pentru bărbații lor. Dacă așa a fost, au murit odată cu ei, poate prin sinucidere?

Crassus avea dreptul să își savureze victoria. Nici o armată nu funcționează ca o mașină, ca la carte, dar Crassus își antrenase oamenii să dea ce aveau mai bun. Disciplina brutală își arătase până la urmă foloasele. Machiavelli, care spunea că pentru un prinț este mai bine să fie temut decât iubit, ar fi aprobat metodele lui Crassus. Se răzbunase în sfârșit pentru înfrângerea de pe Culmea Melìa. Câștigase mai mult într-o noapte de șiretlicuri decât obținuse în săptămâni petrecute mutând mase de pământ.

După bătălie, romanii au pus mâna pe o bogată captură de prăzi de la armata învinsă, dar cele mai mari comori aveau o valoare propagandistică. Conform lui Titus Livius, au găsit cinci fascii cu vergi și securi, însemne ale puterii unui magistrat roman de a pedepsi cu

bătaia sau decapitarea. Pierderea fasciilor îi făcuse de rușine pe lictori, asistenții magistratului care le purtau în mod obișnuit; recuperarea lor era spre lauda oamenilor lui Crassus. Mai mult, au recuperat cinci acvile romane și 26 de stindarde de luptă. Stindardele simbolizau armata romană. Fiecare stindard era o prăjină lungă, împodobită cu diverse simboluri și însemne. Fiecare centurie, cohortă și legiune avea propriul stindard. Stindardul legiunii era o acvilă de argint. Ofițeri numiți vexiliferi purtau în bătălie stindardul, de multe ori fiind foarte expuși inamicului. În bătălia de la Pydna din 168 î.Hr., un vexilifer și-a aruncat stindardul înspre inamic și mulți oameni au murit ca să-l recupereze. Așa se face că fiecare stindard roman era pătat cu sânge.

Stindardele romane întruchipau unitatea. Oamenii își respectau, ba chiar venerau stindardele. Pierderea stindardului în bătălie era o mare rușine, pe când recuperarea unui stindard era un semn de distincție, îndeosebi dacă se făcea cu forța armelor. Împăratul Augustus (29 î.Hr.–14 d.Hr.) a fost atât de mândru de recuperarea de la parți (adică iranieni) a stindardelor romane pierdute, încât a bătut monede care comemorau reușita lui – și le-a recăpătat prin negocieri, nu prin luptă. Recuperând o asemenea colecție de însemne ale onoarei romane, Crassus câștigase practic încă o bătălie.

Fără îndoială, Spartacus avea și el stindarde romane de luptă cu care să se fălească, obținute în urma trecutelor sale victorii, dar în acea zi nu a dobândit, probabil, nici un nou simbol cu care să își reînsuflețească trupele. Trebuia să găsească alte modalități de a-și utiliza marile calități de comunicare. Cu siguranță i-a jelit pe Castus și pe Cannicus, așa cum l-a jelit pe Crixus. Numai că de această dată nu avea răgaz să organizeze jocuri funerare, nici prizonieri romani pe care să-i forțeze să lupte ca niște gladiatori în cinstea lor. Aidoma celților și germanilor, tracii erau oameni de onoare, dar Spartacus era suficient de roman cât să se gândească la supraviețuire. Știa că nu era nici o rușine să rămâi în viață și să duci o nouă luptă într-o altă zi.

Spartacus i-a convins pe oamenii lui „să se retragă în Munții Petelini".[14] Se poartă dezbateri aprinse legate de locul exact. Printre localizările propuse se numără dealurile Cilento, aflate la sud-est de Paestum, dealurile din jurul orașului Atena Petilia (Atena Lucana modern) din Campus Atinas și Munții Picentini (temeiul fiind că „Petelini" reprezintă o eroare în manuscris). Cea mai simplă explicație

este să considerăm că „Munții Petelini“ înseamnă munții din jurul orașului Petelia, posibil munții Sila, de multă vreme o vizuină de tâlhari și bandiți. Petelia era un oraș din Bruttium, probabil modernul Strongoli, lângă Croton și la circa 320 de kilometri sud-est de Paestum: cu alte cuvinte, ca să ajungă la Petelia, Spartacus ar fi fost nevoit să își târâie trupele ostenite tot drumul înapoi spre Culmea Melìa. Dar toate indiciile sugerează că evenimentele finale ale războiului au avut loc într-un scurt răstimp, mult prea scurt pentru ca armata lui Spartacus să fi mărșăluit peste 320 de kilometri înainte și pe urmă înapoi.

O altă sursă ne oferă piesa lipsă din puzzle. Spune că Spartacus și-a făcut tabăra lângă izvoarele râului Silarus[15], nu departe de orașul modern Caposele. Valea cursului superior al râului Silarus trece pe lângă munții Picentini, care se întind la vest. Caposele se află în ceea ce în Antichitate fusese o regiune de graniță situată între nord-vestul Lucaniei, sud-vestul Apuliei și nord-estul ținutului Samnium. Caposele se află la aproximativ 70 de kilometri nord de Paestum, la câteva zile de marș. Vecinătatea celor două localizări, prezența Picentinilor și vecinătatea cu Samnium (ținta lui Spartacus după Culmea Melìa), toate fac din zona orașului Caposele un candidat puternic pentru locul „dinspre Munții Petelini“, unde s-au desfășurat următoarele evenimente.

Oriunde s-ar fi îndreptat Spartacus și oamenii lui, probabil nu au ajuns prea departe înainte ca romanii să-i prindă din urmă. Crassus trimisese un contingent de trupe pe urmele lor, sub comanda locotenenților săi, Lucius Quinctius și Cnaeus Tremellius Scrofa. Scrofa era *quaestor*, iar Quinctius era comandantul cavaleriei care îl păcălise pe Spartacus la Cantenna. Nu este clar de ce nu și-a asumat însuși Crassus această importantă misiune. E de presupus că voia ca oamenii lui să estimeze intențiile inamicului înainte de a se angaja cu grosul trupelor sale.

Încă o dată Crassus le-a acordat încredere unora care nu o meritau. Nici Quinctius, nici Scrofa nu au fost suficient de prudenți în urmărirea lui Spartacus. În schimb, i-au suflat în ceafă, ignorând pericolul ca el să se întoarcă împotriva lor. Brusc, a făcut-o, și armata romană a rupt-o la fugă cuprinsă de panică. În pofida dezamăgirii provocate de recenta înfrângere, luptătorul veteran încă nu își isprăvise subterfugiile. Lucrurile s-au terminat atât de rău pentru romani, încât Scrofa a fost rănit și oamenii său abia l-au putut transporta într-un loc sigur. S-au

întrebat poate ce îi aştepta la întoarcerea în tabără: o medalie, sau decimarea.

Sursele conţin două relatări diferite despre următoarea mutare a lui Spartacus. Nu este surprinzător, întrucât observatorii antici erau nevoiţi să reconstituie adevărul din spusele puţinilor martori oculari din rândurile răsculaților supraviețuitori și din afirmațiile comandanților romani. În ultimă instanţă, poate că doar au bănuit planurile lui Spartacus.

Conform primei relatări, Spartacus a început acum să își conducă armata spre orașul Brundisium (Brindisi modern).[16] Acum, mai mult decât oricând, avea un singur scop raţional: să părăsească Italia, cu cât mai repede, cu atât mai bine. Port din sudul Italiei pe coasta Adriaticii, Brundisium era poarta maritimă spre Orient. Sulla, de exemplu, debarcase acolo când revenise în Italia în 83 î.Hr. din Primul Război Mitridatic, gata să înceapă sângerosul său marş de cucerire pe Via Appia, care se întindea pe 585 de kilometri între Brundisium și Roma. Poate că Spartacus spera să găsească la Brundisium niște corăbii care să-i ducă pe el și pe tovarășii lui spre casă; poate că de această dată avea să întâlnească niște pirați care să-și respecte promisiunile. În caz de eşec, era în Apulia, regiunea în care se afla Brundisium; era bogată în hrană și potențiali recruți. Așadar, răsculații s-au pus din nou în marş.

De la Paestum, drumul spre Brundisium ducea spre Caposele (un alt motiv să îl identificăm cu locul „către Munții Petelini", dacă istoria militară ar fi clară și logică). O șosea antică de la coasta tireniană a Italiei spre Adriatica trece prin valea cursului superior al râului Silarus. Nu departe de izvoarele râului, lângă orașul Aquilonia, Spartacus ar fi ajuns la Via Appia. De acolo, Brundisium se află la 280 de kilometri depărtare spre sud-est. De presupus că este exact ruta pe care a urmat-o armata lui după ce i-a învins pe Quinctius și Scrofa.

Dar veşti rele i-au oprit din drum. Situaţia din Brundisium se schimbase. Spartacus a aflat că Marcus Lucullus debarcase acolo cu trupele sale, direct după succesul din Tracia. Brundisium era ultimul loc din lume spre care ar fi trebuit să meargă acum.

A doua relatare porneşte probabil din acest moment. Începe cu oamenii pe drum. Erau îmbrăcaţi în armuri, poate ca să nu fie surprinși de vreun atac roman. Remontaţi după succesul repurtat împotriva locţiitorilor lui Crassus, deveniseră excesiv de încrezători. „Succesul l-a

pierdut pe Spartacus“, scrie Plutarh, „fiindcă a stârnit insolența unui grup de sclavi fugari.“[17] Au considerat că nu mai era de demnitatea lor să se angajeze într-o retragere în luptă. În loc să continue a se supune comandanților, i-au amenințat cu armele. Pe scurt, s-au răzvrătit.

De obicei, răscoalele sunt opera unor soldați care vor mai puține lupte, nu să lupte mai departe, și Plutarh inspiră cu atât mai puțină încredere cu cât le atribuie anumite motive. Aceste motive fac să fie suspectă relatarea răscoalei, dar există temeiuri să o credem. Armatelor victorioase nu le place să se retragă, îndeosebi dacă sunt armate populare, în care soldatul de rând este obișnuit să dea glas opiniilor sale. Moartea mai curând decât rușinea este un motiv familiar în războiul antic, în special în relatările despre Tracia. Însuși Spartacus încurajase acest mod de gândire. Chiar în zorii revoltei, în casa lui Vatia, spusese că libertatea era de preferat umilinței de a se da în spectacol pentru alții. Unul dintre răsculați, poate chiar Spartacus pe Vezuviu, spusese că mai bine să mori de fier decât de foame.

În plus, țelul răsculaților avea un oarecare temei. După ce îi păcăliseră cu succes pe locotenenții lui Crassus, era rațional din punctul lor de vedere să încerce a-l păcăli și pe Crassus însuși. Cu Pompei în drum spre ei, era mai bine să încheie socotelile rapid decât să le permită romanilor să își întărească forța armată. Este posibil ca Spartacus să fi obiectat că Marcus Crassus învățase deja prea multe ca să poată fi ușor păcălit. Dar oamenii au insistat.

Armata lui Spartacus se afla probabil pe Via Appia. Dacă înaintau spre sud, ar fi traversat în scurt timp un pod peste râul Aufidus (Ofanto). Curgând tumultuos vreo 160 de kilometri spre Marea Adriatică, Aufidus trecea aproape de orașul Cannae. Acolo, cu 150 de ani înainte, în 216 î.Hr., Hannibal administrase Romei cea mai mare înfrângere pe câmpul de luptă din istorie, ucigând poate 50.000 de oameni într-o singură zi.

Istorie, strategie, onoare și răscoală, toate s-au învolburat într-un vârtej în jurul lui Spartacus. Retorica i-ar fi putut face pe răsculați să se răzgândească, dar numai reflecția atentă putea să ilumineze calea cea dreaptă. Spartacus a șovăit, apoi și-a pus armata în mișcare.

10
SPARTACUS

Tracul era practic în fața porților. Sclavii și gladiatorii lui intraseră deja pe Via Appia și un marș de 80 de kilometri i-ar fi adus la Venusia (Venosa modernă). Un oraș străvechi ridicat în umbra unui vulcan stins, maiestuosul Munte Vultur (Vulture modern), Venusia era colonie romană de 200 de ani. Acum, în primăvara lui 71 î.Hr., ar fi fost cazul ca locuitorii să-și întărească zidurile. Cu siguranță, fermele din vecinătate căzuseră deja pradă jafurilor.

Și expedițiile de jaf erau răul cel mai mic. Iată ce spuneau oamenii despre răsculați: „Se dedau fără deosebire la omoruri, incendieri, furturi și violuri".[1] Luau prizonieri cetățeni romani. Se spunea că o matroană romană își curmase zilele în urma violului, copleșită de dezonoare.[2] Bazându-se pe experiența lor recentă, venusienii își puteau imagina lucruri încă și mai rele. După ce se alăturase răsculaților împotriva Romei în timpul Războiului cu Socii, Venusia fusese luată cu asalt și recucerită de o armată romană în 88 î.Hr.

Unul dintre locuitorii Venusiei în anul 71 î.Hr. era un libert pe nume Horatius. Deși fost sclav, este puțin probabil să îl fi simpatizat pe Spartacus, deoarece Horatius reprezenta o poveste de succes. Dacă ne putem încrede în tradiția biografică[3], începuse prin a vinde pește sărat: genul de mic negustor care, în opinia lui Cicero, poate scoate un profit numai făcându-și un obicei din a minți.[4] În acel moment era însă organizator de licitații, o profesie ale cărei profituri mari se asociau cu un prestigiu scăzut. Se poate ca prosperul libert să se fi temut de Spartacus la fel ca oricare cetățean cu sânge albastru.

Dar Horatius nu avea de ce să fie îngrijorat. Gloata înarmată a lui Spartacus nu avea să-i zădărnicească drumul spre succes. Dacă nu în 71 î.Hr., atunci la scurt timp după aceea Horatius avea să devină proprietarul unei ferme și al unei case la oraș. După șase ani, în 65 î.Hr., soția lui (nu i s-a păstrat numele) urma să dea naștere unui fiu, Quintus. Se va dovedi un copil talentat. Horatius l-a trimis pe băiat nu

doar la cea mai bună şcoală din Venusia și apoi la o şcoală şi mai bună din Roma, ci, în cele din urmă, la universitatea din Atena – unde era coleg cu fiul lui Cicero, nici mai mult, nici mai puțin. Quintus avea să ajungă cel mai rafinat poet al Romei: Quintus Horatius Flaccus, mai bine cunoscut sub numele de Horațiu.

Până la urmă totul a ieșit bine pentru familia lui Horatius, dar în acel an 71 î.Hr. îl vor fi trecut fiorii spaimei. Așa trebuie să fi stat lucrurile; Horatius, tatăl poetului Horațiu, este o figură istorică reală, dar situația în care se afla în timp ce Spartacus se apropia de Venusia este doar o presupunere avizată. În această privință, apropierea lui Spartacus este și ea o deducție bazată pe surse prea sumare şi contradictorii ca să permită certitudini legate de ultima fază a războiului. În orice caz, se pare că Spartacus s-a întors spre sud, îndepărtându-se de Venusia. Și-a condus armata pe valea cursului superior al râului Silarus, spre tabăra romanilor – încă o dată, un itinerar plauzibil, dar nu cert. Clar este că, după cum spune una dintre surse, „a renunțat la toate [celelalte planuri] și a venit să se bată cu Crassus".[5] De ce?

Sursele antice nu concordă în ceea ce privește motivele lui Spartacus. Una spune că oamenii lui l-au silit să lupte cu romanii[6], în vreme ce alta spune că a fost alegerea lui.[7] Să fi fost revolta din propriile rânduri sau veștile rele din Brundisium? Din punct de vedere istoric, doar una din posibilități poate fi corectă, însă incertitudinea aceasta reflectă repertoriul motivațiilor lui Spartacus. Romanul din Spartacus ştia cu siguranță că sorții bătăliei nu îi erau favorabili. Dar, în postura de căpetenie tracă, ar fi îmbrățișat ideea unei bătălii pe viață și pe moarte pentru libertate.

Între timp, Crassus era o țintă în mișcare. De îndată ce a primit vestea apropierii lui Spartacus, Crassus s-a pus și el în marş. Dorea cu ardoare să lupte. Aidoma multora dintre răsculați, Crassus dorea să forțeze o confruntare înainte ca Pompei să sosească, dar el avea în vedere în egală măsură rațiuni politice și militare. Crassus dorea să își adjudece meritele victoriei.

Firește, Crassus dorea să câștige. Avea motive de optimism. De când preluase comanda în toamna trecută, Crassus mărise considerabil șansele Romei. Îi provocase inamicului în repetate rânduri pierderi considerabile (morți, răniți și prizonieri) în nordul Lucaniei, pe Culmea Melìa și la Cantenna. În plus, Spartacus pierduse oamenii din grupul

separatist celto-germanic şi poate un număr de dezertori individuali, care s-au făcut nevăzuţi pe măsură ce au dat de greu. La zenitul ei, armata lui Spartacus numărase cam 60.000 de oameni. Era „încă de numeroasă“[8], spune o sursă, dar cu siguranţă se diminuase considerabil. Ar fi surprinzător dacă îi mai rămăseseră peste 30.000–40.000 de soldaţi, dar aceasta este doar o estimare plauzibilă.

Se pare că romanii stăteau mai bine. Crassus suferise unele pierderi din cei aproximativ 45.000 de legionari pe Culmea Melìa și în confruntarea „dinspre Munții Petelini“. După sfârșitul răscoalei, romanii au eliberat 3.000 de cetățeni romani luaţi prizonieri de răzvrătiți[9]; nu se ştie câţi dintre aceştia erau soldaţi. Conform unei estimări avizate, Crassus avea acum 40.000 de legionari. Cu alte cuvinte, romanii se comparau cu armata rebelă sub aspectul numeric și poate că dețineau chiar o ușoară superioritate.

Nu era un semn bun pentru oamenii lui Spartacus. Romanii erau obișnuiți să înfrunte armate mai numeroase și să încline sorții de partea lor bazându-se pe calitatea superioară a pregătirii și a conducerii (îndeosebi la nivelul centurionilor). Aveau arme și armuri mai bune decât inamicul și, cu siguranță, erau mai bine hrăniți. Știau că întăririle erau pe drum din două direcţii, dar erau suficient de înfumuraţi ca să înfrunte inamicul singuri.

Răsculații știau să numere. Le păsa însă prea puțin de ce speranțe își puteau face, căci ei nu doreau o bătălie oarecare; voiau să lupte cu ură. Doreau să își răzbune prietenii căzuţi. Doreau să cunoască moartea eroică pe care tracii, celții și germanii fuseseră crescuți să și-o dorească. Voiau să ucidă romani, pentru că sclavii răsculaţi ştiau ce îi aşteaptă dacă erau prinşi. Un grup de sclavi sicilieni din al Doilea Război al Sclavilor (104–100 î.Hr.), de exemplu, a ales sinuciderea în locul predării; membrii unui alt grup s-au ucis între ei în captivitate, conform unor surse, spre a nu-i lăsa pe romani să-i dea pradă leilor.[10] Poate că oamenii lui Spartacus se vor fi gândit că următoarea bătălie putea să fie un Termopile al sclavilor.

Era în 71 î.Hr., probabil în aprilie. În vreme ce răsculații înaintau spre sud pe cursul superior al râului Silarus, romanii mărşăluiau spre nord. Exista o simetrie aici. Prima ciocnire a lui Spartacus cu o armată romană avusese loc pe Vezuviu, cea mai periculoasă regiune vulcanică din Italia. Acum, pe baza unei interpretări plauzibile a dovezilor, ultimul

act avea să se desfășoare într-una dintre cele mai periculoase zone seismice din Italia, valea cursului superior al râului Silarus. În 79 d.Hr., Vezuviul a erupt și a distrus orașele Pompeii și Herculaneum. În 1980, un cutremur cu epicentrul în Conza (anticul Compsa, un oraș situat aproape de Via Appia), a făcut 3.000 de morți, peste 10.000 de răniți și a lăsat pe drumuri 300.000 de oameni.[11]

Silarus pornește aproape nebăgat în seamă în nord, șerpuind printr-un labirint de dealuri. Pe urmă râul curge spre sud vreo 30 de kilometri urmând un curs regulat, străjuit de fiecare parte de niște ziduri montane înalte de până la 1.500 de metri. Munții Picentini se înalță ca niște podișuri stâncoase la vest, în vreme ce masivele Munților Marzano și Ogna (denumirile moderne) mărginesc partea estică a văii. Spațiul dintre munți nu este nicăieri mai lat de cinci kilometri. Mare parte din vale este deluroasă; cea mai lată fâșie de câmpie măsoară vreo trei kilometri. Valea se sfârșește spectaculos în sud, unde cortina munților se oprește abrupt într-o zonă de șes, lăsând râul să curgă spre mare pe cursul său mijlociu și inferior. Când privești înapoi de la câmpie spre cursul superior al râului, munții par să se despartă cu grație unul de celălalt la intrarea văii, doar ca să mai arunce o dată un zid de stâncă unde cotește râul.

Verde și bine udată, valea se bucură de un aer proaspăt, dar umed, și norii nu sunt ceva neobișnuit. Ar putea să semene cu un peisaj din statul New York sau din Québec, având însă și aspect mediteraneean datorită numeroaselor livezi de măslini. Fără îndoială erau îngrijite de sclavi în epoca romană. Dacă intri pe valea râului venind dinspre câmpie, treci de izvoarele fierbinți de la Contursi Terme (numele modern) și adulmeci inconfundabilul miros de sulf. La vreo 15 kilometri spre nord se află orașul Oliveto Citra, situat pe un deal cu vedere spre apele râului.

Oliveto Citra pretinde onoarea de a fi locul ultimei bătălii a lui Spartacus. La fel susține și orașul Giungano, la 80 de kilometri depărtare, pe dealurile de lângă Paestum. Nici una dintre aceste revendicări nu poate fi verificată, dar Giungano poate fi exclus, deoarece în realitate a fost probabil locul unei alte bătălii, cea în care Crassus i-a învins pe Castus și Cannicus. Oliveto Citra se află în sud-vestul unei câmpii care se întinde pe vreo trei kilometri și care ar fi oferit într-adevăr un bun câmp de bătălie. Fiecare tabără trebuie să fi

văzut avantajele unui spațiu relativ strâmt: romanii superiori numeric nu-i puteau ataca pe răsculați din flancuri, pe când cavaleria lui Spartacus avea doar un spațiu redus de manevră. Dacă și în Antichitate erau condițiile de astăzi, în vale existau măslini și pământ arat adânc. Dar în vest, pantele pline de crevase ale munților Picentini sunt despicate de trecători adânci, pe când spre est stă de pază lunga creastă a masivului Ogna. O platoșă romană a fost găsită cândva pe aceste câmpuri. Dar o platoșă nu face un câmp de bătălie: este mai sigur să spunem că bătălia a avut loc probabil undeva pe valea cursului superior al râului Silarus.

Când iscoadele sale i-au localizat pe răsculați, indiferent unde s-ar fi găsit aceștia, Crassus s-a pus în marș către ei, făcându-și tabăra în apropiere. Era un act provocator, o expresie a dorinței sale neostoite de a se bate. Era, de asemenea, un gest riscant. Când sursele îl critică pe Crassus pentru că s-a mișcat prea grăbit, mânat de zelul său de a-l depăși pe Pompei, este posibil să se refere la acest moment.[12]

„El [Crassus] săpa un șanț", spun sursele, „când sclavii au atacat și au început lupta cu lucrătorii".[13] Asta poate să însemne un șanț în jurul taberei romanilor, dar mai probabil se referă la niște tranșee săpate ca să împiedice cavaleria lui Spartacus să atace legiunile pe flancuri, construite exact așa cum făcuse Sulla când a dat bătălia de la Orchomenus din Grecia în 85 î.Hr. După cum va spune ulterior generalul roman Corbulo, „poți să învingi inamicul cu târnăcopul".[14] Este posibil și ca oamenii lui Crassus să fi construit mici forturi în care să fie amplasate niște mașini de război mici și mobile, numite scorpioni. Caesar a utilizat această tactică 15 ani mai târziu, când a invadat Galia. Scorpionii aruncau niște săgeți scurte și grele, care provocau o înțepătură mortală, după cum sugerează numele dispozitivului. Cunoaștem un caz în care o săgeată de scorpion a străpuns corpul unui comandant și l-a țintuit de calul său.[15]

Răsculații au atacat tranșeele. Romanii cu care se confruntase Spartacus în primii doi ani de revoltă le-ar fi întors spatele și ar fi fugit spre un teren mai sigur. Oamenii lui Crassus au rămas pe loc și au luptat. Au sosit mai mulți romani, pe urmă mai mulți sclavi, și s-a ajuns la luptă corp la corp generalizată.

Nimic nu sugerează că vreunul dintre generali a fost de față la încăierarea de lângă șanț. Veteranii lui Sulla și-ar fi putut aminti

comportarea comandantului lor la Orchomenus, când oamenii lui Mitridates i-au atacat pe săpătorii lui de șanțuri. Văzând că soldații lui o rup la fugă, Sulla a descălecat în grabă, a înșfăcat un stindard, a fugit către inamic prin mulțimea de dezertori, batjocorindu-i în fel și chip. El avea de gând să moară cu onoare; fugarii ar fi putut să declare, când ar fi fost întrebați unde și-au trădat conducătorul, „La Orchomenus!“ I-a întors astfel pe oameni din drum și, după lupte furibunde, a salvat situația în acea zi.[16]

Situația era diferită pe râul Silarus. Plutarh, care povestește episodul, creează impresia că oamenii lui Spartacus i-au atacat pe săpătorii de șanțuri din proprie inițiativă și astfel au forțat mâna conducătorului lor. „Văzând că nu are de ales“, scrie Plutarh despre cele întâmplate după aceea, „Spartacus și-a dispus întreaga armată în formație de luptă.“[17] Dar este la fel de probabil ca Spartacus să-și fi trimis oamenii la luptă în mod conștient. Un veteran precum Spartacus trebuie să fi prevăzut șanțurile lui Crassus și amenințarea pe care o reprezentau pentru cavaleria răsculaților. Succesul unui atac din flancuri al cavaleriei putea să zdrobească infanteria ușoară a romanilor, a cărei misiune era să împroaște inamicul cu un roi constant de proiectile și săgeți. O șarjă de cavalerie juca fără îndoială un rol în planul de bătălie al lui Spartacus – și este probabil că avea un plan de bătălie. Se poate să nu fi dorit să lupte la început, dar, odată ce și-a dat seama că bătălia este inevitabilă, Spartacus și-a pus mintea la lucru. Un om ca el nu se lăsa în voia împrejurărilor. Ținuse probabil un consiliu de război și făcuse niște planuri împreună cu locotenenții lui.

Este posibil ca Spartacus să fi sperat să stoarcă o victorie dislocând mai întâi formațiunile romane cu asaltul cavaleriei. Reușita unei ofensive a călăreţilor i-ar fi lipsit pe romani de lansatoarele lor de proiectile. Apoi ar fi atacat infanteria. În loc să se avânte urlând în iureş asupra inamicului, Spartacus ar fi încercat să decapiteze adversarul omorându-i conducătorii.

Neîndoielnic, și Crassus avea un plan de bătaie. După cât se pare, avea de gând să neutralizeze cavaleria inamică, asigurând astfel libertatea infanteriei sale uşoare de a slobozi o ploaie de proiectile asupra răsculaților. Sulițele ușoare, proiectilele de praștie, săgețile de scorpion și săgețile trase cu arcul – poate chiar săgeți incendiare – erau proiectilele cele mai probabile. În acest timp, legiunile sale ar fi respins

o anticipată șarjă a inamicului. Apoi ar fi executat un contraatac mult mai disciplinat și puternic prin care să câștige bătălia.

Acum, cei doi generali și-au pregătit armatele pentru bătălie. Era un proces de durată, de ordinul orelor, nu al minutelor. De partea romană, tribunii militari au supravegheat atent ieșirea trupelor din tabără și desfășurarea lor pe câmp. În lipsa altor dovezi, ne putem imagina că legiunile au fost dispuse după modelul standard al celor trei linii. Linia din spate ar fi servit ca forță de întărire, dacă era necesar. De partea răsculaților, probabil că pregătirile au fost mai puțin riguroase. Cu toate acestea, locotenenții lui Spartacus au ținut probabil lucrurile mai strâns în frâu decât și-ar fi dorit romanii. Nu ar fi surprinzător dacă fiecare linie de bătaie se întindea pe aproximativ 1,5 kilometri.

În fața răsculaților se aflau probabil trupele de veterani care știau să-și păstreze calmul în toiul bătăliei. Poate că armele romanilor sclipeau, lustruite cu grijă. La urma urmei, abia în ceasul al unsprezecelea și-au scos legionarii scuturile din huse. Armele și armurile răsculaților erau probabil mai ponosite și nu de aceeași calitate. Dar multe dintre ele aminteau de romanii de pe leșurile cărora fuseseră smulse. De asemenea, stindardele răzvrătiților, înălțate sub soarele italic, străbătuseră o cale a victoriei de la Vezuviu până la Mutina și Bruttium.

Înainte de începerea luptei, fiecare comandant s-a adresat trupelor sale, sau cel puțin acelei părți care îl putea auzi. Cuvintele lui Spartacus nu au supraviețuit. Spartacus a făcut un gest spectaculos. După ce a cerut să-i fie adus calul, și-a scos spada și s-a adresat soldaților săi. Potrivit lui Plutarh, a spus „că dacă va învinge va avea o mulțime de cai, și încă unii de soi, luați de la dușman, iar dacă va fi învins nu va mai avea nevoie de nici unul“[18]. Apoi a ucis animalul.

S-a mai întâmplat ca vreun general antic să coboare de pe cal și să lupte pe jos, ca să le dea curaj oamenilor. Dar Spartacus a mers cu un pas mai departe și a oficiat un ritual religios, gestul solemn al unui om care înfruntă moartea, gest ieșit din comun prin spectaculozitatea sa, dar nu prin invocarea sacrului: toate popoarele antice priveau războiul ca pe un act religios și consultau zeii înainte de bătălie. Romanii, de exemplu, duceau cu ei găini în campaniile militare; considerau că erau păsări sacre. Le hrăneau înainte de luptă și credeau că este un semn favorabil dacă găinile mâncau cu poftă, lăsând grăunțele să le scape din cioc. Armatele celtice consultau preoții și barzii înainte de luptă. Putem să

presupunem că armata lui Spartacus oficia întotdeauna ritualuri premergătoare bătăliei, dar nu a supraviețuit nici un detaliu, cu o singură excepție: bătălia de pe Silarus.

Ca multe popoare antice, printre care celții și germanii, tracii venerau în cal un animal sacru. Un incident consemnat într-unul dintre diversele războaie purtate de romani în Tracia amintește de actul lui Spartacus. Pe la 29 î.Hr., o armată romană de invazie era gata să poarte o bătălie cu un trib trac, moesii. În ultima clipă, căpetenia tracilor a venit în fața trupelor sale și a sacrificat un cal. Pe urmă a jurat să îi sacrifice tot la fel și pe conducătorii romani și să le mănânce intestinele.[19] După câte se pare, Spartacus n-a pomenit de viscerele lui Crassus.

Omorându-și calul – chiar propriul armăsar –, Spartacus a făcut un jurământ sperând să fie victorios. A luat de asemenea o decizie politică legată de tactică și de moralul trupelor. În mod normal, generalii luptau călare. Omorându-și calul, poate că Spartacus le-a ridicat moralul oamenilor săi, dar ca general a plătit prețul limitării câmpului vizual și a mobilității. Fără cal, Spartacus nu putea să schimbe planurile odată începută lupta, nici să fugă dacă lucrurile se terminau prost. Dar poate că oamenii au văzut doar curajul și generozitatea lui. Poate că au reacționat, așa cum făceau de obicei tracii înainte de luptă, cântând și dansând în văzul inamicului;[20] poate că celții dintre ei și-au întețit ocările și batjocurile pe care le adresau de obicei inamicului. În fiecare tabără, comandanții au dat semnale; drapelele au fâlfâit în bătaia vântului; trâmbițele au răsunat zgomotos. Apoi s-au luptat.

La râul Silarus s-au ciocnit două armate și totodată două lumi. A fost o ciocnire între știința militară și idealurile eroice, o bătălie dintr-acelea care dau naștere legendelor. Puținele amănunte care au supraviețuit sunt în mare parte melodramatice; cititorul sceptic poate alege să le elimine cu totul. Și totuși povestea este mai curând neobișnuită decât neplauzibilă. De altfel, mai multe detalii autentice ale bătăliei decisive din perspectivă romană pot fi spicuite din surse.

Când s-a dat semnalul de luptă, e posibil ca infanteria fiecărei tabere să fi atacat. Probabil că răsculații au atacat în ovații zgomotoase. Romanii fuseseră instruiți să înainteze lent. Se vor fi apropiat până la vreo 15 metri de inamic și vor fi aruncat sulițele. După care și-au scos spadele și au atacat. Legionarii vor fi slobozit un strigăt menit

deopotrivă să le dea curaj lor și să-i înspăimânte pe răsculați.

Toate acestea sunt speculații care nu ating niște aspecte esențiale. Bătăliile romanilor erau operații complexe; comandanții trimiteau cavaleria, cereau întăriri din forțele de rezervă, își roteau oamenii, îi retrăgeau și își reconfigurau liniile de bătaie, căutau fisuri în poziția inamicului – toate la timpul potrivit. Se știu prea puține lucruri despre aceste lupte ca să putem măcar ghici aceste detalii. Lupta de pe Silarus a fost măreață, angajând 60.000 de oameni sau mai mulți, dar lumea antică a fost preocupată îndeosebi de ce a făcut Spartacus în acea zi. Și e firesc, căci el a transformat bătălia într-un duel. Strategia lui Spartacus era să-l țintească pe Crassus. „S-a năpustit spre Crassus“, scrie o sursă, „printre multe arme și răni“[21].

Crassus era probabil călare aproape de prima linie a armatei sale, poziția obișnuită a unui general roman în bătălie. De acolo observa, îndemna și comanda. Era suficient de aproape de toiul luptei ca să-și însuflețească oamenii, să solicite întăriri ori să rețină învățăminte pentru viitor. Nu era de Crassus siguranța liniilor din spate: „și-a expus trupul pericolului“, spune o sursă.[22] Dar Spartacus înfrunta un risc și mai mare, deoarece stătea el însuși în prima linie și lupta pedestru.

Un general în prima linie era ceva rar, dar nu o faptă nemaiauzită. Hannibal, de exemplu, a stat în primele rânduri în bătălia de la Cannae din 216 î.Hr., și atât Caesar, cât și Catilina vor face uneori același lucru în deceniile ulterioare revoltei lui Spartacus. Dar ce era într-adevăr un lucru rar în războiul antic era ca o ciocnire între zeci de mii de oameni să se transforme într-un duel între doi generali. Spartacus era întruchiparea vechiului ideal trac al bărbatului cu sabia-n mână.

Dar el nu era doar o căpetenie tracă. Țintindu-l pe generalul inamic, Spartacus a acționat ca un *roman* în căutarea celei mai înalte distincții militare a Romei. Numită *spolia opima* („prada splendidă“), această distincție i-a revenit unui singur roman atestat istoric în toată istoria Republicii. Marcus Claudius Marcellus a obținut premiul doborând o căpetenie galică în 222 î.Hr. Ceva mai recent, cândva între 79 și 76 î.Hr., în Spania, comandantul roman rebel Sertorius l-a provocat pe proconsulul Metellus să se dueleze pe câmpul de luptă; Metellus l-a refuzat. Cu toate acestea, Sertorius nu a atacat armata lui Metellus însoțit de cei care îi rămăseseră loiali, așa cum a făcut Spartacus cu Crassus.

Atacarea lui Crassus era un act temerar și nesăbuit. Străpungerea liniilor inamice era întotdeauna primejdioasă, cu atât mai mult cu cât romanii luptau cu ghearele și cu dinții ca să își apere comandantul. Fără îndoială, Spartacus avea o suită în jurul lui, poate o gardă de corp alcătuită din oameni aleși pe sprânceană, dar ca să-l protejeze pe Crassus legionarii ar fi dat năvală asupra lor și, până la urmă, ar fi trecut de ei. Spartacus trebuia să mizeze pe viteză: să-l ucidă pe Crassus înainte de-a fi el ucis de romani, sperând apoi că legiunea s-ar destrăma aflând că generalul său fusese ucis. Era o mutare disperată, dar poate că inspirată în circumstanțele date. Atacându-l pe Crassus, risca să moară; atacul împotriva unei întregi legiuni era moarte sigură.

Șarja lui Spartacus este unul dintre evenimentele de pomină ale istoriei militare antice. A fost o probă de *aristeia*, ca să folosim un cuvânt grecesc, împrumutat de romani. *Aristeia* este epopeea faptelor eroice ale unui războinic. Romanii au fost uimiți de curajul său. Spartacus „a luptat *fortissime*“, scrie un autor, adică „pe culmea vitejiei personale“[23]. În timp ce se îndrepta spre Crassus, „a ucis doi centurioni cu care s-a luptat corp la corp“[24]. Centurionii stăteau întotdeauna în față și nu cedau teren: „Pe aici nu se trece“ ar fi putut să fie deviza lor. Ca orice legionar, știau cum să lupte de aproape. În vreme ce se apăra cu marele lui scut dreptunghiular, ochiul exersat al unui centurion putea să găsească o țintă pentru spada lui în capul sau trunchiul inamicului. Dar centurionii nu erau antrenați să facă față unui gladiator.

Spartacus nu a reușit să ajungă până la Crassus. Au supraviețuit două versiuni diferite ale soartei lui Spartacus. „În cele din urmă“, conform unei relatări, „când cei din jurul lui au fugit, el a rămas neclintit, înconjurat de mulți și, deși s-a apărat, a fost doborât.“[25] A doua relatare spune că „Spartacus a fost rănit în coapsă de o suliță. A căzut într-un genunchi, și-a pus scutul în față și a continuat să lupte cu atacatorii lui, până când el și numerosul grup de oameni din jurul lui au fost înconjurați și s-au prăbușit.“[26]

Diferențele sunt clare. O relatare spune că prietenii lui Spartacus l-au părăsit, pe când cealaltă spune că au luptat și au murit cu el. O relatare menționează o rană de suliță în coapsă, care îl forțează pe Spartacus să se lase într-un genunchi, pe când cealaltă relatare nu spune nimic de răni sau de căderea în genunchi. Sulița scurtă (*doration* în textul grec, *iaculum* sau *telum* în latină) este exact tipul de armă aruncată de

infanteria ușoară a romanilor. Oamenii lui Spartacus încercaseră să-i împiedice pe romani să sape un șanț anticavalerie. După cât se pare, târnăcopul roman izbândise, ținând la distanță caii inamicului, ceea ce i-a permis unui soldat din infanteria ușoară să izbutească ceea ce nu au putut centurionii: să îl doboare pe Spartacus. Cât de înjositor pentru un gladiator să nu fie răpus într-o luptă corp la corp!

Este imposibil de ales între cele două versiuni, așa că trebuie să convenim asupra detaliilor comune: Spartacus a fost înconjurat, s-a apărat și a murit luptând.

Cu toată frica și adversitatea lor față de gladiatori și sclavii răsculați, scriitorii romani au privit cu admirație curajul lui Spartacus din acea zi. Istoricul Sallustius (85–35 î.Hr.) a dat tonul comentând că „el nu a murit de îndată sau nerăzbunat“[27]. Florus (circa 100–150 d.Hr.) l-a complimentat pe Spartacus spunând că „a murit aproape *imperator*“[28]. În latină, *imperator* înseamnă „comandant“, însă era un titlu special de onoare, simbolizând legătura dintre un general învingător și oamenii lui. După o victorie, soldații îl salutau pe învingător cu apelativul *imperator*. Sulla, Pompei, Caesar și Augustus au utilizat cu toții frecvent acest termen. Pe vremea lui Florus, *imperator* era titlul generic de „împărat“. Pe scurt, nimic din viața lui Spartacus nu a fost mai apreciat decât felul în care și-a sfârșit-o.

În comparație cu Spartacus, celelalte zeci de mii de soldați de pe câmpul de bătălie nu au primit decât prea puțină atenție din partea surselor. Este limpede că au luptat din greu și îndelung. „Bătălia a durat mult și s-a purtat cu furie din cauza disperării atât de multor oameni“, spune o sursă.[29] O bătălie romană de mare intensitate putea să dureze până la cinci ore.

Bătălia îi însuflețea, îi îngrozea și îi dezorienta pe participanți. Tot timpul asurzitor, zgomotul bătăliei răsuna cu ecou printre dealuri, astfel încât oamenii nu erau siguri unde avea loc o anumită acțiune. Comandanții erau uneori nevoiți să ghicească desfășurarea acțiunii urmărind norii de praf ridicați de trupele care atacau.

O sursă folosește o metaforă din arenă ca să caracterizeze spiritul de luptă al răsculaților: „După cum se cuvine unei armate conduse de un gladiator, bătălia s-a purtat *sine missione* – până la moarte“.[30] *Sine missione* este un termen tehnic pentru o luptă în care producătorul îi refuză unui gladiator învins șansa de a mai trăi. Romanii știau că nu

există adversar mai primejdios decât unul care nu poate să trăiască, dar încă poate să ucidă.

Prin uciderea lui Spartacus, romanii îi răsturnaseră strategia. Se pare că le-au provocat oamenilor lui șocul pe care Spartacus spera să îl provoace el romanilor. După ce a fost ucis, restul armatei sale a fost cuprins de dezordine. Lipsa de coeziune în bătăliile regulate este fatală. Ne putem imagina că legionarii au presat, spărgând liniile răsculaților și făcând breșe ici și colo, apoi peste tot. Cei mai curajoși dintre răsculați au rămas pe loc și au continuat să lupte, dar mulți vor fi fugit – dacă mai puteau să o facă. „Au fost măcelăriți“, spune o sursă.[31] Alta se exprimă mai admirativ: „Au avut parte de o moarte demnă de niște bărbați adevărați“.[32]

Poate că vitejia lor se va fi datorat în parte femeilor, care se aflau probabil în spatele liniilor. Se spune că triballii, un dârz neam trac, și-au adus femeile cu ei într-o bătălie. Ele se năpusteau asupra bărbaților șovăielnici cu țipete și ocări. Era o umilință meritată, dar cel puțin femeile nu i-au ucis, după cum se spune că au făcut femeile din tribul cimbrilor în împrejurări asemănătoare.

Spre sfârșitul bătăliei, romanii zdrobiseră armata lui Spartacus. Romanii au plătit un preț pentru victorie: se estimează că răsculații uciseseră cam o mie de soldați romani. Reprezentând 2,5% din trupele lui Crassus, cifra se situa probabil sub rata medie a pierderilor pentru tabăra învingătoare dintr-o bătălie romană de infanterie (bazându-ne pe puținele mărturii care ne-au parvenit). În schimb, romanii au produs un masacru.

O sursă afirmă 60.000 de morți, dar cifra este absurdă.[33] O estimare mai onestă a victimelor din rândurile răsculaților ajunge la concluzia că „a avut loc un măcel al cărui număr de victime nu se poate calcula“.[34] Totuși, ne este permis să gândim cu voce tare. Numărul disproporționat al pierderilor nu era neobișnuit în bătăliile antice; soldații care cedau și o rupeau la fugă erau la discreția urmăritorilor. Cunoaștem cazuri din istoria Romei în care se spune că mai bine de jumătate dintre soldații armatei învinse au fost uciși ori luați prizonieri. Dacă există un element de exagerare în aceste cifre, este, de asemenea, un adevăr că unitățile de cavalerie ale învingătorilor puteau să doboare un inamic pus pe fugă, în timp ce infanteria îi putea înconjura pe dușmani, măcelărindu-i. Dacă romanii victorioși au înregistrat o rată a pierderilor de 2,5%, este posibil

ca răsculații înfrânți să fi suferit un număr de morți de mai multe ori mai mare: nu este greu să ne imaginăm între 5.000 și 10.000 de morți dintre cei 30.000–40.000 de luptători răsculați.

Grămezile de leșuri și de arme împrăștiate vor fi încetinit urmărirea de către romani a dușmanului zdrobit. Cadavrele puteau să fi căzut câte două sau trei unele peste altele, iar aerul părea îmbibat de sânge. Un mare număr de răzvrătiți au reușit să fugă în munții din apropiere. Putem presupune că orice bărbat în stare să fugă și-a luat cu el femeile și copiii în loc să-i lase pradă romanilor. Crassus a trebuit să inițieze ample operații de curățare a terenului de inamici după ce a câștigat bătălia. Undele de șoc s-au propagat și mai departe, odată ce supraviețuitorii s-au îndreptat deopotrivă spre nord și spre sud.

Contrar mitului, Spartacus nu a fost crucificat. Crassus nu avea cum să pună întrebarea care să facă mulțimea răzvrătiților să strige „Eu sunt Spartacus!“. Acel răspuns este o găselniță sclipitoare a scenariștilor de la Hollywood – dar este pe de-a-ntregul fictivă.

Spartacus a murit în bătălie, și cadavrul său nu a fost găsit niciodată. Poate să pară greu de imaginat în cazul unui bărbat cu atâta faimă: cu siguranță, cineva l-a recunoscut. Dar comandantul sclavilor putea să poarte o armură obișnuită: găteala nu i s-ar fi potrivit celui care a interzis aurul și argintul, care împărțea prada în mod egal și care și-a ucis propriul cal. Din lupta finală a lui Spartacus putea să fi rămas doar un leș desfigurat al unui soldat care purta o armură ponosită. Mai apoi, bătălia a curs peste el, făcându-l până la urmă de nerecunoscut. Lui Crassus i-a fost refuzată șansa de a se afișa cu un trofeu alcătuit din armele și armura adversarului său.

Spartacus eșuase. Eliberase zeci de mii de sclavi și a clădit din ei o armată la care se alăturaseră chiar unii oameni liberi. Distrusese mare parte a zonei rurale din sudul Italiei. Biruind legiune după legiune, a pus bir pe resursele Romei vreme de peste doi ani. Dar, în cele din urmă, Spartacus a pășit pe același drum spre catastrofă ca Hannibal și, după niște ani, Cleopatra. Înfrângerea lui Spartacus a fost deopotrivă un eșec al intelectului și al imaginației. Orice analist serios ar fi ajuns la concluzia că mai devreme ori mai târziu armata romană avea să zdrobească răzvrătirea din Italia. Cu toate acestea, majoritatea insurgenților nu și-au putut imagina o viață sigură și fericită dincolo de Alpi, într-o țară străină. Spartacus a clădit o armată suficient de

curajoasă ca să câștige doar dacă ar fi ieșit din luptă cât timp era în avantaj, dar nu suficient de înțeleaptă ca să înțeleagă acest lucru.

Dacă a eșuat conducerea lui Spartacus este o întrebare dificilă. El nu a dat greș pe câmpul de luptă, unde a excelat în calitate de comandant, cât timp și-a propus obiective limitate. Nu a dat greș nici în pregătirea sau mobilizarea trupelor. Spartacus nu a încercat să abolească sclavia cu totul, nu a făcut nici un efort serios de a cuceri cetatea Romei, dar, cu toate acestea, a făurit niște idealuri înalte. Le-a dăruit celor care l-au urmat țeluri realiste, dar nobile: libertate, egalitate, onoare, curaj, răzbunare, pradă și chiar protecția zeilor. Dar nici măcar favoritul lui Dionysos nu i-a putut convinge pe oamenii lui de scopul strategic final: Spartacus nu a reușit să-și convingă oamenii să traverseze Alpii. E greu de spus dacă cineva i-ar fi putut convinge. Oamenii disperați sunt ușor de însuflețit, însă greu de potolit. După ce a dovedit armatei sale că zeii se întorseseră împotriva Romei și a legiunilor sale, nu i-a putut convinge că dezastrul stătea la pândă dacă nu părăseau Italia.

Spartacus a avut soarta comună a revoluționarilor prudenți: a aprins un foc pe care nu l-a mai putut stinge. A descoperit, de asemenea, că tocmai vigoarea care aduce succesul armatelor insurgente le face, pe de altă parte, fragile. Este lucru știut că, formate de la zero, forțele rebele sunt volatile și îndărătnice. Armata lui Spartacus a avut de suferit din cauza masivelor disensiuni interne între cei născuți în Italia și imigranți și, îndeosebi, din cauza sciziunilor între diferitele grupuri etnice și naționale. Amestecul de traci, celți, germani și italici era instabil, dar altceva nu era de găsit. Unica opțiune a lui Spartacus era să lupte cu oamenii pe care îi avea la dispoziție.

Date fiind aceste limite, Spartacus a acționat bine când Crassus a generat inevitabila criză. Era logic și firesc pentru el să traverseze strâmtoarea spre Sicilia. Nu este vina lui că a fost trădat de pirați, mai ales dacă aceștia au fost mituiți și intimidați de Verres, guvernatorul roman al Siciliei. A ratat Spartacus traversarea pe plute din cauza nepriceperii, sau fiindcă acțiunea depășea posibilitățile tehnice ale oricui, exceptând forțele cel mai bine aprovizionate?

Spartacus a eșuat împotriva Romei, dar a dat naștere unui mit. Fără îndoială, el ar fi preferat să fie invers, dar istoria ne poartă pe toți pe cărările știute numai de ea. Cine, în zilele noastre, și-i mai amintește pe Crassus sau pe Pompei? Nici măcar despre Cicero nu prea se mai știe.

Toată lumea a auzit însă de Spartacus.

Trebuie spus însă că până la noi a ajuns o imagine falsă. Nici instigator, nici idealist, Spartacus cel în carne și oase voia să combine speranța și prudența. În ultimă instanță, se poate bănui că ar fi fost fericit să cucerească un mic ținut în vreun colț din Tracia care să nu fie sub stăpânire romană și unde să se retragă în calitate de rege sau căpetenie. Dar istoria i-a dat o lecție aspră: spre deosebire de jocurile din arenă, revoluțiile nu pot fi ținute în frâu.

În acest timp, mii de leșuri zac pe malul râului Silarus. Putem emite supoziții despre soarta lor. Este posibil ca trupurile ofițerilor romani să fi fost duse la Roma. Pentru soldații romani de rând, obiceiul era incinerarea pe câmpul de luptă, unde cenușa lor era îngropată într-un mormânt comun. Un nor gros de fum se ridica din trupurile mistuite de flăcări și umplea valea cu un miros grețos și dulceag. Înainte de aprinderea rugului funerar, legiunile le dădeau camarazilor căzuți un ultim onor. Treceau în marș în jurul rugului în echipament complet, în sunetul strident al trâmbițelor. Este posibil ca arme și armuri să fi fost aruncate în flăcări. Numeroase sacrificii de animale încheiau ceremonia.

Răsculații nu au avut parte de o asemenea cinste. Lemnul era prea scump ca să fie irosit pe ei; probabil că leșurile lor au fost aruncate într-o groapă comună. Trupul care fusese Spartacus a sfârșit probabil într-o movilă anonimă de carne într-un șanț acoperit cu țărână.

Undeva între izvoarele râului Silarus și locul în care apele râului ies dintre munți și udă câmpia, undeva de-a lungul șoselei antice dintre cele două mări ale Italiei, undeva între drumul spre Cannae și plajele pe care urmau să debarce cândva Aliații, Spartacus a fost lăsat să se odihnească.

11
ÎNVINGĂTORII

Primăvara îi aparține lui Venus, zeița grădinilor și a iubirii. În Capua înfloresc celebrii trandafiri. Mulțimea se înghesuie în piața de parfumuri a orașului, unde miresme exotice se ridică în aer. Între timp, în 71 î.Hr., la 681 de ani de la întemeierea Romei, sub consulatul lui Publius Cornelius Lentulus Sura și a lui Cnaeus Aufidius Orestes, mașinăria statului roman funcționa în continuare. Pe 1 aprilie – calendele lui aprilie, pentru romani –, un sclav capuan pe nume Flaccus examinează un săculeț plin cu monede. Este proprietatea lui Novius, membrul unei familii proeminente de afaceriști din Capua. Sclavul confirmă autenticitatea monedelor, sigilează săculețul, își scrie numele pe o vergea de fildeș care îi este atașată și împlinește astfel un mic pas din vastul proces prin care poporul roman își colectează impozitele.[1] Acestea sunt la fel de atemporale ca trandafirii în floare.

În același timp, la periferiile orașului, poporul roman încasează un alt fel de plată. De-a lungul drumului spre Roma, cât vezi cu ochii, se întinde un șir de sclavi murind pe cruce. Este sfârșitul revoltei lui Spartacus.

Crucificații erau ultimele victime ale lui Crassus. Făcuseră tot ce le stătuse în puteri ca să evite această soartă. După ce au supraviețuit înfrângerii din Lucania, un număr considerabil de răsculați au preferat să fugă decât să se predea. Îi pierduseră pe Spartacus și pe alți lideri, dar se pare că și-au ales conducători noi. Dacă într-o bătălie deschisă nu mai aveau nici o șansă, puteau să continue operațiile de gherilă. Sursele spun că s-au retras în munți[2] – poate în Picentinii pe care îi cunoșteau atât de bine. Crassus și armata lui s-au ținut după ei. Răsculații s-au împărțit în patru grupuri, fără îndoială sperând că împrăștiindu-se își sporeau șansele de supraviețuire. După cât se pare, au eșuat; Crassus a spus că i-a prins pe toți.

Crassus a prins 6.000 de răsculați în viață. I-a dus apoi în marș spre Capua, pe o distanță de 120 de kilometri, dacă presupunem că au fost

prinși în Munții Picentini. Se aflau printre ei unii dintre cei 74 de gladiatori care au pornit răscoala? Dacă da, este cu neputință să nu fi reflectat asupra ironiei întoarcerii în orașul de unde evadaseră la început din casa lui Vatia. Crassus avea în vedere o pedeapsă pe care lumea romană o considera „îngrozitoare“,[3] „degradantă“[4], „extrem de josnică“[5] și „demnă de un sclav“[6]. Plănuia crucificarea lor.

În lumea occidentală, crucificarea are un profund sens religios datorită crucificării lui Iisus. În Antichitate, crucificarea era pedeapsa capitală; crucea era echivalentul eșafodului, dar era de o mult mai mare cruzime. Romanii considerau crucificarea pedeapsa supremă, rezervată străinilor răzvrătiți, criminalilor violenți, tâlharilor și sclavilor. Verres crucificase un pretins agent al lui Spartacus, aplicând nesăbuit unui cetățean roman o pedeapsă de care acesta era scutit. După cum știm, Spartacus crucificase intenționat un prizonier roman în bătălia de pe Culmea Melìa. Voia să-i avertizeze pe oamenii lui asupra pedepsei la care se puteau aștepta din partea romanilor, și nu se înșela.

Această crucificare a 6.000 de oameni este probabil cea mai mare crucificare în masă din lumea antică. Numai Octavianus Caesar, viitorul împărat Augustus, l-a egalat în 36 î.Hr., când a capturat și a crucificat 6.000 de sclavi vâslași din flota rivalului său, Sextus Pompei. În ambele cazuri, cifra de 6.000 este o aproximare și, ca mai toate statisticile antice, trebuie luată cu rezerve. Dar sursele antice menționează și alte crucificări în masă, printre care: 800 de oameni crucificaţi în 86 î.Hr., siliţi să vadă cu ochii lor cum le sunt ucise femeile și omorâţi copiii, din porunca lui Alexandru Ianai, regele Iudeii independente; 2.000 de rebeli din Tir crucificaţi pe ţărmul Mediteranei de Alexandru cel Mare în 332 î.Hr.; 2.000 de rebeli crucificați în Iudeea de reprezentantul Romei, Quintilius Varus, în 4 î.Hr.; și 3.000 de rebeli crucificaţi în Babilon de regele persan Darius în 519 î.Hr. Se spune că 500 de oameni au fost crucificaţi zilnic în timpul celor șase luni de asediu al Ierusalimului în 70 d.Hr., ceea ce urcă la totalul șocant de 90.000 de crucificări – dacă este adevărat.

Dacă decizia de crucificare a 6.000 de sclavi era extremă, acțiunea poartă semnătura lui Crassus. Omul și-a clădit cariera pe voința de a nu precupeți nici un efort pentru a se distinge, mergând de la cumpărarea unei legiuni până la decimarea unei cohorte și zidirea vârfului din „cizma“ italiană. De ce să nu-și încununeze victoria cu un act

spectaculos, crud și extravagant de justiție romană?

Nouă crucificarea ni se pare dezgustătoare, însă romanii o tolerau probabil ca pe o cruntă necesitate. În zilele noastre mulți oameni resping pedeapsa capitală întrucât este crudă și neobișnuită, sau consideră drept tortură o tehnică dură de interogare precum simularea înecului, pe când alții le acceptă. În ochii romanilor, scopul crucificării era mai puțin răzbunarea, și mai mult descurajarea.[7] Majoritatea romanilor considerau că revolta sclavilor era o crimă comisă împotriva oamenilor din Italia. Nu le păsa de nedreptatea sclaviei și băgau de seamă doar devastarea zonelor rurale.[8] Apariția sclavilor înarmați stârnise frica, furia și indignarea romanilor.[9] Acum doreau liniștea sufletească promisă de o priveliște întipărită pe vecie în ochiul minții, un avertisment pentru sclavii din Italia să nu se mai revolte niciodată.

La Capua, poate că libertul Publius Confuleius Sabbio a pășit dincolo de zidurile orașului să vadă priveliștea. Lui Sabbio îi mersese atât de bine în afacerea lui de țesut mantale încât, pe la mijlocul primului secol î.Hr., a fost în stare să construiască o casă mare în oraș, decorată cu mozaicuri elegante și bogate. Își întâmpina oaspeții cu salutul său preferat, *Recte omnia velim sint nobis*, „Mi-aş dori ca toate să ne meargă bine!".[10] Probabil că fostul sclav le-a adresat prizonierilor de pe cruci cuvinte mai puțin amabile. El era orășean; ei erau niște țărani; el avusese parte de succes respectând ordinea romană; ei amenințaseră să o distrugă. Deși Sabbio se confruntase cândva cu pericolul de a fi pus pe cruce, se prea poate să fi socotit că generalul Crassus pusese lucrurile în bună rânduială.

Crassus nu se zgârcise: crucificarea unui număr de 6.000 de oameni a fost, cu siguranță, costisitoare. Poate că ulterior s-a lăudat că el plătise lemnul, cuiele, frânghia și pielea din care s-au împletit bice. El aranjase ca 6.000 de stâlpi să fie plasați la anumite intervale și să fie înfipți în pământ, și tot el pusese gărzi care să-i supravegheze mai multe zile și nopți pe răsculații în agonie. Este posibil să se fi afișat încă o dată ca un bărbat a cărui avere imensă achitase poporului roman dividende enorme. Poate că unii dintre proprietarii celor 6.000 de sclavi vedeau lucrurile altfel, căci fiecare cruce reprezenta o investiție pierdută. Stăpânii ar fi fost poate dispuși să-i primească înapoi pe sclavii lor, așa cum făcuseră proprietarii după Primul Război Sicilian al Sclavilor, când forța de muncă era insuficientă. Dacă învingătorul Crassus ar fi stat să-i

asculte, i-ar fi spus poate că o flagelare zdravănă le-ar fi băgat mințile-n cap sclavilor răzvrătiți.

Crassus a ordonat crucificarea răsculaților de-a lungul „întregului drum de la Capua la Roma“, după cum spun sursele antice.[11] Procedând astfel, el respecta protocoalele justiției romane și își propulsa cariera politică. Juriștii romani recomandau crucificarea tâlharilor notorii acolo unde făptuiseră crimele lor, ceea ce făcea din Capua, leagănul revoltei lui Spartacus, alegerea logică.[12] Autoritățile romane obișnuiau să ridice crucile pe drumurile cel mai intens circulate, ca să impresioneze cât mai mulți oameni, așa că șoseaua dintre Capua și Roma era o alegere rațională.[13] În politică, la fel ca în transporturi, toate drumurile duceau la Roma, așa că în mod firesc Crassus a ridicat crucile pe drumul spre capitală.

De obicei se presupune că „drumul de la Capua spre Roma“ era Via Appia. În realitate, două drumuri legau Capua și Roma; celălalt drum era Via Latina. Via Appia era mai faimoasă, dar și Via Latina era o arteră importantă. Via Appia (212 kilometri) era cu 22 de kilometri mai scurt decât Via Latina (234 kilometri), și parcurgerea lui dura cu o zi mai puțin: era nevoie de cinci sau șase zile ca să ajungi la Roma venind dinspre Capua, față de șase ori șapte zile pe Via Latina. Oricare va fi fost drumul ales de Crassus, a fost tivit de cruci.

De regulă, crucificarea romană consta în trei elemente: biciuirea, ducerea crucii de către condamnat și urcarea pe cruce. Ne putem imagina jalnica defilare a condamnaților, pășind încet spre nord, unde se afla Roma, printr-un peisaj cu flori de primăvară, cu carnea sfâșiată și zdrobită cu biciul, cu gâturile arse de sete. Printre ei se aflau poate și femei, întrucât justiția romană stipula și crucificarea femeilor.[14] Romanii crucificau și câini, într-un ritual anual[15], și putem presupune că și unii copii au sfârșit pe crucile lui Crassus. Victimele își cărau numai bârna transversală; stâlpul vertical fusese deja înfipt în pământ. Când condamnatul ajungea în dreptul stâlpului care îi fusese destinat, călăii îl urcau ajutându-se de o scară și niște prăjini.

Toți condamnații sufereau cumplit, dar, în funcție de felul în care era atârnată, victima se putea sufoca în câteva minute ori putea să agonizeze mai multe zile.[16] Sursele arată clar că un om urcat pe cruce putea să agonizeze îndelung: știm cazurile unor condamnați care vorbeau de pe cruce, care încheiau contracte legale de pe cruce sau care

au fost coborâți și cruțați după ce a fost mituit ofițerul de gardă. Unele victime erau batjocorite, fiind crucificate în poziții grotești, altele îndurau supliciul cu capul în jos.

Unii condamnați erau legați pe cruce cu frânghii, pe când alții erau bătuți în cuie. Arheologii au găsit în Israel oasele unei victime crucificate, datând din primul secol d.Hr. Posibil să se fi numit Yehohanan; picioarele i-au fost bătute în cuie pe cruce, dar brațele par să-i fi fost legate cu frânghii de bara transversală. Victima avea 24 de ani și o înălțime de 1,65 metri, mai scund probabil decât bărbații din nordul Europei care alcătuiau grosul armatei lui Spartacus. De glezna dreaptă a lui Yehohanan erau încă prinse un cui și o bucată de lemn.

Poate că unii dintre adepții lui Spartacus au rămas sfidători și pe cruce. Sursele antice relatează cazuri de bărbați crucificați care râdeau, îi scuipau pe spectatori sau chiar îngânau cântece de victorie când erau țintuiți pe cruce.[17]

Nu putem decât să sperăm că sclavii de pe drumul spre Roma au murit repede în loc să îndure o suferință îndelungată. După ce au murit, autoritățile nu s-au grăbit probabil să-i coboare de pe cruci. Cu cât cadavrele lor rămâneau mai mult timp expuse, putrezind și duhnind, cu atât aveau să-i descurajeze mai abitir pe cei cu gânduri de răzvrătire. Ca infractori de rând, sclavii erau probabil crucificați mai jos; prizonierii cu statut superior erau ridicați la un metru deasupra solului. Toate leșurile erau hrană pentru vulturi, dar și câinii puteau mânca din cei crucificați mai jos. În cele din urmă, rămășițele trupești erau coborâte și târâte până la cea mai apropiată groapă de gunoi. E greu de crezut că sclavii au fost înhumați cum se cuvine; probabil că până la urmă cineva a incinerat grămezile de carne putrezită ca să-i scutească pe cetățeni de duhoarea persistentă.

Șase luni îi trebuiseră lui Crassus ca să-i învingă pe răsculați. Și-a preluat funcția nu mai târziu de noiembrie 72 î.Hr.; revolta era încheiată pe la sfârșitul lui aprilie 71 î.Hr. Crucile trebuie să fi fost ridicate în mai. Poate că oamenii care sărbătoreau Floralia, echivalentul roman al zilei noastre de 1 mai, purtând în păr coronițe de flori, au ieșit să se zgâiască la condamnați. Străbătând câmpuri de maci roșii și șerpuind printre dealuri învelite în grozamă galbenă, trecând prin văi și peste vaduri, pe lângă apeducte și canale navigabile, lăsând în urmă răscruci și popasuri, borne miliare și mausolee, vile și vii, porticuri și grădini, șirul de cruci

înainta fără sfârșit. Căruțe și deținuți în lanțuri, turme de oi și cirezi de vite, copii de școală țopăind într-un picior și senatori purtați în lectici, bandiți furișându-se noaptea și brutari care se trezesc înaintea zorilor, cu toții treceau pe lângă șirul de cruci și le vedeau. Pentru gladiatorii în drum de la Capua spre Roma, lecția va fi fost foarte dureroasă.

Poate că trebuie să ni-l imaginăm pe Crassus în fruntea unei coloane de soldați, călărind printre cruci, vestit de trompeți, îndreptându-se către Roma într-un macabru tur al victoriei. Era momentul său; cu siguranță l-a exploatat la maximum. Cât timp erau pironiți pe crucile lor, sclavii îi aduceau publicitatea după care tânjea. Setea lui de glorie fusese neostoită.

În pofida succesului său, Crassus se temea că va pierde favorurile publicului. Într-o jumătate de an îl învinsese pe Spartacus, un om care încolțise Roma un an și jumătate înainte de comanda lui. Crassus pusese însă la încercare răbdarea Romei, izolându-l pe Spartacus în loc să-l găsească și să-l nimicească în bătălie. Mai mult decât atât, ceruse ajutorul altor generali, astfel încât nu putea să pretindă întregul merit al victoriei.

Rivalul său Pompei a turnat gaz pe foc. Iată ce s-a întâmplat: pe lângă răsculații pe care Crassus i-a urmărit în munți, un al doilea grup de supraviețuitori rămăsese în libertate. Au fugit din Lucania și s-au îndreptat spre nord, poate după ce au ajuns prea târziu la concluzia că Spartacus avusese dreptate, până la urmă, în legătură cu trecerea Alpilor. Considerente de încadrare temporală, precum și un indiciu din sursele antice sugerează că aceștia erau refugiați celți și germani de după bătălia de la Cantenna. Vreo 5.000 de oameni au ajuns până în Etruria (Toscana), centrul Italiei, unde norocul nu le-a mai surâs. Au ieșit exact în calea lui Pompei și a armatei lui victorioase întorcându-se în marș din Spania. Neavând milă de sclavii fugari, Pompei i-a nimicit.

Pompei a trimis Senatului o scrisoare în care își anunța succesul. Conform unei surse, scrisoarea spunea: „Crassus i-a învins pe sclavii fugari în bătălie deschisă, dar el, Pompei, smulsese rădăcinile războiului“.[18] O formulare isteață, care atingea un adevăr dureros. Crassus îl omorâse pe Spartacus, dar lăsase insurgenți în libertate. Aceștia încă erau capabili să le facă viața grea oamenilor liberi, după cum va deveni dureros de limpede peste un an.

În acuzarea lui Verres, Cicero se referă la un incident de la începutul

anului 70 î.Hr. pe care îl numește „tulburările de la Tempsa“[19]. Tempsa era un oraș din Bruttium cunoscut pentru minele sale de cupru. Unde erau mine, erau și sclavi. „Tulburările de la Tempsa“, spune Cicero, au implicat „rămășițele războiului italic dus de sclavii fugari.“[20]

Exact în ce au constat acele tulburări? Cicero nu ne spune. Au fost destul de grave ca să fie raportate într-o ședință a Senatului, dar nu atât de serioase încât să-i facă pe senatori să trimită o armată. Potrivit lui Cicero, Gaius Verres ar fi trebuit să rezolve problema. Întâmplător se afla în apropiere, întorcându-se de la Roma după ce în sfârșit își încheiase mandatul prelungit de guvernator al Siciliei. O delegație din orașul Vibo Valentia, de lângă Tempsa, condusă de un cetățean de vază pe nume Manius Marius, a mers la Verres pentru a-i cere ajutorul. O „mică bandă“ de rebeli era în libertate, i-a spus Marius.[21] Cu siguranță, insurgenții priveau cu jind vilele de pe fertilul teritoriu al orașului Vibo. În calitate de guvernator, Verres trebuia să aibă o modestă escortă militară, și Marius îi cerea să restabilească ordinea.

Cicero afirmă că solicitările lui Marius n-au fost băgate în seamă; Verres a preferat compania iubitei sale pe țărmul mării în loc să-i ajute pe locuitorii din Vibo. Poate că Cicero spune adevărul, dar este la fel de posibil ca lucrurile să fi fost mai complicate: poate că rebelii s-au împrăștiat înainte ca Verres să fi putut interveni. Sau poate că „mica bandă“ era în realitate prea numeroasă pentru trupa lui Verres. În orice caz, odată ce răsculații au jefuit teritoriile orașelor Vibo și Tempsa, au dispărut pe dealuri. La Roma, Senatul a ridicat din umeri.

Senatorii aveau altele pe cap. Războiul cu Mitridates era încă în toi, în vreme ce pirații continuau să terorizeze Mediterana. Acasă, Cicero îl acuza pe Verres – mandatul său de guvernator al Siciliei încetase pe 31 decembrie 71 î.Hr. –, trimis în judecată pentru corupție. Cicero era strălucit, fusese și *quaestor*, dar era tânăr; Verres era apărat de cel mai mare avocat al vremii, Hortensius.

Dar cel mai distractiv spectacol din politica internă era rivalitatea dintre Crassus și Pompei. La începutul verii, amândoi ajunseseră la Roma cu armatele lor. În mod normal, generalilor li se cerea să își demobilizeze armatele odată ce intrau în hotarele Italiei, dar acești doi generali făceau excepție, pentru că amândoi luptaseră cu sclavii răzvrătiți. Crassus comanda 35.000–40.000 de soldați; Pompei cam 25.000–30.000. Nici unul nu și-a demobilizat armata. S-au oprit în

afara orașului, așteptând, trăgând sfori și purtând negocieri.

Fiecare dorea să fie ales consul pentru anul 70 î.Hr., de preferat în locul celuilalt. Roma avea în fiecare an doi consuli; cu siguranță Pompei și Crassus ar fi preferat să împartă anul în funcție cu o figură mai ștearsă. Nici unul nu își putea împlini dorința fără consimțământul samsarilor care tranzacționau puterea la Roma. Alegerile romane mobilizau o masă electorală, dar erau puternic influențate în favoarea celor bogați și puternici. Nimeni nu putea fi ales fără susținerea câtorva oameni cu multe relații. În cele din urmă, generalii au făcut un târg: în iulie, când s-au ținut alegerile, Crassus și Pompei au fost aleși amândoi consuli pentru anul următor.

Și-au preluat funcția pe 1 ianuarie 70 î.Hr. Odată asigurat succesul politic, cei doi generali e posibil să-și fi demobilizat fiecare armata, dar numai după o ultimă operație: parada victoriei. Orice general roman aspira la suprema onoare a celebrării unui triumf. Acesta era un spectaculos marș victorios prin Roma în fruntea armatei sale, care culmina cu un sacrificiu adus lui Jupiter pe Colina Capitolină și un ospăț. Generalul care sărbătorea un triumf se numea *triumphator*.

Alți doi generali victorioși reveniseră în Italia în 71 î.Hr. și doreau la rândul lor câte un triumf. Este vorba despre Marcus Lucullus, care fusese chemat să lupte cu Spartacus după ce obținuse victorii în Tracia, și Quintus Caecilius Metellus Pius, proconsul și colegul lui Pompei în Spania.

Fiecare triumf era diferit. Au supraviețuit puține detalii despre triumfurile din 71 î.Hr., dar, pe baza unei reconstituiri plauzibile (dar câtuși de puțin certe), un triumf decurgea după cum urmează.

Întreaga Romă era pe străzi în ziua triumfului. Triumfătorul își începea ziua în afara orașului cu o adunare a trupelor sale. Le ținea un discurs și împărțea câtorva onoruri, și daruri în bani tuturor. Pe urmă începea parada triumfală, care intra în Roma printr-un loc anume, *porta triumphalis*, „poarta triumfală“, care altminteri era mereu închisă. Parada se îndrepta spre Capitoliu pe un traseu lung și foarte vizibil. Senatul și magistrații mergeau în frunte, urmați de trompeți. Îi urmau care alegorice, pe care erau expuse tablouri ale asediilor și bătăliilor câștigate, alături de care se vedeau grămezi de trofee, predominante fiind cele din aur și argint. Veneau apoi taurii sau boii albi destinați jertfirii, însoțiți de preoți. Prizonieri romani eliberați defilau în urma lor,

gătiți ca liberți ai triumfătorului. Captivi importanți pășeau în lanțuri, de obicei îndreptându-se către locul unde aveau să fie executați.

Apoi, precedat de lictorii săi, trecea generalul victorios. Îmbrăcat într-o togă specială, decorată cu modele țesute cu aur, triumfătorul defila într-un car de luptă tras de patru cai. Ținea un sceptru și purta pe cap o cunună de lauri delfici. Un sclav îi stătea alături și îi reamintea că este muritor. Fiii lui adulți călăreau în spatele carului triumfal, urmați de ofițerii lui și de cavalerie. La urmă trecea infanteria, mărșăluind mândru și cântând o combinație de imnuri și de cântece obscene despre comandantul lor. Oamenii lui Caesar, de exemplu, îl numeau în batjocură pe șeful lor „chel ușuratic“.[22]

Apogeul zilei se petrecea pe Colina Capitolină. Acolo, după ce erau executați conducătorii inamici, triumfătorul participa la sacrificiul închinat lui Jupiter. Îi dăruia zeului o parte din prăzi și cununa lui de lauri. Pe urmă apărea ca invitat de onoare la banchetul ținut pe Capitolină. În tot orașul oamenii chefuiau pe socoteala statului. În cele din urmă, fluierele și flautele îl însoțeau noaptea pe triumfător spre casă.

Ca să celebreze un triumf, un comandant avea nevoie de permisiunea Senatului și de votul poporului roman. Mai trebuia, de asemenea, să satisfacă anumite cerințe. Trebuia să fi obținut o victorie într-un război de peste graniță asupra unui dușman declarat. Trebuia să fi ucis cel puțin 5.000 de dușmani și să fi încheiat războiul – unul dintre numeroasele motive ale umflării numărului de morți din textele antice. Trebuia să fi deținut funcții publice și să fi luptat acolo unde fusese trimis în mod oficial. O ultimă cerință ca totul să fie fără greșeală era să fi oficiat ceremoniile religioase cuvenite înainte de luptă.

Victoria lui asupra rebelilor spanioli îndreptățea cererea – aprobată – a lui Pompei de a celebra un triumf. Îndreptățiți să solicite un triumf erau și Metellus Pius, comandantul asociat lui Pompei în Spania, și Marcus Lucullus. Dar Crassus nu îndeplinea cerințele unui triumf, în pofida însărcinării lui oficiale și a victoriilor repurtate, deoarece inamicii lui erau sclavi. Era sub demnitatea poporului roman să celebreze un triumf asupra unui dușman aflat în robie. Crassus a fost nevoit să se mulțumească doar cu o *ovatio*.

Ovatio era o versiune simplificată de triumf. Aidoma unui triumf, se desfășura o defilare victorioasă prin oraș, ducând spre Capitoliu și culminând cu un sacrificiu închinat lui Jupiter. Erau bani pentru soldați

și ospețe pentru popor. Dar generalul nu mergea într-un car de paradă ca un triumfător; ori mergea pe jos, ori, în cazul lui Crassus, călare. Nu purta țesăturile cu fir de aur ale triumfătorului, ci numai toga obișnuită, tivită cu purpură, a unui magistrat. Nu avea sceptru. Trompetele erau interzise; biruitorul trebuia să se mulțumească doar cu flaute. În sfârșit, purta pe cap o cunună de mirt în locul celei de lauri.

Oricât de minor ni se pare nouă ultimul detaliu, se pare că era foarte important pentru romani. Crassus și-a înghițit mândria când a trebuit să accepte o *ovatio* în locul unui triumf, dar o coroană de mirt era prea mult. A cerut Senatului un decret special, prin care i se acorda un privilegiu personal. Senatul a încuviințat și i-a permis lui Crassus să poarte la a sa *ovatio* o cunună de lauri.

Primul s-a ținut probabil triumful lui Marcus Lucullus, cu mult timp înainte de sfârșitul anului. Metellus Pius, Crassus și Pompei au urmat în a doua jumătate a lui decembrie, după cât se pare în decurs de câteva zile. Istoricii reconstituie astfel ordinea evenimentelor: Metellus Pius a fost primul datorită rangului său de fost consul, apoi Crassus în calitate de fost pretor și, la urmă, Pompei, care, în pofida bravurii sale militare, era un simplu cavaler roman.[23]

În doar o săptămână, aproximativ o sută de mii de oameni au defilat prin oraș și au primit aplauzele unui public mulțumit că se reinstaurase pacea în inima imperiului și într-una dintre provinciile sale, dacă nu chiar în toate. Au fost niște ceremonii foarte extravagante, dacă judecăm după un amănunt legat de triumful lui Metellus, care a servit 5.000 de sturzi la ospățul public.[24] Numai prețul acestor păsări era de 60.000 de sesterți, echivalând aproximativ cu plata anuală încasată de cam o sută de legionari.[25]

Odată cu triumful lui Pompei, Roma încoronase într-un singur an patru frunți cu tot atâtea cununi de lauri. Era ultima zi din decembrie 71 î.Hr. Războiul lui Spartacus era oficial istorie. Legenda deja începuse.

CONCLUZIE

În consulatul lui Quintus Caecilius Metellus Celer și al lui Lucius Afranius, în anul 60 î.Hr., o mică armată plecată de la Roma mărșăluiește spre sud sub comanda lui Gaius Octavius. Oamenii înaintează tropăind pe marile drumuri din Italia, trec de Capua și de Vezuviu, traversează dealurile Lucaniei și se perindă pe sub piscurile Muntelui Pollino, unde cotesc în sfârșit spre est, în Bruttium și sudul extrem al Italiei. Ținta lor se arată privirii. O misiune murdară, pe care Senatul a tot amânat-o vreme de un deceniu, dar care este totuși esențială pentru onoarea romană. Au venit să exorcizeze duhul lui Spartacus.

Pentru Octavius este o deviere de la destinul său. Fusese numit guvernator al Macedoniei, o provincie de peste Marea Adriatică și poarta spre frontul trac, cu triburile sale nesupuse. Victoria militară în acele ținuturi putea să conducă spre un triumf, visul unui roman ambițios. Octavius este modelul desăvârșit al tânărului însetat de avuție și putere. Produs al aristocrației locale dintr-un oraș aflat în centrul Italiei, s-a însurat cu o femeie dintr-o proeminentă familie romană și urcă pe scara funcțiilor politice și militare. Măreția îi face cu ochiul, dar, înainte ca Octavius să se poată îmbarca la Brundisium, are de îndeplinit o misiune în Italia.

Unsprezece ani după sfârșitul marii răscoale, ultimul dintre rebeli încă mai stăpânea dealurile din jurul câmpiei pe care se află orașul Thurii din Bruttium. Bogată regiune agricolă, câmpia găzduia numeroase vile. Odinioară Spartacus dăduse acolo o mare lovitură; Thurii este singurul oraș pe care l-au cucerit vreodată el și oamenii lui. Nu e de mirare că rămășițele armatei lui Spartacus au ales să se întoarcă pe aceste dealuri după victoria lui Crassus din 71 î.Hr.

Din câte putem ști, au supraviețuit ca tâlhari, nu ca revoluționari, mulțumindu-se să se ascundă pe dealuri și să atace pentru provizii. Nu mai îndrăzneau să înfrunte fierul legionarilor în câmp deschis. Poate că visătorii sperau că Spartacus era încă viu pe undeva și că se va

întoarce – la urma urmei, trupul său nu a fost găsit niciodată. Dar Spartacus era mort, și un lung șir de cruci vestea soarta care îi aștepta pe cei care îndrăzneau să se ridice pe față împotriva Romei.

Au continuat raidurile locale vreme de opt ani, până când valul unei alte răscoale eșuate s-a revărsat peste ei. În 63 î.Hr., aristocratul roman renegat Catilina a încercat să stârnească o revoltă a datornicilor și a sclavilor, dar Senatul a zdrobit-o. Supraviețuitorii acelei cauze pierdute au fugit la Thurii și au întărit rândurile adepților de odinioară ai lui Spartacus. Atunci Senatul a decis să anihileze comunitățile de sclavi fugari din jurul orașului Thurii. Intră în scenă Octavius.

„Le-a pus capăt în drumul său“: așa ne spun sursele, fără să irosească prea multe vorbe despre soarta sclavilor rebeli.[1] Dar ne putem imagina amănuntele: de la cavaleria romană atacând brusc până la scrâșnetul săbiilor, unele dintre ele mânuite poate de bărbați antrenați în casa lui Vatia cu mulți ani în urmă. Putem auzi țipetele și sfârâitul flăcărilor și, în cele din urmă, baterea cuielor în inevitabilele cruci de pe marginea drumului.

Cu sau fără știința lui, Octavius punea capăt unei ere. Durase aproape trei generații, de la izbucnirea primei revolte a sclavilor din Sicilia, circa 135 î.Hr., până în 60 î.Hr. Fiecare din cele două războaie ale sclavilor sicilieni a continuat mai mulți ani, în vreme ce răscoala lui Spartacus a durat peste doi ani. Nu va mai urma nici o răzmeriță a sclavilor de asemenea proporții. De exemplu, Romei i-au trebuit trei luni ca să reprime „conspirația“ lui Catilina, după cum a numit-o cu o expresie celebră Cicero, care a fost în mare măsură o revoltă a unor oameni liberi mai degrabă decât o răscoală a sclavilor.

În ceea ce-i privește pe sclavii și gladiatorii Romei, liniștea nu s-a așternut pe deplin. După ce a învățat lecția lui Spartacus, Senatul a recunoscut potențialul revoluționar al gladiatorilor și a luat măsuri ca pericolul să înceteze. În timpul crizei provocate de Catilina în 63 î.Hr., de exemplu, Senatul a decretat ca gladiatorii să fie scoși din capitală și mutați la Capua sau în alte orașe italice. Ambele tabere recrutau gladiatori pentru bandele politice a căror violență a marcat politica romană în deceniul anilor 50 î.Hr., când mocnea războiul civil dintre Caesar și Pompei. Când, în cele din urmă, Caesar a trecut Rubiconul în 49 î.Hr. și s-a pus în marș spre Roma, rivalul său, Pompei, i-a confiscat gladiatorii pe care acesta îi avea în Capua și i-a distribuit coloniștilor

romani ca să-i apere: gladiatorii însumau o mie de oameni sau și mai mulți. Senatorii aveau dreptate să fie îngrijorați de gladiatori.

Nu a mai apărut nici un alt Spartacus care să ațâțe sclavii din Italia. Lideri de calibrul său nu apar frecvent și oricui i-ar fi fost peste măsură de greu să-i convingă pe oameni să riște soarta susținătorilor lui Spartacus. Sclavii au mai pus mâna pe arme, dar în slujba unuia sau altuia dintre politicienii revoluționari ai Romei, și nu sub stindardul unui sclav răzvrătit. Cazul cel mai bine cunoscut este Sextus Pompei, fiul lui Pompei cel Mare, care a condus cu succes o flotă de pirați între 43 și 36 î.Hr. Printre oamenii lui s-au numărat și 30.000 de sclavi fugari.

Spartacus era mort, dar legenda lui era vie. Douăzeci de ani după moartea lui Spartacus, Caesar cita lecțiile revoltei tracului pe când lupta cu celții și germanii din Galia. Treizeci de ani după moartea lui Spartacus, generalul roman Marc Antoniu amenința Republica cu armatele sale. În rândurile acestora nu se număra nici un sclav răzvrătit, dar, cu toate acestea, Cicero l-a etichetat drept „un nou Spartacus“. Spartacus își află ecoul în poezia lui Horațiu cincizeci de ani după moartea sa. O sută de ani după moarte, numele lui Spartacus s-a făcut auzit în contextul amenințării unei revolte a gladiatorilor din Italia centrală.

De la Caesar și până la Tacitus și Augustin, elita romană nu l-a uitat nicicând pe Spartacus. Doi dintre primii istorici care au scris despre el au fost Sallustius (96–35 î.Hr.) și Titus Livius (59 î.Hr.–17 d.Hr.). Pentru Sallustius, Spartacus a fost un mare bărbat, un erou și un patriot care a încercat să-i împiedice pe soldații lui să comită atrocități și care a dorit să îi conducă acasă, în afara Italiei. Dar Sallustius disprețuia Senatul și mare parte din elita politică a Romei, astfel încât simpatia lui față de sclavul răzvrătit este explicabilă. Titus Livius, în mai mare măsură un membru al clasei dominante, a văzut un Spartacus mai întunecat, judecând după puținul rămas din capitolele lui despre revolta gladiatorilor. Pentru el, Spartacus a fost omul care a terorizat Italia.

Glasurile oamenilor de rând și ale sclavilor sunt aproape imposibil de reconstituit, dar le putem ghici șoaptele. Pentru ei, Spartacus va fi fost o figură a rezistenței și a speranței, o reamintire a ceea ce reprezenta pentru Roma călcâiul lui Ahile. Dovezile sunt mai mult speculații, dar trebuie să le avem în vedere. Să începem cu instrumentele de pedeapsă alese de Crassus. Părți din cele 6.000 de

cruci pe care au fost ridicați oamenii lui Spartacus se poate să fi sfârșit ca relicve în mâinile oamenilor de rând. Romanii credeau în valoarea magică a unui cui sau a unei bucăți de frânghie folosite la o crucificare. Învelite în lână și purtate la gât, se credea că aceste amulete vindecă malaria. Romanii mai credeau că părul unei persoane crucificate poate să ușureze boala.[2] Malaria era endemică în Italia romană și oamenii se agățau de orice posibil remediu. Ne putem imagina soldați înșfăcând cuie și bucăți de frânghie de pe crucile sclavilor și tăind șuvițe de păr de pe leșurile victimelor și vânzând poate astfel de articole. Fie și numai în amuletele păstrate în sipetele romanilor, amintirea agoniei finale a sclavilor a dăinuit.

La Roma exista precedentul de a-i trata pe oamenii de seamă ca pe niște semizei. De exemplu, frații Gracchi fuseseră asasinați (în 133 și 122 î.Hr.) după ce au încercat să înfăptuiască o reformă funciară pentru oamenii de rând de la Roma. S-au bucurat practic de un cult al martirilor, cu statuete și ofrande zilnice, în vreme ce locurile în care au murit erau considerate sacre. În 86 î.Hr., ca să luăm un alt exemplu, romanii i-au înălțat statui unui acum obscur pretor, Marius Gratidanus, venerat prin ofrande de vin și tămâie în semn de mulțumire pentru reformele sale monetare. Sclavii nu-i puteau ridica statui lui Spartacus, dar puteau să-i binecuvânteze memoria și să o păstreze mereu vie.

Adorația oamenilor de seamă putea fi ceva firesc pentru sclavii romani. Sclavii luau parte la ritualurile micilor comunități religioase pe care le reprezentau toate gospodăriile romane. Era o practică standard pentru sclavi să îl venereze pe *genius* – adică „forța vitală“ – a stăpânului lor.[3] Mulți ar fi preferat să venereze memoria bărbatului care încercase să le redea libertatea.

Deși fragmentară și enigmatică, o pictură din Pompeii ne poate spune ceva despre memoria populară. O frescă aidoma unui desen animat îl numește pe unul dintre personaje Spartacus: literal, spartaks, versiunea oscă a numelui latin Spartacus. Osca era limba vorbită la Pompeii. După ce în 80 î.Hr. Sulla a întemeiat acolo o colonie a veteranilor săi, latina a ajuns să domine în scurt timp viața publică din oraș, dar limba oscă s-a păstrat. L-a consemnat pe marele gladiator răzvrătit? Este adevărat că Pompeii nu putea să-l fi uitat ușor pe Spartacus.

Un memento al lui Spartacus domina orizontul celor din Pompeii:

Vezuviul, vizibil din tot orașul și cândva scena triumfului de care s-a bucurat Spartacus. Unii pompeieni puteau să fi suferit personal în urma raidurilor sale, care au făcut ravagii prin împrejurimile rurale. În plus, ca gladiator, Spartacus avea un motiv în plus să pretindă atenția celor din Pompeii, deoarece aceștia erau amatori împătimiți ai luptelor din arenă. Dovezile arheologice arată acest lucru, cel puțin în secolul I d.Hr.

Fresca în care îl vedem pe Spartacus decora o clădire situată pe o stradă aglomerată. În 79 d.Hr. se găsea în holul de la intrarea unei locuințe private. Dar fresca fusese pictată mult mai devreme, cu mult înainte de erupția vulcanică din 79 d.Hr.; de fapt, până atunci fresca fusese acoperită cu două straturi de tencuială și nu mai era vizibilă. Este posibil ca încăperea în care a fost descoperită să facă parte dintr-o tavernă alăturată; dovezile sugerează că arhitectura fusese modificată înainte de 70. Pictura este monocromă, cu figuri colorate în castaniu roșcat, un stil comun în Campania preromană. Seamănă puțin cu benzile desenate moderne.

Fresca *Spartaks* descrie o serie de lupte. În dreapta, în plan îndepărtat se vede un trompet. La stânga apar doi călăreți înarmați cu lănci, coifuri și scuturi rotunde. Primul călăreț pare că încearcă să scape de al doilea, dar fără succes: al doilea călăreț îl împunge cu sulița în coapsă. În stânga celor doi călăreți doi bărbați se luptă pe jos. Sunt înarmați cu săbii, scuturi mari și coifuri. În sfârșit, la stânga lor, apare o formă dreptunghiulară, posibil un altar.

Unii spun că fresca zugrăvește o bătălie reală, dar este clar o luptă de gladiatori. Cele două perechi de luptători și armele și armurile lor duc spre această concluzie. La fel și altarul, care amintește de mormintele în jurul cărora au avut loc primele lupte de gladiatori. Și mai este apoi trompetul. Muzicanții acompaniau jocurile de gladiatori, uneori deghizați în animale. Acest trompet poartă o mască, reprezentând poate un urs. Putea fi acoperit și cu o manta din blană de urs. Cunoaștem un alt exemplu de trompet participant la jocuri care purta o mască și o mantie din blană de urs. Numele de scenă al acelui bărbat era Ursus Tubicen, „Ursul Trompet“, de presupus o aluzie la răgetul profund al instrumentului.[4]

Fiecare dintre cei patru gladiatori este etichetat. Numele bărbaților care luptă pe jos sunt ilizibile, în vreme ce numele călărețului învingător este FEL… POMP…, restaurat în mod plauzibil drept Felix

Pompeianul, care mai înseamnă și „Norocosul Pompeian“. Călărețul rănit este clar indicat cu numele spartaks.

Dar era el *chiar* Spartacus? Experții sunt în dezacord. Unii răspund afirmativ și argumentează că fresca descrie ultima bătălie a lui Spartacus. Unii chiar sugerează că individul care a comandat fresca – Felix din Pompeii? – se lăudase că el l-a rănit pe Spartacus. Fresca zugrăvește gladiatori, nu soldați, dar îl arată pe Spartacus în luptă și, ca atare, ar putea să fi fost un simbol al revoltei sale.

Multe dispute gravitează în jurul folosirii în frescă a limbii osce. În viziunea convențională, osca a dispărut la Pompeii după 80 î.Hr., așa că fresca nu se putea referi la revolta lui Spartacus. Dar inscripțiile osce din primul secol d.Hr. se găsesc prin alte părți din sudul Italiei, astfel încât fresca s-ar putea referi într-adevăr la revolta lui Spartacus.

În realitate, după 80 î.Hr. se putea ca pompeienii nativi să folosească ostentativ limba oscă în semn de mândrie locală. Sursele se referă la o tensiune înverșunată și îndelungată la Pompeii între autohtonii vorbitori de oscă și coloniștii care vorbeau latina.[5] Poate că fresca *Spartaks* le dădea cu tifla coloniștilor, amintindu-le de un inamic care umilise Roma.

Mărturiile nu permit certitudinea, însă cititorul poate să accepte această ipoteză: fresca ne oferă un instantaneu al mitului pe cale de a deveni istorie. Spartaks este Spartacus așa cum și-l amintea o parte din public. În afara cărților și a sălilor de clasă adevărul istoric devine cel mai adesea mit. Spartacus era mai cuprinzător decât viața; era orice făceau oamenii din el. Puteau să îl transforme chiar într-o figură religioasă – fresca *Spartaks* sugerează și acest aspect. Posibila prezență în frescă a mormântului indică niște jocuri funerare, un subiect comun în pictura murală din Italia, documentat și în alte picturi murale din Pompeii. Înmormântarea era o ocazie religioasă; din când în când era, de asemenea, un prilej de lupte între gladiatori. Era un străvechi obicei italic de a celebra moartea unui mare om cu o luptă gladiatorială lângă mormânt: moarte pentru moarte, ca să spunem așa.

Pe câmpiile din sudul Italiei, Spartacus putea să fi intrat în panteonul orfic-dionisiac ca un simbol al speranței. Dacă elita romană tremura la gândul reîntoarcerii lui Spartacus, masele de sclavi puteau fi exaltate de același gând.

Vremurile erau în continuare sângeroase pentru mulți dintre

supraviețuitorii lui Spartacus. Adepții lui au fost anihilați încetul cu încetul. Multe altele dintre figurile importante din această dramă au sfârșit și ele dezastruos. Bizar, personajele minore par să se fi descurcat mai bine decât marii bărbați, dar poate este efectul unei lecturi deformate a surselor, care se desfată cu detalii atroce despre elită, în vreme ce menționează doar în treacăt actorii secundari.

Începând cu figurile mai puțin importante, se pare că înfrângerea lui Spartacus nu le-a distrus carierele. De exemplu, pe când era pretor în 73 î.Hr., Varinius abia a scăpat din ghearele lui Spartacus. Și totuși există mărturii că după opt ani, în 65 î.Hr., a deținut funcția de guvernator al provinciei Asia (vestul Turciei).

Consulii Gellius și Lentulus și-au revenit după dezonoarea înfrângerii suferite în fața lui Spartacus în 72 î.Hr. Între 67 și 65 au servit în calitate de comandanți sub autoritatea lui Pompei în războiul împotriva piraților; li s-a încredințat paza coastei italice și au avut misiunea să patruleze pe Marea Tireniană. Ce ironie dacă vreunul dintre pirații care l-au trădat pe Spartacus a sfârșit în mâinile lor! Ambii au rămas activi în politică, susținându-l pe Pompei contra lui Caesar. Unele zvonuri i-au pătat onoarea lui Gellius cu un scandal domestic: se spune că fiul adoptat de Gellius ar fi comis adulter cu a doua soție a lui Gellius.

În 72 î.Hr., Quintus Arrius a fost propretor și l-a ajutat pe Gellius să-l învingă pe Crixus. Și-a făcut drum prin labirintul politicii romane în următoarele două decenii, părând a fi acum prietenul lui Crassus, apoi al lui Caesar, dar nicicând amic cu Cicero, care i-a întors complimentul denigrându-l pe Arrius în scrierile sale. Arrius s-a retras din viața publică în 52 î.Hr., într-o perioadă violentă, când retragerea în pace a senatorilor era un fenomen rar.

Îndreptându-ne atenția spre actorii principali în înfrângerea lui Spartacus, relatările devin sângeroase. Verres, de exemplu, va fi salvat Sicilia de Spartacus, dar asta nu i-a fost de folos în 70 î.Hr., când Cicero l-a demascat pe fostul guvernator pentru că jefuise insula. Confruntat cu o condamnare probabilă după acuzarea devastatoare a lui Cicero, Verres nu a mai așteptat verdictul. A fugit de la Roma tocmai la Massilia (Marsilia modernă), unde avea să petreacă următorul sfert de secol într-un exil autoimpus. În cele din urmă, în 43 î.Hr., politica romană l-a ajuns din urmă. În acel an, Marc Antoniu a pus să fie

asasinat, după cum s-a spus, fiindcă Verres refuzase să-i dea comorile artistice pe care le furase cu mult timp în urmă din Sicilia. Ultimul amănunt este însă prea picant ca să fie adevărat. Ca o ironie a soartei însuși Cicero a fost ucis din porunca lui Antoniu în același an. Antoniu s-a răzbunat pe orator pentru că l-a atacat în discursurile sale publice, exact așa cum îl denunțase odinioară pe Verres.

Pompei îl sfătuise pe Verres să plece în exil. Un sfat asemănător i-ar fi salvat viața și lui Pompei, dar acesta era prea ambițios și, o vreme, a avut prea mult succes ca să facă așa ceva. În anii 60 î.Hr., Pompei a fost primul bărbat al Romei. A dobândit funcții militare de cel mai înalt rang: el a curățat mările de pirați, l-a învins în sfârșit pe Mitridates și a alipit Levantul Imperiului Roman. Cu toate acestea, Pompei nu a fost un dictator și, în 60 î.Hr., a încheiat un acord cu Crassus și cu Caesar să conducă Roma ca un triumvirat. Dar Primul Triumvirat, după cum numesc istoricii acest prim acord, s-a destrămat după o vreme. În cele din urmă s-a ajuns la război civil (49–45 î. Hr.) între susținătorii lui Pompei și adepții lui Caesar. Învins în bătălia de la Pharsalus din nordul Greciei în 48, Pompei a fugit în Egipt. A fost ucis de cum a pus piciorul pe țărm. Caesar, desigur, a fost asasinat patru ani mai târziu, de Idele lui Martie, 44 î.Hr.

Crassus a evitat acest război civil pentru că între timp murise. În 53 î.Hr., a avut și el parte de un sfârșit violent. Propulsat de succesul lui împotriva lui Spartacus, Crassus a deținut de două ori funcția de consul și pe cea de cenzor, i-a apărat pe colectorii de impozite din provincia Asia (vestul Turciei), s-a amestecat în reforma socială și politică, legând niște relații formidabile și acumulând o enormă influență. În cele din urmă, i s-a încredințat o înaltă funcție de comandă în Orient și a părăsit Italia în 55 î.Hr. ca să cucerească Imperiul Part, după cum era cunoscut pe atunci regatul persan. Dar parții nu erau o armată de sclavi prost echipați.

Parții erau excelenți călăreți, greu sau ușor înarmați, și erau niște arcași faimoși. Crassus nu avea decât infanteriști, pe lângă un restrâns corp de cavalerie, condus de fiul său Publius și alcătuit din gali. Nu a reușit să înțeleagă provocarea care îi stătea în față. După un popas în Siria, Crassus a pătruns în vestul Mesopotamiei. Inamicul l-a întâmpinat lângă orașul Carrhae. După ce au zdrobit cavaleria galică și l-au ucis pe Publius, parții s-au confruntat cu un inamic demoralizat. Crassus a fost

de acord să negocieze, dar a fost ucis într-o încăierare cu inamicul. Parții i-au tăiat capul și mâna dreaptă. Oamenii lui ori s-au predat, ori au fugit, dar majoritatea au fost prinși, fiind apoi omorâți sau ținuți în captivitate.

După cum se povestește, capul retezat al lui Crassus a suferit o ultimă umilință. A fost adus la curtea regelui part din orașul Seleucia, lângă Bagdadul modern. Acolo se spune că, înfipt într-un par, capul lui Crassus ar fi fost expus în timpul unei reprezentații a tragediei *Bacantele*, de Euripide.

Dintre cei trei generali care i-au adus sfârșitul lui Spartacus în 71 î.Hr., doar Marcus Lucullus a murit de moarte bună. Lucullus a sărbătorit triumful după succesul lui din Tracia, dar restul vieții lui publice nu a fost ușor. Fratele său mai mare, Lucius Lucullus, a avut un mare succes militar împotriva lui Mitridates, dar și-a făcut dușmani importanți în politica romană, care l-au privat de putere. Le-au făcut necazuri celor doi frați vreme de un deceniu. Lucius și-a pierdut mințile și a murit cam prin 56 î.Hr. Îndurerat, fratele său Marcus l-a îngropat pe domeniul familiei de lângă Roma și, la scurt timp după aceea, a murit și el.

După frustrarea provocată de faptul că a trebuit să servească sub Gellius în 72 î.Hr., Cato cel Tânăr a continuat spre măreție și apoi spre tragedie. A devenit conducătorul vechii gărzi din Republica târzie; nimeni nu a apărat privilegiile Senatului cu mai mare dârzenie. Deși nu avea încredere în Pompei, Cato îl detesta pe Caesar, așa că a luptat pentru Pompei în războiul civil izbucnit în 49 î.Hr. După ce a servit în Sicilia, Epir și Asia Mică, în 46 î.Hr. Cato a ajuns în nordul Africii, unde Caesar l-a învins și l-a iertat. Cato a preferat să se sinucidă. Aidoma lui Spartacus, numele lui a devenit legendar. Cato continuă să fie viu ca imagine emblematică a virtuții republicane.

Rebelii traci au continuat să ridice armele împotriva Romei vreme de un secol după moartea lui Spartacus. Mari revolte au izbucnit în 11 î.Hr., 11 și 26 d.Hr., ceea ce a forțat Roma să trimită acolo legiunile. În sfârșit, în 46 d.Hr., Roma a anexat formal Tracia, care fusese un stat clientelar, cu statut de provincie. După șase ani, un trac din tribul bessilor a primit cetățenia romană drept răsplată pentru serviciul său loial în marina militară, unde a activat 26 de ani. Numele său era Spartacus – sau, mai degrabă, folosind ortografia de pe actul său de

cetățenie, Sparticus. Sparticus a fost asimilat, spre deosebire de gladiator. Și totuși marele rebel a servit la rândul său măcar o dată Romei; dacă soarta ar fi urmat o altă cale, Spartacus putea să ceară cetățenia romană în 73 î.Hr. în loc să stârnească o revoltă. Însă Roma era în 52 d.Hr. o societate mult mai deschisă decât fusese în urmă cu 125 de ani.

Povestea noastră se sfârșește în umbra Vezuviului. În 14 d.Hr., un bătrân zăcea pe moarte la vest de Vezuviu, la poalele muntelui sau poate pe versanții lui: în orice caz, pe teritoriul orașului Nola. A cerut o oglindă[6], a poruncit să-i fie pieptănat părul și să-i fie ridicate fălcile căzute. Înconjurat de prieteni, a întrebat hâtru dacă își jucase bine rolul în comedia vieții. A dovedit în fața morții un sânge rece pe care l-ar fi invidiat un gladiator. Dar el nu era gladiator; era cel dintâi bărbat al Romei, „părintele patriei“, după cum l-a numit Senatul. Era Caius Iulius Caesar Octavianus, mai bine cunoscut ca Augustus, primul împărat al Romei. În timp ce Augustus ieșea din scenă, Spartacus i-a făcut o plecăciune.

Nola se găsește la poalele Muntelui Vezuviu. Când Spartacus și oamenii lui au năvălit din vârf în 73 î.Hr., victimă le-a fost teritoriul Nolei. Pe patul de moarte, greu de crezut că Augustus și-ar fi îndreptat atenția spre istoria locală. Dar adevărul este că avea motive să privească spre vârf și să se gândească la sclavii care stăpâneau odinioară muntele. Fără ei, nu ar fi devenit probabil niciodată împărat.

În tinerețe, Augustus a purtat titlul onorific de Thurinus, „bărbatul din Thurii“. Sursele nu concordă în privința originii acelui titlu, dar explicația cea mai probabilă este o amintire de la tatăl său. Tatăl lui Augustus a fost Gaius Octavius, omul care eliminase cuiburile de susținători ai lui Spartacus rămași în jurul orașului Thurii în 60 î.Hr. Dacă Octavius senior ar fi trăit, putea să mai dobândească și alte titluri. Ca guvernator al Macedoniei obținuse o victorie zdrobitoare asupra tracilor rebeli; se întorcea la Roma în 58 î.Hr. ca să solicite un triumf, când a murit prematur. Fiul său a fost privat de dreptul măgulitor de a fi avut un *pater triumphator*, dar i s-a acordat dreptul de a se numi „Thurinus“ . Nu era tocmai un titlu de glorie militară de mari proporții, dar supranumele amintea de momentul culminant din viața lui Octavius senior.

Fiul avea să-și înceapă cariera cu un titlu de onoare atașat numelui

său. Ironie a soartei, căsătoria tatălui s-a dovedit a-i fi de și mai mare folos fiului decât succesul lui militar, căci Octavius se căsătorise cu nepoata lui Iulius Caesar. El avea să-l adopte pe băiat, și tânărul Thurinus a devenit astfel Octavianus Caesar și mai târziu Augustus.

Dar vicleanul Augustus ar fi putut să ia în calcul cât de mult îi datora lui Spartacus, cel puțin indirect. Revolta lui Spartacus contribuise la nașterea posibilității ca Augustus să pună capăt Republicii și să devină împărat. După cum au subliniat cercetătorii, Spartacus a avut o importanță mai mult simbolică decât efectivă în istoria târzie a Republicii romane. Cu toate acestea, simbolurile contează. Dacă romanii și-au ridicat vocea cerând ordine și dacă de bunăvoie s-au supus dictaturii, într-o anumită măsură decizia lor a fost rezultatul puterii *simbolice* a lui Spartacus.

GLOSAR DE NUME IMPORTANTE

ARRIUS, QUINTUS În calitate de propretor în 72 î.Hr., Arrius a făcut parte din statul-major al consulului Gellius.

BATIATUS vezi Vatia.

CAESAR, IULIUS (100–44 î.Hr.) Celebrul om de stat roman s-a referit voalat la revolta lui Spartacus în *Războiul galic (De bello Gallico)*.

CANNICUS (cunoscut și sub numele de *Gannicus*) Unul din cei doi comandanți celți ai unei armate rebele disidente, care a fost învinsă de Crassus în Lucania în 71 î.Hr.

CASTUS Celălalt comandant celt al armatei rebele disidente, învinsă de Crassus în Lucania în 71 î.Hr.

CATO, MARCUS PORCIUS sau CATO CEL TÂNĂR (95–46 î.Hr.) A luptat împotriva lui Spartacus sub consulul Gellius în 72 î.Hr.

CICERO, MARCUS TULLIUS (106–43 î.Hr.) Face mai multe referiri la Spartacus, îndeosebi în discursurile sale împotriva fostului guvernator al Siciliei, Verres.

CRASSUS, MARCUS LICINIUS (mort în 53 î.Hr.) Generalul roman care, deținând o comandă specială, l-a învins pe Spartacus.

CRIXUS (mort în 72 î.Hr.) Gladiator celt și colegul lui Spartacus ca lider al revoltei contra Romei.

FEMEIA TRACĂ Partenera de viață a lui Spartacus, al cărei nume nu a supraviețuit, a fost o profetesă a lui Dionysos, care a predicat misiunea lui Spartacus.

GELLIUS, LUCIUS (cca 136–anii 50 î.Hr.) Consul în 72 î.Hr. care a suferit umilitoarea înfrângere în bătălia cu Spartacus.

GLABER, CAIUS CLAUDIUS Pretor, învins în 72 î.Hr. de Spartacus la Muntele Vezuviu.

HERACLEO Activ în Sicilia, acest pirat l-a umilit pe Verres navigând în Marele Port din Siracuza sub nasul lui.

LENTULUS, GNAEUS CORNELIUS CLAUDIANUS Consul în

72 î.Hr., a fost învins în bătălie de Spartacus.

LUCULLUS, LUCIUS (118–56 î.Hr.) Proeminent om de stat și comandant victorios împotriva lui Mitridates, 73–66 î.Hr.

LUCULLUS, MARCUS Consul în 73 î.Hr., guvernator al Macedoniei, învingător al bessilor traci, a fost rechemat în Italia ca să ajute la înfrângerea lui Spartacus. Fratele lui Lucius.

MITRIDATES (120–63 î.Hr.) Regele Pontului, a condus o serioasă și durabilă revoltă împotriva Romei pe care Spartacus ori cel puțin o parte dintre adepții lui l-au simpatizat.

MUMMIUS Ofițer sub comanda lui Crassus, a fost învins de Spartacus în 72 î.Hr.

OENOMAUS Gladiator celt și unul dintre conducătorii inițiali ai revoltei, a fost ucis la scurt timp după izbucnirea răscoalei.

OCTAVIUS, GAIUS Tatăl împăratului Augustus, i-a învins pe ultimii adepți ai lui Spartacus în 60 î.Hr.

POMPEI sau GNAEUS POMPEIUS MAGNUS (106–48 î.Hr.) Unul din cei doi oameni de stat de frunte ai Romei din generația lui. Pompei l-a învins pe Sertorius în Spania și a fost rechemat în Italia ca să ajute la înfrângerea lui Spartacus.

PUBLIPOR „Băiatul lui Publius", s-a alăturat răscoalei lui Spartacus și le-a fost călăuză sclavilor prin Lucania.

SERTORIUS, QUINTUS (cca 126–73 î.Hr.) General roman renegat și sclipitor luptător de gherilă, a condus timp de zece ani o revoltă în Spania.

SPARTACUS (mort 71 î.Hr.) Trac, soldat în trupele auxiliare ale Romei, bandit și gladiator, Spartacus a condus cea mai faimoasă revoltă a sclavilor din Antichitate vreme de doi ani, 73–71 î.Hr.

VARINIUS, PUBLIUS Pretor în 73 î.Hr., Varinius a suferit mai multe înfrângeri în fața lui Spartacus, inclusiv una în care și-a pierdut calul și abia a scăpat cu viață.

VATIA, CNAEUS CORNELIUS LENTULUS Numele probabil al celui care mai este numit și Batiatus, întreprinzător gladiatorial, proprietarul lui Spartacus în momentul izbucnirii revoltei.

VERRES, GAIUS (mort 43 î.Hr.) Compromis de Cicero pentru corupția de care a dat dovadă în calitate de guvernator al Siciliei, Verres a apărat probabil insula de Spartacus.

NOTE PRIVIND SURSELE BIBLIOGRAFICE

Ceea ce urmează este o descriere a principalelor lucrări folosite în scrierea acestui studiu și un ghid pentru lecturi viitoare. Nu este o listă completă a referințelor bibliografice, ci un eșantion reprezentativ, cu accent pe literatura în limba engleză. Am inclus câteva lucrări în limbi străine pe care le-am considerat esențiale, dar numeroase studii valoroase în franceză, germană și italiană au fost omise.

Indispensabila carte de referință pentru studiile clasice și istoria antică este *The Oxford Classical Dictionary*, ed. a treia, Oxford University Press, Oxford, 1999. Hărți excelente ale lumii antice se pot găsi în Richard J. A. Talbert, editor, *The Barrington Atlas of the Ancient Greco-Roman World*, Princeton University Press, Princeton, 2000.

SPARTACUS

Sursa cea mai bună ca punct de pornire este culegerea excelent editată și tradusă de Brent Shaw a principalelor documente privind revolta, *Spartacus and the Slave Wars*, Bedford/St. Martins, Boston, 2001. Cartea include și principalele documente privind cele două revolte ale sclavilor din Sicilia, precum și alte răscoale ale sclavilor romani; conține și un frumos eseu introductiv. Lucrarea *Spartacus* de Theresa Urbainczyk (Bristol Classical Press, London, 2004) oferă o concisă și prudentă prezentare generală. *Spartacus: The Myth and the Man*, de M. J. Trow (Sutton, Stroud, England, 2006) este o lucrare accesibilă pentru un nespecialist. Lucrarea lui Keith Bradley *Slavery and Rebellion in the Roman World, 140 b.c.–70 b.c.* (Indiana University Press, Bloomington, 1989) conține un capitol remarcabil despre Spartacus. *Spartacus: The Leader of the Roman Slaves*, de F.A. Ridley (F. Maitland, Ashford, England, 1963) este o cărticică scrisă concis și adeseori cu acuratețe de un activist și scriitor socialist. Mai multe cărți importante despre Spartacus au apărut în limbile europene; două dintre cele mai bune sunt *Spartacus*, de Jean-Paul Brisson (Le club français

du livre, Paris, 1959) și *Spartaco*, de Antonio Guarino (Liguori, Napoli, 1979). Guarino vede în Spartacus mai mult un bandit decât un erou; argumentele nu conving, dar sunt foarte incitante. Articolul standard de enciclopedie științifică este (în germană) F. Muenzer, „Spartacus“, în August Pauly, Georg Wissowa *et al.*, *Paulys Real-encyclopädie der classischen Altertumwissenschaft*, 83 volume, Stuttgart, 1893–1978, vol. 3 A, coloanele 1527–1536 și adițional volumul 5, coloana 993. Se găsesc multe elemente de valoare, îndeosebi în materie de topografie, în lucrările lui Luigi Pareti, mai ales în *Storia di Roma e del Mondo Romano III: Dai prodromi della III Guerra Macedonica al "primo triumvirato" (170–59 av. Cr.)*, Unione Tipografico-Editrice Torinese, Turin, 1953, pp. 687–708 și în *Storia della regione lucano-bruzzia nell' antichità*, de Luigi Pareti și Angelo Russi, Edizioni di storia e letteratura, Rome, 1997, pp. 459–469.

Un simpozion științific organizat în 1977 în Bulgaria conține multe eseuri importante, majoritatea în engleză: Khristo Miloshev Danov și Aleksandur Fol, editori, *SPARTACUS Symposium Rebus Spartaci Gestis Dedicatum 2050 A.: Blagoevgrad, 20–24.IX.1977*, Editions De L'Académie Bulgare Des Sciences, Sofia, 1981. Tot în 1997 cercetătorul japonez Masaoki Doi a publicat în engleză o bibliografie valoroasă de studii științifice consacrate lui Spartacus, dar exemplarele sunt greu de găsit: *Bibliography of Spartacus' Uprising, 1726–1976*, Tokyo, 1977.

Mărturiile antice despre Spartacus sunt în mod notoriu inadecvate. Toate sursele grecești și latinești sunt adunate într-un singur volum, în limbile originale, în Giulia Stampacchia, *La Tradizione della Guerra di Spartaco di Sallusto a Orosio* [*Tradiția războiului dus de Spartacus de la Sallustius la Orosius*], Giardini, Pisa, 1976, care conține (în italiană) un studiu precaut și ponderat despre narațiunea revoltei așa cum este văzută de diversele surse. Cea mai importantă lucrare antică despre Spartacus o reprezintă poate *Istoriile* lui Gaius Sallustius Crispus, mai bine cunoscut drept Sallustius (86–35 î.Hr.). Politician ratat, care a comandat o legiune pentru Iulius Caesar, Sallustius era adolescent pe vremea Războiului lui Spartacus. A scris pe larg despre Spartacus în *Istoriile* sale și, judecând după ceea ce rămâne din lucrarea lui, a scris tranșant, dar au supraviețuit doar fragmente. Ediția fundamentală în latină este B. Maurenbrecher, *C. Sallusti Crispi Historiarum Reliquae*,

vol. 2, *Fragmenta*, Teubner, Leipzig, 1893. Pentru o excelentă traducere și comentarii istorice privind fragmentele păstrate din *Istoriile* lui Sallustius, vezi Patrick McGushin, *Sallust: The Histories: Translated with Introduction and Commentary*, 2 volume, Clarendon, Oxford, 1992–1994.

Marele istoric roman Titus Livius (50 î.Hr.–17 d.Hr.) a scris și el despre Spartacus, dar acea secțiune din opera lui supraviețuiește doar sub forma unui rezumat incomplet, scris probabil cu câteva secole mai târziu.

Cele mai complete istorii ale revoltei lui Spartacus care au supraviețuit din Antichitate sunt cele scrise de Plutarh (cca anii 40–anii 120 d.Hr.) și Appian (cca anii 90–anii 160 d.Hr.). Sunt utile, dar problematice. Ambii scriitori erau greci și amândoi s-au învârtit în cercurile guvernamentale în perioada de înflorire a Păcii Romane. Amândoi au scris despre trecutul Romei, extrăgându-și informațiile din scrieri anterioare care nu au supraviețuit și fiecare a păstrat detalii importante. Dar Appian și-a rezumat imperfect sursele, iar lui Plutarh i-a păsat mai mult de biografie decât de istorie. Relatarea lui referitoare la Spartacus, de pildă, este doar o secțiune din biografia pe care i-o face învingătorului său, Marcus Licinius Crassus. Plutarh are obiceiul exasperant de a sacrifica narațiunea de dragul unei morale sfătoase. Și Plutarh este cea mai bună sursă a noastră despre Spartacus! Cu toate acestea, Plutarh a fost migălos și versat, astfel încât un cititor atent poate să obțină mult de la el. Există un important comentariu istoric în italiană în M. G. Bertinelli Angeli *et al.*, *Le Vite di Nicia e di Crasso*, Fondazione Lorenzo Vallo: A. Mondadori, Verona, 1993. Un excelent comentariu istoric despre Appian se poate găsi în Emilio Gabba, *Appiani: Bellorum Civilium Liber Primus*, La Nuova Italia Editrice, Firenze, 1958.

Alți scriitori romani și greci furnizează detalii importante despre Spartacus, toate extrase, cu mai mare sau mai mică acuratețe, din istorii mai vechi. Cei mai importanți dintre ei sunt Velleius Paterculus (cca 20 î.Hr.–anii 30? d.Hr.), Frontinus (cca 30–104 d.Hr.), Florus (cca 100–150 d.Hr.) și Orosius (cca anii 380–420 d.Hr.). Un studiu important privind ceea ce scrie Florus despre Spartacus este H. T. Wallinga, „Bellum Spartacium: Florus' Text and Spartacus's Objective", *Athenaeum* 80, 1992, pp. 25–43. Cicero era matur în perioada revoltei

lui Spartacus, la care s-a referit în mai multe dintre discursurile sale, în special în pledoariile sale împotriva lui Verres, cu precădere în Discurs (cunoscut și drept II, 5). O traducere în engleză a lui Michael Grant se găsește în Cicero, *On Government*, Penguin, Hardmondsworth, England, 1994, pp. 13–105. Pentru o prezentare generală, vezi M. Doi, „Spartacus' uprising in Cicero's works", *Index* 17, 1989, pp. 191–203.

Două studii sclipitoare, dar speculative și în ultimă instanță neconvingătoare susțin că revolta lui Spartacus a fost în primul rând naționalistă și antiromană mai degrabă decât o revoltă a sclavilor: W.Z. Rubinsohn, „Was the Bellum Spartacium a Servile Insurrection?", *Rivista di Filologia* 99, 1971, pp. 290–299 și Pierre Piccinin, „Les Italiens dans le «Bellum Spartacium»", *Historia* 53, no. 2, 2004, pp. 173–199. Vezi și Piccinin, „À propos de deux passages des oeuvres de Salluste et Plutarque", *Historia* 51, no. 3, 2002, pp. 383–384 și Piccinin, „Le dionysisme dans le Bellum Spartacium", *Parola del Passato* 56, no. 319, 2001, pp. 272–296.

Următoarele sunt studii importante privind subiecte specifice din istoria revoltei lui Spartacus: R. Kamienik, „Die Zahlenangaben ueber des Spartakus-Aufstand und ihre Glaubwuerdigkeit", *Altertum* 16, 1970, pp. 96–105, despre numărul răsculaților în diferite momente ale revoltei; K. Ziegler, „Die Herkunft des Spartacus", *Hermes* 83, 1955, pp. 248–250, despre posibilitatea ca Spartacus să fi fost med; M. Doi, „Spartacus' uprising and ancient Thracia, II", *Dritter Internationaler Thrakologischer Kongress*, vol. 2, Staatlicher Verlag Swjat, Sofia, 1984, pp. 203–207 și M. Doi, „The origins of Spartacus and the anti-Roman struggle in Thracia", *Index* 20, 1992, pp. 31–40, despre influența originii trace a lui Spartacus; G. Stampacchia, „La rivolta di Spartaco come rivolta contadina", *Index* 9, 1980, pp. 99–111, despre caracterul rural al susținătorilor lui Spartacus; C. Pellegrino, *Ghosts of Vesuvius: A New Look at the Last Days of Pompeii, How Towers Fall, and Other Strange Connections*, Morrow, New York, 2004, pp. 147–166, despre popasul lui Spartacus pe Muntele Vezuviu; E. Maróti, „De suppliciis: Zur Frage der sizilianischen Zusammenhänge des Spartacus-Aufstandes", *Acta Antiquae Hungariae* 9, 1961, pp. 41–70, despre planul lui Spartacus de a traversa marea spre Sicilia; Maria Capozza, „Spartaco e il sacrificio del cavallo (Plut. *Crass.* 11, 8–9)", *Critica*

Storica 2, 1963, pp. 251–293, despre sacrificarea unui cal de către Spartacus în timpul ultimei sale bătălii. Allen Mason Ward, *Marcus Crassus and the Late Roman Republic,* University of Missouri Press, Columbia, 1977, în special. pp. 83–98, cap. 4, „The War With Spartacus", oferă un studiu fundamental despre decisivele ultime șase luni ale războiului.

Titlurile următoare clarifică subiectele abordate: R. Kamienik, „Gladiatorial games during the funeral of Crixus: Contribution to the revolt of Spartacus", *Eos* 64, 1976, pp. 83–90; M. Doi, „Why did Spartacus stay in Italy?", *Antiquitas: Acta Universitatis Wratislaviensis* 598, 1983, pp. 15–18; M. Doi, „On the Negotiations between the Roman State and the Spartacus Army", *KLIO* 66, 1984, pp. 170–174; M. Doi, „Female Slaves in the Spartacus Army", în Marie-Madeleine Mactoux și Évelyne Geny, editori, *Mélanges Pierre Lévêque, II: Anthropologie et Société*, Annales litter. de l'Univ. de Besançon, 377; Centre de rech. d'histoire anc., 82, Les Belles Lettres, Paris, 1989, pp. 161–172; R.M. Sheldon, „The Spartacus Rebellion: A Roman Intelligence Failure?", *International Journal of Intelligence and Counterintelligence* 6, no. 1, 1993, pp. 69–84. Valoroase sunt și B. Baldwin, „Two Aspects of Spartacus's Slave Revolt", *Classical Journal* 62, 1966–1967, pp. 288–294 și J. Scarborough, „Reflections on Spartacus", *Ancient World* 1, no. 2, 1978, pp. 75–81.

Studiul frescei *Spartaks* începe cu articolul publicat de arheologul italian Amadeo Maiuri, *Monumenti della pittura antica scoperti in Italia.; Sezione terza; La pittura ellenistica romana; fasc. 2. Le pitture delle case di "M. Fabius Amandio," del "Sacerdos amandus" e di "P. Cornelius Teges" (reg. I, ins. 7),* La Libreria dello Stato, Rome, 1938. Jerzy Kolendo pledează pentru scepticism în „Uno spartaco sconosciuto nella Pompei osca: Le pitture della casa di Amando", *Index* 9, 1980, pp. 33–40 și „Spartacus sur une peinture osque de Pompei: Chef de la grande insurrection servile ou un gladiateur inconnu originaire de la Thrace?", *Antiquitas: Acta Universitatis Wratislaviensis* 10, 1983, pp. 49–53. Fabrizio Pesando evaluează posibilele modificări în arhitectura clădirii în care a fost găsită fresca în „Gladiatori a Pompei", în Adriano La Regina, ed., *Sangue e Arena,* Electa, Milan, 2001, pp. 175–198. O apreciabilă sinteză a disputelor în engleză poate fi găsită în A. van Hoof, „Reading the Spartaks fresco without red

eyes“, în Stephan T. A. M. Mols și Eric Moormann, editori, *Omni pede stare: Saggi architectonici e circumvesuviani in memoriam Jos de Waele*, Electa Napoli and Ministeri per i Beni e le Attività Culturali, Naples, 2005, pp. 251–256.

SPARTACUS ÎN LITERATURA DE FICŢIUNE, ÎN FILM ŞI ÎN IDEOLOGIE

Brent D. Shaw oferă o excelentă sinteză privind figura lui Spartacus în cultura occidentală înainte de Marx din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, cu o actualizare până în prezent, în „Spartacus Before Marx: Liberty and Servitude“, *Princeton/Stanford Working Papers in Classics* Version 2.2, noiembrie 2005, http://www.princeton.edu/ ~pswpc/ pdfs/ shaw/ 110516.pdf. Despre Spartacus în cercetările marxiste din Uniunea Sovietică, vezi Wolfgang Zeev Rubinsohn, *Spartacus' Uprising and Soviet Historical Writing*, Oxbow, Oxford, 1987.

Trei romane din secolul XX despre Spartacus pot fi citite în engleză: Lewis Grassic Gibbon, *Spartacus*, Pegasus, New York, 2006, prima ediție 1933; Arthur Koestler, *The Gladiators*, trad. Edith Simon, Macmillan, New York, 1939, operă scrisă de un fost comunist dezamăgit, care vede în revolta lui Spartacus excesele revoluției; și celebrul *Spartacus* din 1951 de Howard Fast, republicată în 1996 de North Castle Books, Armonk, N.Y., cu un scurt eseu introductiv scris de Fast despre experiențele lui de fost comunist în perioada lui McCarthy.

Filmul din 1960, regizat de Stanley Kubrick se găsește pe DVD în mai multe versiuni; versiunea Criterion Collection este cea mai bună. Un *remake* din 2004, „Spartacus –The Complete TV Miniseries“, se găsește, de asemenea, pe DVD. O fascinantă și agreabilă colecție de eseuri despre filmul lui Kubrick este Martin M. Winkler, *Spartacus: Film and History*, Blackwell, Malden, Mass. and Oxford, 2007.

Baletul *Spartacus* de Haciaturian, coregrafia semnată de Yuri Grigorovici și interpretată de Baletul Bolshoi, se găsește, de asemenea, pe DVD. Versiunea Arthaus din 1990 pe DVD, avându-l ca protagonist pe Irek Mukhamedov în rolul lui Spartacus, este probabil cea mai bună. Sunt disponibile și înregistrări doar ale partiturii.

Printre documentarele despre Spartacus se numără *The Real*

Spartacus, producţie din 2001 a Canalului 4 din Britania; *Decisive Battles – Spartacus*, de pe History Channel din 1994, disponibil pe DVD; *Spartacus, Gladiator War*, de la National Geographic din 2006.

ROMA ŞI ROMANII

Un bun manual introductiv în istoria romană este Mary T. Boatwright, Daniel J. Gargola, și Richard Talbert, *The Romans*, Oxford University Press, New York, 2004. Michael Crawford, *The Roman Republic*, ed. a doua, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1993, oferă o scurtă și incisivă analiză științifică. O vie și accesibilă prezentare generală este Philip Matyszak, *Chronicle of the Roman Republic*, Thames & Hudson, London, 2003. O alternativă clasică și mai amănunțită este Thomas Rice Holmes, *The Roman Republic and the Founder of the Empire*, 3 vol., Clarendon, Oxford, 1923. Se găsesc excelente eseuri introductive în Nathan Rosenstein și Robert Morstein-Marx, *A Companion to the Roman Republic*, Blackwell, Malden, Mass., și Oxford, 2006.

Tom Holland oferă o relatare plină de viață a ultimelor decenii din istoria Republicii romane în *Rubicon: The Last Years of the Roman Republic*, Anchor, New York, 2005. O introducere academică este Mary Beard și Michael Crawford, *Rome in the Late Republic: Problems and Interpretations*, ed. a doua, Duckworth, London, 1999. Analiza științifică indispensabilă a politicii romane în acea perioadă este Erich S. Gruen, *The Last Generation of the Roman Republic*, University of California Press, Berkeley, 1974.

O esențială carte de referință despre oficialitățile romane este T. Robert S. Broughton, în colaborare cu Marcia Patterson, *The Magistrates of the Roman Republic*, 2 vol., American Philological Association, New York, 1951–1952. Vezi și T. Corey Brennan, *The Praetorship in the Roman Republic*, Oxford University Press, Oxford, 2000.

Despre economia Republicii târzii din Italia, vezi Neville Morley, *Metropolis and Hinterland: The City of Rome and the Italian Economy, 200 b.c.–a.d. 200*, Cambridge University Press, Cambridge, England, 1996 și Nathan Rosenstein, *Rome at War: Farms, Families, and Death in the Middle Republic*, University of North Carolina Press, Chapel

Hill, 2004.

Despre demografia Republicii târzii din Italia, vezi P. A. Brunt, *Italian Manpower 225 b.c.–a.d. 14*, Clarendon Press, Oxford, 1971; Tim G. Parkin, *Roman Demography and Society*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1992; W. W. Scheidel, „Human Mobility in Roman Italy, I: The Free Population“, *Journal of Roman Studies* 94, 2005, pp. 1–26 și „Human Mobility in Roman Italy, II: The Slave Population“, *Journal of Roman Studies* 95, 2005, pp. 65–79.

Despre politicieni romani individuali implicați în Războiul lui Spartacus, vezi Arthur Keaveney, *Sulla: The Last Republican*, Routledge, London, 2005; Arthur Keaveney, „Sulla and Italy“, *Critica Storia* 19, 1982, pp. 499–544; Allen Mason Ward, *Marcus Crassus and the Late Roman Republic*; Frank E. Adcock, *Marcus Crassus, Millionaire*, W. Heffer & Sons, Cambridge, England, 1966; B. A. Marshall, *Crassus: A Political Biography*, Adolf M. Hakkert, Amsterdam, 1976; B. A. Marshall, „Crassus's Ovation in 71“, *Historia* 21, 1972, pp. 669–673; B. A. Marshall, „Crassus and the Command Against Spartacus“, *Athenaeum* 51, 1973, pp. 109–121; P. Greenhalgh, *Pompey: The Roman Alexander*, Weidenfeld & Nicolson, London, 1980; Robin Seager, *Pompey the Great: A Political Biography*, Blackwell, Oxford, 2002; Anthony Everitt, *Cicero: The Life and Times of Rome's Greatest Politician*, Random House, New York, 2003; B. A. Marshall și R. J. Baker, „The Aspirations of Q. Arrius“, *Historia* 24, no. 2, 1975, pp. 220–231; I. Shatzman, „Four Notes on Roman Magistrates“, *Athenaeum* 46, 1968, pp. 345–354.

Despre Sertorius, vezi Philip O. Spann, *Quintus Sertorius: Citizen, Soldier, Exile*, University of Arkansas Press, Fayetteville, 1976; Christoph F. Konrad, *Plutarch's Sertorius: A Historical Commentary*, University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1994. Despre Mitridates, vezi Adrienne Mayor, *Mithridates*, Princeton University Press, Princeton, în curs de apariție.

Alte studii valoroase includ Mary Beard, *The Roman Triumph*, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 2007; John Percival, *The Roman Villa: An Historical Introduction*, B. T. Batsford, London, 1976; James S. Ackerman, *The Villa: Form and Ideology of Country Houses*, Thames & Hudson, London, 1990; Carol Humphrey Vivian Sutherland, *The Romans in Spain, 217 b.c.–a.d. 117*, Methuen,

London, 1939; John S. Richardson, *The Romans in Spain*, Blackwell, Oxford, 1996; John S. Richardson, *Hispaniae: Spain and the Development of Roman Imperialism, 218–82 BC*, Cambridge University Press, Cambridge, England, 1986; Wilfried Nippel, *Public Order in Ancient Rome*, Cambridge University Press, Cambridge, England, 1995.

GLADIATORII

Două recente introduceri, accesibile și ușor de citit, pe acest subiect sunt *The Roman Games*, Blackwell, Oxford, 2006 și Fik Meijer, *The Gladiators: History's Most Dangerous Sport*, St. Martin's, New York, 2003. Susanna Shadrake, *The World of the Gladiator*, Tempus, Stroud, England, 2005, oferă reconstituiri ale luptei gladiatoriale, la fel și Marcus Junkelmann, *Das Spiel mit dem Tod: So kampften Roms Gladiatoren*, von Zabern, Mainz am Rhein, 2000; ultima este în germană, dar excelentele fotografii vorbesc de la sine. Un sumar în engleză al unora dintre ideile lui Junkelmann se găsește în Marcus Junkelmann, „Familia Gladiatoria: The Heroes of the Amphitheatre“, în *Gladiators and Caesars: The Power of Spectacle in Ancient Rome*, Eckart Koehne și Cornelia Ewigleben, editori, versiunea engleză editată de R. Jackson, University of California Press, Berkeley, 2000, pp. 31–74; vezi și M. Junkelmann, „Gladiatorial and Military Equipment and Fighting Technique: A Comparison“, *Journal of Roman Military Equipment Studies* 11, 2000, pp. 113–117.

Karl Grossschmidt și Fabian Kanz, *Gladiatoren in Ephesos: Tod am Nachmittag*, Osterreichisches Archaeologisches Institut, Vienna, 2002, rezumă importantele descoperiri din cimitirul gladiatorilor din Efes. Luciana Jacobelli, *Gladiators at Pompeii*, John Paul Getty Museum, Los Angeles, 2004, se axează pe dovezile importante din primul secol d.Hr., dar conține multe date interesante.

Alte cărți valoroase despre gladiatori și locul lor în societatea și cultura romană includ Donald G. Kyle, *Spectacles of Death in Ancient Rome*, Routledge, London and New York, 1998 și Thomas Wiedemann, *Emperors & Gladiators*, Routledge, London and New York, 1992. Katherine E. Welch lansează teorii despre o inițiativă romană privind primele amfiteatre de piatră din Campania: Katherine E.

Welch, *The Roman Amphitheatre: From Its Origins to the Colosseum*, Cambridge University Press, New York, 2007, împreună cu un articol de același autor, „The Roman arena in late-Republican Italy: A new interpretation“, *Journal of Roman Archaeology* 7, 1994, pp. 59–80. Carlin A. Barton, *The Sorrows of the Ancient Romans: The Gladiator and the Monster*, Princeton University Press, Princeton, 1993, este speculativ, dar pe alocuri perspicace. Despre gladiatorii din bandele înarmate și gărzi de corp din Republica târzie, vezi Andrew Lintott, *Violence in Republican Rome*, Oxford University Press, Oxford, 1999, pp. 83–85.

SCLAVII

Cea mai bună introducere în sclavia romană este Keith Bradley, *Slavery and Society at Rome*, Cambridge University Press, Cambridge, England, 1994. Vezi și foarte profundul său studiu anterior, *Slaves and Masters in the Roman Empire: A Study in Social Control*, Latomus, Brussels, 1984. Cărticica semnată de Michael Massey și Paul Moreland, *Slavery in Ancient Rome*, Bristol Classical Press, London, 2001, este de asemenea un bun început. Thomas Wiedemann, *Greek and Roman Slavery*, Routledge, London, 1981, este o excelentă colecție de documente. J. C. Dumont, *Servus: Rome et l’Esclavage sous la République: Collection de l’École Française de Rome* 103, École Française de Rome, Rome, 1987, este fundamentală în ceea ce privește sclavia în perioada Republicii. Două importante studii introductive sunt John Bodel, „Slave Labour and Roman Society“, în Keith Bradley și Paul Cartledge, editori, *The Cambridge World History of Slavery*, vol. 1, Cambridge University Press, Cambridge, England, 2008 și Willem Jongman, „Slavery and the growth of Rome: The transformation of Italy in the second and first centuries BCE“, în Catherine Edwards și Greg Woolf, editori, *Rome the Cosmopolis*, Cambridge University Press, Cambridge, England, 2003, pp. 100–122.

Moses I. Finley, *Ancient Slavery and Modern Ideology*, Markus Wiener, Princeton, 1998, este o tratare esențială a problemei sclaviei în lumea clasică. Vezi și Joseph Vogt, *Ancient Slavery and the Ideal of Man*, trad. Thomas Wiedemann, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1975; Keith Hopkins, *Conquerors and Slaves*, Cambridge

University Press, Cambridge, England, 1978; Niall McKeown, *The Invention of Ancient Slavery*, Duckworth Classical Essays, Duckworth, London, 2007.

F. Hugh Thompson, *The Archaeology of Greek & Roman Slavery*, Duckworth, London, 2003, este o lucrare valoroasă, dar mai sunt multe de făcut pe această temă. Vezi Jane Webster, „Archaeologies of Slavery and Servitude: Bringing 'New World' Perspectives to Roman Britain", *Journal of Roman Archaeology* 18, no. 1, 2005, pp. 161–179.

Despre comerțul roman cu sclavi, vezi John Bodel, „*Caveat emptor*: Towards a Study of Roman Slave Traders", *Journal of Roman Archaeology* 18, 2005, pp. 181–195 și dezbaterea reprezentată de lucrări precum W. V. Harris, „Demography, Geography and the Sources of Roman Slaves", *Journal of Roman Studies* 89, 1999, pp. 62–75 și W. Scheidel, „Quantifying the Sources of Slaves in the Early Roman Empire", *Journal of Roman Studies* 87, 1997, pp. 156–169.

REVOLTE ŞI REZISTENŢĂ

Există o excelentă introducere în subiect în Bradley, *Slavery and Rebellion in the Roman World, 140 b.c.–70 b.c.* Vezi și Theresa Urbainczyk, *Slave Revolts in Antiquity*, Acumen, Stocksfield, England, 2008. Deși pune accentul asupra Greciei, nu asupra Romei, o discuție importantă se găsește în Paul Cartledge, „Rebels and *Sambos* in Classical Greece: A Comparative View", în cartea sa *Spartan Reflections*, Duckworth, London, 2001, pp. 127–152. Cartea lui Brent Shaw *Spartacus and the Slave Wars*, citată mai sus, oferă traduceri ale surselor majore și un valoros eseu introductiv. De asemenea utilă este Zvi Yavetz, *Slaves and Slavery in Ancient Rome*, Transaction, New Brunswick, N.J., 1988. Wolfgang Hoben, *Terminologische Studien zu den Sklavenerhebungen der roemischen Republik*, Steiner, Wiesbaden, 1978 reprezintă un studiu important privind terminologia revoltei utilizată în sursele antice. Despre Primul Război al Sclavilor din Sicilia, vezi P. Green, „The First Sicilian Slave War", *Past and Present* 20, 1961, pp. 10–29, cu obiecții de W. G. G. Forrest și T. C. W. Stinton, „The First Sicilian Slave War", *Past and Present* 22, 1962, pp. 87–93. Despre revoltele siciliene, vezi și G. P. Verbrugghe, „Sicily 210–70 b.c., Livy, Cicero and Diodorus", *Transactions and Proceedings of the*

American Philological Association 103, 1972, pp. 535–559 și G. P. Verbrugghe, „Slave rebellion or Sicily in revolt?“, *Kokalos* 20, 1974, pp. 46–60.

Thomas Grünewald a scris un studiu fascinant în *Bandits in the Roman Empire: Myth and Reality*, trad. John Drinkwater, Routledge, London & New York, 2004.

RĂZBOIUL

Adrian Goldsworthy oferă o introducere concisă în tematica artei militare romane în *Roman Warfare*, Smithsonian, New York, 1999. Lucrarea lui *The Complete Roman Army*, Thames & Hudson, London and New York, 2003, este o amănunțită prezentare a legiunilor și a trupelor auxiliare. Pentru studii ulterioare, vezi cartea lui *The Roman Army at War, 100 BC–AD 200*, Clarendon, Oxford, 1996. Peter Connolly, *Greece and Rome at War*, Greenhill, London, 2006, oferă ilustrații superbe și o solidă abordare istorică. Catherine Gilliver, *The Roman Art of War*, Tempus, Charleston, S.C., 1999, oferă o analiză profundă. Philip Sabin, *Lost Battles: Reconstructing the Great Clashes of the Ancient World*, Hambledon Continuum, London, 2008, combină jocurile de război și expertiza academică în reconstituirea câmpului de luptă antic. Vezi și importantul articol al lui Sabin, „The Face of Roman Battle“, *Journal of Roman Studies* 90, 2000, pp. 1–17.

Câteva studii valoroase privind logistica, echipamentul, ordinea de mărșăluire și disciplina romanilor sunt M.C. Bishop și J.C.N. Coulston, *Roman Military Equipment from the Punic Wars to the Fall of Rome*, B.T. Batsford, London, 1993; Jonathan Roth, *The Logistics of the Roman Army at War, (264 b.c.–a.d. 235)*, Brill, Leiden, 1999.

Despre pirateria din Mediterana romană, vezi Philip De Souza, *Piracy in the Graeco-Roman World*, Cambridge University Press, Cambridge, England, 1999 și încă valoroasa carte scrisă de Henry Arderne Ormerod, *Piracy in the Ancient World: An Essay in Mediterranean History*, University Press of Liverpool, Liverpool, 1924.

Despre idealul roman al duelului, vezi S. P. Oakley, „Single Combat in the Roman Republic“, *Classical Quarterly* 35, no. 2, 1985, pp. 392–410. Vezi și remarcile stimulatoare ale lui J. E. Lendon din *Soldiers and*

Ghosts: A History of Battle in Classical Antiquity, Yale University Press, New Haven, 2006, în special pp. 172–232.

Despre arta „barbară“ a războiului, vezi Christopher Webber, *The Thracians 700 BC–AD 46*, Osprey, Oxford, 2001; Stephen Allen, *Celtic Warrior, 300 BC–AD 100: Weapons, Armour, Tactics*, Osprey Military, Oxford, 2001; J.-L. Brunaux, *Guerre et Religion en Gaule: Essai D'Anthropologie Celtique*, Editions Errance, Paris, 2004; Daithi O Hogain, *Celtic Warriors: The Armies of One of the First Great Peoples in Europe*, St. Martin's, New York, 1999.

Despre războiul de gherilă și de contrainsurgență, vezi Robert B. Asprey, *War in the Shadows: The Guerrilla in History*, vol. 1, Doubleday, Garden City, N.Y., 1975; Robert Taber, *War of the Flea: The Classic Study of Guerrilla Warfare*, Brassey's, Washington, D.C., 2002; și C. E. Calwell, *Small Wars: Their Principles and Practices*, ed. a treia, cu o introducere de Douglas Porch, University of Nebraska Press, Lincoln, 1996.

TRACI, CELŢI ŞI GERMANI

Printre introducerile în istoria tracilor antici se numără Ralph F. Hoddinott, *The Thracians*, Thames & Hudson, London, 1981; Alexander Fol și Ivan Mazarov, *Thrace & the Thracians*, St. Martin's, New York, 1997; L. Casson, „The Thracians“, *Metropolitan Museum of Art Bulletin* 35, no. 1, 1977, pp. 2–6. N. M. V. de Vries, „Die Stellung der Frau in der Thrakischen Gesellschaft“, *Dritter Internationaler Thrakologischer Kongress* 2, 1984, pp. 315–321, este un studiu fundamental în privința femeilor trace.

Există o vastă bibliografie despre celți. Două bune introduceri sunt Barry Cunliffe, *The Ancient Celts*, Oxford University Press, Oxford, 1997 și John Haywood, *Atlas of the Celtic World*, Thames & Hudson, London, 2001. Pentru documente, vezi Philip Freeman, *War, Women and Druids: Eyewitness Reports and Early Accounts of the Ancient Celts*, University of Texas Press, Austin, 2002. Despre femeile celte, vezi Miranda Green, *Celtic Goddesses: Warriors, Virgins and Mothers*, British Museum, London, 1995; Peter Berresford Ellis, *Celtic Women: Women in Celtic Society and Literature*, St. Edmundsbury, London, 1995.

Pentru o introducere în istoria germanilor antici, vezi Anthony King, *Roman Gaul and Germany*, University of California Press, Berkeley, 1990.

Pentru considerații generale despre romani și barbari, vezi Barry W. Cunliffe, *Greeks, Romans, and Barbarians: Spheres of Interaction*, Methuen, New York, 1988; Peter S. Wells, *Beyond Celts, Germans, and Scythians: Archaeology and Identity in Iron Age Europe*, Duckworth, London, 2001.

RELIGIA

Mary Beard, John North și Simon Price, *Religions of Rome*, 2 vol., Cambridge University Press, Cambridge, England, 1998, este o esențială istorie și colecție de surse bibliografice. Valerie Warrior oferă o introducere concisă în *Roman Religion*, Cambridge University Press, Cambridge, England, 2006.

Despre aspectele mesianice ale revoltelor sclavilor romani, vezi N.A. Mashkin, „Eschatology and Messianism in the Final Period of the Roman Republic“, *Philosophy and Phenomenological Research* 10, no. 2, 1949, pp. 206–228 și P. Masiello, „L'Ideologica Messianica e le Rivolte Servili“, *Annali della Facoltà di lettere e filosofia* 11, 1966, pp. 179–196.

O analiză concisă a Bacanalelor din 186 î.Hr. se poate găsi în J.A. North, „Religious Toleration in Republican Rome“, *Proceedings of the Cambridge Philological Society 25*, 1979, pp. 85–103. Vezi și P.G. Walsh, „Making a Drama out of a Crisis: Livy on the Bacchanalia“, *Greece & Rome* 43, 1996, pp. 188–203. O analiză detaliată și sofisticată din perspectivă arheologică este J.-M. Pailler, *Bacchanalia: La repression de 186 av. J.-C. à Rome et en Italie (BEFAR 270)*, École Française de Rome, Rome, 1988.

Despre religia tracă, vezi Ivan Marazov, „Thracian Religion“, în Alexander Fol și Ivan Marazov, *Thrace and the Thracians*, St. Martin's, New York, 1977, pp. 17–36; S. E. Johnson, „The Present State of Sabazios Research“, în H. Temporini și W. Haase, editori, *Aufstieg und Niedergang der roemischen Welt*, vol. 2, no. 17.3, 1984, pp. 1583–1613; Alexander Fol, *The Thracian Dionysos: Book One: Zagreus*, St. Kliment Ohridski University Press, Sofia, 1991;

Alexander Fol, *The Thracian Dionysos: Book Two: Sabazios,* St. Kliment Ohridski University Press, Sofia, 1994; N. Dimitrova, „Inscriptions and Iconography in the Monuments of the Thracian Rider“, *Hesperia* 71, no. 2, 2002, pp. 209–229.

Despre religia celtă, vezi Jean Louis Brunaux, *The Celtic Gauls: Gods, Rites and Sanctuaries*, Seaby, London, 1988; Miranda J. Green, *The World of the Druids*, Thames & Hudson, London, 1997; Nora K. Chadwick, *The Druids*, University of Wales Press, Cardiff, 1997.

Despre utilizarea lui Dionysos ca simbol politic în lumea elenistică, vezi Walter Burkert, „Bacchic *Teletai* in the Hellenistic Age“, în Thomas H. Carpenter și Christopher A. Faraone, editori, *Masks of Dionysus*, Cornell University Press, Ithaca, 1993, pp. 259–275, îndeosebi pp. 259–270.

Despre eroizarea și onorurile divine acordate oamenilor de seamă în Republica romană târzie, vezi Stefan Weinstock, *Divus Julius*, Clarendon, Oxford, 1971, pp. 287–297; Itta Gradel, *Emperor Worship and Roman Religion*, Clarendon, Oxford, 2002, pp. 27–53. Despre credința răspândită că generalii victorioși ai Republicii romane primeau o inspirație supranaturală, vezi J. P. V. D. Balsdon, „Sulla Felix“, *Journal of Roman Studies* 41, nos. 1–2, 1951, pp. 1–10.

TOPOGRAFIE ŞI ARHEOLOGIE ITALIANĂ

Printre introducerile de bază în contextul geografic italic al revoltei lui Spartacus enumerăm Timothy W. Potter, *Roman Italy,* University of California Press, Berkeley, 1990; R. Ross Holloway, *The Archaeology of Ancient Sicily,* Routledge, London and New York, 2000 și ghidurile din seria Blue Guide, precum Paul Blanchard, *Southern Italy*, A&C Black, London, 2004. H. V. Morton, *A Traveller in Southern Italy*, Methuen, London, 1969 este o carte impresionistă, dar incitantă.

R.J. Buck a publicat o serie de studii despre drumurile antice din Lucania între 1971 și 1981: R.J. Buck, „The Via Herculia“, *Papers of the British School at Rome* 39, 1971, pp. 66–87; R.J. Buck, „The Ancient roads of eastern Lucania“, *Papers of the British School at Rome* 42, 1974, pp. 46–67; R.J. Buck, „The Ancient roads of southeastern Lucania“, *Papers of the British School at Rome* 43, 1975, pp. 98–117; R.J. Buck, „The Ancient roads of northwestern Lucania

and the battle of Numistro“, *Parola del Passato* 36, 1981, pp. 317–347.

Următoarele studii regionale și locale sunt utile: despre arheologia și istoria Campaniei, vezi Martin Frederiksen, *Campania*, Stephen Austin & Sons, Hertford, England, 1984. Despre Capua, vezi Stefano De Caro și Valeria Sampaolo, *Guide of Ancient Capua*, Soprintendenza Archeologica delle province di Napoli e Caserta, Santa Maria Capua Vetere, 2000. Despre Lucania antică, vezi Elena Isayev, *Inside Ancient Lucania: Dialogues in History and Archaeology*, Institute of Classical Studies, University of London, London, 2007. Există o scurtă, dar lămuritoare discuție despre era republicană romană la Metapontum în Joseph Coleman Carter, *Discovering the Greek Countryside at Metaponto*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 2006; Antonio De Siena, *Metaponto: Archeologia di una Colonia Greca*, Soprintendenza Archeologica della Basilicata, Scorpione Editrice, Taranto, 2001; Franco Liguori, *Sybaris Tra Storia e Leggenda*, Bakos, Castrovillari, 2004.

Laura Battastini susține că bătălia lui Spartacus cu Lentulus a avut loc în nordul Apeninilor toscani, lângă satul Lentula: *Lentula La dinastia dei Lentuli Corneli, la guerra di Spartaco e la storia di antichi villaggi dell'Appennino Tosco Emiliano*, ed. a doua, Editografica, Rastignano, 2000. R. Luongo deschide o fereastră spre călătoria armatei lui Spartacus în regiunea munților Picentini: R. Luongo, „L'esercito di Spartaco nella regione dei Monti Picentini“, Rassegna Storica Salernita 42, n.s. 21.2, 2004, pp. 21–32. Studiul lui Enzo Greco despre Spartacus ajuns la Strâmtoarea Messina este edificator, deși neconvingător: Enzo Greco, *Spartaco sullo stretto ovvero Le origini di Villa San Giovanni e Fiumara di muro*, Gangemi Editore, Rome, 1999.

Domenico Raso oferă o teorie plauzibilă despre lucrările genistice ale lui Crassus din Munții Aspromonte în Domenico Raso, „TINNARIA: Antiche opere militari sullo Zomaro“, *Calabria sonosciuta* 37, ianuarie–martie 1987, pp. 79–102 și Domenico Raso, *Zomaro: La montagna dei sette popoli, tra i misteri della montagna calabrese*, Laruffa, Reggio di Calabria, 2001.

Despre drumurile romane, vezi Raymond Chevallier, *Roman Roads*, trad. N. H. Field, University of California Press, Berkeley, 1976; Ray Laurence, *The Roads of Roman Italy: Mobility and Cultural Change*, Routledge, London and New York, 1999; Romolo Agosto Staccioli,

The Roads of the Romans, “L’Erma“ di Bretschneider, Rome, 2003; Ivana della Portella, Giuseppina Pisani Sartorio, Francesca Ventre, *The Appian Way from Its Foundation to the Middle Ages*, trad. din italiană, J. Paul Getty Museum, Los Angeles, 2004 și A. R. Amarotta, „La Capua-Reggio (e il locus Popilli) nei pressi di Salerno“, *Atti della Accademia Pontaniana* 33, 1984, pp. 289–308.

O scurtă, dar valoroasă introducere în tematica dovezilor arheologice ale revoltei lui Spartacus se găsește în A. Russi, „La romanizzazione: il quadro storico“, în Dinu Adamesteanu, ed., *Storia della Basilicata, vol. 1: L’Antichità*, Editori Laterza, Rome, 1999, pp. 531–537 și în același volum, A. Small, „L’occupazione del territorio in età romana“, p. 577. Pentru colecția de monede îngropate la Siris, vezi A. Siciliano, „Ripostiglio di monete repubblicane da Policoro“, *Annali dell’ Istituto Italiano di Numismatica* 21–22, 1974–1975), pp. 103–154. Pentru comoara îngropată la Palmi, într-o livadă de măslini la 45 de kilometri nord de Capul Caenys, vezi P. G. Guzzo, „Argenteria di Palmi in ripostiglio“, *Atti e memorie della Società Magna Grecia* 18–20, 1977–1079, pp. 193–209.

DIVERSE

Despre tatuaje în Grecia și la Roma, vezi C. P. Jones, „Stigma: Tattooing and Branding in Graeco-Roman Antiquity“, *Journal of Roman Studies* 77, 1987, pp. 139–155. Despre tatuaje în Tracia, vezi A. Mayor, „People Illustrated“, *Archaeology* 52, no. 2, martie–aprilie 1999, pp. 54–57.

Cea mai bună introducere în tematica privind crucificarea și romanii este Martin Hengel, *Crucifixion in the Ancient World and the Folly of the Message of the Cross*, Fortress, Philadelphia, 1977. Pentru o concisă prezentare generală, vezi Haim Cohn și Shimon Gibson, „Crucifixion“, *Encyclopaedia Judaica*, ed.a doua vol. 5, Michael Berenbaum și Fred Skolnik, editori, Macmillan, Detroit, 2007, pp. 309–310 sau J.J. Rousseau și Rami Arav, „Crucifixion“, în *Jesus and his World: An Archaeological and Cultural Dictionary*, Fortress, Philadelphia, 1995, pp. 74–78. Depre dovezile privind cultura materială, vezi J. Zias, „Crucifixion in Antiquity: The Anthropological Evidence“, www.joezias.com/ CrucifixionAntiquity.html și J. Zias și E.

Sekeles, „The Crucified Man from Giv’at ha-Mivtar: A Reappraisal“, *Israel Exploration Journal* 35, 1985, pp. 22–27. Despre aspectele de ordin medical legate de crucificare, vezi M. W. Maslen și Piers D. Mitchell, „Medical Theories on the cause of death in crucifixion“, *Journal of the Royal Society of Medicine* 99, 2006, pp. 185–188.

Pentru o incitantă, deși speculativă teorie privind rezistența în stilul de război al celților, vezi Grady McWhiney, *Attack and Die: Civil War Military Tactics and the Southern Heritage*, University of Alabama Press, Tuscaloosa, 1981.

NOTE

În citarea autorilor antici folosesc abrevierile standard din lucrarea de referință *The Oxford Classical Dictionary*, ed. a 3-a, Oxford University Press, Oxford, 1999. Cu toate acestea, citez titlurile lucrărilor antice traduse în limba engleză. Fără alte mențiuni, referințele la fragmentele din *Istoriile* lui Sallustius provin din următoarea ediție: B. Maurenbrecher, *C. Sallusti Crispi Historiarum Reliquae*, vol. 2, *Fragmenta*, Teubner, Leipzig, 1893.

INTRODUCERE

1. Ronald Reagan în așa-numitul „Discurs de la Westminster“, ținut în Parlamentul britanic la Londra, pe 8 iunie 1982, http://www.heritage.org/ Research/ Europe/ WM106.cfm.

1. GladiatoRul

1. Florus, *Epitome* 2.8.12.
2. Sallust, *Histories* frg. 3.90.
3. În limba latină, *ferra acuta*. Vezi Marcus Junkelmann, „Familia Gladiatoria: The Heroes of the Amphitheatre“, în *Gladiators and Caesars: The Power of Spectacle in Ancient Rome*, Eckart Koehne și Cornelia Ewigleben, editori, versiunea engleză editată de Ralph Jackson, University of California Press, Berkeley, 2000, p. 66.
4. Ruinele orașului antic Capua sunt situate în localitatea de astăzi Santa Maria Capua Vetere. Orașul modern numit „Capua“ era, în realitate, anticul Casilinum.
5. Stela funerară a lui Publilius Satyr, publicată de Theodor Mommsen *et al.*, *Corpus Inscriptionum Latinarum*, 17 volume, Berlin 1863–1986, vol. 10, p. 8222.
6. Florus, *Epitome* 2.8.7.
7. 2 Maccabees 12:35.
8. Florus, *Epitome* 2.8.8.
9. Sosipater Charisius 1.133 (ed. Keil).
10. Livy, *History of Rome* 42.59.
11. Strabo, *Geography* 4.4.2, tradusă de Philip Freeman cu titlul *War, Women, and Druids: Eyewitness Reports and Early Accounts of the Ancient Celts*, University of Texas Press, Austin, 2002, pp. 12–13.
12. Diodorus Siculus 5.25.3–4.

13. André Tchernia, „Italian Wine in Gaul at the End of the Republic“, în Peter Garnsey, Keith Hopkins & C. R. Whitaker, editori, *Trade in the Ancient Economy*, University of California Press, Berkeley, 1983, pp. 92, 97–98.
14. Cassius Dio, frg. 101.
15. Tacitus, *Germania* 14.
16. Dio Cassius 77.10.2.
17. Toate aceste exemple provin din cel mai vechi *ludus* din Pompeii și apar în Luciana Jacobelli, *Gladiators at Pompeii*, John Paul Getty Museum, Los Angeles, 2004, pp. 48–49, 65–66.
18. Seneca, *Letters* 37.2.
19. Appian, *Civil Wars* 1.116.539.
20. Plutarh, *Crassus* 8.3. Pentru traducerea cuvântului grecesc *prâotês* prin „dignified“ [demn] vezi Hubert Martin, Jr., „The Concept of Prâotês in Plutarch's *Lives*“, *Greek, Roman and Byzantine Studies* 3, 1960, pp. 65–73.
21. Sallust, *Histories* frg. 98A.
22. *Ibidem*.

2. FEMEIA TRACĂ

1. Plutarch, *Crassus* 8.4.
2. Basorelieful Kapreilios înfățișează două femei și doi copii care însoțesc un șir de opt sclavi care mărșăluiesc înlănțuiți de gât și precedați de un gardian. Vezi J. Kolendo, „Comment Spartacus devint-il esclave?“, în Chr. M. Danov și Al. Fol, editori, *SPARTACUS Symposium Rebus Spartaci Gestis Dedicatum 2050 A.: Blagoevgrad, 20–24.IX.1977*, Editions De L'Académie Bulgare Des Sciences, Sofia, Bulgaria, 1981, p. 75 și M. I. Finley, „Marcus Aulus Timotheus, Slave Trader“, în *Aspects of Antiquity: Discoveries and Controversies*, ed. a doua, Penguin, New York, 1977, pp. 154–166.
3. Plutarch, *Crassus* 8.3.
4. Comunicări personale, profesor Harry Greene, Cornell University, și profesor Luca Luiselli, Universitatea din Roma.
5. Plutarch, *Crassus* 8.4.
6. Plutarch, *Crassus* 8.4, *mss*. a, b, c.
7. Plutarch, *Crassus* 8.4, *mss*. d, e, f.
8. Tacitus, *Germania* 8.
9. Phyllis Mack, *Visionary Women: Ecstatic Prophecy in Seventeenth-Century England*, University of California Press, Berkeley, 1992, p. 17.
10. Columella, *On Agriculture* 1.8.6.

11. Plutarch, *Life of Marius* 17.1–3.
12. Demosthenes 18.259–260; Alexander Fol şi Ivan Mazarov, *Thrace and the Thracians,* St. Martin's, New York, 1997, pp. 28–29.
13. Diodorus Siculus 34.2.46, 36.4.4, cu comentariul lui Jean Christian Dumont, *Servus: Rome et l'Esclavage sous la République,* Collection de l'École Française de Rome 103, École Française de Rome, Rome, 1987, pp. 263–264.
14. E. Candiloro, „Politica e cultura in Atene da Pidna alla guerra mitridatica", *Studi classici et orientali* 14, 1965, pp. 153–154 şi p. 71.
15. Claudian, *Gothica,* 155–156.
16. Emilio Gabba, *Appiani: Bellorum Civilium Liber Primus,* La Nuova Italia Editrice, Firenze, 1958, pp. 317, *cf.* 211–212.
17. Frank Driever şi Burkhard Medea, „Thoracic Stab Wound Caused by a Grilling Scewer [*sic*]", *Archir für Kriminologie* 211, nr. 5–6 (mai–iunie 2003), pp. 174–180, http://www.ncbi.nlm.nih.gov/sites/ entrez?db=pubmed&cmd=Retrieve&dopt=AbstractPlus&list_uids=12872687.
18. Într-una dintre poeziile sale (*Carmina* 9.253), Sidonius Apollinaris (cca 430–489 d.H.), om de litere din perioada Imperiului Roman târziu, îl descrie pe Spartacus mânuind o *sica* în bătălia împotriva consulilor romani.
19. Florus, *Epitome* 2.8.3.
20. Plutarch, *Crassus* 9.1.
21. Appian, *Civil Wars* 1.116.540.
22. Florus, *Epitome* 2.8.3.
23. Varro, *Agriculture* 1.17.2.
24. Cato, *On Agriculture* 144.3.
25. Suetonius, *Vespasian* 23.
26. Appian, *Mithridatic Wars* 109.519–520.
27. Horace, *Odes* 3.14.14–20. Traducerea disponibilă pe http://www.perseus.tufts.edu/cgi-bin/ptext?lookup =Hor.+Carm.+3.14.
28. Livy, *History of Rome* 3.16.3.
29. Sallust, *Histories* frg. 3.93.

3. PRETORII

1. Caesar, *The Gallic War* 1.40.6.
2. Plutarch, *Sulla* 18.5.
3. Aulus Gellius, *Attic Nights* 5.6.20, trad. Brent D. Shaw, *Spartacus and the Slave Wars: A Brief History With Documents*, Bedford/St. Martin's, Boston, 2001, p. 164.
4. Homer, *Iliad* 14.227.
5. Thucydides, *Peloponnesian War* 2.96.2.

6. Sallust, *Histories* frg. 3.102.
7. Appian, *Civil Wars* 1.116.541.
8. Tacitus, *Germania* 3.2.
9. Situl se găseşte la Ribemont-sur-Ancre. Vezi Jean-Louis Brunaux şi Bernard Lambot, *Guerre et Armament chez les gaulois 450–52 av. J.-C.*, Éditions Errance, Paris, 1987, p. 84.
10. Plutarch, *Crassus* 9.4.
11. Sallust, *Histories* frg. 3.96A.
12. Sallust, *Histories* frg. 3.96.
13. Florus, *Epitome* 2.5.
14. Plutarch, *Crassus* 9.8.
15. Sallust, *Histories* frg. 3.98A.
16. *Ibidem*.

4. CĂLĂUZELE

1. Sallust, *Histories* frg. 3.97.
2. Juvenal, *Satires* 8.180; Horace, *Epistles* 2.2.177 *sqq.*, *Epodes* 1.27 *sqq.*
3. Sallust, *Histories* frg. 3.98B.
4. Diodorus Siculus 5.32.5.
5. Strabo, *Geography* 7.2.3.
6. Sallust, *Histories* frg. 3.98B.
7. Despre oraşul Ricigliano, vezi http://ricigliano.asmenet.it/ şi Piera Carlomagno, ed., *La Provincia di Salerno: Guida Turistica*, Edizioni dell'Ippogrifo, Sarno, Italy, 2004, pp. 362–363.
8. Vittorio Bracco, „I materiali epigrafici", în Bruno d'Agostino, ed., *Storia del Vallo di Diano*, vol. 1, *Età Antica*, Pietro Laveglia Editore, Salerno, 1981, p. 256.
9. Sallust, *Histories* frg. 3.98C.
10. R. J. Buck, „The Ancient Roads of Southeastern Lucania", *Papers of the British School at Rome* 43, 1975, p. 113.
11. Toate localităţile menţionate se găsesc pe teritoriul Lucaniei antice; în prezent, unele se află în Basilicata şi altele în Campania.
12. Sallust, *Histories* frg. 3.102.
13. Sallust, *Histories* frg. 3.99.
14. Sallust, *Histories* frg. 3.102.
15. Sallust, *Histories* frg. 3.103.
16. Plutarch, *Crassus* 9.7.
17. Appian, *Civil Wars* 1.116.542.
18. Orosius, *Histories* 5.24.2.
19. Florus, *Epitome* 2.8.5.

20. Studiind probe de polen și de semințe, arheologii pot descrie istoria agricolă a Metapontumului neobișnuit de amănunțit. Vezi Joseph Coleman Carter, *Discovering the Greek Countryside at Metaponto*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 2006, pp. 242–243, 246–247.
21. Aldo Siciliano, „Herakleia, Acropoli – Tesoretti", în Lucilla De Lachenal, *Da Leukania a Lucania: la Lucania centro-orientale fra Pirro e i Giulio-Claudii: Venosa, Castello Pirro del Balzo, 8 novembre 1992–31 marzo 1993*, Istituto poligrafico e Zecca dello Stato, Libreria dello Stato, Rome, 1993, p. 143.
22. Livy, *History of Rome* 29.6, *cf.* 28.12.
23. Appian, *Civil Wars* 1.117.547.
24. Caesar, *Gallic War* 1.40.5.
25. Augustine, *City of God* 4.5.
26. Florus, *Epitome* 2.8.1–2.

5. STOICUL
1. Plutarch, *Crassus* 9.8.
2. Plutarch, *Crassus* 9.8; Florus, *Epitome* 1.34.3, 2.8.1–2, 12.
3. Vezi, de exemplu, „acie victi sunt", adică „ei au fost înfrânți într-o bătălie formală", Livy, *Periochae* 96.
4. Plutarch, *Crassus* 9.9. Presupun că „forțele germane" menționate aici se referă la armata lui Crixus; vezi M. G. Bertinelli Angeli et al., *Le Vite di Nicia e di Crasso*, Fondazione Lorenzo Vallo, A. Mondadori, Verona, 1993, cu comentarii *ad loc*.
5. Orosius, *Histories* 5.24.2.
6. Cicero, *Verres* 2.4.42.
7. Cicero, *Brutus* 242–243.
8. Ross H. Cowan, „The Clashing of Weapons and Silent Advances in Roman Battles", *Historia* 56, no. 1, 2007, pp. 114–117.
9. Horace, citat fără referințe de John Peddie, *The Roman War Machine*, Sutton, Stroud, England, 1996, p. 23.
10. Orosius, *Histories* 5.24.4.
11. Appian, *Civil Wars* 1.117.544.
12. Plutarch, *Crassus* 9.9.
13. Plutarch, *Crassus* 9.9.
14. Appian, *Civil Wars* 1.116.544.
15. Florus, *Epitome* 2.8.10.
16. Cicero, *On the Response of Soothsayers* 25.
17. Cicero, *On the Response of Soothsayers* 26.
18. Florus, *Epitome* 2.8.9; *cf.* Orosius, *Histories* 5.24.3.

19. Appian, *Civil Wars*, 1.117.544.
20. Timothy M. Karcher, „The Victory Disease“, *Military Review*, iulie/august 2003, pp. 9–17, http://www.army.mil/prof_writing/volumes/volume1/september_2003/9_03_5.html.
21. Florus, *Epitome* 2.8.11.
22. Orosius, *Histories* 5.24.5.
23. Appian, *Civil Wars* 1.117.545.
24. Eutropius 6.7.2.
25. 90.000, Velleius Paterculus 2.30.6; peste 100.000, Orosius, *Histories* 19; 120.000, Appian, *Civil Wars* 1.117.545.
26. Sallust, *Histories* 3.106, în traducerea însoțită de rectificările mele realizată de Patrick McGushin, *Sallust: The Histories Translated with Introduction and Commentary*, vol. 2, Clarendon Press, Oxford, 1994, p. 39.
27. Appian, *Civil Wars* 1.117.547.
28. Aulus Gellius, *Attic Nights* 6.24–26.
29. Aurelius Victor, *On Illustrious Men* 66.3
30. Cicero, *Letters to Atticus* 2.1.8.

6. DECIMATORUL

1. Pentru fotografii și bibliografie, vezi http://viamus.uni-goettingen.de/fr/mmdb/d/singleItemView?pos=0&Inventarnummer=A%201452.
2. Sallust, *Histories* frg. 4.21, cu comentariu *ad loc*.
3. Mao Tse-Tung, *On Guerrilla Warfare*, traducere din chineză și cu o introducere de Samuel B. Griffith II, University of Illinois Press, Urbana, 1961, p. 30.
4. Până în 46 î.Hr., Roma a utilizat calendarul lunar, care frecvent nu se sincroniza cu cel solar. Prin urmare, „noiembrie“ este o estimare aproximativă.
5. Plutarch, *Crassus* 10.1.
6. Appian, *Civil Wars* 1.118.549.
7. Plutarch, *Crassus* 10.3.
8. Plutarch, *Crassus* 10.4.
9. Appian, *Civil Wars* 1.118.551.
10. Appian, *Civil Wars* 1.118.551.
11. *Ibidem*.
12. *Ibidem*.
13. Florus, *Epitome* 2.8.12.

7. PIRATUL

1. Acesta era numele conform lui Cicero, *Verrines* 6.97; Orosius (6.3) îl numeşte Pyrganio.
2. Cicero, *Verrines* 6.2.5.
3. Cicero, *Verrines* 6.6.14.
4. Thomas Stangl, ed., *Cicero Orationum Scholiastae*, Tempsky, Vienna, [1912]), Scho. Cic. Gron. II 324.
5. Sallust, *Histories*, frg. 4.32.
6. Plutarch, *Crassus* 10.7.
7. Thucydides, *Peloponnesian War* 4.24.5, în Robert Strassler, ed., *The Landmark Thucydides: A Comprehensive Guide to the Peloponnesian War*, Simon & Schuster, New York, 1998, p. 236.
8. Thucydides, *Peloponnesian War* 6.2.4.
9. Cassius Dio, *Roman History* 11.14.29, ediţia Loeb Classical Library, pp. 439–440, http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Cassius_Dio/11*.html; *cf.* H. H. Scullard, *The Elephant in the Greek and Roman World*, Cornell University Press, Ithaca, 1974, pp. 16, 149, 152.
10. Sallust, *Histories* frg. 4.26.
11. Unii oameni de ştiinţă plasează traversarea mai spre nord, la Scilla, dar acel oraş se află în afara strâmtorii, unde Plutarh, *Crassus* 10.3–4, insistă să îl situeze pe Spartacus.
12. Florus, *Epitome* 2.8.13.
13. Sallust, *Histories* frg. 4.27, în Patrick McGushin, trad. şi ed., *Sallust: The Histories*, vol. 2, Clarendon, Oxford, 1994, p. 43.
14. Cicero, *Verrines* 6.5.

8. PESCARUL

1. Appian, *Civil Wars* 1.119.552.
2. Appian, *Civil Wars* 1.119.552.
3. Plutarch, *Crassus* 10.7.
4. Plutarch, *Crassus* 10.8.
5. Appian, *Civil Wars* 1.118.551.
6. Plutarch, *Crassus* 10.8.
7. Appian, *Civil Wars* 1.119.553.
8. Appian, *Civil Wars* 1.119.553.
9. Appian, *Civil Wars* 1.119.554.
10. Plutarch, *Crassus* 11.3.
11. Paulinus of Nola, *Poems* 17.206.
12. Din punct de vedere tehnic corect este Marcus Varro, deoarece Marcus fusese adoptat la vârsta adultă de un Terentius Varro, dar, de dragul

simplității, folosesc numele lui din naștere.
13. Valerius Maximus 6.2.8.
14. Tacitus, *Annals* 3.73; *cf.* Appian, *Civil Wars* 1.120.556.
15. Tacitus, *Annals* 3.73.
16. Sallust, *Histories* frg. 4.36.
17. Tacitus, *Annals* 4.51.
18. Appian, *Civil Wars* 1.119.552.
19. Sallust, *Histories*, frg. 4.37, în McGushin, trad., *Sallust: The Histories*, vol. 2, p. 44.

9. FEMEILE CELTE
1. Caesar, *Gallic War*, citat fără referințe în Jean-Louis Brunaux, *The Celtic Gauls: Gods, Rites, and Sanctuaries*, tranducere Daphne Nash, Seaby, London, 1988, p. 102.
2. Inscripție galică, citată de Philip Freeman, *The Philosopher and the Druids: A Journey Among the Ancient Celts*, Simon & Schuster, New York, 2006, p. 125.
3. Sallust, *Histories*, frg. 4.40.
4. Plutarch, *Crassus*, 11.5.
5. Ammianus Marcellinus, *Histories* 15.12.
6. *Riyos*: comunicare personală, Professor Michael Weiss, Department of Linguistics, Cornell University.
7. Plutarch, *Crassus*, 11.5.
8. http://www.comune.giungano.sa.it/.
9. Orosius, *Histories* 5.24.6.
10. Livy, *Periochae* 97; Frontinus, *Stratagems* 2.5.34.
11. Plutarch, *Crassus* 11.5.
12. Plutarch, *Crassus* 11.5.
13. Caesar, *Gallic War* 1.26.
14. Plutarch, *Crassus* 11.6.
15. Orosius, *Histories* 5.24.6.
16. Appian, *Civil Wars* 1.120.557.
17. *Ibidem*.

10. SPARTACUS
1. Orosius, *Histories* 5.24.3.
2. *Ibidem*.
3. Suetonius, *Life of Horace*.
4. Cicero, *On Duties* 1.42.
5. Appian, *Civil Wars* 1.120.557.

6. Plutarch, *Crassus* 11.8.
7. Appian, *Civil Wars* 1.120.557.
8. *Ibidem*.
9. Orosius, *Histories* 5.24.7.
10. Florus, *Epitome* 2.7.9–12; Diod. Sic. 36.10.3.
11. http://en.wikipedia.org/wiki/Italy_Earthquake_of_1980.
12. Sallust, *Histories*, frg. 4.39; Plutarch, *Comparison of Nicas and Crassus* (*Crassus* 36 [3].2); *cf.* McGushin, ed., *Sallust: The Histories*, vol. 2, pp. 155–156.
13. Plutarch, *Crassus* 11.8.
14. Frontinus, *Stratagems* 4.7.2.
15. Caesar, African War 29.
16. Plutarch, *Sulla* 21.2.
17. Plutarch, *Crassus* 11.8.
18. Plutarch, *Crassus* 11.9.
19. Florus, *Epitome* 2.26.13–16.
20. Când erau asediați, cei mai curajoși „după datina țării lor se distrau cu cântece și dansuri în fața meterezelor“, Tacitus, *Annals* 4.47, http://www.perseus.tufts.edu/cgi-bin/ptext?lookup=Tac.+Ann.+4.47. Vezi și Ralph F. Hoddinott, *The Thracians*, Thames & Hudson, London, 1981, p. 130.
21. Plutarch, *Crassus* 11.9.
22. Plutarch, *Crassus* 11.10.
23. Florus, *Epitome* 2.8.14.
24. Plutarch, *Crassus* 11.9.
25. Plutarch, *Crassus* 11.10.
26. Apian, *Civil Wars*, 1.120.557.
27. Sallust, *Histories*, frg. 4.41.
28. Florus, *Epitome* 2.8.14.
29. Appian, *Civil Wars* 1.120.557.
30. Florus, *Epitome* 2.8.14.
31. Appian, *Civil Wars* 1.120.558.
32. Florus, *Epitome* 2.8.14, în Brent D. Shaw, trad., *Spartacus and the Slave Wars: A Brief History with Documents*, Bedford/St. Martin's, Boston, 2001, p. 155.
33. Livy, *Periochae* 97; Orosius, *Histories* 5.24.7. Numărul morților de 12.300 din Plutarch, *Pompey* 21.2, se referă probabil la bătălia de la Cantenna.
34. Appian, *Civil Wars* 1.120.558.

11. ÎNVINGĂTORII

1. Theodor Mommsen et al., *Corpus Inscriptionum Latinarum*, vol. 10, Berlin, 1883, part 2, 8070.3.
2. Appian, *Civil Wars* 1.120.559.
3. Vezi des citata „cruce groaznică“ a sclavilor din Plautus; Martin Hengel, *Crucifixion in the Ancient World and the Folly of the Message of the Cross*, Fortress Press, Philadelphia, 1977, p. 7, n. 13.
4. „stâlpul infamiei“, *Latin Anthology* 415.23–24.
5. Origen, *Commentary on Matthew*, 27.22ff. Pentru traducere, vezi Hengel, *Crucifixion*, p. x.
6. Cicero, *For Cluentius* 66; *First Philippic* 2.
7. Pseudo-Quintilian, *Minor Declamations* 274.13, citat de Hengel, *Crucifixion*, p. 50.
8. Vezi, de ex., Velleius Paterculus 2.30.5; Plutarch, *Crassus* 8.1; Ampelius 45.3; Otto Keller, *Pseudacronis scholia in Horatium vetustiora*, vol. 1, Teubner, Leipzig, 1902, p. 274, 3.14.19.
9. Livy, *History of Rome* 3.16.3, 21.41.10.
10. M. Pagano & J. Rougetet, „La casa del liberto P. Confuleius Sabbio a Capua e i suoi mosaici“, *Mélanges de L'École Française de Rome* 98, 1987, pp. 753–765.
11. Appian, *Civil Wars* 1.20.559.
12. *Digest* 48.19.28.15, citat în Hengel, *Crucifixion*, p. 48.
13. Pseudo-Quintilian, *Minor Declamations* 274.13, citat în Hengel, *Crucifixion*, p. 50.
14. Apuleius, *Golden Ass* 4.31; Josephus, *Antiquities* 18.3.4.
15. Pliny, *Natural History* 29.14.57.
16. Haim Cohn & Shimon Gibson, „Crucifixion“, în Michael Berenbaum & Fred Skolnik, editori., *Encyclopedia Judaica*, 2nd ed., vol. 5, Macmillan, Detroit, 2007, pp. 309–310.
17. Hengel, *Crucifixion*, p. 48.
18. Plutarch, *Crassus* 11.11.
19. Cicero, *Verrines* 6.39, 41.
20. Cicero, *Verrines* 6.39.
21. Cicero, *Verrines* 6.40.
22. Suetonius, *Deified Julius* 51.
23. În ceea ce privește datele și alte detalii ale celor patru triumfuri, vezi A. Degrassi, *Inscriptiones Italiae* XIII.1, La Libreria dello Stato, Rome, 1947, p. 565.
24. Varro, *Agricultural Topics* 3.2.15–16, repetat de Columella, *On*

Agriculture 8.10.6. Vezi analiza prezentată de Mary Beard, *The Roman Triumph*, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 2007, p. 49 şi p. 346, n. 12.

25. Vezi R. Alston, „Roman Military Pay from Caesar to Diocletian", *Journal of Roman Studies* 84, 1994, pp. 113–123.

CONCLUZIE

1. Suetonius, *Deified Augustus* 3.1.
2. Pliny, *Natural History* 28.41, 28.46. Vezi şi Laura D. Lane, „Malaria and Magic in the Roman World", în David Soren & Noelle Soren, editori, *A Roman Villa and a Late Roman Infant Cemetery: Excavation at Poggio Gramignano, Lugnano in Teverina*, L'Erma di Bretschneider, Rome, 1999, p. 640.
3. Itta Gradel, *Emperor Worship and Roman Religion*, Clarendon, Oxford, 2002, p. 37.
4. Hans-Günther Simon, „Zwei ausseregewöhnliche reliefverzierte Gefässe aus Langenhain,Wetteraukreis", *Germania* 53, 1975, pp. 126–137, esp. 134.
5. Cicero, *For Sulla* 60–62.
6. Detaliile provin din Suetonius, *Deified Augustus*, 98.5–100.1.

MULŢUMIRI

Capitolele acestui manuscris au fost citite și mult îmbunătățite de comentariile următorilor: Kimberly Bowes, Judith Dupré, Mark Levine, Adrienne Mayor, Marcia Mogelonsky, Jan Parker, Matthew Sears și Chaya Rivka Zwolinski. Mulți colegi și studenți, foști și prezenți, de la Cornell mi-au oferit sfaturi și mi-au răspuns unor întrebări specifice. Aş dori să le mulțumesc în mod deosebit cercetătorilor Annetta Alexandridis, Edward Baptist, Flaminia Cervesi, Nora Dimitrova, Michael Fontaine, Kathryn Gleason, Harry Greene, Martin Loicano, Elizabeth Macaulay-Lewis, Kathryn McDonnell, Michelle Moyd, Jon Parmenter, Eric Rebillard, Sidney Tarrow, Robert Travers, Rachel Weil și Michael Weiss. Doresc, de asemenea, să le adresez mulțumiri lui Josh Bernstein, Donald Kagan, Victor Davis Hanson, Anna Kirkwood, Kim McKnight, Josiah Ober, Priya Ramasabban, Philip Sabin, Nikola Theodossie și Rob Tempio.

Sunt deosebit de recunoscător celor două familii academice ale mele de la Universitatea Cornell, Departmentul de Istorie și Departamentul de Studii Clasice. Superbul colectiv și personalul săritor al Bibliotecii John M. Olin de la Cornell m-a ajutat în a face posibilă această carte. Am beneficiat de comentariile primite când am citit fragmente din manuscris la Cornell's Ancient Mediterranean Colloquium, Cornell's Peace Studies Seminar și la Duke University of North Carolina Graduate Colloquium.

Am fost suficient de norocos să fac mai multe călătorii de documentare în Italia. Printre cei care mi-au fost de ajutor acolo se numără Carmine Cozzolino, Marcella DeFeo, Umberto Del Vecchio, Maria Laura Frullini, Donato Punello și Marcello Tagliente. Jim Zurer mi-a furnizat recomandări experte de călătorie.

Ca și în trecut, Suzanne Lang mi-a oferit o neprețuită asistență de secretariat și logistică. Barbara Donnell, Michael Strauss și Sylvie Strauss m-au ajutat la tehnoredactare.

Îi sunt foarte îndatorat lui Bob Bender, editorul meu de la Simon &

Schuster, ale cărui sfaturi înțelepte au îmbunătățit în totalitate manuscrisul. Aş dori, de asemenea, să-i mulțumesc asistentei sale, Johanna Li. Le sunt foarte îndatorat în egală măsură editorilor mei de la Weidenfeld & Nicolson, Alan Samson şi Keith Lowe, pentru lectura lor receptivă şi rodnică a manuscrisului. Howard Morhaim, prietenul şi agentul meu literar a fost primul care mi-a sugerat să scriu despre Spartacus.

Familia mea este adevărata condiție *sine qua non* a cărții de față. Le mulțumesc lui Sylvie şi lui Michael pentru sprijinul şi răbdarea lor şi Marciei pentru mai mult decât pot exprima în cuvinte.

George Wood, fostul meu student şi prieten, a murit în Irak în 2003. George plănuia o carieră de istoric al Romei antice. Îmi este imposibil să scriu despre Roma fără să mi-l amintesc.

Josiah Ober şi Adrienne Mayor mi-au fost mereu alături, ca prieteni şi colegi, vreme de treizeci de ani. Faptul că le-am dedicat această carte nu este decât o mică recompensă.